

LITERATŪRA,
KRITIKA,
ESEISTIKA

RUGPJŪTIS –
RUGSĒJIS

metai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SAJUNGOS
MĒNRAŠTIS

2009

TURINYS

REGIMANTAS TAMOŠAITIS. Juodasis jazminas	3
VIKTORAS RUDŽIANSKAS. Uždraudei sapnuoti dykumą. Eilėraščiai	7
JOLITA SKABLAUSKAITĖ. Kapinių balandis	12
JONAS MAČIUKEVIČIUS. Eilėraščiai	61
EUGENIJUS IGNATAVIČIUS. Vokietukai. Apsakymas	65
KAZYS SAJA. Žemaitybės. Puikybės. Misterija. Trys apsakymai	74
JOSIF BRODSKIJ. Peteliškė. Vertė A. Krivas	87
JIM CRACE. Kontinentas. Vertė J. Brazaitis	92

ALFONSUI MALDONIUI – 80

DONATA MITAITĖ. „Greta pradžia ir pabaiga...“	103
--	-----

JUOZUI TUMUI-VAIŽGANTUI – 140

JUOZAS KELIUOTIS. Atsiminimai apie Vaižgantą	111
JUOZAPAS HERBAČIAUSKAS. Paskutinis pamokslas pavasaringai Juozo Tumo atminčiai	122
PAULIUS GALAUNĖ. Atsiminsime jo šviesų giedrą veidą	125

PALEI BALTIJĄ

ARVYDAS JUOZAITIS. Sapnis par Latviju	127
--	-----

MŪSŲ PUBLIKACIJA

MASSIMO INTROVIGNE. „Mums nėra kur eiti, nebent – dangun“ (Naujieji religiniai judėjimai ir prievarta). Vertė G. Pulokas	139
--	-----

IŠ PRAEITIES

IZIDORIUS ŠIMELIONIS. Trisdešimt devintųjų rugsėjis	149
--	-----

AKIRATIS

ANTANAS ANDRIJAUSKAS. Chagallo poetikos pasaulis	158
---	-----

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

LAIMANTAS JONUŠYS. Ilgintis dar tolimesnės erdvės (J. Melniko „Tolima erdvė“) * NIDA GAIDAUŠKIENĖ. Kiek trunka <i>diena tarp žiemos ir ledynmečio?</i> (E. Karnauskaitės „Pasaulio krašte“) * NERIJUS CIBULSKAS. Keturiasdešimties demonų apsirėškimas (G. Kazlauskaitės „Heterų dainos“) * ANGELE JASEVIČIENĖ. Sustabdytos gyvenimo akimirkos (A. Kuklio „Peizažas su Motiejum“)	174
---	-----

TĖVYNĖS VARPAI

Europietiškos dilemos. Filosofą Leonidą DONSKI kalbina Mindaugas PELECKIS	186
---	-----

REGINA NORKEVIČIENĖ. Ankstyvasis svetimos kalbos mokymas: paralelės ir perspektyvos	188
--	-----

Antrajame viršelyje: **MARC CHAGALL.** Jojikė, 1931

Trečiajame viršelyje: **MARC CHAGALL.** Žalias žydas, 1914

Pasirašyta spausdinti 2009.VII.27. Tiražas 1200 egz.
Formatas 70x108^{1/16} Ofsetas. 10 sp. l.
Kaina 7 Lt.
Spaudė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius.

„Metus“
remia:

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
REMIMO
FONDAS

Juodasis jazminas

Pastaruoju metu išmintis mane aplanko tik sapnuose. Viskas jau gerai žinoma, nusibodę ir banalu. Ypač nyku darosi nuo intelektualinių svarstymų ir net filosofijos – nuo jos kartais tiesiog pykina.

Juk filosofija dažniausiai yra beviltiški samprotavimai apie būties problemas. Pamanyk tik, žmogus klausinėja: o kas yra būtis? Iš ko ji padaryta? Kam padaryta? Kodėl visa tai yra? Lyg koks į prekybos centrą atsibastęs aikštingas pirkėjas, kuriam taip ir niežti viską sužinoti, išsiaiškinti ir jau tada pasisavinti bei suvartoti. Tarsi pasaulis būtų padarytas kaip koks vien mums skirtas daiktas, tik mes niekaip nesurandame tikros jo vartojimo instrukcijos ir bijome apsigauti. Filosofuoti linkę susireikšminę žmonės. O tokiam žmogui neįtiks joks atsakymas, kuris nepatvirtins jo buvimo žemėje begalinės svarbos.

Suprantama, kiekvienam šiame pasaulyje atsidūrusiam smalsu ir neramu – o kas visgi čia dedasi, kas man iškrėtė tokį pokštą? Ir kas manęs tyko už kampo – negi tikrai absurdas? Juk ten turėtų būti Kalėdų Senelis, bet kyla įtarimas, kad jis mirė, kad jo visai nėra...

Be savanaudiškumo motyvo, žmogų filosofuoti dar skatina nerimas, nežinomybės baimė. Juk citavo Horacijų Karaliaučiaus filosofas savo „Prolegomenuose“: valstietis laukia, kad nuvilnys upė, o ji vilnija ir vilnys amžinai. Kartais pasaulis atrodo ne tik naudingas, bet ir paslaptingas bei nuostabus. O iš nuostabos atsiranda ne filosofija, bet poezija – kad ir Vedų himnai gamtos jėgoms. Grožis didingas tuo, kad užmuša savanaudiškumą. Teisinga ir tai, kad filosofija yra gyva tiek, kiek ji maitinasi poezijos kūnu, kiek įtraukia į savo repertuarą meno, gyvos estetinės pasaulio pajautos.

Juokinga, kai žmogus tikrovę nori pamatyti žodžiais, užrašyti ją

ženklais. Lyg jais būtų galima įvardyti pasaulį, koks jis yra, ir lyg tas pasaulis būtų padarytas pagal mūsų gramatikos taisykles ar būtų koks kalbos plėtinys.

Iš viso to menko ir egoistinio pragmatizmo sąmonė išsilaisvina tik atsigręžusi į save ir suvokusi savo ypatingumą. Juk esame vienintelis maštantis reiškinys suvokiamame pasaulyje. O ką aš tada randu savyje? Kokia ta mano nuostabi esmė? Aš tiesiog esu ir daugiau nieko nežinau. Aš pats sau esu aukščiausias realybės suvokimo laipsnis. Ir tik po manęs jau prasideda visi kiti, kaip sakė anas mėgęs ilgai miegoti svajotojas, René Descartes, nebeskyręs sapnų nuo tikrovės.

Aš esu atmintis ir sąžinė – kaip sąmonės skaidrumo laipsnis. O realiausias aš esu kaip kūnas, kuris net vardo neturi ir miega neprabundamai. Mano esmė – giliosios kūno būsenos, mano kūnas plūduriuoja sapnuose. Iš tų sapnų išnyru per savivoką ir per sąžinę – kaip per savižiną. Susivokdamas išskiriu save iš bendro gyvenimo sapno, o per sąžinę vėl surišu save su pasauliu – su kitais žmonėmis. Nes gyvenimas yra žmonių santykiai, atsirandantys ir nykstantys pasauliniame gyvybės fone. Ir nieko daugiau.

Mano gyvenimo vertė – tų santykių kokybė. Kai jie trūkinėja ir nejungia manęs su kitais, jaučiuosi blogai ir man skauda širdį. Tada sakau – esu vienišas, o kartais mane graužia sąžinė. Vėl ir vėl bandau pasisemti drąsos gyventi iš tos tamsiosios gyvenimo pusės, kurioje slypi jėgos, kad galėčiau gyventi teisingai. Juk teisingai gyventi sunku, tai gali tik patys stipriausi žmonės. Štai ir visa mano gyvenimo filosofija, visa kita – žodžių perteklius ir tuštynė.

Visa kita yra netikra, inertiška. Tas netikrumo pasaulis, nesurištas sąžinės ryšiais, – liūdesio laukas. Jei iš savo gyvenimo atimtume sapno gaivinančią gelmę, išsektų visi mūsų džiaugsmo šaltiniai. Iš ten ateinanti gyvastis tampa kūnu, organišku kūrinium. Mes visą gyvenimą tampame, virstame kažkuo, kad tik nebūtume savimi, kad nesugrįžtume į grynąją gyvasties sapną. Gyvenimas yra tarsi kokia kunkuliuojanti versmė, kurios matome labai mažai, tik tamsią akį – kaip tą keistą šaltinį, kuris muša pievoje prie Ūlos upės. Ir tik atėjus laikui, kai *kūrybos metas baigtas*, anot mūsų žemaičių poeto, „lengviau pulsuoja jau visi šaltiniai“, o kosminėje tuštumoje lieka gęstantis žmogiško jausmo pėdsakas: „Tik žydi ilgesio gėlė.“ Vardu iš nebūties išskirto žmogaus jau nebėra, bet žmogiška būseną kažkaip lieka, štai kas man įdomu ir ką galiu suvokti tik sapne.

Be šios gaivinančios gelmės dar yra literatūra – šviesių sapnų ir teisingos sąžinės ilgesio laukas. Joje mes įrašome savo giliausias atmintis, kad galėtume bent kiek susivokti – kas esame, iš kur, kam visa tai...

Šiąnakt sapnavau tave. Nors ir taip kasnakt guli šalia manęs šiame keistame, nenuspėjamame ir neįvardijamame pasaulyje, vis tiek dar ir sapnuoju tave, kad būčiau tikresnis ir dėl mūsų buvimo. Tu šiame mano sapne parašei ir davei man paskaityti labai giliamintišką ir įtraukiantį kūrinį. Tas kūrinys kartu buvo ir tavo pačios kūnas, kaip sielos saviraiška, kaip minties pavidalas – pilnas šilumos, meilės ir išminties. Labai tikras kūrinys, visiškai sutampantis su tavo kūnu. Ir aš su džiaugsmu skaičiau tą kūrinį, ir rankomis liečiau tavo kūną, imdamas vis labiau suvokti kažkokią paslėptą tiesą, nes tai buvo vienas ir tas pats gyvybės pavidalas, atėjęs pas mane iš tavo, o galbūt ir iš mano sapno, nesvarbu iš kur. Juk sapnai niekam nepriklauso, jie yra bendri, suliejantys mus į vienį, kurį prabudę ir bandome išsaugoti sąžiningu gyvenimu.

Ir galvojau tuomet, toje sapno gelmėje, – o kaip apie tai pranešti pasauliui, kokiais žodžiais perteikti šitą man atsivėrusią išmintį ir pačią giliausią estetinę intuiciją? Nes mus pasiekęs tikrasis gėris ir grožis mūsų lengvai nepaleidžia, nepalieka mūsų skausmingoje vienvėje, per mus veržiasi į kitus, plečiasi, auga, žydi. Tikroji kūryba tyra tarsi žydintis laukas – gali jame tiesiog išprotėti.

Ir aš prabudau būdamas pakilios dvasios ir tyros sąžinės, ir ilgai nenorėjau pradėti savo žemiškųjų darbų. Bet, kaip sakė kitas žemaičių poetas nuo Serbentos upelės, „reikėjo gyventi“... Ir aš nusprendžiau gyventi vien tavo garbei – dėl visų tų, kurių jau nebėra, ir taip pat už visus tuos, kurie gyventi nemokėjo ir kurių jau nebeprikelsi...

Juk turime tuos jau nesančius pakeisti, privalome kasdien taisyti gyvenimo tinklą, kurį jie išdrasko išeidami iš mūsų, mes kasdien taisome trūkinėjančius žmogiškumo ryšius – tai aukščiausia ir šventa mūsų pareiga.

Bet aš prabudęs nebegaliu, nebemoku pasakyti nieko tikra: kiekvienas mano parašytas žodis yra tik tuščias mano vardo antspaudas. Kalbėjimas savo vardu yra bejėgis. Ir kalbamės mes tik tam, kad, nieko rimta nepasakydami, nuolat tvirtintume savo bendrą, kolektyviniam sapnui tolygų buvimą, ištikimybę vienas kitam. Žinoma, mes galvojame kitaip, todėl ir mūsų kalbėjimas dažniausiai yra melagingas. O ypač toks yra filosofinis kalbėjimas apie būtį. Juk apie ją tikrai nieko aiškaus nepasakysi, tik be reikalo dauginsi žodžius. Ir ta sąvoka *būtis* – ar gali būti kas nors beprasmiškiau? Žodžiai atsiranda iš žodžių ir nurodo tik patys save. Iš tiesų visi filosofų raštai yra viena nesibaigianti paskalų kultūra, chroniška protinio gyvenimo liga: kas ką pasakė, kas ką parašė! Visa tai – totalinis autizmas, nesibaigianti tautologija.

Sąžiningas buvo tik Karaliaučiaus filosofas: niekas nieko naujo

6

nepasako, mums lieka pasikliauti vien tikėjimo tamsa, nes tik ji įkvepia gyvenimą. Todėl jis ir sirgo depresija, ir labiausiai rūpėjo jam dorovės metafizika, vienintelis mus visus jungiantis rūpestis.

Todėl šiandien dažniau perkuosi ne dulkes skleidžiančias knygas, bet gyvais jausmais virstančius kvėpalus. Tik jie leidžia prabusti mano gyvenimo sapnams. Prieš daugelį metų tiesiog svaigdavau nuo kokio seno filosofijos tomelio, jaudinamas minties, kad tuoj jį skaitysiu, dabar mieliau svaigstu nuo *juodojo jazmino*. Seniau galvodavau, kad gyvenimo kaip sapno metafora reikalauja prabudinti mąstymą bei savivoką, dabar man aišku, kad šios metaforos reikšmė yra visiškai priešinga: taigi tikras gyvenimas ir yra sapnas. Iš tikrųjų gyvenu tada, kai sapnuoju, o miegas be sapnų – tai jau tikras nemirtingumas. Visa kita – tai tik prabudimo išgąsdintos sąžinės reikalai.

Jazminas – mano gyvas vaikystės laikas, o juodasis – nes jis jau nuskenkęs laiko sutemose ir atsigauja tik kartu su gyvybės dvelksmu kaip tolimas sapnas, kaip tolimų gėlių kvapas. Gyvenimas ir prasideda tik ten – moters iščiose, tik jose kuriasi ir kūrenasi visos gyvybės formos. Pamiršus jų kvapą, lieka tik plepalai, apie kuriuos sakoma: iš ilgesio visa tai!

Mieli skaitytojai,
neužmirškite užsisakyti
Lietuvos rašytojų sąjungos žurnalo „Metai“.
Prenumeratą priima visi Lietuvos pašto skyriai.
Mūsų indeksas 5049.

Vlado Braziūno nuotr.

**VIKTORAS
RUDŽIANSKAS**

7

Uždraudei sapnuoti dykumą

*visas mano gyvenimas
teka iš mirusios jūros*

*ir net langas į vandenį
nežino kodėl mirusiems reikia*

tylos

*ne saulės pritvinko vyzdžiai – tai
gelsvos varinės žuvys
atvėrusios gerkles plaukia prieš vėją
žaismingai barška pasidabruoti pelekai –*

sveikinu jų gyvenimus nebylia kalba

*tik vienas taškas –
bičių motinėlės mirties akimirka –
mudu atsirėmę į jį –*

*laikau tavo ranką –
laukiame Dievo sprendimo
bandome Jo kantrybę*

*prošal akimirkos iš mano gyvenimo
su baltomis dėmėmis
su meile
ir ateities skyrybos ženklais –*

Dievas vis nesiryžta

sekina mūsų kantrybę –

*ką į vedlius išmaldauti
skrydį paukščio
kuris dar prieš naktį oazę pasieks*

*ar miražą
iš kurio išeis pranašas
ir pažvelgęs į mano akis nuramins*

motinos sielą

*beveik nematau dangaus – tik neryškių palmių giraitę
su paukščių lizdais pasqmonės tatuiruotėje*

*stoviu ant ketvirto boružės taškelių kentėdamas
pusiausvyros sutrikimus –
bandau suvirškinti praeities vaizdus ir ženklus*

*lyja lietus ar pila prakaitas – neatskiriu net iš kvapo:
juokiasi keturi beduinai duobę kasdami*

*kai stovėsiu ant šeštojo taško
iš visų lizdų paukščių kiaušiniai sukris prie pat koju*

išsilies iš jų ryškūs vaizdai be ketvirto

*kai nesapnuoju
kasryt
keliuosi
lyg iš numirusių*

*Ir vėl raudoni laivai
plaukia į ugnį
o aš jaučiu tavo lūpdažio kvapą
Dievas mano kad kraustaus iš proto
o aš jam sakau –*

klystate

*nepažinaus pasaulio paviršiaus
kaprizingos virpančios gelmės
vaginališkai pulsuodamos
užveržė drugelio kojytę
kuria atsispyręs jis troško
išskriet iš pilko kokono
ir nualpti nuo grožio, išnykti*

*vėjas uždega
prieš jį
skrendantį grifą*

*tu ant smėlio bangos
pirštu pieši Karalių –
paukštis užgęsta*

*tai kur dabar
pasislėpsim nuo vėjo*

*prie mirusios jūros –
vaisius granato
įstrigęs žuvies gerklėje*

*abi kryptys –
į šiaurę –
ryjant orą sukrešėjusiom žiaunom*

nes pietuose

*po skylėtu apsiaustu
grifų griaučiai –
pavadinti žmonių vardais*

*ar kada nors grįši
į protą –
šnadžda bitė už dešimt parsekų*

*ją aidas klaidina –
išaugai šešėlių*

*ar aš kaltas
jei niekur nerandu
prigimtinės pirkios*

*nors ieškau
iškošdamas vėją*

*mano alkanos bitės
neranda bityno –*

*renka druską ar maną
nuo vandens debesų –*

*nežinau – jas ganyti
ar save išganyti –*

*aukso per daug
barstytis plaukus
trūksta pelenų*

ties ir užgyventa

*kaip į veidrodį
pažiūrėti
kaip sau į akis*

*tu man uždraudei sapnuoti dykumą
ir per miegus pasakoti
apie oazę*

*išmokau klausytis
paklusnaus palmės ošimo*

*išmokau tylėti
ir tu nežinai kur esu*

1

*erškėtuogėmis
kvepia
šiaurės vėjas*

*o aš – atsimenu –
mana pabiro*

*nepasakysiu apie praeitį –
nebuvo*

2

*uždaręs debesį
užkaisiu arbatinį*

*aš nekalbėsiu apie amžinybę –
tai iliuzija –*

*tik dešimčiai dienų
nuo troškulio
atkirsiu karavaną*

*kai palmės šešėlis paklaus
ar jau visą gomurį išgraužė
troškulys*

*atsakysiu kad esu ne sūnus
tik paveldėjau
paklydėlio ištvermę*

**JOLITA
SKABLAUSKAITĖ**

Kapinių balandis

Vieną popietę, vaikščiodamas palei Vilnelę, Užupyje išvydau seno namo balkone stovinčią moterį, o ant to namo palangės sėdėjo nuogas vyriškis ilgais plaukais. Moteris atrodė labai nelaiminga. Sustojau prie pat upės ir apsimečiau, kad stebiu bėgantį vandenį. Moteris buvo apsivilkusi šviesiais klostuotais drabužiais. Veide – sustingęs išgąstis.

Aš mėgau vaikščioti palei Vilnelę. Čia ateidavau, kai mane apnikdavo bloga nuotaika, tikėjau, kad tekantis vanduo tolyn nuneša negeras mintis, praskaidrina galvą. Taip ir atsitikdavo, namo grįždavau tarsi apsivalęs. Nesupratau, kaip moteris, gyvenanti prie stebuklingo vandens, gali būti tokia nelaiminga. Vienu metu vyras atsuko man savo veidą, žiaurų, randų subjaurotą. Jis man pasirodė panašus į galvažudį.

Namas buvo palinkęs į dešinę pusę, atrodė apleistas, beveik griūvantis. Tamsus ir baugus. Geriau išžiūrėjau į moterį. Ji – viduramžiška, ištįsusi lyg deformuota figūra, smulikutė, baltu veidu, aukštyn sukeltais plaukais – stovėjo prie didelio, pailgo lango, tarsi be garso šaukdamasi pagalbos, nenuleido nuo manęs gailių akių.

Ir kartą ryžausi: langai atlapoti – anei vieno žmogaus... perbridęs upę, užšokau ant vienos palangės, nustebeš spoksojau į atsivėrusią priešais mane tuštumą. Padvelkė pelėsiomis ir šalčiu. Aš gi taip mėgau visokias griuvenas, kad manęs net nebaugino galimas susitikimas su banditu. O gal čia – koks galvažudžių lizdas ir ši moteris – įkaitė? Dabar jau pašiurpo oda. Bet nušokau ant grindų ir leidausi į pavojingą žygį.

Trečias skyrius iš rašomo romano „Sado sindromas“.

Ilgį, vingiuoti koridoriai, kai kurios durys paliktos praviros, už jų – tušti arba su keliais baldeliais bei neaiškiais rakandais kambariai, apspurusiomis sienomis, atsiknojusiomis apmušalų skiautėmis. Bedvasiai, tušti.

Galiausiai atradau ją viename dideliame kambaryje. Jame stovėjo tik antikvarinė geležinė lova, primenanti laba seną kapą, aptvertą aukšta, aprūdijusia tvora. Joje miegojo nepažįstamoji.

Ant sienų tamsavo didelės pasklidos dėmės, kampuose kadaravo voratinkliai; raibuliavo nežinia kieno pilkšvi šešėliai. Pro langą sruvo blanki melsva šviesa, tarsi lauke šviestų ne saulė, o mėnulis.

Glūduma, ratilais sklindanti po visą nykią, labai slegiančią patalpą, niaurios, plaukiančios erdvės... sudūlėjusių draperijų liekanos, tiesių plokštumų keisti susiaurėjimai, ant lubų dar likusios kažkokių ornamentų žymės – viskas nublukę, papilkėję. Grindys – kai kur išpuvusios, aptrauktos melsvais puvėsiais. Kažkada buvusio kilimo gumšantys puvėkai.

Tarsi vėl būčiau atradęs dar vieną Moiną, tik vyresnę, jau puolusios sielos, viską pralošusią. Ji miegojo vieną ranką pasidėjusi po skruostu. Aplinkui – kosminė tyła. Stūksojau pašiurpęs, laukdamas gyvuliško maurojimo, tiesiog regėdamas į mane skriejančio peilio blyksnį.

Nieko neatsitiko. Ji tebemiegojo. Aš dar laukiau.

Turėsim lovas, pilnas aromatų,

Sofas, tokio gilumo kaip kapai,

Keistas gėles, kur ant lentynų matos,

Po dangumi, pražydušias margai, – atskrido į galvą Charles'io Baudelaire'o eilės.

Išdrįsau. Žengiau į priekį ir ranka lengvai pajudinau jos petį.

Garsiai riktelėjusi, atsisėdo „geležiniame kape“. Sėdėjo, apimta siaubo, išplėstomis akimis žiurksodama į mane. Paskui ji atsistojo lovoje. Vilkėjo ilgais, beformiais marškiniais. Juose – žaliu šilku išsiuvinėtos dilgynės; senos moters rankdarbis, pamaniau, gal jos močiutės. Ėmė mojuoti rankomis, tarsi vaikytų vištas.

– Aš jūsų nenuskriausiu. Apsiraminkite. Dažnai einu pro šalį, man patinka čia vaikščioti, – kalbėjau stovėdamas, nes, be lovos, kambaryje nieko daugiau nebuvo. – Vienąkart mačiau labai baisų pliką vyrą. Gal jis jus užpuolė? Kaip galite gyventi tokia griūvančiame name? Nors langus užsidarytumėt.

Ji tebežiūrėjo į mane baimingai, nepasitikėdama, bet neberėkė.

– Kas jūs toks? Ir ko jums reikia? – verksmingai sušnirpštė.

– Įlipau pro langą, nes pamaniau, kad jums reikia pagalbos, – paaiškinau. – Tada atrodėt labai išsigandusi.

– Aš ir dabar bijau, – suaimanavo.

– Manęs? – šyptelėjau. – Manęs nereikia bijoti. Argi aš panašus į banditą?

– Ne, – atsakė sumišusi ir atsisėdo lovoje nuleisdama ant grindų kojas, melsvas, voriškas.

– Ar jis neateis? Banditas.

– Vasia? Ne. Vakar jį išvežė policija, tad užmigau it negyva, – ji sumirksėjo. – Dabar jaučiuosi visai gerai.

– Jums čia labai nesaugu. Kieno šis namas? – paklausiau.

– Mano.

– Jūsų? – nustebau.

– Tėvai man jį paliko. Daugiau nieko.

– O kur dabar jūsų tėvai? – nesilioviau klausinėjęs.

– Mirė, – atsakė ir pasisuko į mane atsikišusiomis mentėmis nugara, ja tuoj pagavo srovė medžių lapų šešėliai.

– Ak, – ištariau, – bet čia gyventi vienai nepatarčiau.

– Pripratau. Negaliu nusipirkti buto, nors ir parduočiau šį sklypą, – vis nenuleisdama nuo manęs akių guodėsi. Pro plonus naktinius marškinius persišvietė tamsus trikampėlis ir sukėlė man geismą.

– Vieta labai graži – pats Vilniaus centras. Vertėtų pabandyti, – tariau. Jos vagina man užrakintos durys, pamaniau.

– Atleiskit. Reikėtų apsirengti.

– O kas tas vyriškis, kurį aną dieną mačiau nuogą ant palangės? – paklausiau, kai jau sėdėjome mano mašinoje. Nesuprantu, kaip man pavyko ją prikalbinti, prisijaukinti, nuraminti. Pasiūliau truputį pasivažinėti ir užmiršti aną dieną. Keistas, jos vienatvėje trūnijantis begeismis, lelijų blyškumo kūnas, pamaniau.

– Tai – mano brolis. Geriau apie jį nekalbėkim.

– Puiku.

O gal ji melavo, bet kodėl man turėtų rūpėti? Pasakė man savo vardą ir pavardę. Buvo vienturtė duktė. Jos motina – garsi pianistė, mirė prieš keiserius metus. Apie jos tėvą nieko nežinojau. Kodėl iškart jos nepažinau? Buvo smarkiai pasikeitusi, sulysusi.

– Neseniai grįžau iš ligoninės, jei būčiau ten ilgiau gulėjusi, mano namą būtų okupavę valkatos.

Taigi, vieną tų valkatų aš ten ir mačiau, pagalvojau. Emilija skundėsi savo motina. Ji buvusi pernelyg graži moteris. Baisi egoistė. Ji nuolat ką nors įsimylėdavo. Didžiausia jų tragedija buvo tai, kad abi ilgai mylėjusios tą patį vyriškį.

– Na ir kas? – paklausiau.

– Jis buvo už mane jaunesnis ir net nenorėdavo į mane pažvelgti. Jaučiausi nevykėle, baidykle.

– Nesąmonė.

– Ji išvarė mane iš buto, – pykčiu prapliupo Emilija. – Norėjo, kad gyvenčiau savarankiškai. Sugebėjau įsigyti tik šį griozdą. Melavau, kad jį paliko mano tėvai. Motina man nieko nepaliko. Viskas atiteko vienam konservatorijos studentui. Pamišėlė!

– O kur dingto tas vyriškis, kurį abi mylėjot? – pasmalsavau.

– Baigė mokslus ir vedė vienmetę moterį. Dabar jau du vaikus turi. Negaliu jo pamiršti, kaip ir savo mamos. Jis mums abiem sukėlė daug sielvarto, – giliai atsiduso Emilija. – Gerai, kad aš labai myliu savo darbą, savo mokinius.

Dabar prisiminiu, jog kartą buvau jos režisuotame spektaklyje. Labiausiai man patiko dekoracijos, kurias ji pati sukūrė.

– To neužtenka, – burbtelėjau.

– Mane gerbia ir myli mokiniai, – didžiudamasi ir šnairuodama į mane pasakė.

– Užsukam pas mane ir išgeriam vyno, – pasiūliau.

Emilija sutiko. Ji jautėsi velniškai vieniša ir nieko nuo manęs neslėpė.

Prisiminiau jos motiną. Kai eidavo gatve originaliai apsirengusi, žmonės atsisukdavo, o kai pradėdavo kalbėti, apsaldavai nuo jos melodingo balso, galėjai klausytis ir klausytis, žodžiai liedavosi iš lūpų tarsi įstabiausia muzika. Mėgstamiausia, pamenu, jos spalva buvo žydra. Jos koncerte buvau vienasyk. Na kodėl mirė tokia švelni ir graži moteris?

– Kas atsitiko, kad gulėjai ligoninėje? – paklausiau Emilijos.

– Et, nieko rimta, kažkas plaučiuose.

– Rūkai?

– Ne. Mečiau.

– Tai gerai.

Emilijai, kaip ir visoms moterims, labai patiko mano namai.

– Aš tiek daug skaičiau apie jus.

– Niekai, – nerūpestingai mostelėjau ranka. – Eime į terasą. Pamatysi puikų vaizdelį. Ir nevadink manęs – tu. Sakyk – Albanai.

– Bet jūsų, atsiprašau, tavo vardas yra Bernardas.

– Tai oficialus krikščioniškas vardas. Albanas reiškia tą patį, tik yra pagoniškas. Vien mama mane vadina Benu, Beniuku, bet aš esu Albanas.

Ji pradėjo juoktis ir pasidarė visai graži. Emilija nebuvo vargšė. Ji buvo protinga moteris.

Ilgai žvelgėme į atsivėrusį kraštovaizdį. Pačios seniausios, gaižiausios pasaulyje dulkės, atplaukusios iš Baltlaukio, leidosi ant mūsų pečių. Prieš akis nutvisko šviesūs, saulėti kloniai. Debesų gurvuoliai slinko link miesto. Paimčiau Emiliją už rankos. Ji net sudrebėjo. Veidais jautėme gaudžiančią laukų erdvę, melsvai pamiglavusią, švelniai raminančią ir glamonėjančią odą.

Pasilenkiau ir pabučiavau Emiliją.

Nusvirusios uosių šakos ir baltieji dobiliukai apačioje... ne, gėlių aš nesodinau, tik gebenes, greit jos užaugs, apraizgys sieną, turėklus, visus metus džiugins savo žaluma. Saulė truputį pritemdė šviesą.

Nusivedžiau Emiliją į miegamąjį. Atnešiau vyno, paleidau beveik sakralinę tarsi kito pasaulio muziką.

Patamsėjo vasara, pamaniau; greit ruduo kyštels savo trigrašį. Baisūnas! Jam labai patinka mane kankinti. Senas niekšas strazdanotu užpakaliu dvokia šieno plėkais ir puvėsiais, žiūri apipelijusiom akim, žemę apdraiko vortinkliais, suka raudonų, geltonų lapų sūkurius, pila kibirais vandenį, tabaluodamas apšerkšnijusiais pautais, artinasi; šalin, pabaisa! Man dar priklauso daug šiltų, žalių dienų.

Emilija jau buvo viską apie save pasakiusi, jei tik ko nesumelavo.

Tik nuo kelių vyno gurkšnelių moteris visai apgirto. Kažkodėl pagalvojau apie gremėdžišką geležinę lovą tuščiam kambaryje ir, nenorėdamas paimti jos girtos savo lovoje, pasiūliau:

– Pasitrankom truputį po Vilnių, paskui aš tave parvešiu namo.

Emilija iškart atsipalaidavo, pralinks mėjo.

Tyliai niūniavau panosėj.

*Turėsime lovas, pilnas aromatų,
Sofas, tokio gilumo kaip kapai,
Keistas gėles, kur ant lentynų matos,
Po dangumi, pražydušias margai.*

– Ką tu niurni?

– Nieko. Prisimčiau vieną eilėrašį.

Nuvežiau ją prie Bernardinų architektūrinio ansamblio. Išlipome iš mašinos. Ją pabučiavau. Godžiai atsakė į mano bučinį. Pasakiau, kad ši vieta mano širdžiai pati brangiausia. Ji nusijuokė. Vėl pabučiavau. Atsakė ilgu, visą gyvastį ištraukiančiu bučiniu tokiom plonom, bekraujėm lūpom...

– Nesivampyrink, – tyliai sušnabždėjau.

Sėdome į mašiną ir grįžome į jos namą.

O siaube, buvo tamsu tamsu.

– Elektra seniai išjungė, – paaiškino Emilija.

Man net kiaušeliai susitraukė iš baimės, bet pakėliau Emiliją ant rankų, buvo lengvutė it vaikas, ir nunešiau. Tvoskė pelėsiomis ir mėtomis. Vėliau ji man paaiškino, kad mėtų į lovą prikemsanti, nes bijo visokių vabalų, o jie nenėčia mėtų kvapo.

Ridinėjomės po „kapavietę“ it susipynusios šaknys.

Šiame tamsiame, tuščiame name taip pat vaiduokliška mylėjomės. Gerai, kad buvau pasiėmęs viskio gertuvę, – meilei reikėjo drąsos. Vienu momentu pakėlęs galvą išvydau lange ilgaplaukio vyro veidą. Turbūt tas pats banditas, pakraupęs pagalvojau. Nežinau, ar ilgai jis stebėjo mus *besidulkinančius*, bet ką jis galėjo tamsoje įžiūrėti? Geismas atslūgo.

Prieaušrio melzganoje šviesoje, kai jau galėjau įžvelgti kambario kontūrus, viskas dar paslaptینگiau atrodė. Gurkštelėjau iš gertuvės ir mane apėmė tikras siautulyš. Vargšė Emilija, bet paskui ji jau gulksėjo iš malonumo. Vasarošiltė oda vos ruseno. Ploni kauleliai lankstėsi it guminiai. Man pasirodė, kad orgazmą ji suvaidino.

Kūnai pašiuropo nuo ryto vėsos. Emilijos oda buvo nemalonaus melso atspalvio, tarsi mirštančiosios. Visą laiką dirstiojau į langą, ar nepasirodys kanibališkas snukis.

Pirmieji saulės spinduliai pervėrė moters akis – gelsvas, šlapimo spalvos; ryškiai geltonas blyksnis it kalavijo ašmenys žybtelėjo tarp krūtų. Ji liguistai sudrebėjo. Prisidengė krūtis, sudegusios žvakės galiukus. Įsisiurbiau į jau atšalusias lūpas. Pasigirdo tylus kūktelėjimas. Ant paliegiusio kūno pro pravirus langus jau sruvo šviesos srautai. Vėl mylėjomės baltoje šviesoje, sklandančioje nuo upės...

Kėliausi iš monstriškos lovos it iš seno apleisto kapo, baimingai dairiausi, ar netūno kas nors kampe su išgalštu peiliu.

– Išeini? – nenuoširdus šypsulys perkreipė Emilijos veidą.

– Nejauku pas tave, – sugergždžiau perdžiūvusia gerkle; mirtinai reikėjo alkoholio, nesvarbu, kad vairuosiu mašiną, kelių lašų užtektų. Pažvelgiau į gertuvę. Ant dugno dar buvo likę. Susivarvinau tuos likučius į burną.

Pamažu gaivelėjausi. Išvydau vario žalymo lavondėmes Emilijos pilvo apačioje. Košmariškos, apgliaumėjusios sienos ir aptrupėjusios lubos, sakytum, siūbavo ir griuvo ant manęs. Sukaupęs jėgas apsirengiau, grindys skleidė garsus it gyvi padarai.

– Nebegrįši? – paklausė plonu balsu „šmėkložvakė“.

– Sugrįšiu, – pažadėjau.

Ir išėjau. Vario žalymo lavondėmės pilvo apačioje, gal tik pasirodė. Gyveni senam name it giliame išdžiūvusiam šuliny – pamėlusi, tirtanti. Labai ligo-

ta ir pasmerkta, tikra šmėkložvakė, maščiau, bet ji manęs lauks; vos atsidūręs savo mašinoje, lengviau atsidusau: šis nuotykis galėjo ir kitaip baigtis. Prie tokios baisios lovos būtų tikusios krauju aptašytos sienos, žvilgančios kraujo balos... besivoliojantis koks nors kūno gabalas... Vėl pasivaideno žalsvos lavondėmės jos pilvo apačioje.

Emilijos dekoracijos buvo tikros.

O aš pabandžiau įsivaizduoti ją labai gražią, vaikštinėjančią kartu su vapsvaliemenėmis grafaitėmis aštuonioliktame amžiuje, skinančią baltas lelijas prie tvenkinio. Ir ribuliuojančiais tų moterų atvaizdais vanduo pasipuošė, gulgė, miglos šydu galvą prisidengus, pro šalį praplaukė...

Praėjo gal kelios dienos. Niekur neradau sau vietos. Ji nuolatos galvojo apie mane, kiekvieną valandą, net minutę... jei neateisi, aš tau vaidensiuosi, juk pažadėjai dar ateiti; negalėjau susikaupti, svaigo galva, viskas krito iš rankų.

Tirštas rūkas varvėjo medžių šakomis. Viskas man dvejinosi, trejinosi akyse. Emilijai tokį rytą prie pat vandens turėtų būti šalta, pagalvojau; raina šviesa už tankiausių voratinklių... ten miega melancholiškoji Emilija. Tu ją pažadink, sakiau sau. Būsi laimingas.

Alabavo paukščiai, iki pat snapų apžėlę plunksnomis. Vienas, mane pamatęs, išskėtė sparnus, melodingai svirbeno.

Jos namas pasitiko mane kapinyno tamsa ir tyla, nors pro atlapus langus nuo upės plūdo miglos ir buvo girdėti švelnus bėgančio vandens čiurlenimas, persimaišęs su paukščių balsais.

Ji laukė manęs. Atrodė lyg pašarvota savo lovoje, tarsi šventoje kriptoje, paskui susirietė į kamuoliuką, inkštė ir drebėjo it ką tik gimęs šuniukas. Prie lovos buvo pamerktas glėbys baltų laukinių gėlių, vos nepradėjau raudoti, nors mano kūnas jau seniai alko.

Apkabinęs čiūčiavau ją it mažą mergaitę, kol sušilo ir pradėjo juoktis.

Pro marškinių iškirptę išsprūdo mergiškos krūtys. Susidrovėjusi nusišypsojo; skubrus rankos gestas – ir pirštai sugriebė ploną audinį.

– Ne, – pačiupau jos rankas ir ėmiau bučiuoti. Nuvilkau naktinius marškinius.

Vinklūs, elfiški pirštai truktelėjo užtrauktuką, artėjo užnuodytos jos lūpos...

Pelenaspalvis kūnas buvo išpinkliotas mėlynomis voratinklinėmis gyslelėmis, krūtys – it du rytmetiniai mėnuliai, stengiausi nežiūrėti į pilvo apačią.

Jos šiltas, drėgnas požemis manęs ilgai neišleido. Tik vienąkart, kai patyrė orgazmą, ji paukštiškai sutirlirliavo.

– Tavo kūno dausas visas išbraidžiau, – pašnabždom tariau glostydamas vešlius, ilgus plaukus, – gal reikėtų išgert kokių vaistų.

– Nepadės. Man jau niekas nebeпадės.

– Visiems pasitaiko, bet skausmas praeina ir tau praeis. O kur dingo tavo banditas, tas ilgaplaukis? – nepalioviau juo domėjęsis.

– Vasia. Jis ne banditas.

– Bet sėdėjo.

– Sėdėjo. Nekaltas.

– Visi jie taip šneka, – supykau. – Kalenčiks.

– Jis manimi labai rūpinasi, – paaiškino.

– Kaži kodėl? Matyt, jam reikalingas tavo turtas. Šitoks didelis namas pačiame Vilniaus centre, tai kas, kad apireš. Turint pinigėlių iš jo būtų galima rūmus padaryti. Apie tai aš labai gerai išmanau.

– O jis nieko neišmano, – pertraukė mane Emilija. – Jo nedomina tokie dalykai.

– Oho. O tai kas jį domina?

– Pats žmogus.

Pasijutau nejaukiai.

– Manau, kad nedera jums trukdyti. Turi šeiminką, – ironiškai pasakiau.

– Jis – joks šeiminkas. Aš sergu! – ji suriko.

Tik akys kunkuliavo giliose akiduobėse, o bekraujis kūnas atrodė jau visas nuaustas iš rudenėjančių spindulių.

– Gal... – murmtelėjau; tos baltos laukinės gėlės prie jos geležinės lovos šnypštė it žąsys ar gyvatės.

– Greit iš lovos nebeišlipsiu. Tu nesupranti. Banali tiesa. Sveikiesiems tai – nemalonus reginys. Ir kad tai būtų vien reginys!

– Tu man labai graži. Permatoma. Manau, kad plaukai iš tavęs iščiulpia visus syvus. Jie tavimi maitinasi – auga, keroja į visas puses, – pasakiau ir pajutau dūlančių samanų kvapą, sklindantį nuo jos papilvės.

– Galiu nusikirpt, bet nemanau, kad nuo to man pasidarytų lengviau.

– Nė nebandyk!

Be manęs ji vėl apsitrauks vienatvės rūdimis, pamaniau dar nesuvokdamas tikrosios padėties. Tas padugnė Vasia – tik jos tarnas.

Išviriau stiprios kavos. Iš pradžių dantys kaukšėjo į puoduko kraštą, paskui ji aprimo, net nušvito.

Jau eidamas pro duris dar kartą pažvelgiau į mielas švelnias akis. Pasidarė labai liūdna: *turėsim lovas, pilnas aromatu, sofas, tokio gilumo kaip kapai...*

Paskambinau Mindaugėliui. Pasakiau, kad šiandien noriu pasiautėti, įsikandau ši Moinos žodį, – tik jokių restoranų, jokių vakarėlių, jokių bobų. Mindaugas nusijuokė. Atsakė, kad ir jis norėtų, tik nežinąs, kada grįšias namo. Galėjau jo palaukti. Turėjau raktą nuo Žaliaburnio kambario; taip mes pravardžiavome Mindaugėlį. Iš draugiškumo. Jis buvo *fainas bičas* ir visada gyveno netoli Šventojo Kazimiero bažnyčios.

Sėdau į mašiną ir nuvažiauvau. Atsirakinau jo vieno kambario butą, į akis plūstelėjo raudona prieblanda. Atsisėdau prie lango ir, neturėdamas ką veikti, spoksojau pro jį. Priešais augo medis raudonais lyg kraujas lapais, net ir vasaros pradžioje jie buvo raudoni. Plazdėjo tarsi raudono ūko vėliavos... jokie garso. Mačiau aplūžusią tvorą. Praėjo vyras ir moteris. Susikaupe, susimąstę. Matyt, ruošėsi lemtingam žingsniui. Raudono ūko vėliavos tebepleveno... Iš jų šastelėjo kažkoks baisuolis, matyt, iš Krasnuchos. Oplia! Peršoko tvorą. Ir pasivijo nueinančiuosius, tarsi žvėris, atrodo, net girdėjau, kaip grasinamai urzgia.

Vyriškis tvirtai apkabino moterį. Užpuolikas tvojo jam per veidą. Nukrito skrybėlė. Moteris pradėjo verkti.

Viską mačiau sėdėdamas prie lango. Žiūrėjau tarsi spektaklį.

Pabiro nutrūkę karoliai. Išsislapstė žolėje.

Raudona šviesa nusvidino žmonių veidus. Jie nesuprato, kad aš juos stebiu. Tebesiaiškino savo santykius.

Vyriškis pasilenkė, pasiėmė skrybėlę, užsivožė ją ant smailos makaulės.

Anas nuėjo su moterimi. Tas liko vienas. Man jo pagailo.

Staiga paliktasis ėmė šėlti: trypti kojomis, visa gerkle rėkti. Atrodė lyg išprotėjęs – per vieną mirksnį.

Gal nusižudys, mažiau, šiandien arba labai greit. Pasislėps, paskui pasikars. Jau dabar man jis panašus į pakaruoklį. O moteris niekada nebus laiminga, labai stengsis gyventi lyg niekur nieko, bet nesėkmingai. Ji ilgai negyvens. Prilips kokia nors liga ir ją pribaiigs. Tas pats atsitiks ir vyriškiui. Tiesiog jie gyveno netinkamoje vietoje. Radiacija juos nugalabys. Kokie kvailiai! Išsišiepiau: esu atsparesnis už vilką, už bet kokį gyvą padarą. Mano gyvenimas dar neįpusėjęs, tik vienatvė – beribė.

Net tamsa čia būna raudonos spalvos. Vienišo vyro karalystė. Vėlai grįš. Šį vakarą nevažiuosiu namo, geriau liksiu pas Mindaugą.

Moina jau miega savo kambaryje. Gal mano, kad šianakt parsivešiu kokią naktinę plaštakę. Alinančios, bemiegės naktys – praeityje. Persisotinau. Gal kažkuo esu jai panašus į motiną. Mano aplinka jos nestebina. Skirtumas toks – vyrai moka motinai pinigų, o aš moterims dovanuju prisiminimą. Kai taps apgailėtinos kriošenos, jos neužmirš manęs, užburtojo princo, vienos nakties apsvaigimo, net savęs nekaltins, aikčios prisiminusios. Moina jaučiasi už jas laimingesnė, tik iš pradžių save dar laikė priklydusia kačiuke, kurią priglaudžiau iš gailėsčio. Paklaikusi klaidžiojo po namą, o dabar jai savas kiekvienas baldas, miela menkiausia detalė, svarbus mažiausias daiktukas, brangūs visi mažmožiai...

Žavioji *vagabundė*. Prisiekiu, jos ateitis bus nuostabi.

Tik po vidurnakčio parsibaladojo Žaliaburnis. Puolė teisintis, kad niekaip negalėjęs ištrūkti, bet rytoj – šeštadienis, turėsime laiko pramogoms.

– Bet tu negirtas, – stebėjosi Mindaugas, – kaip keista. Paaškind.

– Nėra ko aiškinti. Man liūdna.

– Būna.

Nuėjome miegoti.

– Ar tau būtina šiandien linksintis? – atsargiai paklausė rytą. – Gal persigalvojai?

– Ne. Pasivažinėjam, – pasiūliau.

– Ar tu nori tik pasivažinėti, ar pagerti? – jau įsitaisęs šalia manęs paklausė Mindaugėlis.

– Ir viena, ir kita, – burbtelėjau.

– O mašina?

– Galėsime joje nakvoti.

– Nepatogu.

– Apie tai išvis nereikia kalbėti.

Jau iš tolo išgirdom giedant gaidžių chorą, nors rytmetys nebebuvo anks-tyvas.

– Kaip juokinga, – sukrizeno Žaliaburnis, – seniai bebuvau kaime.

– Kažin ar čia kaimas? – suabejojau.

Praėjo kelios moterys, prisiseigusios prie plaukų mažutes skrybėlaites,

papuoštas gaidžių uodegų plunksnomis. Jos nešėsi dailiai nupintus krepšelius.

– Man atrodo, kad margaspalvius gaidžius jie augina ne mėšai, – tariau.

– Nieko ypatinga, – pradėjo man aiškinti Mindaugėlis. – Pirmasis žmonijos papuošalas buvo plunksna.

– Kailis.

– Ne. Drabužiai. Nudirtus leopardų kailius jie ištempdavo prieš saulę. Jie pešdavo papūgas...

– Klausyk. Mes dar nepradėjome linksmintis. Nėra čia jokių leopardų. Aplinkui ganosi švelnūs veršeliai.

– Pažįstu vieną keramikę, kuri nusipirko veršelių *skūry*. Pati pasisiuvo iš jų ilgą skrandą ir pati išliejo įspūdingas keramikines sagas.

– Ji – sena moteris.

– Kodėl? Nesena. Ir graži.

– Dabar jaunimas tuo neužiima. Žiedeliai, auskarai, tatuiruotės, keičiausios spalvos, blizgučiai. Kas gi dabar išlįs į Gedimino prospektą apsirėdęs it pagonis.

– Koks *durnas*! Yra dalykų, kurių nenusipirksi.

– Viską galima nusipirkti, – tariau ironiškai. – Mugėse, turguose, kur tik nori. Aš trokštu atsipalaiduoti.

– Bet gaidžiai... Negaliu suprasti. Visiška nesąmonė, – pasakė Mindaugas.

Sustabdžiau mašiną prie didelio seno namo verandos, o gal pašiūrės. Įėjom vidun. Į mus spoksojo moteris.

– Kokie gaidžiai? – nusistebėjo. – A... mes mėgstam šią vištų rūšį.

– O gal geriau auginkit putpeles.

– Gaidžių plunksnos gražios, – paaiškino viena moteris.

Galėjau prisiekti, kad už pravirų durų mačiau dar kelias moteris, užsidėjusias skrybėlaites, papuoštas gaidžių uodegų plunksnomis.

– Užuot maivėsi, galėtumėt išvystyti puikų verslą, – burbtelėjau.

– Tai truktų mirksnį, tiek gyvuoja mados, – rimtai pasakė moteris, tikra kūtvėla.

– Tačiau šis mirksnis atneštų krūvas pinigėlių, galėtumėt ramiai gyventi senatvėje.

Jos susimąstė.

Ant palangės saulė apšvietė aukštą ilgakaklį butelį, kuriame buvo užkimšta gyvatė, geltonus svarainius ir porą obuolių. Už butelio buvo matyti galusodis. Ten augo patys aukščiausi medžiai.

– *Bliamba*, bet tie raibi gaideliai mane sužavėjo, – pliauskė Mindaugėlis. – Tarsi būtų plastelėjusi raudona širma, išmarginta tais paukščiukais.

– Vėjas. Dulkės ir karštis, – šyptelėjau. – Miražas.

– Velnias! Ir aš dabar norėčiau išgerti. Suk devynios tuos gaidelius, bet ta išsitaršiusi giltinė man patinka, gal kiek per liesa. Tikra indėnė. Na ir kaimas?! O kur būtų galima gauti išgerti? – kalbėjo Žaliaburnis.

Mes paklausėme moterų. Jos, kvailai į mus žiūrėdamos, tylėjo.

– Jūs gal kurčios?! – klyktelejo Mindaugėlis.

– Galim gaut tik *pilstuko*, o smuklė yra miestelyje, – paaiškino vyresnė moteris, susikišusi rankas po pažastimis.

– Gaideliai... – suburbleno Žaliaburnis. – Mes norim kaip reikiant pagert. Susikiškite savo gaidelius į rūras!

– Neerzink jų, – sudraudžiau Mindaugą.

Moteris pavartė akis, panašias į žalsvus kukulius, kita stovėjo kaip stovėjusi, nuleidusi rankas, išsidraikiusiais plaukais. Buvo apsivilkusi palaikė, nublukusia suknele. Oda buvo rausvo atspalvio, tai ją darė dar panašesnę į indėnę.

– Ką mums daryti? Trenktis į miestelį? Mirštu iš troškulio. Ei, bobos, atneškite naminukės! – pareikalavo Žaliaburnis.

– Tai kainuoja, – paaiškino išverstkukulė.

– Kiek? – paklausė Mindaugėlis.

– Priklausys nuo to, kiek pajėgsit išgerti.

– Oho.

Jos išėjo ir po pusvalandžio grįžo buteliais nešinos.

Patogiai įsitaisėme prie lango. Mindaugas suvalgė svarainį. Moterys atnešė stiklines. Pradėjom kliukinti, užsikąsdami duona ir lašiniaus.

– Ko gi taip skubat? – sukarksėjo senesnioji.

– Mes ištroškę, – paaiškino Žaliaburnis.

Po kelių gurkšnių ruginukės man pasivaideno, kad geriu savo viskį.

– Ar eisi su manim į lovytę? – paklausė Mindaugėlis „indėnės“.

Ji ilgais plaukais užsidengė veidą.

– Branginiesi?! – jis supyko.

Moteris tylėjo.

– Kai sugrįš iš darbo mūsų vyrai, jums bus riesta, – pagrasino senesnioji.

– Mylim jūsų gaidelius! – užgiedojo Mindaugas. – Iškepkite mums vieną! – paliepė. – Labai norim valgyti. Nepratę prie lašinių.

– Pusgalvis.

Tada pačioje tamsiausioje kertėje išvydom šviečiantį lyg žarija veidą, baltai raudonas lūpas; ta žmogysta ant galvos buvo užsimaukšlinusi gobtuvą. Atrodė, paliestum tą veidą – nudegintų ranką it įkaitęs žarsteklis.

– Užtenka mus terorizuoti, – kimiai sušvankstė išverstakė. – Dabar, kol grįš vyrai, jumis pasirūpins Minga.

„Žarija“ pakilo iš savo kampo.

– Aš sužavėtas, – vamptelėjo Mindaugėlis.

„Žarija“, atsistojusi visu ūgiu, išties buvo panaši į pragaro pagaikštį.

– Tad likit su ja, – sududeno tylioji „indėnė“.

Visos moterys ištipeno iš pasiūrės. Minga dėbtelėjo į mus baltomis akimis.

– Mieli kunigaikščiai, – ištarė pasityčiodama, – gal norit pasilinksminti, juk esat pripratę prie visokiausių pramogų, o mūsų kaimelis mažas, atsilikęs, gyvenam kartu su gyvuliais.

Ji išturseno iš tamsios kertės. Nusismaukė gobtuvą. Galva buvo apmurturiuota purviniais skudurais. Ir pamažu ėmė vynioti skepetas – šios, bangudamos lyg tvarsčiai, sluoksnis po sluoksnio krito ant grindų, kol pasimatė visai plika, žaizdota galva. Minga tylėjo, jos veidas žioravo kaip saulėlydis. Pamažu pradėjo nuo savęs lukštenti kitus skudurus. Reginys buvo apykraupis, kai pasimatė bekaulis kūnas, apdribęs suglebusiomis raukšlėmis, dramblotos kojos... Nevaliojom daugiau žiūrėti.

– Užteks! – sukriokė Mindaugas. – Bobų išmislas gąsdint mus pragaro vaizdeliais. *Valink* iš čia! Greičiau! Apsišiksiu! – nusikeikė Žaliaburnis. – Margieji gaideliai.

Mes visai nusigėrėm. Apgrai bom kažkur suradom kaimietiškas su didžiu-
lėmis pagalvėmis lovas ir, it pakirsti, sukritom į jas.

Vakare iš darbo grįžo vyrai, ištraukė mus iš patalų, gerai prilupo ir išmetė
pro duris. Aplinkui – laukai, tolėliau – miškas. Gerai, kad girtumas dar buvo
neišgaravęs.

– Tik nereikia inkšti, – aplaižydamas sukepusias lūpas sugergždžiau. –
Išsikapstysim.

– Tu kaltas! Užsimanei gėrimo ir, kaip visada, bobų! – ėmė rėkti Žalia-
burnis. – Nesusivoki nei laike, nei erdvėje. Būk toks malonus, dabar iškviesk
man taksi.

– Tu jas erzina, nusitašei negyvai! Lindai prie jų, gyvuly!

Pradėjome rietis, bet greitai sušalome. Naktis, aplinkui – beribė tuštuma.

– Reikia, po velnių, slinkt pirmyn, – sububleno Žaliaburnis.

Prieš akis driekėsi tik kiškiakopūstiniai miškai ir – niekur jokios švie-
selės.

– Gaidžiai. Gaideliai, – mykiauo panosėje.

– Kakariekū! – užgiedojo Mindaugėlis.

Apsukę didelį ratą, vėl grįžome prie pašiūrės. Čia išvydau savo automo-
bilį.

Nuvariau jį į mišką, paskui kietai sumigome.

Pažadino telefonas. Storas vyriškas balsas rusiškai liepė man atvažiuoti į
Vilkpėdės slaugos ligoninę. Niekaip nesusigaudžiau, tik kai pasakė, jog Emi-
lija labai serga, supratau – skambina Vasia. Nutariau nė minutės negaišti.
Mindaugėlis miegojo. Atsibudo, kai sustabdžiau automobilį prie prekybos
centro.

– Vis negali užbaigt savo linksmybių, – praplėšęs akis, suniurzgė.

– Žinoma. Tuoj grįšiu.

Nupirkau ananasų sulčių, apelsinų, šokolado, sau ir Mindaugėliui – po
mėsainį ir mineralinio butelį. Atrodžiau pobaisiai – visas numargintas mė-
lynėmis, gumbais; ten niekas į mus nekreips dėmesio, pagalvoju.

– Kas čia dabar?! – nusistebėjo Žaliaburnis, kai įvairavau automobilį į
ligoninės teritoriją. – Vėl gersime?

– Būtinai, – iškošiau pro dantis. – Ropškis lauk.

– Tu *durnas*. Velniai žino, ką vėl surezgei, aš nenoriu...

– Gerai, palauk manęs ir išsimiegok.

Kai ieškojau palatos, apėmė silpnumas, slaugė pro šalį pravežė kažką my-
kiančią visiškai nuoga, mėlynais skruostais moterį; nors pridengtų, pama-
niau, matyt, slaugės į visus žiūri kaip į lavonus; kažin ar kuris iš čia gyvas
ištrūksta?

Įžengiau į ilgą palatą, kurioje stovėjo dvi eilės speclovų. Jose nejudėdamos
gulėjo būtybės su pritvirtintomis lašinėmis arba be jų. Sunku buvo atrasti
Emiliją. Staiga iš vienos lovos į šalia stovintį vežimėlį nusirangė bekojė senė –
žvitriai laviruodama tarp taburečių, išvažiavo iš palatos. Daugiau niekas nė
nekrustelėjo. Ėjau nuo lovos prie lovos, kol atradau pilka širma kampe ati-
vertę Emiliją – su lašine ir dar kažkokiais vamzdeliais.

Stovėjau suglumęs; aš, pašalietis, žvelgiau į baisiai nusmailėjusią jos nosį, į galias raukšles abipus nosies, į šėmą valktį, užslinkusį ant akių.

Nepajutau, kaip įstybrino slaugė. Pažvelgė į lašinę, paskui į mane ir pasakė, kad galiu pabandyti, išlukštenęs apelsino skiltele, jo sultimis suvilgyti Emilijos lūpas; tik tiek, pamaniau, tik tiek...

Kai grįžau į mašiną, Mindaugėlis dar miegojo. Gurkštelėjau mineralinio, išvyniojau sumuštinį, bet nevaliojau praryti nė kąsnio, tegul jis suvalgo; papurčiau petį:

– Užteks parpti. Pavalgyk.

Nugabenau Žaliaburnį į senamiestį ir parvažiavau namo. Moina, mane pamačiusi, net išblyško.

– Ar pietausim? – paklausė plonyčiu, gal iš baimės, balseliu.

– *Jo*, – dribtelėjau ant kėdės. – Būk gerutė, pataisyk man stiprios kavos. Labai stiprios.

Suskambo mobilusis. Šnekėjo Fredis. Buvau jį visai pamiršęs. Klausė, ar negalėtume visi kartu atšvęsti mamos jubiliejaus, aišku, be Nijolio. Aš jam pritariau. Keista, kad buvau užmiršęs net motinos jubiliejų. Susitarėm.

Sukau galvą, ką nupirkti mamai. Skarelę? Kvaila. Turiu pinigų. Nupirksiu kailinius – patogius, labai šiltus, juk tokia ten drėgmė, vėjai. Kailiniai bus su gobtuvu ir ilgi. Pats kailis – ne toks svarbus, tik kad būtų lengvučiai.

Įjungiau kompiuterį. Jaunavedžiams kūriau interjerą. Ir sekasi snargliams! Keturių kambarių butas! Padovanojo jaunosios tėveliai. Jie ir atlyginimą man sumokės. Pagalvojau apie savo varguolius, dar sparčiai krutantičius, tačiau niekad neužbaigiančius savo darbų. Keturių kambarių buto šeimininkai buvo pirmakursiai studentėliai. Nesusiformavusios esybės. Tad galima eksperimentuoti, nutariau, linksmomis formomis, ryškiomis, šviesiomis spalvomis, sugalvoti originalius baldus, svarbiausia – daug šviesos, gal rausvos, erotiškos.

Įsitraukiau į darbą, kuris man buvo tolygus žaidimui. Viskas čia – palikta mano valiai. Kūriau klausydamasis *mikso*, jis teigiamai veikė mano mąstymą.

Parėjo Moina. Ir užsidarė savo kambaryje.

Vieną dieną ji man skundėsi, kad labai išsigando.

– Jų buvo trys, ketvirtas – didžiulis šuo.

– Ir kodėl tu išsigandai?

– Labai pašiurpino. Kažkokie... Tiesiog nežmonės.

– Ateiviai? – bandžiau atspėti.

– Kažin. Du vyrai ir viena moteris. Labai aukšti ir... ir... – pradėjo mikčioti, – numėlusiais veidais, – suirzusi išmurmėjo.

– Ak, aišku. Cirkininkai. Paskaityk laikraščius. Taip jie daro sau reklamą. Vilnius gi nedidelis miestas. Gal norėtum juos pamatyti ne gatvėje?

– Nelabai, – Moina abejodama pasižiūrėjo į mane. – Aš geriau nueičiau į kiną.

– Aš pats tau išrinksiu filmą tokį, kurį reikia žiūrėti kino teatre, o ne per televizorių.

– O jeigu jis man nepatiks? Aš jau ne mažas vaikas, – tarė priekaištingai ir pažvelgė į mane pelėsių spalvos akimis.

Vakare ji parsinešė purviną pamestą šuniuką. Nieko nesakiau, nes aš taip pat ją parsinešiau.

– Tegul jis būna geriausias tavo draugas, be jo daugiau nieko neturėk, – pagaliau tariu.

– O tu? Man – ne draugas?

– Dar pamatysim, – atsakiau žiauriu balsu ir atsidusau.

Nusinešė šuniuką į savo kambarį.

Baigiantis savaitgaliui, išvažiavau pas tėvus.

Ežero bangos teliūškavo monotoniškai, į šį foną įsiterpdavo paukščių balsai, negarsus, bet stiprus tekstelėjimas ir kažkoks tolimas nesuprantamas garsas.

Troboje slūgsojo įprasta prieblanda.

– Beniukas! – suriko mama, eidama prie manęs išskėtusi rankas. – Oi, Beniuk, kaip seniai tu pas mus buvai.

– Ar Fredžio dar nėra? – pasiteiravau.

– Ne.

Apsiaučiau motiną kailiniais.

– Ką čia sugalvojai? Vaikeli, argi aš kokia ponია?

– Jie labai šilti ir lengvi tarsi pūkiniai. Ponios visai kitokius dėvi. Audi-nių, arba sidabrinių lapių, sabalų, net šermuonėlių.

– Niekad nesu mačiusi šermuonėlio.

Atsidarė durys ir įgriuvo tėvas, apsiavęs ilgais guminiiais batais.

– Ech, ką aš matau! Sveikas, Albanai.

Godžiai traukiau į save drėgme atsiduodantį orą. Niekas čia nebuvo pasikeitę. Pamačiau tik keletą šviežiai užbetonuotų plyšių.

Mama buvo prikepusi pyragų. Mano tortas jos nesudomino. Tėvas turėjo kelis ruginukės butelius.

Gal po valandos atvažiavo Fredis su šeimyna. Išdėliojo dovanas. Vaikai nukurnėjo prie ežero. Nuo jo iki mūsų atsklido žalia šviesa ir vilnimis nuslūgo atgal į ežerą.

Nenustygstantis šviesos ir šešėlių žaismas baltųjų akacijų krūmyne prie trobos – vėsi, skaisti popietė.

Voratinkliais apnarpliotas takelis suko į laukus. Virš jų grūdosi debesų kalnai.

Puotavome. Ruginukė, kaip visada, skoniu man priminė viskį.

Lygi auksinė šviesa plūstelėjo pro medžius. Lapijos šešėliai linksmai vaseno ant žolės. Pamažu rausvėjanti vakaro šviesa virpėjo ant erškėčių, ant mamos veido, rankų.

Troba aidėjo nuo šventinio šurmulio. Patekėjo priešpilis.

Laikas pasiutusiai bėga. Apėmė toks jausmas, lyg kas peilį būtų įsmeigęs į nugarą.

Šviespilkės pelytės, kaip visada tokiu metų laiku, ėmė lakstyti po pirkį, nors ant grindų dar liepsnojo paskutiniai žali vasaros vitražai.

Nuo ežero pakilo pieniškas rūkas. Ir kokie gražūs man buvo šio pasaulio paribiai!

Šį kartą Fredis nesugebėjo manęs įskaudinti, tik pavydėjau jo vaikams, nes seneliai negalėjo nuo jų nuleisti akių, ypač mama. Susimąsčiau. Neturėjau jokio noro sukurti šeimą, dar spėsiu, galvojau. Neįsivaizdavau savo žmonos. Gal Metelelė man buvo skirta, deja, ji seniai mirė. Ir jos tėvus jau palaidojo, seni gi buvo.

Sužinojau, kad Zina ištekėjo už daug vyresnio už ją turtingo ūkininko. Turbūt jos nebepažinčiau.

Prisirinkau pilną maišelį obuolių, tai buvo mano mėgstamiausi. Tėvas visada prižiūrėdavo sodą, mama – geles, dabar jau žydėjo jurginai ir serenčiai.

Mėlynai raudonos slyvos dar buvo kietos, neprinokusios, o geltonosios – saldžios it medus. Aplandžiojau visus mūsų užkaborius, seniai numylėtus kampelius. Atradau vaikišką sudulėjusią pirštinę; prisimenu, kaip lėkė tuščios rogės ežero ledu, kaip tulžies pritvinkusi rupūžė tupėdavo po stalu tarp stiklo šukių. Jos akys krauju pasrūdavo. Lėtai lėtai jai ant snukio nusileisdavo grotos. Rupūžė pritvinkdavo dvokiančių pūlių. Paimtum ylą ir pradurtum. Blogai. Šlykštinė gali susigerti ir į tavo kūną. Vien kartėlis – prisiminus. Labiausiai gyvūnus kankinti patikdavo Fredžiui.

Fredžio vaikai žaidė su katėm.

Nuostabi ramybė apėmė sielą. Krustelėjo variniai vyšnių lapai.

Šit leidosi didelė saulė ir visas ežeras nuplyksėjo raudoni. Purpurinis vanduo vos girdimai tekstelėjo į krantą. Prieš akis iškilo žvilgantys krištoliniai vandens stulpai.

Ak, kokia miela širdžiai ši vieniša sala su taip ir neatrastu urvu į skaistryklą.

Suvizgo šeriuoti seniai nendrynuose, bendantėm burnom, senais, trandėtais drabužiais. Gyslotos rankos, išlindusios iš ilgų skylėtų rankovių, mums pamojo. Ir pasigirdo švilpesys – laukinės antys šovė į dangų. Gal seniai žvejojo?

Slūgus, vėsus oras virš gluosnių – virš atversto į dangų mano veido, o gluosniai panašūs į šokančius žvėris. Nuo horizonto vis kilo tirštas rūkas, danguje dar klydinėjo vienišas debesis.

Man pro pirštus tekėjo vanduo, nunešdamas tolyn negeras mintis. Pusę Fredžio veido dengė šešėlis, krintantis nuo skrybėlės.

Pro sausą švendrų šnaresį išgirdom motinos balsą.

– Beniuk, Fredi! Kur jūs?!

– Ateinuuu!

Medaus spalvos šešėliuota pakrante abu nušlevendriojom.

Ant langų dryksojo žydros užuolaidos, vietomis kruopščiai suadytos. Tėvo akyse gintarinės kruopelės rateliu sukosi, jis pats sunkiai dribtelėjo ant suolo.

– Matėm gubas pamiškėje. Kažkas pamiršo pasiimti, – pasakė Fredis.

– Pasitaiko, – suniurnėjo tėvas. Žiovulys iškreipė jam burną: pripratęs anksti keltis.

Atsiguliau į seną vaikystės lovą.

Ištiesiau tamsoje pajuodusią ranką ir į delną subėgo visi nakties šešėliai.

Mėnesiena lyg kaspinas nusivyniojo tuščiais laukais.

Ant palangės sustatyti daiktai ir indai – pablyškę, švelniai spindintys.

Lauke eglės viena po kitos slinko į nerealią nakties šviesą.

Kvėpuoti pasidarė lengva, vėl nušvis naujas rytas, aš čia esu laimingas, pagalvojau versdamasis ant šono.

Rytą Fredžio vaikams pasakojau, kad vieną kart palaukėje radau tamsiai mėlyną, labai keistos formos butelį, kai atkimšau jį...

– Išlindo džinas, – pertraukė mane jaunėlis.

– Ne.

– O kas jame buvo?

– Dūmai.

– Dūmai, – vaikai nusivylę sužiuro į mane.

– Mėlyni dūmai, – paaiškinau. – Jie vertėsi ir vertėsi iš to butelio – be galo, be krašto. Ir ežeras, ir mūsų namas nugrimzdo į mėlyniausias sutemas. Nebematydami vienas kito, pradėjome kvailioti.

– Ir kaipgi jūs kvailiojote? – paklausė mergaitė.

– Ėmėm spardyti, garsiai rėkauti, paskui užmigome, o kai atsibudom – jokių dūmų.

– Neįdomu, – pasakė jaunėlis.

– Bet jūs niekad nesat radę tokio butelio, – supykau. – Ir jokių dūminių murgų.

– O mums jų ir nereikia.

– Žiūrėkit, – nepasidaviau ranka rodydamas į tolimas, kur pranyko takelis. – Vieną vėlų vakarą sutikau mergaitę. Ji paprašė, kad perkelčiau į kitą krantą. Ežero vanduo buvo juodas juodas, visai kaip smala, o mūsų senoji valtis prakiurusi... Mergaitė man ir sako: tuoj atsinešiu karstelį, juo ir perplauksiu, nes tas, kuris stovi kitame krante, laukia manęs prie vartų išskėtom violetinėm rankom.

– Vai! Kaip baisu! – nusijuokė Fredžio duktė, paskui ir sūnelis.

– Man buvo labai baisu, – pasakiau rūsčiai, visai supykęs. – Kvaišeliai.

– Jokie mes kvaišeliai.

– Jums tik su katėm ir lėlėm žaisti.

Jaunėlis parodė man liežuvį.

Palikau juos ramybėje. Nepatiko man brolio vaikai.

Jų mamytė virtuvėje pjaustė daržoves ir kumpį. Pasilenkiau paimti indo su valgiu, o ji prisiglaudė prie manęs. Pačiupusi mano ranką, uždėjo ant savo minkštos krūtinės. Nustėrau iš netikėtumo. Kurių velnių ji taip elgėsi? Fredžio žmona manęs nė kiek nedomino. Gal norėjo mane tik patikrinti? Neatrodė, kad būtų paleistuvė. Atvirksčiai. Su akiniais, apkūnoka. Gal Fredis turi meiluzę? Tiesą pasakius, visai nenoriu lįsti į jų gyvenimą. Atsiprašęs, lyg aš dėl to būčiau kaltas, iškurnėjau kumpiu iš virtuvės nešinas.

Daugiau Liuda niekada nebandė prie manęs lįsti. Ji dirbo kažkokioje bendrovėje. Kuo? Nežinau. *Glebniarūrė*. Fu!

Man jie labai nepatiko.

Persiškos Siamo katės tupi ant pagalvėlių, apvilktų raštuotu kinietišku brokatu, – staiga šovė į galvą mintis, nes jau kūriau interjerą poniai, kuri, it mažojo Munko šeimnininkė, turėjo daug brangių kačių. Kodėl apie jas anksčiau nepagalvojau? Kiekvienai katei – po puošnią pagalvėlę. Šeimnininkė bus patenkinta. Pagalvėlės gerai derinsis prie jaukių, raitytų krėslų.

– Benai, ar vaikai Vilniuje į bažnyčią? – mano mintis pertraukė mama.

– Žinoma, tik ne visuomet ten meldžiuosi. Man patinka svilėsių kvapo bažnyčių oras, norėjau pasakyt – smilkalai, – netyčia mano akys nukrypo į juoduojančius šėivamedžius už lango. Prisiminiau Simoniją ir pagalvojau, kad Dievas mane nubaus už sanguliovimą.

– Vilniuje bažnyčių labai daug. Norėčiau vėl aplankyti Aušros Vartus.

– Būtinai, – įsikišo Fredis, – tik gal pavasarį, kai bus šilta.

– Mes jus nuvešim, – pasakė Liuda. – Gerai, kad pasakėt.

Juk mama kalbėjosi su manim, aš siutau, bet nieko jiems nepasakiau. Amžinai taip. Fredis būtinai turi vadovauti.

Liovėsi lietūs, vien šviesos plėvių spindėjimas aplinkui, regiu didelius laukakmenius, įsivaizduoju šalia jų Venecijos stiklo taures.

Ta pati laukymė ir sena prieblanda, dar šiltos dienos... keistas gausmas, atsklindantis iš Baltlaukio.

Iš langų išbėgo šviesos. Man pasivaideno senasis niekšas – ruduo.

Staiga užgriuvo viesulas su lietumi. Pačiame jo viduryje atsidūrė mano namas. Paskui prasidėjo tuščių akiduobių diena. Vėl ėmiau važinėti į savo įmonę.

Tamsioje senamiesčio tarpuvartėje prigesus diena šmėkstelėjo auksiniais drabužiais; pusę karalystės man paklokit po kojomis, pusę... ak, gražus kvapnus sapnas: išplauksi, rožėm sužydėsi, dievaičiai lėks iš paskos, rankose laikys lanksčias vyteles. Kvatošis, bers ant tavęs žiedų lietų. Net nesapnuosi. Tau bus padovanotas amžinybės sostas, dūsavau spoksodamas į afišoje šviečiantį Igernos veidą, bet susivaldžiau: nebeslankiosiu paskui ją, užtenka!

Grįžau namo. Visą dėmesį nutariau skirti Moinai.

Iš jos lūpų išgirdau man įdomų pasakojimą apie Islandijos jaunimą, manau, gerokai iškreiptą.

Jau ne vieną kartą Moina bandė pabėgti nuo motinos. Susitaupiusi šiek tiek pinigų, mergaitė ryžosi nukakti į Islandiją ir ten pasilikti visiems laikams. Ją pribloškė rūstus tenykštis kraštovaizdis. Neturėjo jokio supratimo, kaip reikės gyventi, iš ko. Pinigų užteko vien kelionei. Moina tuoj susidėjo su vietiniais bastūnais. Ypač didelį įspūdį jai padarė Izidė – Solruna. Na, taip ją visi vadino, paaiškino. Ji ypatingai dažėsi ir rengėsi. Jos visi klausė, nes buvo jų deivė. Rūkė vien žolę, nes kitiems narkotikams neturėjo pinigų. Visi gyveno savo malonumui.

– Bet valgyti juk reikėjo, – pasakiau.

Moina kalbėjo:

– Visus išlaikė Gunaras. Jo tėvas buvo turtingas. Slampinėdavome. Ir visko prisigalvodavome. Paskui Izidė nužudė vieną labai blogą žmogų. Visiems teko išsiskirstyti. Grįžau pas motiną. Tai buvo ne pats geriausias variantas. Pinigų kelionei gavau iš Gunaro. Kitos išeities nebuvo. Mus visus galėjo susemti. Tai – visi mano užsieniai. Niekada neužmiršiu Izidės. Baisiai išdidi ir valdinga. Ji buvo gimusi su deivės širdimi, o kiti – paiki, naivūs juokdarėliai. Neįsivaizduoju, ką jie dabar veikia. Žolytės tai norėčiau patraukti.

– Ne, Moina! – užbaubiau. – Niekada. Pimiršk.

Ji nervingai šyptelėjo, priekaištingai truktelėjo pečiais. Žalsvose jos akyse atsispindėjo mano klastingas ir tironiškas veidas.

– Tu – šššūdas. Alkoholikas.

– Galbūt, – abejingai atsakiau.

Nukaukšėjo į virtuvę. Atidarė šaldytuvą. Pasigirdo kliurktelėjimas.

– Draudžiu tau gerti mano viskį! – surikau.

– Nė neketinau, – pasigirdo jos balsas, it vėjo gūsis, perėjęs kiaurai sienas.

Ji – dar vaikas, pamaniau, įsitaisydamas prie darbatalio.

Regėjau trikampio formos langus.

Viduje, tarp masyvių kolonų, plytėjo didžiulė, tiesiog šiurpulinga erdvė. Po ją čiuzinėjo aukštos, laibos žmogystos. Čia turėjau pastatyti brangų automobilį ir gėles. Krūvas gėlių. Ne. Kalnus gėlių. Šaltas, baugiai gražus paviljonas. Ėmiausi darbo. Užmiršau laiką. Buvo jau gerokai po vidurnakčio, kai pajutau alkį. Šaldytuve tysojo ilgas agurotis ir rūkyta dešra. Užkandžiauvau užsigerdamas mineraliniu vandeniu. Moina jau seniai miegojo.

Aplinkui – nuostabi tylą. Jokio garselio. Man geriausiai sekėsi dirbti naktį. Dingdavo pašalinės mintys, niekas nebeskaudindavo, tačiau dieną būdavau išsekęs ir labai piktas. Negalėjau pakęsti žmonių. Mėgau savo darbą. Niekas daugiau nerūpėjo. Tiesa, buvau atsakingas už Moiną. Et, ji gi ne kūdikis. Mokosi gerai ir niekur nebesivalkioja. Galiu savaitėmis neišeiti iš savo darbo kambario. Paskui gausiu galybę pinigų ir nežinosiu, ką su jais daryti.

„Baltlaukyje“ šventėme *sambarias*, taip šventę pavadino kažkoks žmogelis, panašus į inteligentą, aš neturėjau jokio supratimo, kas čia aplink mus vyksta. Seniai atvipusiais žandikauliais tikri skeletai, apsisiautę juodais, skylėtais drabužiais, man pasirodė, kad tie patys, kuriuos mačiau tėviškėje, ežero pakrantės švendruose, pašventino ožį, padūrė ir jo krauju visus apšlakstė. Paskui ožį pakabino virš laužo, kepė, kartkartėmis pavartydavo ir kažkuo apšlakstydavo. Pirmąkart gyvenime valgiau kepto ožio mėsą. Iki pat ryto gėrėme, kažką giedojome, net šokome.

Tai buvo tikra šventė, kai visi lygūs, pameta galvas, iškrypsta iš normalių vėžių; visi pajunta meilę artimui; neapykanta giliai širdyje pasislepia, ji bijo, tūno susirangiusi it nuodinga gyvatė, bet – dar labai labai klastinga. Visi matėme – angelas toje šventėje pasirodė, bet velnias taip pat lindėjo savo slaptavietėje, iš jos įdėmiai žiurksojo pro plyšį.

Man ką tik paskambino Vasia ir aš paregėjau auksinį Emilijos lavoną, nuoga, labai gražų, bet apie mane siautėjo ŠVENTĖ, ir lavonas joje dalyvavo. Kūnų ir veidų sąvartynas, ir kas gali žinoti, ar visi dar kvėpuoja. Šventė – nuostabus dalykas. Velnias visus stebi pro plyšelį. Laukia tinkamo momento, kai galės ištrūkti į laisvę, tada bus pats šventės šėlsmas, pats jos įkarštis. Svedenborgo velnias blaivus, jo žlibės budrios, jis linksminsis tada, kai visi gulės vos dvėsuodami iš nuovargio.

Rafaeliško angelo akys melsvos it ledokšniai. Visuotinė linksmybė – jo rūpestis.

Nekaltos mergaitės sėdi susigūžusios tamsiausiame kampe, apsilvilkusios baltomis, nériniuotomis suknelėmis, palaidais plaukais.

Baisus staugsmas, užesys ir pavieniai riksmi, perveriantys širdį... Virš žmonių galvų pasirodo geltona ilgapirštė ranka, čiupteli pirštais, tarsi norėdama ką pagriebti, tačiau visi apsvaigę plūkauja apačioje, baisios rankos nepastebi.

Srovena ožio kraujas, maišosi su vynu. Visos subrendusios moterys, jo išgėrusios, pasiekia orgazmą, gašliai išsiriečia, geidulingai dejuoja ir gokčiodamos krinta ant žemės. Nekaltos mergaitės tamsiausiame kampe sielvartingai gražo rankas...

Ak, šėlionės tik įsisiūbavo. Kažkoks gerokai pamišęs profesorius dulkių prisigėrusioje bibliotekoje kreivais pirštais sklaido pačias rečiausias pasau-

lyje knygas, jam tai – pati didžiausia šventė, jis galėtų tarp šių knygų gyventi, misti vien duona ir vandeniu; šie fondai anksčiau jam buvo neprieinami, tik per šventę atsivėrė.... Bibliotekoje šalta, tvoskia dulkėmis, žiurkmėšliu ir pelėsiais, tačiau profesorius, apsvaigęs iš laimės, svirdinėja palei lentynas; nei Dievas, nei velnias negali jo suprasti, todėl juo nepasidalija, kiekvienas nori jį užvaldyti, o už langų – pašėlęs užsmas.

Patekęs saulei, siūbuojantys skeletai plieniniais apskretusiais nagais pagal senovės papročius surinko visus ožio kaulus ir užkasė prie ąžuolų giraitės.

Jaučiausi nerealiai. Paprašiau, kad man padovanotų ožio kailį. Seniai skleidė gaižų prakaito, sudvisusio, niekad nemazgoto kūno ir myžalų tvaiką. Pažadėjo kailį išdirbti ir atnešti man tiesiai į namus.

Ir dabar jis kabo netoli židinio, primena man tą keistą naktį, kai sugrįžau tarsis iš požeminio pasaulio.

Pasivaideno, kad tuoj laukan išsivers žemės viduriai. Iš kažkur išlindę spiegiantys, dvokūs padarai ėmė lakstyti apie laužą.

Karuliavo Moinos suknelės nėriniai, aptaškyti krauju.

– Teks suknelę išmest, – pasakiau.

Moinai šventė sukėlė pyktį. Ji patyrė pažeminimą, nes kaip paauglė kartu su kitomis baltai aprenptomis mergaitėmis buvo atitverta nuo visų linksmybių, šventės siautulį galėjo stebėti tik iš tolo.

Kailinis gyvūnėlis rožinėm spungėm prisiglaudė Moinai prie kojų. Ji išsigandusi puolė prie manęs, įsikibo į megztinį.

– Nesinervink, – tariau glostydamas jos žele sušiauštus plaukus. – Liaudis dabar prisigalvoja visokiausių švenčių. Visur daug neošamanų, naujųjų pagonių ir kitų burtininkų. Kiek žinau, seniau lietuviai ožį papjaudavo kryžkelėje. Nesusigaudau, kas čia dedasi. Žmonėms gi patinka šventės. Ko tu drebi?

– Man patinka tik Šventojo Valentino diena, – atšlydama nuo manęs pasakė Moina. – Tavo rankos kruvinos!

– Pamanykit, – subambėjau. – Gryni niekai. Anksčiau net nežinojom apie tokią šventę. Daug kas pasiilgsta ilgų eitynių gegužės pirmąją, arba kovo aštuntosios tulpių.

Nusiėmusi nuo kaklo perlamutrinių burbuliukų vėrinį, nutrenkė į žolę.

– Jis kruvinas! – isteriškai suriko. – Kaip šlykštu.

Laužo liepsnų laižomais veidais jie šoko it paklaikę, išsiterlioję krauju, garsiai žviėgdami, sukeldami *transą* net pasyviems šventės dalyviams.

– Aš labai pavargau, – pasiskundė Moina. – Einam namo.

Prie mūsų prislinko vienas senis, net ne burna, bet juoduojančia ertme išgargė:

– Tegul tave šėtonas nujoja per kemsynus, vaike, kad niekad netaptum *iš-verstpize*, – ir ranka palietė jos tarpkojį.

Moina ėmė klykti.

– Jūs labai daug sau leidžiat, – pradėjau kažką sakyti, bet senis dingo.

Parsivedžiau Moiną, iš baimės nustėrusią, namo. Daviau jai išgert truputį viskio ir palydėjau iki kambario durų.

– Mėšlaėdziai! Bjaurybės! Neraliuotos kriošenos! – garsiai keikiausi. – Apsimyzę ubagai!

Bekvape liūno gėle, nelytėta, dar nespėta net gašliom akim nužiūrėti, kada nors tave, aišku, nuskins, pamaniau, prisiminęs šlykštų senio mostą ir jo žodžius.

Mylėjau Vilnių, nuolat klausiausi jo paslaptingos muzikos, mėgau ir jo apylinkes, dažnai ten nuvažiuodavau; siurbiau į save visas spalvas ir atspalvius, žavėjausi įvairiausiomis gamtos ir architektūros formomis. Tai buvo ne tik mano darbas, bet ir visas gyvenimas. Man sapnuodavosi sapnai, panašūs į Edvardos motinos paveikslus, tik vienas kitas žmogėnas juose išnirdavo – nepatenkintas, dėl kažko išsižeidęs. Visur aplinkui mačiau architektūrą, tačiau vidinėmis akimis iškart paregėdavau ir interjerą. Nuo pat gimimo mane supo ramios erdvės, tad gamta pasitraukdavo į antrą, tarsi praėjusios vaikystės, planą. Ir visa mano gamta dabar buvo apribota sienomis, tarsi supakuota į prabangias keistas dėzes, atitverta nuo žmogaus stiklu ir kitomis medžiagomis. Už atitvarų spindėdavo mėnulio stalai, sienomis ošdami banguodavo miškų šešėliai, paslaptingi šviestuvai skleisdavo įvairiaspalvę šviesą, kuri magiškai kvepėdavo, smilkdavo gėlių laužai, baldai būdavo panašūs į purslotus kraujo sūkurius. Tai vienur, tai kitur išnirdavo kažkas nenusakomo, kuo net savo akimis negalėjai patikėti. Šie „būstai“ buvo skirti kitos planetos gyventojams – protingesniems, rafinuotesniems, kitaip mąstantiems.

Nemirtinga poezija gaubė senus, apleistus pastatus. Juos reikėjo prikelti gyvenimui, o jų viduje sukurti neapsakomą grožį. Menkiausia detalė privalėjo skleisti namo dvasią. Tuos griūvančius namus supo sunki, nekantraujanti, visada manęs laukianti atmosfera. Iš vidaus sklido keisčiausi garsai, pritemdytas, beprotiškas spinduliavimas; kadaise čia gyvenusių žmonių švelnūs šnabždesiai ir tolimi riksmi.

Vienąkart basčiausi po vieną didelį apleistą pastatą. Aptikau drėgną, šaltą tunelį ir pasijutau tarsi atsidūręs niekieno žemėje, ant nebūties slenksčio. Virš galvos skliautinis perdengimas – arka, sukonstruota iš akmens blokų. O jei dar vienas žingsnis ir aš... ir aš... paskui visi bandys prisimint, kuris paskutinįkart mane matė, pirmieji manęs pasiges bendradarbiai, mano mokiniai, žinoma, gaila, kad neturiu mylimosios... – pradėjau fantazuoti. Bet toliau nebandžiau eiti. Arkos skliautas man sukėlė pagarbų virpulį. Išgirdau tolimą, neregimą balsą. Jis liepė man grįžti. Iškart paklausau.

Aptikau bedugnius, aidžius šulinius. Pasilenkęs ištariau žodį, riktelėjau, ir iškilo stebuklingos garsinės skulptūros, išsilaisvinusios iš tamsaus, gilaus kalėjimo, nugaudė į didelę, truputį pritemdą pastato erdvę.

Tolyn slinkau labai įdėmiai dairydamasis po kojomis.

Sustojau išgirdęs klegesį. Balsai buvo moteriški, nevaiduokliški, kiek prikimę, bet linksmi.

Susidūriau su klaikiomis moterimis. *Šūdvalkos* čia buvo susiradusios prieglobstį. Pailgais, nuvargusiais ir neprižiūretais veidais, nenusakomo amžiaus, bet dar nesenos, jos mane nuvedė prie freskos.

Gotikinė moteris pailgintomis galūnėmis, vos įžiūrimomis krūtelėmis, turbūt princesė, mylėjosi su aukso spalvos arkliu, taip iš pradžių man pasirodė, nes padaras buvo didelis. Jėgos ir gležnumo derinys, pamaniau. Paskui pradėjau juoktis: moterį *krušo* šuo. Šis auksinis šuo, aišku, priklausė imperatoriui: Lietuvoje tokios veislės šunų niekur ir niekada nepamatysi. Fit, šei-

mininkas, matyt, buvo išprusęs, tik dailininkas pasitaikė negabus. Tai – tik ženklas, pamaniau. Nieko daugiau.

Bet mane apėmė smalsumas, zoofilija, pagalvojau; negalėjau patikėti savo akimis: kas gi buvo šių erdvių griuvėsių šeimnininkai? Vargu ar freska buvo meniška, tačiau kokia buvo šių patalpų paskirtis ir kada jas pastatė, keltiname amžiuje? *Šūdvalkos*, aišku, negalėjo atsakyti į šiuos klausimus.

Vėl spoksojau į dvi nutapytas figūras. Moteris ir šuo darbavosi po labai keistais medžiais, tokie pas mus neauga. Atrodė, kad šuns pimpalas ją skrodžia pusiau. Moteris, matydamos mano nuostabą, sukriženo.

– Mes čia gyvename lyg karaliaus pilyje, – pasakė viena *malpa*.

– Nuostabu. Uch! – garsiai atsidusau. – To negali būti. Šitokiame jūsų šūdnamyje matau pornografiją.

– Brangusis pone, mes tau kai ką parodėme, juk reikėtų tai atšvest.

Tai buvo ne pasiūlymas, bet įsakymas. Padaviau vienai šimtinę.

– Tik nepabėk su pinigais. Mes tavęs lauksime, – tariau įdėmiai pažvelgdamas į jos blausias akis.

Pliurpėme apie šį bei tą.

– Juk negalima tapyti ant sienų nešvankių paveikslų, – pasakė pati jauniausioji, bent man taip atrodė, *šūdvalka*.

– Negalima, – pritariau jai, – bet įdomu. Jei šeimnininkas buvo ištvirkęs ir turėjo daug pinigų, galėjo sau leisti viską.

– O jei būtų sužinojusi bažnyčia?

– Šitas ištvirkėlis dabar dega pragare, – kategoriškai pasakiau ir užbaigiau šią diskusiją apie meną ir nemeną.

Grižo blausiaakė *tprunda*. Išėmė iš maišelio tris degtinės butelius, keletą pakelių raugintų agurkų ir plastikinę stiklainaitę.

Įsitaisėme prie akmeninio stalo liekanų, susėdome pasibrukę po savimi kojias ant nešvarių, moterų čia atitemptų, *tachtų*.

– Į ponulio sveikata, – tarė panelė palaidais garbanotais plaukais, bet smarkiai raukšlėtu veidu. Įsipylusi sklidiną stiklinę degtinės, išgėrė iki pat dugno. Ir, vėl pripylusi, padavė man „kaubarėlę“.

– Į šuns sveikata! – sušukau joms mirktelėjęs, bet tik apsimečiau, kad geriu. – Ponios, aš jus palieku. Linksminkitės vienos. Geros dienos.

– Ei! Mums bus labai liūdna. Nepalikit mūsų, – nuoširdžiai prašė tarškėdamas viena per kitą.

– Neturiu laiko.

– Kaip gaila, o toks geras žmogus...

Nebesiklausydamas jų, nužungiojau tolyn.

Parvažiavau namo.

Namas buvo tuščias – atlapotais langais į saulėtą, vos rudenėjantį Balt-laukį.

Moina sėdėjo ant kelmo ir skaitė „Paryžiaus katedrą“. Žydrų dangumi nugriuvo kelios didžiulės debesų kaukolės. Ant galvos užsidėjus vasarinę plačiakraštę skrybėlę, Moina skaitė, užmiršusi viską pasaulyje. Priėjau, bet trakstelėjo po kojomis smulkios šakelės, ir Moina pakėlė galvą.

– Kodėl taip anksti grįžai? – paklausė.

– Šiandien man laisva diena, – paaiškinau ir atsisėdau šalia tiesiai ant šiurkščios žolės.

Padėjo knygą į šalį. Pasakojau Moinai apie auksu švytinčią salą mano gimtojoje paežerėje. Pasakiau, kad reikia turėt daug drąsos, kad į ją patektum. Kalbėjau apie vandens spalvos žvėrį, kurio jaunesnis mano brolis taip ir nepagavo. Jai pasirodė, kad išsigalvoju.

– Tave nuvešiu pas tėvus. Pamatysi tą salą. Pažadu.

Dingo saulė. Pakilo vėjas. Pasidarė vėsu.

Iš kažkur atkrapaliojo tie patys liesi, plikagalviai, juodarūbiai seniai. Jų buvo daug. Visi tokie panašūs – kaip vienas. Pasitraukiau į šalį. Tačiau Moina neišsigando. Seniai pradėjo ritmiškai ratu apie ją judėti. Už Moinos veido žydavo dangus ir dryksojo siaurutė miško juosta. Žibantys smulkučiai druzguliai puošė violetinę suknelę ir skaudžiai spindėjo prieš vėl pasirodžiusią saulę. Su apmaudu pagalvojau, kad neatpratinsiu jos nuo pigių blizgučių.

Pasidarė šilta. Bjaurūs seniai zujo ir zujo aplinkui smirdėdami aitriu prakaitu ir myžalais. Basi, juodanagiai. Po nosimi burbėjo prakeiksmus, o gal savo maldas. Ramiai tyvuliavo dulkėtos erdvės.

Tie senoliai staiga ėmė smagiai šokinėti aukštyn, jie srykčiojo pievoje lyg pamišę.

Dėl visa pikta aš ir Moina pasislėpėm už neaukšto, bet vešlaus krūmo ir sunerimę spoksojom į juos.

– Negaliu patikėti, – ji, įsisupusi į dar žalius lapus, sušnibždėjo.

Man pasirodė, kad jie skraido žalsvoje erdvėje. Bet ne visi – vienas stovėjo netoli mūsų. Senio veide vietoj burnos šiepėsi raudona žaizda.

– Religiniai ritualai, – suniurnėjau nustebęs. – Labai tamsūs, nesuprantami dalykai.

Senių viešpats paniekinamai, iš aukšto stebėjo jų „skraidymus“.

Artėjo Moinos gimtadienis. Pasakiau, kad gali į svečius pasikviesti savo draugus, na, kokius nors pažįstamus.

– *Okei!* – šyptelėjo lūpas perbraukdama bespalviu blizgalu.

Aiktelėjau juos išvydęs: aukšti, plačiapečiai, visai išskustais, įvairiom spalvom nudažytais plaukais, apsilvilkę juodais drabužiais, pasipuošę kraupiais papuošalais, it kokios sapno pabaisos, – jaunuolių kompanija. Ir jų dovanos buvo absurdiškos, bet mačiau: Moinos veidas švietė iš laimės.

Grožis ir siaubas savotiškai juose derinosi. Iš pradžių jie mane išgąsdino, paskui pajutau nuo jų sklindant vidinę, nevaržomą, tiesiog siautulingą muziką. Jie niekuo nepriminė anų kaulėtų prietrankų, Moinos draugų; labai santūrūs, užsidarę savyje, kimiais balsais ištardavo tik vieną kitą mandagią frazę. Nesimaivė ir nekalbėjo jokių nesąmonių.

Jų išorė – tiesiog akį režianti, tačiau ką mes apie tai suprantam, pagaliau – koks kieno reikalas, kaip kas atrodo; lietuviai – labai susikaustę, kompleksuoti, nuolat bijo iš kitų išsiskirti, kažką ne taip pasakyti. Sovietiniai metai visus buvo pavertę pilka mase, be jokių blyksnių ar akcentų; kiekvienas žmogelis nuolat buvo kontroliuojamas ir valdomas konkretaus vietinio dievo. Galėjai pabėgti tik į beprotnamį.

Mano tėvai apie anuos laikus niekad nekalbėjo. Jie buvo atsiskyrėliai, susilieję su gamtos stichijomis, jų ryšiai su kitais žmonėmis buvo trumpalaikiai ir labai dalykiški. Mes augome lyg laukiniai žolynai. Aš savęs su niekuo negalėjau palyginti. Ir tuo didžiavausi.

Kuo toliau, tuo labiau jie man patiko. Sėdėjau savo darbo kambaryje užsi-

daręs, bet nieko neveikiau. Žaidžiau su Moinos šuniuku ir ausimis gaudžiau iš jos kambario sklindančius garsus, šiuolaikinę ezoterinę muziką. Galėjau svečiams užleisti didžiąją svetainę su stikline siena, pamaniau: jiems niekada nepritrūks erdvės. Jaučiausi puikiai. Ir ką bendra turi juodaskverniai plikšiai seniai su šiais juodai apsirengusiais vaikiniais, – juodaisiais angelais? – nesąmoningai savęs paklausiau. Keista ir baisu. Et, panardinau veidą į kalaitės gaurus. Mane vėl užplūdo visokiausios interjerinės vizijos, troškiau eksperimentuoti, bet kompiuterio neįsijungiau.

Kitą rytą Moina meiliai apžiūrėjo dovanas, paskui ieškojo joms tinkamos vietos savo kambaryje. O aš jai įteikiau dėžutę su brangiais originaliais auskarais, meistrų padarytais iš platinos. Nugrūdo juos, net neišsėgusi į ausis, į giliausią, tolimiausią spintos kampą. Tai mane labai suerzino. Paprašiau, kad parodytų man visas dovanas, bet ji kategoriškai atsisakė. Riogsojau it beviltiška seniena.

– Tau reikia pataisyti *dūšėlę*, – pasakiau.

Nustebusi pažvelgė į mane.

– O ką sumanei?

– Pamaklinėjam po pievas. Gražus oras.

– Galim, – sutiko ir užsimetė ant pečių peleriną.

Pasiėmiau tik pilną gertuvę ir du raugintų agurkų pakelius, pasimokiau iš *šūdvalky*.

Man niekada nenusibos Baltlaukis, pamaniau. Nuvedžiau Moiną prie didelio akmens, panašaus į senovinį aukurą. Ji atsisėdo ant jo. Aplink sukuriavo gairus tarsi šaltiniuotoji versmė Baltlaukio oras. Prisiminiau, kad rytą liepos ševeliuroje išvydau pirmąją geltoną garbaną. Jau pasirodė niešas! Greit jis drabstysis vasaros lavonėliais ir pils ant galvų vandenį, nebeiškišim nosies iš savo kambarių. Oi, kaip nekenčiu rudens! Moina grįš iš konservatorijos tik vėlai vakare, aš kiurksosiu prie kompiuterio arba... Esu beviltiškas muliažų darytojas, pagalvojau: o kad dabar Moiną, sėdinčią akmeniniame soste, pastatyt parodų galerijoje, kad visi galėtų ja grožėtis apeidami iš visų pusių, juk dabar toks – šiuolaikinis menas... Nuspurę džinsiukai, styrantys plaukai, veidas po vakarykštės dienos – baltas, o sostui pritaistyt ranktūrius. Negalima! Čiagi – aukuras, kažkodėl pamaniau. Per akmens šoną nukarusi minkštaklostė Moinos pelerina kontrastavo su grubiais, kietais iškilumais. Man pasirodė, kad Moina panaši į elfę, veikiau – į drugelį, trumpam pritūpusį ant milžiniško, apsamojusio akmens.

Ji nusiėmė peleriną. Buvo apsivilkusi vakarykštę ažūrinę palaidinę. Pasi-gailėjau, kad nepasiėmiau fotoaparato. Tik savo akis nukreipiau į Moiną. Mintyse švelniai sulėtinau kiekvieną jos judesį, blakstienų plastelėjimą, pasąmonėje fiksavau menkiausias jos balso moduliacijas. Man atrodė, kad tai – labai svarbu. Kodėl? Nesupratau.

Jos išalsuotas oras susigėrė į mano kūną.

Akmuo išspinduliavo pirmąją jėgą, kuri buvo jame įkalinta, ant vieno jo šono buvo iškaltas neiššifruotas raštaženklis. Moina, prigludusi prie akmens „kaktos“, o gal „pakaušio“, vos vos virpėjo. Kažkodėl prisiminiau Pulcheriją, turbūt ji – *devadasė*, geraširdiškai pamaniau, jei pagimdė šią mergaitę. Smegenyse suskambo instrumentinė meditatyvi muzika, ji atitolino mane nuo bet kokio kūniško moters pavidalo.

Pradėjau kažką babaliuoti, bet Baltlaukio pievų tylą užgniaužė mano žodžius. Vienas pelerinos kampas, nukaręs per akmenį, buvo panašus į juodą nuleistą sparną. Gamtos karalystėje ji – tik gražus drugelis...

Ėmė lyti su saule dideliais žvilgančiais lašais.

– Lendam po eglę, – tariau.

Šakos buvo išsaugojusios dienos šilumą, spygliai spindėjo tarsi metaliniai. Padaviau Moinai gertuvę.

– Gamtoje gerti sveika, – pasakiau, gal nepripratinsiu jos prie alkoholio, pamaniau.

Moinos veidas žaliaskarių prieblandoje švietė labai baltas, liaunomis rankelėmis ji vis kėlė ir kėlė prie lūpų mano gertuvę. Pasiūliau agurkų. Norėjau labai daug ką pasakyti, bet jutau, kad mano žodžiai būtų jai atrode juokingi ir banalūs.

– Tuoj pasirodys zuikučiai, – nei ši, nei tą leptelėjau ir ėmiau dairytis, ar neatbildės iš kur nors tie karšiniai tuščiomis akiduobėmis, ar nepradės ekstaziškai šokinėti, juk buvo mane užhipnotizavę – rukatos, nelabadžiai; siaurutis miško kaspinėlis nejudėdamas tysojo tolumoje. Nieko.

Moina uždainavo:

– Ei! Ei! Ei! Ei! Ei! Su taboru bastyčiausi. Žirgai! Jaunas mėnuo šviečia! Eieiei! Ei! Ei! Su taboru bastyčiausi...

Tramtamtamtam, tarsi girdėjau tratant raudonus būgnus. Iš kažkur ištrauktiems žodžiams ji pati sukūrė melodiją, paskui įterpė vieną, man nuo pat vaikystės įstrigusį, Nekrasovo eilėraštį, išblerbė jį rusiškai storu seno čigono balsu.

Pradėjau ploti. Padaviau gertuvę. Vėl gurkštelėjo, bet daugiau nebedainavo.

Ėmė kaip reikiant lyti.

– Grįžtam namo, – pasakiau; sukniastas ruduo, pamaniau ir mano nuotai-ka subjuro. – Kadaisė tokiu metu rinkdavau spanguoles, išsiraizgiusias ant įdumbančių kiminų. Ir sunku būdavo jas pasiekti – gyvatės, klampynai, gailių kvapas nuodijantis...

– Ką man tauški? – pertraukė mane Moina. – Niekad nesu buvusi miške.

– Negali būti, – nustebau. – Spanguolės ne miške auga. Tyrlaukiuose. Kūlgrindose.

– Kokiuose tyrlaukiuose? – pakėlė aukštyn plonus antakius. Už jos pečių mačiau melsvą nudrykusią, tiesiog eskizinę miško liniją.

– Vargšė gatvės merga! – nusikeikiau.

Pradėjo labai smarkai lyti.

– Tu nežinai, kas yra baltųjų andromedos žiedų išsiskleidimas, švylių pūkų...

– Eik šikti! – drėbė man.

Mano sielą apgaubė tamsa ir niūrumas. Prisiminiau Nijolį. Tėvai iš jo taip pat šaipėsi. Norėčiau skradžiai raistą prasmegt, pagalvojau, arba nusinuodyti pelkiniais žirginiais, gražučiais, prašmatniais, panašiais į kambarines kalijas.

– Alkoholikas, – dar išgirdau. – Klaikiai nusibodai!

Jos labai bjaurus charakteris, tai motina nuo mažens luošino jos sielą. Ir kam daviau jai gerti? Priblokštas nukebekštinau miegamojo link.

Negalėjau užmigti. Išniro mėnulis ir karūnavo naktį. Kai ką sumąščiau. Ši diena baigėsi nemaloniai. Apsirengiau ir išėjau pasivaikščioti, mane ėstė negeros mintys; nykioj tuštumoj, neapprėpiamuose tyrlaukiuose stirgso palūžęs medelis, šalia jo – didžiulis paukštis dinozauras, vičvienaitis visame pasaulyje. Klaikiai liūdnas, snapą ir sparnus nuleidęs. Gelbėkite! Niekas negirdi, nes nieko niekur nėra. Bet mane apėmusi panika pamažu atslūgo.

Apšviestas mėnulio, lauke stovėjo katinas. Meldėsi savo valdovui prieš vakarienę. Paaukotas paukštelis gulėjo ant varnalėšomis uždengto stalo – kojelėm į viršų. Užriestais nageliais. Šalta, tačiau pati gražiausia mėnesiena apšvietė vingiorykštėm apaugusią Baltlaukio pievą. Nuoga moteris, pasileidusi plaukus iki pat pakinklių, dabar turėtų ateiti. Per paskutinę šio rudens pilnatį. Pasilenkusi, drebėdama nuo šalčio, skubiai laužytų šakeles...

Katinas, išmurksojęs maldas, priglaudė ūsus prie paukštelio. Naktis paskleidė savo vilnijančias, juodas skraistes. Užliūliavo visus šnabždančiu balsu.

Katino kūnelis – minkštas, rausvom švelniom pėdų odelėm, – susirietė į kamuolį: pūkuotoje uodegoje pasislėpė drėgna nosis.

Grižau į miegamąjį, atidariau langą ir griuvau į lovą, tarsi į sujauktą guolį, susiriečiau, įsiklausiau į medžių ošimą ir užmigau.

Virš galvos dar nardė kregždės, pastambėjusios prieš kelionę, nupilkusiais pilveliais; keistas jausmas, atrodo – jei staiga jų nebeliks, atsitiks kažkas labai baisaus, nepataisomo; gal išprotėjau? Kiekvienas nukritęs lapas man sukelia nenusakomą sielvartą. Gal tai – priešžiemio sąstingis bus mane apėmęs?

Tamsžalis rugsėjis, neišskridusios kregždės, dar žydi erškėtrožės ir kasdien lyja; dangus šviesus ir šaltas, nemalonė, nemeilė, negeras Moinos žvilgsnis iš padilbų mane nusvilina...

Pro savo namo langus dar mėgaujuosi vasaros baigtimi, paskutiniais atodūšiais. Rūščia agonija. Variniai medžiai vakare užsiplieskia, susipina lyg ornamentas. Kai užmiegu, jie ištempia mane už ausų į savo karalystę.

Ir kas čia toks bronzinis staiga sutvisko mano senam ažuole? Tai visos vakaro rūdys susirinko ant ištiestos virš takelio šakos.

Vėl nukrito kelios saulėtos, spindinčios dienos. Važiuoju pro lašišaspalves gyvatvores, regiu pūpsinčius lapus, rytiniai ūkai tvyro vos ne iki pietų. Vakar man pasirodė, kad manęs išvis nėra šiame pasaulyje, bet šiandien netveriu džiaugsmu, jaučiu, kaip saulė užlieja nuo galvos iki kojų, pripildo kūną laukinės energijos, laimės ir pasitikėjimo savimi.

Įtartina rudens tyła suspengė ausyse.

Moina tikra nevidonė, nori, kad jos gimtadienį švęstume dviese ir ne namuose, o naktiniame klube; jos priešgimtadieninis šventimas su „juodaisiais angelais“ buvęs tik įvadas į tikrą siautėjimą.

Garsiai dzingtelėjo ant riešo apyrankės. Moina uždainavo ir erzinančiais šokio žingsneliais nučiūžavo į savo kambarį. Nežinau, ar ji buvo mano vaikas, ar jaunesnioji sesuo, nežinau, ką ji galvojo apie mane.

Patilindžiavęs varpeliais, įėjau į jos kambarį. Pasakiau, kad ja gali pasirūpinti tik Juodieji angelai. Skambiai nusijuokė.

– Dabar man reikia šokių partnerio, – paaiškino.

– Ar su angelais nevartojat kokių tablečių? – sunerimęs pasmalsavau.

– Ne, – atsakė. – Mamytė savo gyvenimo būdu mane atbaidė nuo visų pagundų.

– Negali būti! Ir ką tu išmanai apie pagundas? – nusistebėjau.

– Žinau, kad man patinka šokti. Ir niekas negali manęs sustabdyti.

– Pamanykit.

Priekaištingai pažvelgė į mane.

– Aš nenoriu nieko prisiminti, – jos balsas buvo tarytum kiro. – Nekenčiu savo motinos!

– Mačiau tą žiaurią vergvaldę, visus vyrus paverčiančią kuiliais, ir kalbėjaisi su ja.

– Nenoriu, kad su ja kalbėtumeisi. Neprimink man jos, – pakartojo dabar visai ramiu balsu. – Darysiu viską, ką tik man liepsi, o gal aš jau per sena? – susirūpinusi pasakė: – Juk vaikeliai nuo ketverių metų jau pradeda dirbti dėl savo ateities.

– Dar ne vėlu, – atsakiau. – Tik nešnekėk man negražių žodžių.

– Pasistengsiu.

– Tai ką darysim tavo gimtadienį? Aš tikrai jau per senas tavo *tūsams*, – nervingai sušvokščiau; blogai, nieko neišmanau apie tokio amžiaus mergaičių psichologiją. Niekada neteko būti tėvu.

– *Tūsai, tūsai...* Tu nesupranti, – norėjo vėl kažką man drėbtelti, bet susilaikė.

– Galbūt.

– Labai prašau. Na, pabandyk nors vieną kartą. Nueikim abu. Tai bus nuostabiausia dovana gimimo dienos proga. Labai prašau, – nenuleisdama nuo manęs kiekio sidabru tviskančių akių gailiai cirpavo. – Galėsi nešokti, jei nepatiks. Klausysiesi muzikos ir gersi. Nesu mačiusi tavęs šokančio.

– Viešpatie, – atsidūsėjau. – Sutinku, Moinute, bet kaip man apsirengti?

– Priklauso nuo to, kur tu mane nuvesi – į pigesnę ar brangesnę klubą; brangesniame klube svarbi ne tik apranga, bet ir gera fizinė forma. Ten žmonės mėgsta save parodyti.

– Och, nelankau treniruoklių salių, tačiau kiekvieną vakarą užsiimu joga. Žinoma, man toli iki tavo pažįstamų kultūristų...

– Morozų, – pertraukė mane Moina, – taip vadinami atletiški vyrukai.

Siaubas, pamaniau, ir iš kur ji viską žino, juk mamytė gal nevedžiojo jos į klubus.

– Esi tikra *tusofčikė*, nežinojau.

Ji sutriko. Po geros pauzės paaiškino:

– Brangiuose klubuose renkasi stambūs verslininkai. Supranti, jie negirtuokliauja, nevarvoja narkotikų, bet sekso neatsisako.

– Na... pasakok, pasakok.

– Šokdami tik *užsiveda*. Beveik visi.

– Ir... pasakok.

– Mama sakė, kad privalau iš pirmo žvilgsnio perprasti vyriškį: jo nuotaiką, norus, net svajones, todėl nuo pat dešimties metų buvau patupdyta į patį slapčiausią kampelį viename prašmatniame klube. Turėjau stebėti. Vadinasi žvalge, manęs niekas nematydavo. Tai man patiko, tačiau po kelerių metų mama liepė...

– Gerai. Nutilk. Viskas aišku. *Šliundrytės* instinktas. Tik nesuprantu, kodėl vėl ten eiti panorai?

– Ten tokia stipri, *vežanti* muzika. Moterys nepaprastai gražiai apsirengusios. Ir šoka! Šoka! Tikri *profai*. Aš niekad ten nešokau. Vien žiūrėdavau.

– Taip. Dabar man aišku. Ak, Moina, kokia tu dar tuščiagalvė.

Ji vos neverkė. Sutrikau. Pagaliau sugalvojau išeitį.

– Moina, aš tave nuvesiu į patį geriausią restoraną. Apsivilksiu išeiginiu kostiumu, o tau reikės nupirkti vakarinę suknelę. Kaip tikri aristokratai atšvėsime tavo gimtadienį, – kalbėjau, bet nebuvau tikras, ar elgiuosi teisingai.

Moina susidomėjo:

– O kokia ten muzika?

– Labai intelektualiai, – tvirtai atsakiau. – Tavo gimtadienis bus žavus.

Klubai, restoranai, o kas bus toliau... pagalvojau apie savo bohemiską jaunystę, nieko baisaus gi neatsitiko. Viskam – savas laikas. Jai dar per anksti. Net čia sėdėdamas visu kūnu jaučiau nuodingą, vilkšną rudens orą; vandens purslai tiško iki pat medžių viršūnių, praėjusios vasaros žiedadulkės gulėjo ant nevalomų baldų paviršiaus.

– Tu manai, kad esu senamadiškas?

Dėbtelei į mane. Nieko nesako. Ji mėgsta rožinę spalvą, pastebėjau. Ištįsęs vinguriuojantis kūnas, apklostytas tamsrožine suknele... Nežinau. Gal pasitarti su dizainerė?

– Tu manai?

– Ne, – suniurzgė.

– Esu protingesnis už tave.

– Žinoma, – jos veide pasirodė šypsenos raibulėlis.

Atrodysime egzotiškai. Gal niekas ten manęs nepažins. Keistas, žmogau, tavo nikis, pasakiau sau: tai kas, kad ją atradai sąvartyne, bet ji taps grynakrauje princese. Išeisim pro senus aprūdijusius medžius į švarią plynę, kelios sustirusios kregždės purtysis ant laido, uosiai dar apyžaliai...

– Bet aš noriu pašėlti. Kas čia bloga? Visada tik sėdėdavau ir spokso-davau. Restorane mes būsim geručiai, – jos akys vėl apsiniaukė. – Sėdėsime, klausysime muzikos ir valgysime.

– Moina, bet tu nesi buvusi aukščiausios klasės restorane.

– Aišku, kad ne. Ten viskas kaip bažnyčioje, – niauriai subliurbė.

– Prisiekiu, tau bus galima pašėlti.

– Pamatysim.

Labai nepatiko pasakojimas apie laiko leidimą klubuose, nutariau ją pasekti, bet, kaip visada, buvau apsvirtęs darbais, tad nusprendžiau vėl rytais vežti ją į *čiurlionkę*. Moina neprieštaravo.

Bendradarbiai nusistebėjo mano dienotvarke.

– Benzinas pabrango. Kas rytą baladojiesi pas mus – ar negaila? – paklausė Bronius.

– Iškyla abejonių dėl užsakovų, – burbtelėjau.

– Betgi tu darbuodavaisi naktimis, – dviprasmiškai užnasrijo Greta. – Tapai vieversiu?

– *Jo*. Keičiuosi. Manau, kad reikia dažniau susitikti su užsakovais.

– Jie laisvi būna vakarais. Nesuprantu, – truktelėjo pečiais Greta, gal ji

mano, kad vėl medžioju moteris? – Aišku, tai ne mūsų reikalas, – ji vėl palinko virš kompiuterio.

– Tam atsiras laiko ir rytais, – šaltai atsakiau.

– Be abejo.

Suzvimbė telefonas. Atsiliepiu. Užsakovas klausė, kokias grindis aš turėjau omenyje

„Dabar pačios madingiausios – iš sendinto ažuolo. Tiks?“ – paklausiau. „Tiks“, – atsakė.

– Žinoma, mums labai malonu tave kasdien matyti, – tarė prie durų sėdintis Bronius.

– Man – taip pat.

Važiavau namo. Vėl švietė saulė, tik jau nebešildė. Bangavo benuodis, švarus oras. Eiei! Niekas negirdi. Esu laimingas. Gintarinėje šviesoje nejudėjo nė vienas lapas. Karališkos tuopos staiga uždarė erdvę. Paskui sužaižaravo akinanti debesų baltybė, pasigailėjau, kad užmiršau namie tamsius akinius.

Visą naktį kažkur tolumoje bumbsejo būgnai, gal vėl kas nors pjovė ožį ar šventė vestuves, bet garsas iš pradžių buvo malonus. Kažkokie žvėreliai ilgomis pūkuotomis uodegomis rabždinosi lauko terasos siena. Žvaigždės tai priartėdavo, tai nutoldavo. Kitos švietė keistai didelės. Naktis vėsoka, gal paskutinį kartą čia vakarieniaujame, pamaniau. Atklydo suvytusių saulėgražų kvapas. Paukštžvėriai skraidė patamsyje, turbūt šikšnosparniai. Juodvabalis užkrito ant Moinos chalato rankovės.

– Žiūrėk, – tariu, – koks žvaigždėtas dangus.

Ji nurijo arbatos lašą.

– Kažkas tupi po krūmu, – sušnabždėjo.

– Žiūrėk į dangų.

– Aš bijau.

– Tada eik miegoti, – subambėjau.

Nukibirkščiauo dar viena beveik vasariška diena, pagalvojau.

Garsas nusirito tarsi perkūnija laukais ir pradingo už miško. Nėra nieko gražesnio už troškiai žydinčias paskutines erškėtrožes, o saulėgražų galvos, išplėstos iš tamsos, tiesiog tvykstelėjo magiška liepsna.

Nupėdinau į miegamąjį. Būgnijimas įsisiautėjo. Kol nenurims, neužmigsiu.

Kažkodėl vaidenosi juodas juodas šermenų drabužių blizgesys, kai jį apšviečia ne vasaros žaibai, bet graudulinių žvakių šviesa.

Velniaveidis stovėjo tolumoje, laidė garsus, pokšninčius tarsi sproginėjančios granatos. Jau praėjusios vasaros atšvaitai... Apsiverčiau ant šono.

Artėjo Moinos gimtadienis. Rita, drabužių dizainerė, buvo gera mano pažįstama. Paskambinau ir paaiškinu jai, kad viena paauglė per savo gimtadienį turi atrodyti kaip princesė. Paprašiau jos pagalbos.

„Gerai, kad paauglė, o ne senė, – nusijuokė Rita. – Atsiųsk man tą mergaitę. Žinok, kad reikalingi bus ir prabangūs aksesuarai.“

„Gerai“, – atsakiau.

„Šukuosena, veidas, na...“

„Gerai, gerai, – pertraukiau Ritą, – ji turi atrodyti nepaprastai.“

„Supratau.“

Nė negalvojau, kad prisišauksiu nelaimę.

Tądien iš pat ryto Moina užtraukė tą pačią, mane gluminančią, marmalionę, gal paslapčia gurkštelėjo mano viskio, pamaniau. Plonyčiu, skaidriu vaiko balseliu dainavo:

– Su taboru bastyčiausi, migla miglėlė, žirgai, jaunas mėnuo šviečia, kvėpia čiobreliais...

Ir tuoj iš jos kambario pasigirdo botago pliaukšėjimas, pašėlę, pergalingi riksmi. Paskui kimiai sušvokštė prarūkytas senas balsas, rusiškai paprašė sėst į jo vežimą.

Moinos laikas, matyt, buvo trumpas, kažkokia vidinė nuojauta man apie tai pranešė.

– Užtenka! – šuktelėjau. – Išgeriam kavos ir važiuojam į grožio saloną, – paliepiu; abejoju, ar taip vadinosi Ritos darbovietė.

– O pusryčiai?

– Nėra laiko. Vakare prisivalgysi.

Prakiurksojau pas Ritą kelias valandas, laižiau ledus, gurkšnojau kavą, klausiausi muzikos bei žiūrėjau *teliką* – vos sulaukiau iš salono gilumos ateinančios Moinos.

Nuo jos grožio mėšlungis mane sutraukė. Net veidas buvo įgavęs lelijos formą: aukštyn kylančių įvairiaspalvių plaukų, tik keli, lyg stori spinduliai, turbūt priklijuoti, krito ant pečių, kūdikiškai šviesuliavo. Kiečių sidabro žiezirbas supo smarkiai pailgėjusios, plazdančios blakstienos. Paslaptingas neišsiskleidusios gėlės švytėjimas, pamaniau, šviesos mergaitė. Jos net eigastis pasikeitė: tapo elegantiška. Visi kūno pakraštėliai tviskėte tviskėjo.

Margablyksnių, tikrų brangakmenių druzguliai juosė kaklą. Oda buvo kažkuo taip nušluodinta, kad nerealiai spinduliavo; moteriškos gudrybės, pamaniau.

Gyvatiškai nusirangė atgal į pastato gilumą, iš ten grįžo įsisupusi į karališką drapaną, sulopytą šerkšnotom gėlėm, banalu sakyti, bet atrodė kaip angelas. Taip, atsidusau, įvyko stebuklas.

Moina nebenorėjo siautėti, bent nieko man nesakė. Aš ją pakviečiau tik vieno šokio, paskui vėl susėdome už žvakių šviesa nugelsvinto stalo. Nelytėtu skaidrumu man blusčiojo jos veidas, rembrantiškai apšviestas. Ant baltos staltiesės sujudėdavo du laibi rankų šešėliai. Erdvioje salėje iš kažkur lašėjo tyras vanduo, nelauktai jis plūstelėjo pro smaragdines grotas: magiškas skambesiu lydinys... staiga pažiuro pliūpsniai iš kosmoso ištrūkusių garsų. Mane apėmė savotiškas transas.

– Uch, – kažkaip dirbtinokai atsiduso Moina.

– Ar tau patinka čia?

– Ko dar klausi.

Patikėjau, kad ji laiminga. Man atrodė, jog Moina ir tie fantastiški garsai kažkaip tarpusavyje susiję.

Sunku net nusakyti, apie ką mes kalbėjome; žodžiai niro iš burnos ir sklaidėsi aplinkui it rūko murglos.

Visi lyg užkerėti spoksojo į Moiną. Buvau patenkintas: tegul mergaitė pratinasi būti dėmesio centre. Išsidūksi kitur, su čigonais, karčiai pamaniau. Aš labai prastas šokių partneris. Sėdėjo ramiai, suglaudusi kojas. Man jos pagailo: apsiavė sidabriniais aukštakulniais tam, kad kartelį su manimi pa-

šoktų. Niekas daugiau nedrįso jos šokdinti, tik negalėjo atitraukti akių. Tolu-
moje judėjo raumeningų vyrų šešėliai, bet nė vienas neprisiartino. Staiga
suvokiau, kokią vertybę turiu – net nejauku pasidarė.

Savo „stebuklu“ džiaugiausi neilgai. Kitą rytą paskambino Pulcherija.

„Branguti, mums reikia susitikti. Devyni tūkstančiai.“

„Už ką – devyni tūkstančiai?“ – nusistebėjau.

„Už Moiną. Tai – tik pradinis indėlis, mažų mergaičių tvirkintojau.“

„Kuoktelėjai.“

„Nė trupučio. Pranešiu policijai, kad pagrobei mano dukterį.“

„Šlykštynė!“

„Visai ne. Ar supranti, pedofile nelaimingas, kokių pinigų netekau, kai
praradau Moiną! Aš esu jos motina, o tu – nusikaltėlis!“

„Išprotėjai.“

„Netauzyk. Antradienį pusę aštuonių vakaro – mano namuose. Devyni
tūkstančiai. Lauksiu.“

Ir nuspaudė mygtuką.

Košmaras! Pamaniau: juo toliau, juo bus blogiau. Ir ką man daryti? Koks
kvailys! Demonstruoti nepilnametę aukščiausios klasės restorane, kur pilna
tų žvalgių ir žvalgių. Knibždėte knibžda visur. Moiną vertinama pinigais.
Dabar – jau didžiuliais. Gražinti ją Pulcherijai? Velnias! Velnias! Velnias! Jei
Moina jau turėtų aštuoniolika metų... na... vesčiau ją, kad apsaugočiau. Da-
bar nieko negaliu padaryti. Reikės kaip nors ištempti tuos metus iki jos pil-
nametystės. Mane išmelš. Manimi pasinaudos. Bandysiu priešintis – pa-
tupdys į kalėjimą. Viešnamiai visais laikais valdė protus. Viešnamių savi-
ninkės buvo galingos karalienės. Ir dvidešimt pirmame amžiuje niekas ne-
pasikeitė. Pasaulis baisiai senas. Sekso žaisliukai nuolat tobulinami, tačiau
niekas negali atstoti gyvo kūno arba pritrenkiančios vizijos.

Įklimpau iki ausų ir galiu tik pats save kaltinti. Bekvapę liūno gėlę jau
varstė ne tik gašlios, bet ir labai godžios akys. Moiną pats pateikiau ant
padėklo. Dabar jie draskosi dėl kainos, ji kils ir kils. O gal aš sapalioju?

Senovės hetera. Pati seniausia pasaulyje gėlė. Monstrė – pilna pikčiausių
kerų, pasiglemžiančių ne tik kūną, bet ir sielą. Pasitiko mane didingai išsi-
žergusi, didelėję iškirptėję pūpsančiomis apvaliomis krūtimis, besišypsanti tam-
siai raudonomis lūpomis, gerai nusiteikusi. Didžiausią įspūdį man padarė jos
veidas ir šukuosena, kuri anksčiau priminė faraono žmonos įmantriausiai
suregzty plaukų laviną, o dabar – bala žino ką: vienos garbanos, susuktos
spiralėmis, sviro ant kaktos, kitos apvaliais žibančiais burbuliukais kilo aukš-
tyn; jokiuose žurnaluose tokių šukuosenų nepamatysi, po juodais antakių
skliautais drėgnai žybsėjo tamsios akys, nosis buvo tiesi, taisyklinga, skruos-
tikauliai atsikišę it mongolės. Veidas man visada priminė kaukę. Kresna,
stipriomis trumpomis liūtės kojomis. Ausų lezgeluose spindulius svaidė du
maži deimantai. Mane dusino geidulinga troški atmosfera. Akys vėl nukrypo
į baldus, išmargintus hortenzijomis.

Pasigirdo kažkokia skardi melodija.

– Oje, kaip tavęs laukiau, – jos šnervės virptelėjo, – juk seniai matėmės.

Aš tylėjau. Negalėjau atitraukti akių nuo jos meistriškai sutvarkytų
plaukų.

– Mano duktė pateko į profesionalo rankas. Aš, tikra motina, nebūčiau

sugebėjusi per tokį trumpą laiką jos paversti geidžiamiausia ir gražiausia mergužele sostinėje. Ką reiškia pinigai ir gera medžiaga. Taigi, pone, jūs aukštai pakėlėte kartelę, – ji dar plačiau išsižergė, veidą kaukę papuošė tamsiai raudona šypsena. – Tęskime toliau. Už pačią geriausią mano medžiagą teks mokėti. Nuolat.

– Ką?! – krūptelėjau. Mano akys susidūrė su jos tūkstantmetę patirtį turinčiomis akimis.

– Mokėsi kaip didelis. Nenoriu kartoti.

Padaviau pinigus. Pačiupo juos ilgais raudonais nagais.

– Kitus pervesi į mano sąskaitą, kai tik paskambinsiu. Jei pavėluosi, mokėsi delpinigių. Labai paprasta, – Pulcherijos veide vėl pasirodė nenusakoma šypsena. Ji suglaudė kojas. – Aišku?

Pasidarė bloga. Dar spėjau pamatyti už širmos sujudėjusį didelį šešėlį. Apsaugininkai!

Tikriausias akligatvis.

Bandžiau jai kažką aiškinti, bet atsidūriau už durų.

Sliūkinau per senamiestį siaubingai suglumęs. Niekaip netilpo galvoje, negalėjau suvokti, bet pamažu mane apėmė baimė – aptirpo kojos, judėjau į priekį it medinis. Būtinai reikėjo nusigerti, kad nebegalvočiau, *atsijungčiau...*

Nusipirkau paprasčiausios degtinės ir stiklainį agurkėlių, panašių į žalias rupūžiukes. Velnias, kad tik laimingai parvažiuočiau namo, o tada nusigersiu... kažkokio slieko gyvenimas... dar blogiau.

Pažvelgęs į veidrodėlį išvydau savo veidą, išmuštą raudonomis dėmėmis. Valdykis, pasakiau sau, kitaip tuoj būsi lavonas.

Važiavau lėtai. Pro šalį slinko žerplėjantys šermukšniai. Išniro kavalkada saulės kariatų, mįslingai girgždančių palei šilą. Vežėjai buvo apsivilkę purpuriniais, įsmaugtais per liemenį, švarkais, susegtais it žvaigždės žerinciom sagom. Langeliai – užtraukti raudonomis užuolaidomis. Neaišku, ką vežė. Dar nenukritę lapai gerte gėrė šviesą. Ratai malė sukuriuojančius lapų šešėlius. Prieš akis slinko saulėta, rami tuštuma, tik – ne manyje.

Jau dominavo ryškiatoniai rudens medžiai.

Prie stiklinės sienos pakibo didelis rudas voras baltais taškeliais ant nugaros.

Ir daug žmogelių karstėsi mano namo milžiniškais langais ir narpliojo, raizgė juos nuo viršaus iki apačios juodomis gijomis. Norėjau paklausti, kodėl jie taip daro, bet iš lūpų neišsprūdo nė vienas žodis.

Patogiai įsitaisęs drybsojau priešais stiklo sieną ir gėriau degtinę užsi-kašdamas šaltais ir slidžiais agurkėliais.

Ruduo ėmė šalventi įkyriu lietumi. Svetainėje – žaliau, tamsiau. Už stiklo šmėksojo pasklidę pasaulio kontūrai. Aštrus nepakeliamas skausmas degino kairę krūtinės pusę. Greičiau *atsijungti!* Sakytum, gaižių, pilkų voratinklių driekenos stiklu virveno vandens srovelės.

Greičiau nusilakti!

Šit išvydau Moiną, einančią per lietu užžėlusiu takeliu link mano namo. Chaki spalvos maišelis kabėjo ant nugaros, galva – tarsi mėlyno žaibo nu-trieksta, ir tą labai *durną* dainelę šnibžda jos lūpos... vagabundė.

Priemenėje išsirikiavo baubai piestu styrančiais plaukais ir Moina su kiekvienu pasisveikino.

Mane pradėjo troškinti. Prisiminiau, kad šaldytuve stovi apelsininio gėrimo butelis.

Virtuvėje sėdėjo Moina, peiliu valė grybus. Jie atrodė baisiai, krutėjo jos rankose it gyvos varlės.

– Gausi skanios vakarienės. Pati rinkau, – pasigyrė mostelėdama peiliu. – Pirmąkart buvau miške. Nuostabu!

– Basteisi! Viena! Man nereikia tavo šlykščių grybų. Daugiau nė nebandyk eiti į mišką! – rėkiau net užspringdamas.

– Tu girtas. Visiškai girtas.

Pasiramščiuodamas į sienas, iškiūtinau iš virtuvės. Trauk ją velniai!

Susmukau prie stiklinės sienos, kliūstelėjau į gerklę degtinės.

Naktį kažkas mane tampė. Moinos balseliu maldavo atsibusti. Paskui iš kažkur atbėgo susiraukšlėjusi palaidais plaukais elgeta, iškėlus rankes, garsiai suriko tiesiai man į ausį. Aš ją pastūmiau ir ji nugriuvo ant grindų.

Atsimerkiau, bet mačiau lyg pro vandenį. Iš drumstos gelmės išniro pakaruoklis su virve ant kaklo, labai šviesiais plaukais. Jis tempė Moiną link stiklinės sienos. Ji buvo išbalusi, be sąmonės. Jo liežuvis karoju juodas, sutinęs, kai kišo jį Moinai į burną... taip godžiai, taip nemirtingai pilkšvame lietaus fone. Plaukai, it saulės išdegintos žolės, apkrito jo krūtine. Laikrodis suko minutes, valandas. Moinos rankos pamažu pakilo ir apkabino pakaruoklį...

Elgeta jau spiegė tarpduryje. Norėjau jai padovanoti mažą skrybėliuką. Cha!

Gražios gėlės už stiklo dabar visai išsiskleidė, ir lašai, švelniai dzingsėdami, krito į jų atsivėrusius taurėlapius.

Labai troškino, bet vanduo nepasiekdavo mano burnos. Ir staiga žybtelėjo saulė lietaus lašuose ant šaltų, lavoniškų gėlių.

Atsisėdau. Saulė plieskė tiesiai į mane. Buvau nugriuvęs ant kilimo. Šalia voliojosi du tušti degtinės buteliai. Žiauriai pykino. Negalėjau tiek daug vienas išgerti. Antras butelis, matyt, apvirto ir degtinė susigėrė į kilimą. Nesvarbu.

– Moina! – sušukau. – Moina! Moina!

Tyla. Tikras košmaras! – prisiminęs vakarykštę dieną, pamaniau. Ką dabar darysiu? Gal jai pasakyti? Jokių būdų. Niekada! Kaip nors susimokėsiu, isteriškai sukrižėsiu, tai kalei! Daugiau negersiu. Degtinė neišgelbės.

Moinos lūpos – švelnios, putlios tarsi didelė uoga; ir koks ten pakaruoklis grūdo jai į burną savo liežuvį, išliejo balzganą spermą, valktimi aptraukusią man akis... Pasipurčiau. Ir vos nepargriuvau, taip buvo silpna.

Piėpilis oras smulkutyčių vandens lašelių. Retkarčiais spįsteli saulė. Vasara išėjo.

Moina užplikė man kavos.

– Kodėl tu ne gimnazijoje? – paikai paklausiau.

– Vargšeli, o kas tave prižiūrės, gal ir šiandien užsimanysi gerti?

– Kad nebeturiu. Oi, kaip skauda galvą!

– Nereikėjo *nusitašyti*.

– Taigi, – neprieštaravau gurkšnodamas kavą. – Blogi mano reikaliukai.

– Kas nors nepasisekė?

– Et, – numojau nerūpestingai ranka. – Viena klaiki moteris bando suėsti man gyvenimą, bet tau nebūtina žinoti. Tai – labai asmeniška.

– Nori, kad ją vestum, turbūt nėščia? – bandė atspėti. – Prezervatyvas plyšo, – sukikeno. – Oje, kaip blogai!

– Nustok! Tai ne tavo reikalas. Susitvarkysiu.

– Abortas?

– Baik pliaukšti. Užkaisk dar kavos. Stiprios stiprios. Turkiškos. Su puta. Visa diena nuėjo šuniui ant uodegos. Tik į pavakarę atsipeikėjau, valandžiukei prisėdau prie kompiuterio. Galva plyšo.

Iš ryto nuvežiau Moiną į gimnaziją.

Kontoroje manęs laukė užsakovas, stambus verslininkas. Tikra blakė. Paprašė manęs važiuoti kartu su juo pažiūrėti salių.

– Aš norėčiau didelių vitražų, – kategoriškai pareiškė.

– Jums reikėjo pasitarti su architektu.

– Jis nieko neišmano, – piktai pasakė.

– Dabar gali būti sunku juos įmontuoti.

– Už pinigus galima padaryti ką tik nori, – atkirto.

– Bet... tai ne mano sritis, – bandžiau prieštarauti.

– Labai prašau.

– Gerai. Siūlyčiau jums Lietuvoje beveik nežinomą technologiją – stiklo graviravimą, matinimą. Tačiau privalom kruopščiai apžiūrėti salę.

– Taip! Todėl ir atvažiavome.

Nežino, kur kišti pinigų, pagalvojau.

Dvi milžiniškos salės – ką tik po remonto. Nudažytos šviesiais pasteliniais tonais. Bet... mažesniojoje salėje virš paradinių durų buvo matyti įdubimas, toliau – gerai užmaskuotas įtrūkis.

– Reikėjo iš pagrindų suremontuoti namą, o ne vien jį perdažinėti, – ironiškai tariau.

– Ot, nepagalvojau, – išsigando „blakė“. – Tikras kiaušiagalvis tas architektas, už ką aš jam sumokėjau?! Ką man dabar daryti? Gerai apžiūrėkim visas sienas. Jūs man patarsit, kur geriausiai tiks stiklas.

– Vitražas ir architektūrinė erdvė – organiškas vienis, tai – labai svarbus dekoratyvinis akcentas, fokusuojantis šviesą ir formuojantis pačią architektūrą, o aš – tik dizaineris.

– O... mielas menininke, nusileiskime truputį žemyn, – pasiūlė.

Neprieštaravau. *Plačiarūris* nuvedė mane laiptais į barą.

Mus pasitiko išblyškęs padavėjas. Verslininkas vaišino mane kokteiliais. Niekuo negalėjau jam padėti, tikrai, – tai ne mano darbas. Patariau samdyti patyrusį architektą ir rekomendavau savo draugą.

– Kai jis baigs darbą, tik tada ateis mano eilė, – paaiškinau „blakei“.

– Ir kodėl man taip nepasisekė?! Išlupo pinigus, o dabar vėl viską iš naujo pradėk! – piktai rėkavo šluostydamosis nuo kaktos prakaitą.

– Gal jis manė, kad jums neužteks pinigų viso namo kapitaliniam remontui, o ką jau ten kalbėti apie vitražus, – apsimečiau, jog bandau spėlioti.

– Jis manė! Jis manė! – teberėkalojo verslininkas. – Jis manė, kad aš – visiškai *glušas*.

Toks ir esi, pagalvojau. Pasikvietė juodaplaukį padavėją ir paprašė dar atnešti porą kokteilių, paskui dar ir dar.

Nakvojau pas Mindaugą. Paskambinau Moinai, kad šiąnakt negrįšiu.

„Girtuokliauji, – tarė ji. – Rytoj vėl man reikės kapstyti autobusais“, – jos balselis buvo irzlus, labai piktas.

Taigi vieną saulėtą rudens rytą aš dingau lange atsispindėjusiam veidrodyje. Ten švietė baisiai gražus, labai geltonas, bet negyvas, it padarytas iš popieriaus, man pažįstamas Igernos sodas.

Pusiausnūda pramirgėjo daug dienų, atėjo terminas mokėti už Moiną. Pervedžiau pinigus į Pulcherijos sąskaitą. Prakeikta *nuopisa!* O kam galėjau pasiskųsti?

Bet gal jos abi susitarė? Motina ir duktė, juk ir vienos, ir kitos akys apvalios it monetos, tik motinos nosies šnervės plačios ir lūpos didelės, išvirtusios baltai nudažytame veide. Moinos nosis tiesi, lūpos – kitokios formos.

O jeigu ji savo noru sugrižtų pas motiną?! Fantazavau: kai sutemtų, Moina išeitų pasivaikščioti ir prieš vidurnaktį parsivestų vyriškį, kurį abi iki ryto sudorotų. Paskui labai patenkintos užmigtų. Jas aplankytų svaigulingi sapnai. Juose būtų daug jaunų, stangrių vyrų.

Jų nuogi kūnai – taip pat baltai nudažyti, akys po nusvirusiais vokais drumzlinos, tik nakties tamsoje jos katiškai kibirkščiuoja... po baltais dažais jų oda saldi ir kvapni... taip guli nugrimzdusios į pritemdytą dienos šviesą, apsunkusios, patenkintos. Sapnuose pas jas virtinėmis traukia pinigų pertekę vyrai.

Duktė turės pralenkti motiną.

Vis prisimenu: gatvelė rėmėsi į jų butą. Kito išėjimo nebuvo. Akligatvis, ir tiek. Neduokdie kam nors į jį patekti.

Būdamos vienos, ūkaus, susėdusios ant hortenzijomis išmargintų fotelių, gerdamos žalią arbatą, o jų aukos, dar nieko nenutuokdamos apie savo lemtį, strapalios po Vilnių.

Motina liūtė jau dabar švyti iš laimės, duktė visada truputį apimta melancholijos.

Menu, ant palangės vazonėliuose augo alijošiai; jų sultimis jos drėkindavo plaukus ir veidą.

Gal kam nors ir pavyko iš ten ištrūkti, tarkim, išsoko pro langą su visais stiklais ir susilaužė kojas.

Tai *nuokrušų nuokrušos!*

Neturėjau jokio supratimo apie prostitutas ir viešnamius.

Siaubas! Kaip galiu taip galvoti apie Moiną! Tačiau jeigu ne aš... tarkim, jei nebūčiau tos kačiukės priglaudęs... taigi.

Blogio ūkanos kaupėsi mano galvoje. Kaip iš Moinos padarysiu princesę, jei visus pinigus teks močiai atiduoti? Jau apie save net nebegalvoju. Nežinau... milžiniška piktvotė, jei ko nors nesumanysiu, mane pribaigs.

Atėjo ruduo. Krito obuoliai ir lapai: maži it šviesūs dribsniai, dideli ir skylėti, vidutiniai – labai raudoni.

Žiūrėjau į Moiną. Basa stovėjo terasoje ir viena ranka gaudė didelį purpurinį lapą: pailgos formos, truputį skylėtą. Jis labai lėtai leidosi iš paties dangaus. Ant pinto staliuko gulėjo raudonšonis obuolys. Oras buvo šiltas ir drėgnas. Moina stovėjo pasistiebusi ant pirštų galiukų (jos keltis – labai aukšta, pamaniau), ištiesusi ranką, atverstu delnu. Lapas delsė. Nejudėdamas kybojo ore. Paėmiau obuolį ir suleidau dantis. Atrodžiau lyg vampyras.

Pro lūpų kamučius sunkėsi raudonos sultys. Žavinga akimirka, pagalvojau; jokio vėjo, bet oras pilnas slidžių ryškiaspalvių lapų, o medžių iš čia – nematyti.

Pagalčiau tas didelis lapas pasiekė Moinos delną. Ji užsidengė juo veidą. Suglaudė pėdas.

Apačioje kažkokia bjauri palaidais žilais plaukais senolė nušlepsėjo per mano kiemą.

Ruduo...

Šią naktį neblogai būtų parsivesti kokią gražią moterį: gyvenimas nuostabesnis už visas pasakas; tai Moina nori, kad juo džiaugčiausi.

Lašo formos purpurinis lapas paslėpė Moinos veidą. Iš po lapo, lyg iš po kruvinos kaukės, ji pasakė:

– Gaila, kad iš ten niekas negrįžta. Tikiu, jei sugrįžtu, tai brangintų kiekvieną savo kvėptelėjimą, prisilietimą...

Ir pasipylė tikra lapų liūtis.

Kodėl ji taip kalbėjo? Ar per mažai aš mylėjau gyvenimą, kad jos motina dabar jį ėda? Gal Moina mane paliks? – išsigandęs pagalvojau.

Ji kažkodėl tapo velniškai linksma ir nerūpestinga. Jos gyvenimas, taip man atrodė, dabar spindėdamas lėtai plaukė pro plačiai atmerktas akis.

Balsas aidėjo neišpasakytai muzikalus, paprasčiausias žodis, jos lūpų ištartas, įgudavo ypatingą prasmę, kiekvienąkart skambėdavo kitoniškai, labai jaudulingai.

Vis džiaugiausi, kad gyvename už miesto, po senų medžių aukštais skliautais, tarp tuščių laukų; vėjų burnos sutartinai iš laukų pūtė, pro lietaus marškonius spįsteldavo saulė, bet vakarais piktas, agnus spindulių kibirkščiavimas, skaisčiai nurausvinęs tolius, kankino akis.

Tą rytą, kaip visada, silpnai papusryčiaavę, gėrėme kavą. Moina pasakė, jog šiandien galiu jos nevežti į *čiurlionkę*. Kaip gerai, pagalvojau, padirbėsiu namuose.

Ji vilkėjo trumpomis odinėmis kelnaitėmis, ant pečių buvo užsimetusi languotą skarą draiskaną, tokios šį rudenį buvo madingos. Jos kojos aptemptos tamsiomis pėdkelnėmis, tampriai apgludusios auliniais batais, atrodė gundomai gražios; pamaniau: niekas tavęs, Moina, nelaiko šiame name pririšęs, ir kokios – palyginus su tavimi – apgailėtinos visos panos.

Gaivus melsvų erdvių laisvės kvapas pakuteno šnerves, buvau visai pamiršęs akligmatvyje tūnančią slibinę ir, palinkėjęs sėkmės, išleidau Moiną pro duris.

Tuoj sėdau prie darbastalio ir panirau į savo erdves, pritutintas daiktų. Suskambo telefonspynė. Nuėjau prie durų ir pakėliau ragelį.

„Policija“, – išgirdau.

Baisenybė! Pulcherija ant manęs užsiundė *mentus*, pamaniau.

Įleidau juos.

– Jūs – Bernardas Jackus?

– Taip.

– Ir jūs čia gyvenate?

– Taip.

– Esate Moinos Valentaitės globėjas?

– Taip, o kas?

- Važiukit su mumis.
- Kodėl? – paklausiau. – Kur?
- Važiuosime į Bernardinų kapines.
- Ko? – nusistebėjau, visiškai nieko nesusigaudydamas.
- Jūsų globotinė nužudyta.
- Nužudyta? – man ėmė suktis galva. – Nužudyta...
- Ne tik nužudyta. Ir išžaginta, – šaltai pasakė policininkas.

Nukrapaliojau su policininkais šuntakiais tarp senų, išvirtusių paminklų, apsuptų retų rudeninių gėlių, atrodė, kad visa mano gyvybė tuoj išspragės per akis.

Bandžiau įsivaizduoti, kad mergaitė niekada pas mane negyveno, kad nebuvo jokios Moinos.

Rusenančiuose saulės spinduliuose nuoga gulėjo ant kapo. Vietomis kūnas, aplipęs žemėmis, pilkavo, per smakrą buvo nudrykęs kraujo upelis ir nuo kraujo sulipę plaukai iš toli atrodė tamsūs, iš arčiau – kaip tamsrudis kailis. Ant kūno krito šalia stovincio kryžiaus šešėlis. Rūksnojančios saulės šviesoje po šaltais, didingais paminklais kūnas tarsį pats savaime žmeko skradžiai...

Giluminė malda išsiveržė iš mano širdies, kai pamačiau; mano akys alergiškos, neatlaikysiu...

Abejinga mirties spalva apgaubė kapinėse gulintį nuogą lavoną.

Tai pati baisiausia mano gyvenime diena – pilna košmaro, neapykantos ir juodžiausios nevilties, pamaniau.

Mano protas dar snūduriavo, po galvą trankėsi padrikos mintys.

Nuogas beasmenis mergaitės kūnas! Iš po žemių, iš visų kapų pakilo mitinis klyksmas, net oras ėmė zvimbti. Koks monstras tai padarė?!

Išsižiaukčioti, pamaniau, pasilenkiau, bet ištekėjo tik seilės lyg kokie tulžies varvalai. Man pasirodė, kad Moina tiesiog nejudą, ir tiek. Nejudą kapinėse. Benamė.

*Turėsim lovas, pilnas aromatų,
Sofas, tokio gilumo, kaip kapai,
Keistas gėles, kur ant lentynų matos,*

Po dangumi, pražydušias margai, – sukosi ir sukosi smegenyse tie žodžiai. Neapykantos šviesoje plėtėsi geltonų, rausvų, baltų gėlių didelės dėmės.

O kas ją čia atrado? Mane šie *mentai* tik pakvietė. Mitologinė pabaisa tebetūno pasislėpusi šiose kapinėse, kodėl jie nesupranta?! Krausčiausi iš galvos. Kodėl neuždengia kūno? Gydytojai, policininkai, kriminalistai, visi vienodai žiūri į lavonus, pagalvojau, bet taip negalima! Ji dar nesustingusi, atrodo – tuoj džiaugsmingai nusišypsos. Ji žino, kad žvelgiu į ją.

Pagalčiau atnešė lavonmaišį ir įguzojo į jį Moinos kūną. Nusisukau.

– Tai jūsų globotinė? – paklausė policininkas. – Atpažinote?

– Taip.

– Niekur neradome jos drabužių.

– Ji mūvėjo ilgais auliniais batais, – sumurmėjau.

– Nieko neradome. Jūs – laisvas.

Nelaimės zona jau buvo atitverta. Jie net nesirengė manęs parvežti namo, taip buvo užsiėmę kažkokiais matavimais, tyrinėjimais. Paklaikęs dairiausi

aplinkui. Labai senos kapinės. Visi jose atsidursime. Nebėra Moinos. Kiaurai prasmego šiose kapinėse. Kodėl kapinėse?

Leisgyvis nusvirduliuavau pas Mindaugėlį, tegul jis manim dabar pasirūpina.

Teko laukti gilios nakties. Žaliaburniui – nė motais mano tragedija, jis mokėsi aktorystės, repeticijos galėjo užsitęsti iki pat aušros. Apverčiau aukšyn kojomis visą butą – nė lašelio alkoholio, tada paskambinau, aišku, kad ne psichiatrui.

Pagaliau mane ėmė tąsyti. Išvėmiau kažką glitaus, nieko gi tądien, be kelių kąsnelių per pusryčius, nebuvau valgęs. Mindaugas išvalys. Mano akys pūpsojo raudonos po antakiais, virš pabrinkusių paakių; dūrė skaudūs žybsniai.

– Išvaduokit mane! – rėkiaiu.

Skausmo žarijos negeso. Išgaląstos neapykantos ietys, keršto durklai draskė kūną, iš kančios net sulinkau. Nepakeliamas reginys. Geriau būčiau gyvenime niekada šito nematęs. Akims ir visam kūnui – kančių kančia. Kaip ištvėrt? Žemė slydo man iš po kojų. Iki pat gyvenimo pabaigos taip kentėsiu, pamaniau.

– Padėkit! – šaukiaiu. – Užbaikit šią kančią. Darykit ką nors!

Nesuprantu ir kaip nenumiriau nuo matyto reginio.

Pas Mindaugėlį raičiojau ant grindų, kaukiaiu iš siaubo. Stebiuosi, kaip manęs nesuparalyžiavo dar kapinėse. Mano akys buvo įpratusios matyti vien gražius daiktus – švariose, steriliose, be menkiausios dėmelės erdvėse; jokių krauju suteptų rankų, jokių smūgių, smurto pėdsakų, nė menkiausios prievartos; žmonės neužsikrėtę pavydu, kerštu, neapykanta, jokių naikavimo jausmu. Ir staiga man atsidurti pragare – nepakeliama. Už ką?!

Kam jie mane ten nuvežė? Niekas neturėjo teisės manęs luošinti!

Mano akys – alergiškos. Negalėjau žiūrėti į kraują; kai mokiausi dailės akademijoje, pavyko išvengti priverstinio vizito į lavoninę. Niekad nebūčiau galėjęs dirbti kriminalistu, gydytoju ar policininku.

Suvokimas atėjo pamažu; kraupios ritualinės apeigos senovės žynių šaltakraujiškai atliekamos kapinėse, mąščiau; keista, kad neišplovė širdies. Lietuvių žyniai – kraugeriai.

Iš vėjo supustytų rūko bluzganų išniro nesikeičiantis mergaitės – pauglės – siluetas. Jis, įgaudamas formą, pamažu ryškėjo. Rūko verpetai pasakui jį nunešė tolyn.

Ar ne jie laidodavo nekaltas gyvas mergaites, kad pilys ir rūmai per amžius stovėtų, o gal tai – pasakos?

Tie seniai kretenos, žyniai ją paaukojo: užmušė turbūt akmeniu, paskui nuvilko drabužius ir kitu aštriu akmeniu išdraskė lytinius organus. Fanatikai. Bepročiai. Ir niekas nieko neįrodys, kaip visada. Staiga galva tapo tuščia it laukas prieš žiemą.

Gėriau, kol nusvirau ant Mindaugėlio lovos. Grįžęs jis pradėjo šūkauti, mane tąsyti. Labai garsiai jam aiškinau, jis purtė galvą, tada įsiutęs puolau staugdamas visa gerkle:

– Savo rankomis pasmaugsiu tą žmogžvėrį!

Mindaugėlis mane pastūmė. Nugriuvau.

Tada Žaliaburnis mane užritino ant patiestos paklodės. Užtempė ant kilimo, kad būtų šilčiau, ant kūno užmetė keletą gauruotų apklotų.

Rytą prikėlė neišpasakytas skausmas. Pro smegenis bangomis ritosi ir ritosi spengiantys signalai. Regėjau milžinišką kamuolį nuogų, susipynusių, amžiams sustingusių kūnų; šis kabantis prieš mano akis lavonų ornamentas siūbavo...

Atsipeikėjau nuo Mindaugo riksmo:

– Kas atsitiko?! Baltoji karštinė? – jis ėmė keiktis it pašlemėkas. – Keliais žodžiais pasakyk! Vakar girtas manęs vos nepasmaugei.

– Nužudė ir išprievartavo nekaltą mergaitę kapinėse. Vidury dienos!

– Tą, kurią buvai namie apgyvendinęs? – dalykiškai paklausė. – Tą, už kurią jos motinai mokėjai pinigų?

– Taip.

– Tave turbūt pasodins į kalėjimą.

– Aš nieko nepadariau.

– Nesvarbu. Neįrodysi. Tiesiog pasiruošk baisiausiajam dalykui.

– Nesąmonė.

– Gal... – jis šaltai mane nužvelgė. – Neturiu laiko su tavim terliotis. Iškviesiu taksi. Parveš namo. Tai ne mano problemos. Atleisk. Nemoku guosti. Užjaučiu. Buvai asilas, kaip ir aš; niekas nieko nežino, tave labai gerai suprantu, – Mindaugėlis atėmė iš manęs savo buto raktus. – Palauk, kol pajojus praeis.

– Gali nepraeiti, – suniurnėjau.

– Praeis. Anksčiau ar vėliau, – paguodė. – Atia, – pasakė, kai po langu sustojo taksi.

– Atia, – automatiškai pakartojau ir išėjau pro duris.

Paprašiau sustoti prie „Maksimos“.

Brangi mergaitė. Labai labai brangi, pamaniau, pats užkėliau kainą. Šutvė bepročių! Skausmo vakuumas.

Geltonos, sutrešusios spalvos ruduo slinko pro šalį. Prisiminiau jos akis. Daugiau nieko. Užmiršiu, pasakiau sau.

Veidrodis namuose rodė šunveidį uždribusiomis akimis. Pasijutau įkalintas. Dar pažiūrėsim, pagalvojau. Šunveidis tik šlykščiai išsiviepi parodydamas silpnus, išgedusius dantis. Privalau... stenėjau, – privalau gyventi.

Kirmėlaitės tuoj puls varpyti kūnelį, pagalvojau įsipildamas degtinės, nes pilvotasis butelis seniai buvo tuščias.

Nulingavau į miegamąjį.

Nužudytoji vaikščiojo sapne po mano gyvenimą, susirūpinusi bandė atidaryti duris į kilmingųjų slaptą viešnamį. Pamanykit, net mano negyva motina kažkur budėjo. Jų neišgąsdinsi. Makabriški žudikai, jaukiai, patogiai įsikūrę ant sostinės plynaukštės.

Aštrus, pjaunantis klyksmas sudraskė naktį. Atsisėdau lovoje. Tyliu tyliausiu balsu pasakiau sau it šimtmetis senis: tu. Buvai. Aš esu pašalietis. Nenoriu įsijausti. Žudikas atsakys prieš Dievą.

Įsniekinimas ir iššūkis. Kam? Negalėčiau pasakyti nė vienos savo priešo pavardės. Nesąmonė. Pulcherija užsakė nužudyti savo dukterį. Irgi – nesąmonė.

Vasara baigėsi. Ir kuo čia dėta ta vasara? Atmintis gražiai užrauks atsi-

vėrusias žaizdas, juk žinai. Iš toliu kada nors pažvelgsi į savo praeitį. Nenorėsi net prisiminti, bet reikės... Negalima užmiršt, kad ir kaip norėtum. Nevalia. Pats Dievas leidžia kerštauti – subtiliai, labai rafinuotai.

Mistinis veidrodis atvėrė savo gelmes. Mačiau šaltą, nykią rudens naktį, dar žalius medžius už langų; praėjusios dienos fragmentai – košmaras, apgaubtas troškiu vytimo kvapu.

Alyvų viršūnės, tarsi maži žmogučiai, pasibaladojo į stiklą. Dar žalia lapų masė užtvindė kambarius. Pro ašaras nieko nebesimatė. kažkas degino vokus.

„Juk sakiau, kad pasirodysiu tau vidury dienos, nes gyveni vienas, atsiskyręs nuo pasaulio, dideliame name, vidury laukų, užsidengęs medžiais, gal tik šakom, spygliais, lapais, žiedais ir uogom.“

Vėjas pagavo perregimas moteris nešioti tarsi žiedadulkių debesis nuo sienos prie sienos, iš vieno tamsaus kampo į dar tamsesnę – Metelelę, Emiliją, Moina... Ir nebešaukiau, nes niekas neišgirs ir neišgelbės.

Gal sapnas mane taip išgąsdino? Tuoj lauko pelės ims galąsti dantis į tėvų *pečių*, tuoj juodas kurtis paežerėje iškels žemių krūvą, čia jo teritorija – ką nori, tą daro: verčia iš šaknų medelius, gėles, daržoves.

Pavargau nuo Baltlaukio vėjo. Neregimos mergaitės vaiduokliai įkyriai, įdėmiai, kaip ir prieš daugelį metų, stebėjo mano gyvenimą, kurio gal jau nedaug likę...

Sekmadienis ant dulkėto kilimo, veidu į stiklo sieną. Alkanos rudeninės musės. Telefonas tyli. Darbo kambarėje guli nė neįpusėtas projektas. Ir gelia nuo vėjo pirštus, širdį, ryt – laidotuvės; prie kapo uždegsiu žvakę, padėsiu gėlių...

Lingavo susiraukšlėjusios alyvų viršūnės. Liko tamsūs mano namai tarp senų medžių. Nieko nebelaukiu. Erškėtynas apraizgys kūną. Tyliai žydėsiu krauju.

Šviesos persmelkti erškėčiai be menkausio gailėsčio badė mano kūną. O kai aš mirsiu, persikelsiu gyventi į kokį nors nuostabų, beveik sakralinį daiktą, mažiau, taip ir bus, pasiliksiu tarp žmonių.

Nukuko mano galva, kai tik prisiliečiau prie įkapių. Paslapčia nukirpau plaukų sruogą.

Saulė raizgė savo spindulius medžių lapijoje. Lyg perlai žybčiojo prakaito lašai ant kaktos, ant žolės. Dar saulėtos dienos... o kokia baisiai juoda žemė...

Moina buvo nužudyta iš už nugaros, į galvą trenkė aštriu daiktu, išžagi-no tuoj po mirties. Visi drabužiai – dingę.

Kaip ji atsidūrė senose Bernardinų kapinėse? Ji niekada nemėgo kapinių. Mirtis prie jos nesiderino. Buvo pernelyg jauna ir išpaikusi. Visi iškart pagalvojo apie narkotikus. Kriminalistai triūsė išsijuosę, tačiau nerado jokių narkotikų pėdsakų. Žudikas, be abejonės, buvo iškrypėlis. Nekrofilas. Moina – ne pirmoji jo auka. O, kaip ji mylėjo gyvenimą!

Tamsūs tumulai išniro kapinių tankmėje – laidotuvininkai. Veidai paslaptinai susiliejo su išretėjusia lapija.

Gili, juoda žemės burna. Ne. Įsčios. Vienos moters veidu riedėjo ašaros. Nustebau. Gal ją sukretė pats nužudymo baisumas?

– Vargšas kūdikis, – kažkas suaimanavo man už nugaros.

Daugiau niekas neverkė. Žmonių buvo nedaug.

Pulcherija teatrališkai persiplėšė savo prašmatnią suknelę.

– Norėčiau mirti iš malonumo, – sustenėjo, – bet nenugalabyta. – Neišliejo nė vienos ašaros. Iš gyvos Moinos ji dar būtų galėjusi pasipelnyti; ant veido buvo užsidėjusi klaikiai storo grimo kaukę, tad atrodė kaip pajacas. – Mano mergytė, mano gražioji mergytė... – šleikščiu balsu virkavo.

Tylėjau sukandęs dantis.

– Baisi mamytė ir klaiki jos dukrytės „papūgėlės“ mirtis, – kuždėjosi moterys.

Į laidotuves buvo atėję keli Moinos motinos draugai, meilužiai ar klientai. Vienas pasakė prakalbą.

– Tu tik pažiūrėk į motiną, – vėl sušnypštė moterys. – Siaubas. Prostitutė. Tokio jos dukters galo ir buvo galima laukti.

Pakviečiau laidotuvininkus į restoraną šalia kapinių. Naujųjų kapinių niekas nemėgo. Man pavyko nupirkti žemės sklypelį senosiose, kur dar daug medžių ir paminklų.

Į laidotuves atžingsniavę „Juodieji angelai“ elgėsi siaubingai, bent man ir kitiems taip atrodė. Žmonės šnabždėjo, kad jie ir yra tikrieji žudikai. Visi nuėjo užkąsti, arba išsiskirstė, tačiau jie pasiliko kapinėse. Nežinau, gal apie Moinos kapą sušoko kokį ritualinį šokį, kaip apie seniai, gal papjovė gyvūną ir sulašino jo kraują į drėgną kapinių žemę, gal, nuogai išsirengę, beprotiškai giedojo...

Gerai menu vieną Moinos bendraamžę, žybčiojančiais akių baltymais, apsilikusia įmantriais apdarais, iš po jų lindo balti it putos nėriniai. Ji atrodė fantastiškai. Jėga! – pagalvojau nesąmoningai. Šit tokios ateities moterys ir traukia žudikus. Pinigų jos neturi. Jos pačios yra rečiausi brangakmeniai. Tokia mintis man toptelėjo per Moinos laidotuves. Pasijutau išsekęs ir beviltiškai senas. Žudikas, matyt, buvo pakerėtas.

Moinos draugė, gal tik pažįstama, mieguistai pažvelgusi į mane pro ilgas blakstienas, liguistai ir svajingai nusišypsojo; jai apie kaklą sužvilgo nėriniai it viduržemio šerkšnas. Iš siaubo buvo lyg apkvaišusi.

Ji neatėjo gedulingų pietų, aišku, liko prie Moinos kapo.

Paskui aš parsivežiau namo Pulcheriją. Mes prisigėrėme iki sąmonės netekimo. Prisimenu, paryčiui ją *dulkinau* savo lovoje. Jos kūnas buvo stangrus, dar nepraradęs lankstumo. Jaučiausi esąs visiška šiukšlė. Pulcherijai, kaip visada, reikėjo pinigų, tačiau arogantiškai pasakiau, kad aš suteikiau jai didžiausią garbę parsiveždamas į namus, juolab priimdamas į savo lovą. Ir paprašiau niekada o niekada daugiau nepakliūti į mano akiratį. Pulcherija, sukryžiuvusi rankas ant krūtinės, pažadėjo.

Šit kaip aš elgiausi tuoj po Moinos laidotuvių, tačiau prisiekiau, kad žudiką atrasiu ir jam atkeršysiu.

Aišku, paskui kaip reikiant užgėriau. Juk alkoholis – vienintelis vaistas, negi gulsies į beprotnamį. Kurių velnių! Praeis kiek laiko, praeis...

Akimis grybštelėjau keistą, rudeninį vilkakojų sniegą, gal bobų vasara bus šilta. Sapniškas mano elgesys per Moinos laidotuves... išliko tik kai kurie epizodai.

Moina buvo prisodinusi į vazonėlius kambarinių augalų, stengėsi pamėgti gėles. Apatiškai stebėjau, kaip jos dabar glemba, vysta ir džiūsta. Neturėjau jėgų jomis rūpintis, jos manęs taip pat nemėgo, tik Moinos kalytė Ponia laižė man rankas ir vizgino uodegą.

„Nepilnametė prostitutė, nužudyta vieno iš savo klientų“, – skelbė laikraščiai.

Norėjau juos paduoti į teismą, tačiau tik per pažintis pačiam pavyko nepakiūti į spaudą, kuri pasigardžiuodama drabstė mane purvais. Žmonės malė liežuviais it *išdurnėję*. Kelios pasiutbobės, mane pamačiusios, tris kartus nusispjovė.

Radau pėdas klampiname sodriai rudame purve – tolyn tolyn link mėlynų horizontų. Kieno pėdos? Tas, kuris nušliumpino, šianakt tupėjo po mano langais, vis brazdindamas sudžiūvusias piliarožes, stebėjo mane iš tamsaus, tankaus alyvų krūmyno. Atlikinėjau jogos pratimus tamsoje, paskui išlindo mėnulis ir paliejo nešvarią pienišką šviesą, joje ištirpo erškėčiai ir pieva priešais namą. Mėnulis buvo apaugęs drignėmis, tai liudijo, kad rytoj prapliups lietus.

Prieš miegą išgėriau kvapnios arbatos. Jau girdėjau krebždant lauko peles. Tas, kur stovėjo lauke, dar laukė... Mano kalė jo sunkaus alsavimo negirdėjo.

Iš ryto į gyslas pliūptelėjo skausmo bangos, kai pamačiau po langais išdramblotą žemę. Kieno pėdos? Jaučiau – kažkas įvyks. Ore tvyrojo įtampa.

Ruduo užgriuvo visu sunkumu. Be jokio įspėjimo. Vieną dar saulėtą dieną nuvažiavau į kapines sutvarkyti gėlių; saulės spinduliuose viskas raibuliuavo, tirpo, dvejinosi, vos nenualpau.

Vakarop oras pajuodo. Liūtis prakiuro netikėtai. Piliarožės sukniubo ant žemės.

Ponia greitai šėrėsi. Išlindo naujas ryškiai rudas kailis, puikavosi savo šviežia lapiška spalva.

Oras atšalo. Ėmė gelti nugarą.

Virš dar žalių atvašynų pamačiau skrendant plonytę mergaitę, suglaudusią kojas. Ji, didingai gausdama, krito tiesiai ant manęs. Ponia ėmė staugti. Ant mergaitės galvos išvydau mėlyną kepurėlę.

Šaukdamas išpuoliau lauk, bet mergaitė nėrė į pačią žalumos gelmę. Iš ten pasigirdo vaikiškas, pašaipus klegesys. Supykau. Šaukiau vis garsiau ir garsiau. Tik pasmėlusios viršūnėlės sulingavo, matyt, ji panėrė dar giliau, nes klegesys nutilo. Paspruko. Sidabrinis kūnelis pasislėpė.

Grižau į vidų piktas, nelaimingas; išsiviriau arbatos. Ponia nustojo staugusi. Pabučiuok jai *rūrytėn*. Šliurpčiojau karštą arbatą, kad praeitų mane krečiantis drebulys, kad apsiramincčiau. Turbūt iš galvos išsikrausčiau.

Susirgau. Atsiguliau į lovą. Ponia išoko įkandin manęs; nuo aukštos temperatūros tos haliucinacijos, pagalvoju.

Svajojau apie mažą pistoletą. Banalu. Nepriimtina.

Praėjus gal mėnesiui po Moinos žūties, pas mane atėjo kažkokia moteris. Buvau tiesiog paklaikęs nuo vienatvės, tad ją įsileidau. Moteris buvo maždaug mano metų. Ji paklausė, ar aš tikintis. Pasakiau, kad taip, ir pasodinau ją svetainėje į fotelį.

Nuo jos padvelkė gaiviais kvepalais. Elgėsi ekscentriškai, pamaniau, gal iš kokio nors laikraščio; pasigailėjau, kad atidariau jai duris, tačiau jau buvo per vėlu.

– Sakyt, kaip tokia vargeta galėjo atsidurti jūsų aplinkoje? Kalbu apie Valentaitę.

– Jos motinos aplinka – ne mažiau egzotiška, – atrėžiau žiūrėdamas į išdažytas akis.

– Och, och, koks namas! – šuktelėjo. – Kaip pasisekė Moinai, ar ne?

– Jūs išprotėjot?!

– Nė trupučio. Vienas vienintelis vyriškis atstojo visų vyrų idealus, aš nesakau, kad ją pagrobėte ir laikėte uždaręs mažame kambarėlyje. Jūs ją prisiviliojote, nes jums patinka nekalti, dar vaikiški kūneliai...

– Išeikit! – suriaumojau.

Ji toliau lyg niekur nieko kalbėjo:

– Viešpatie, kaip pas jus gražu, – jai besėdint fotelyje, suknelės klostės išsipūtė, it kas būtų į jas pripumpavęs oro. Atrodė, moteris tuoj pakils aukštytyn lyg balionas.

– Aš ją atradau šiukšlyne, – bandžiau aiškinti. – Moina buvo primušta.

– Ir jums pagailo to vargšo kūdikio? – atsidarydama rankinę ir joje kažko ieškodama ironiškai paklausė.

– Kodėl turiu jums teisintis? Ko jūs norit iš manęs?

– Bet... Moinos juk nebėra.

– Ko čia atsivilkot?! Gal Pulcherija savo firmoje buvo jums paskyrusi sutenerės darbą?

– Prikąš liežuvį, nusikaltėli, – grasinamai pasakė. – Ar aš tau panaši į tokias?

– Į dar blogesnes, – atsakiau.

– Aš tik Moiną pažinojau. Ir man nuoširdžiai jos gaila.

– Gailėk toliau. Nešdinkis.

– Nesiruošiu.

– Bus blogai. Gal manai, kad aš nusitempiu ją į kapines?! – pradėjau garsiai šaukti. Rankos virpėjo. Nebesivaldžiau.

– Atsiprašau. Deja, Moina buvo nekalta. Ją negyvą išžagino! – suriko.

– Gerai žinau, kad buvo nekalta, o dabar *varyk* iš čia! Staigiai!

Ji nekrepė dėmesio į mano nervinimąsi:

– Tiesiog keista, – toliau tautizavo, – kaip tokių motinų dukrelės iki pat mirties sugeba išlikti nekaltos? Kai matai, kaip gyveni, galima Pulcheriją suprasti.

– Kur suki?

– Turi daug *babkių*.

Šis tardymas išvedė mane iš pusiausvyros.

– Ko reikia?! – jau klykte klykiau. – Tu manai, kad aš nužudžiau Moiną?!

– Ne tik nužudei.

– Aš – iškrypėlis? Manai? – suvapėjau.

– Sado sindromas, – ramesniu balsu paaiškino.

– Kas?! – nustėrau. – Gal tu psichiatrė? Klausyk, palik mane ramybėje. Daugiau niekada nebandyk prie manęs lįsti, aišku? Tik laiką gaišti. Mauk laukan!

– Ir kas tik dabar neparduodama, – lyg niekur nieko toliau šnekėjo. – Atleisk, kad įsibroviau, tačiau esu ne iš tų žmonių, kurie sėdi rankas sudėję ir stengiasi nieko aplink save nematyti. Jau geriau būtum jai užtaisęs vaiką ir formaliai viską sutvarkęs; arba ji gimdydama būtų mirusi, bet ne šitaip...

– Deja, niekada neįsivaikiau jokio potraukio prie vaikų, – šaltai iškošiau pro dantis.

– Gaila, gaila, – atsiduso persona. – Nebetrukdyčiau. Atleisk. Keista, niekas man nepasidarė aiškiau.

– Man – taip pat, – atsakiau vesdamas ją link durų.

– Gaila.

Moteris dingo. Mano nervai buvo pernelyg ištašyti. Susmukau it maišas. Ir kas dar pas mane įsibraus? Greičiau įsimontuot vaizdo kamerą. Nieko neįleisiu! Pasičiupau degtinės butelį ir, atsukęs kamštelį, maktelėjau tiesiai iš kakliuko. Visi mano darbai įstrigo. Kad ir ką daryčiau, mintys sukasi vis apie tą patį. Mano pasaulėlis galutinai sugriuvo. Juokinga mano meilė gražiams, neįprastiems daiktams, juk ir Moiną aš troškau patobulinti, gal tai ją ir pražudė, geriau vargšė būtų likusi pas motiną.

Mane ištikdavo nevilties priepuoliai – visada mėgau švelnumą, lėtumą, o dabar blaškydavausi ir kliedėdavau it pamišėlis. Pamažu panašėjau į tikrą maniaką. Mane užgriuvo nesuprantamas kaltės jausmas.

Bendradarbiai, kai it šešėlis pasirodydavau įmonėje, nutildavo, stengdavosi nė nežiūrėti į mane. Nekaltų mergaičių prievartautojas, baisus ištvirtėlis, girdėjau jų mintis, visos moterys jam nusibodusios, todėl... drąsuolis maniakas, ir kas galėjo pagalvoti...

Tik Bronius, kai vienąkart beprasmiškai kuičiausi prie savo stalo, išėjo ir netrukus parnešė raudoną rožę. Nekreipdamas į kitus dėmesio, nė žodžio netaręs įteikė man gėlę. Iš pradžių sutrikau, paskui prisiminiau, kad raudona rožė – Dieviškosios Tiesos simbolis. Iš visos širdies padėkojau.

Moterys manęs bijojo.

Tik kuoktelėjusi paklydėlė naktį paskambino į duris. Tai buvo viena iš „Moinos periodo“ moterų. Puošniai apsirengusi. Graži. Labai seksuali. Atidaręs duris sutrikau. Užmiršau net jos vardą.

– Priimsi? – atšiauriu balsu paklausė, begėdiškai į mane įsistebeilijo, ilgais lakuotais nagais pašė palto apykaklę.

– Atleisk, – memenu pagalvojęs, kad ir ji ims mane kaltinti, – negaliu. Aš – ne vienas.

– Taip ir maniau, – ji nuleido aptemusias nuo geismo akis. – Labai norėjau, – balsas nemelavo, bet duris užtrenkiau.

Nuėjo į naktį. Dar jutau kvėpalų aromatą. Bakchantė!

Visiškai užkalkėjau, pamaniau apie save ir nuėjau į lovą. Negalėjau užmigti, tad ilgai klausiausi muzikos.

Moina buvo panaši į apdulkėjusį žaisliuką, kurį kažkas netyčia rado... savo nelaimėi.

Vėl pasivaideno sapne. Tai buvo ji ir ne ji. Veikiau – abstrakti mergaitė. Sakė, kad labai manęs pasiilgusi, nes aš buvęs vienintelis jos žmogus. Atsibudęs vos neapsiašarojau. O juk kaip tik Moinos paveiktas tiek daug moterų pažinau, turėjau, su jomis smaginausi, nes pašąmonėje tūnojo baimė, kad tik niekas nepagalvotų, jog ją pagrobčiau ar nusipirkau todėl... jog esu pedofilas.

Per savo gimtadienį klaikiai prisigėriau. Visiems pasakiau, kad išvažiuoju pas tėvus. Pirmąkart po Moinos mirties sugebėjau atsipalaiduoti. Gėriau vienas, siautėjau po visą namą. Tokio manęs niekas neprivalėjo matyti. Aš pats savęs bijojau. Tai buvo pirmas gimtadienis, kurį švenčiau vienas. Mane pasveikino tik Nijolis iš svaigių tolybių. Daugiau nieko neprisimenu – visiškai tamsa. Atrodo, buvau užlipęs net ant stogo. Gerai, kad neužsimušiau.

Kada nors visa tai baigsis, pamaniau, bet tada gal jau būsiu senas ir man niekas tikrai neberūpės.

Visame name baldus, daiktus padengė palšos, graudžios dulkės. Niekur neradau sau vietos. Bijojau likti vienas su vaiduokliu, tad stengiausi įsimaistyti į minią, tapti neatpažįstamu beveidžiu, deja, Vilnius buvo tikras kaimas, atrodė, kad visi iš manęs vagia orą, man palieka tik nuodingas, troškias nuoliekas, kurios spaudžia plaučius, dusina, bet labiausiai mane žeidė praeinančiųjų žvilgsniai. Pagalvojau, kad miestas mane visai susargdins, kad tuoj būsiu prikimštas antidepressantų, nuo kurių po kelerių metų tapsiu idiotu, vien erdviškumas mane išgydys; galvojau: Baltlaukio laukai, jūra, dykuma, gimtoji paežerė, gal net ir daiktais dar neužpildytos mano interjerų erdvės – iliuzinės bekraštybės, į jas aš ir išplauksiu. Mano smegenyse gūži visokiausi daikteliai.

Iš pradžių nuo visų gelbėjausi ironišku juoku, kuris dažnai virsdavo isterišku kikenimu, tačiau jis man nepadėjo – atrodžiau šaltakraujis, užkietėjęs nusikaltėlis.

Pagaliau žmonių baimė mane įspeitė į tamsų kampą. Užsidariau savo miegamajame, kur anksčiau daug naktų praleisdavau su man atsiduodančiomis moterimis; uodžiau dar neišsidūksėjusius erotiškus kvapus, uždegdavau smilkalus, šlaksčiausi brangiausiaisiais aliejais, klausiausi mėgstamos muzikos, net bandžiau šokti. Kartais nusileisdavau į virtuvę išsivirti kavos ir ko nors užvalgyti. Mėgau ir didžiąją svetainę, po ilgos pertraukos vėl pradėjau užsiiminėti joga, bet dažnai tik tuščiomis akimis spoksodavau į Baltlaukio tolius. Paskui išliurindavau į darbo kambarį ir puldavau kurti keičiausių, beprotiškiausių interjerus, tik nebuvo jokio užsakovo, vien siaubo pagimdytos vizijos.

Civilizacijos nepaliestose erdvėse atsirasdavo nenusakomos formos daiktų. Violetiniai aukso kruopelių atšvaitai, tarsi kosminių kūnų siunčiami silpni signalai, pasiekdavo mano akis.

Vieną dieną užtikau savo antrininką ir pasiutau. Tikras šiknius! Jis, apdriskęs, panašus į giltinę, pusiau sėdėjo, pusiau gulėjo mano soste. Nekaip jautėsi aplinkoje. Savo liesą užpakalį laikė prispaudęs prie spindulingojo sosto, kad nenukristų; ilgos, išdžiūvusios jo kojos stirksojo ore, o veidas... baltas, sukritęs, kaip narkomano ar visiško nusigyvenėlio.

Įdėmiai įsižiūrėjau. Ak, nuo tikrovės niekur nepabėgsi! Šie stimpantys gaivalai braunasi į mano šventas erdves, kad nors mirksnį pasijustų laimingesni... Velniop! Po Moinos žūties nebejaučiau jokio gailesčio. Pūvančio lavono smarsas kartais galėjo mane net įkvėpti tikrai kūrybai. Aš nekaltas, kad tie stipenos lipa ant meno altoriaus.

Man vėl dvejinosi akyse.

Paskui galvą veržiantis lankas šiek tiek atsileido.

O jei ji būtų buvusi tavo duktė?! Gal tavo atrastos mergaitės likimas toks ir buvo? – savęs paklausiau. Bet kas turi teisę likimą nulemti?! Kas jis – demonas?

Ant darbatalio užsliuogė sunki rudens šviesa, pamaniau: jei dabar kas nors man pasiūlytų psichodelinės medžiagos, neatsisakyčiau. Pakilau nuo kėdės ir šiltai apsirengiau.

Buvau toks vienišas, vos vos įžiūrimas plonytis brūkšnelis rudens nu-

drengtuose laukuose, kad galėjau netikėtai prasmegti staiga atsivėrusiose, pamiglavusiose ertmėse. Man atrodė, kad kiekvieną kupstą, akmenį siautė dusinantis, bet šaltas puvėsių tvaikas. Tuštuma, kuria judėjau, keistai zvimbė. Balkšvose bluzganose buvo pristatyta rudens ešafotų, po kojomis salvėjo plėkais atsiduodantis, rusvėjantis aukų kraujas.

Atsitrenkiau į medžių guotus. Juos gožė aukšta, parūdijusi žolė. Medžiai girgždėjo ir skleidė dar kažkokius nesuprantamus garsus. Gal čia kur nors buvo užkastas kerėtojos kūnas, o jos pikta, paklaikusi dvasia tebesibastė po šį kraštovaizdį. Pradėjo krėsti drebulys.

Rūkai, – jie tirštėjo, darėsi nepermatomi, – gildydavo kūną, persmelkdavo net kaulus, ir smegenys it kempinė prisigerdavo nuodingųjų, darkių vizijų, apringuodavo mane iki sąmonės netekimo.

Tekšt tekšt tekšt krito lašai nuo apsinuoginusių šakų. Ir vienintelis mano noras buvo – kuo greičiau pasikurti židini, kad, jau išsipleikęs nuo šilumos, galėčiau suptis kėdėje uosdamas jaukų dūmų kvapą, stebėdamas raudoniū pasišiaušusias, šokinėjančias salamandras, cypuojančias, spragsinčias... o staiga sutemus, iki pat vidurnakčio klausytis Baltlaukio vėjo, tūžmingai vis tvoskiančio ir tvoskiančio į langus lietu, pasiutusiai stūgaujančio dūmtraukyje ir priverčiančio mane užsiplikyti nervus raminamosios žolelių arbatos, paskui nuslinkčiau į miegamąjį, vaizduodamasis švelniausias moterų glamones, bučinius, užgesinčiau virš lovos žibelių ir migdyčiausi...

Rudens sugniužuluotame kraštovaizdyje manęs nelikdavo: kapstydavau si savo sapnuose.

Labiausiai bijojau mobiliojo telefono skambučių ir telefonspynės džeržgimo. Niekas nepraėjo, košmarai tau tik prasideda, suokė vidinis balsas kas valandą, kas minutę, bandžiau jį nutildyti, deja...

Apdusęs ir labai įsitempęs tomis tamsiomis valandomis stypsodavau namuose, nedrįsdavau niekur nosies iškišti, tačiau atėjo laikas, kai turėjau nuvažiuoti į įmonę tvarkyti darbo reikalų.

Kai vidun įsiveržė policija, murksojau prie savo stalo. Visų tarnautojų akivaizdoje policininkai partrenkė mane ant grindų. Kilo triukšmas. Aš nerėkiau. Spiegė Greta. Man uždėjo antrankius ir išsivedė.

Medžiai stirksojo belapiai, kregždės jau seniai buvo išskridusios. Mane įgrūdo į grotuotą kabiną, skirtą nusikaltėliams vežti, to niekad nebūčiau nė susapnavęs. Niekas neištarė nė vieno žodžio.

– Vaginų rėžytojai! Kruvinbybiai smogikai! Skaisčiausiųjų panelių artojai! – visa gerkle staugiau. – Pislūs seniai! Stabmeldžių giesmės. Pederastų subinės, dvokiantys mėsgaliai tarpukujuose!

Policininkai tylėjo. Berėkdamas užkimau. Šiek tiek palengvėjo. Šiandien pat mane paleis, pagalvojau, tuoj išsiaiškinsime. Ponia liko viena namuose, vargšė, dabar laukia manęs.

Atvezė į Lukiškių kalėjimą. Įgrūdo į ankštą kamerą.

Vakare prižiūrėtojas atnešė košės ir pieno. Daugiau niekas neatėjo. Supratau, kad būsiu apkaltintas. Kad ir kas ką sakytų, kad ir kas nutiktų, to, kas įvyko, niekas niekada nebeatitaisys. Apkaltintas. Mane tai susprogdino, nebesuklijuosi. Sudūžtama vieną kartą.

Ar begalėsiu gyventi kaip visi normalūs žmonės? Nebesurinksi smulkiausių dalelyčių, nebesulipinsi ankstesniojo Albano. Kvit.

Moralinė kančia virto nepakeliamu fiziniu skausmu. Man net neberūpėjo, kas toliau bus.

Esu nepataisomas nusikaltėlis. Ir nesvarbu... Apkaltintas. Paženklintas nenutrinama žyme. Sunaikintas. Liko vien mano pavidalas.

Niekas šioje įstaigoje nepasiūlė man vaistų, neatvedė kunigo. Tyla. Ir abejingumas.

Mano namuose iš bado ir troškulio dvesia kalė, aš taip pat nudvėsiu, galvojau.

Ir nieko aš nebelaukiau.

Tas nepakeliamas, neištveriamas reginys, matytas kapinėse, – tas pats ir tas pats, – be paliovos sukosi ir sukosi galvoje.

Po pusryčių mane išvedė pas tardytoją.

Apyjaunis tuščio veido vyras žvelgė į mane piktai, smerkiamai. Supratau, kad esu tardymo izoliatoriuje ir dabar jis mane tardys, tiksliau – kaltins.

– Kur buvai rugsėjo dvidešimt trečiąją tarp pirmos ir antros valandos? Atsakyk.

– Sėdėjau namuose prie kompiuterio. Dirbau.

– Nemeluok! Antrą valandą jau buvai namuose ir sėdėjai prie kompiuterio. Na! – grasinamai pasakė. – Kalbėk.

– Visą laik buvau namuose, paskui atvažiavo policija.

Jis turbūt supyko:

– Išburbinsiu tau makaulę! Nieko joje nebeliks, tapsi objektu žmonių pajuokai. Supūsi kalėjime. Mums tai – spektaklis, tau – *šakės!*

Jis rėkė. Tardytojas neturėtų taip elgtis, pagalvojau.

– Sėniai, – tariau.

– Kokie seniai?

– Juodais drabužiais apsivilkę seniai, – ėmiau pasakoti. – Jie atliko ritualinius aukojimus. Seniai visą laik mus persekiojo. Moiną persekiojo.

– Ir ką jie jai darė, tie seniai?

– Šokinėjo aplinkui. Garsiai giedojo.

– Nemuilink man akių! Tavo kliedesiai jau įkyrėjo. Mes žinome, kad savo namuose naktimis keldavai baisias orgijas. Parsivesdavai visas apylinkės padugnes...

– Tai buvo pačios gražiausios ir garsiausios mūsų šalies moterys, – pertraukiau tardytoją.

– Adelė Lepkauskaitė, Pulcherija Varkala? – tyčiodamasis paklausė. – Kalbėk.

– Moinos motina... – sutrikęs sumurmėjau.

– Na, na. Ir kiek jai sumokėjai už nepilnametę? Nusipirkai.

– Nenorėjau, kad ji taptų tokia, kaip jos motina, – prostitute.

– Geras. Sakyk, kur paslėpei jų kūnus – Vitos Bielskytės, Aušros Markauskaitės, Eglės Girdniūtės?

– Nesuprantu, apie ką jūs kalbate?

– Kaip Valentaitę išžaginai mirusią? Spermos nerasta.

– Nesuprantu. Kam man ją žudyti?

– Esi iškrypėlis. Kodėl išpjovei gimdą?

– Nesuprantu.

– Tuo j supras.

Atsidarė durys. Įėjo keli vyrai akmeniniais veidais...

Paskui jie nutįsė mane į kamerą.

Atsipeikėjęs ėmiau rėkti. Kumščiais daužiau sieną. Jau nebenorėjau prisiminti jokios mergaitės. Mane visą laiką krėtė šaltis. Norėjau tik mirti. Kodėl jie neduoda jokių raminamųjų vaistų? Aš neištversiu. Jie neturi teisės taip mane kankinti! Nežmogiška.

Nuo maisto mane pykino. Jei negalėsiu valgyti, tai gal pavyks numirti, galvoju; rengdavau saturnalijas: naktimis į mano namą atslinkdavo pačios baisiausios padugnių padugnės... Buvau neregėtas ištvirkėlis, dabar paaiškino, kad esu nekrofilas ir maniakas; bandžiau *suvirškint* trumpą, kapotą tarytojo kalbą.

Prisiverčiau pakilti nuo gulto ir pereiti kamerą – pirmyn atgal keletą metrų. Skausmas degino visą kūną. Nesupratau, kas man darėsi. Trūko oro.

– Gelbėkit. Gelbėkit. Gelbėkit, – kartojau vieną ir tą patį žodį.

Dažnai meldžiausi. Jau niekad iš čia nebeištrūksiu, maniau, galėtų nors kunigą pakviesti. Pasiguosčiau. Noriu mirti...

Žudiko nesurado, todėl suėmė mane, fantomas dabar vėl tyko naujos aukos, o jie, idiotai, mane čia kankina, maščiau drebėdamas! Kaži ar Ponia dar gyva?

Žiūrėjau pro grotuotą langą į neaiškius juodos spalvos nakties atspalvius; pakilo raudona pritvinkusi pilnatis. Jei jie man atneštų dažų, teptukų ir drobės, aišku, nutapyčiau šį Demono mėnulį, bet būčiau tik kopijuotojas, tik – kaip beviltiška...

Raudona pilnatis sprogo apliedama mano veidą nenuplaunamu krauju.

Atsiguliau ir sapnavau, kad po dangaus skliautus imituojančiu baldakimu *krušu* kažkokią giltinę, vis bandančią veidą prisidengti gedulingu vualiu, ir, pajutęs veriantį skausmą, atsibudau.

Ko norėt, net miegoti nevalia. Ėmiau rėkti. Daužytis po kamerą. Tačiau niekas neatėjo. Skurenos! Pavogė mano gyvenimą, mano moteris... Visos dienos dabar – už užrakintų durų. Ar atmintis kada nors priblės? Tirštoje prietemoje vos įžiūrėjau savo rankas. Raminkis, raminkis, sau kalbėjau, išsitiesęs ant gulto, sunėręs ant krūtinės rankas, bandžiau prisiminti ką nors poetiško, kartu neįprasto, švelnaus... Užmigau.

Sapnavau didelius, prirūkytus ir tvankius kambarius, kuriuose man nebuvo vietos. Fredžio šeimynėlė juose buvo įsikūrusi; jo žmona virtuvėje pjaustė daržoves, aš nenorėjau jos matyti, tad išėjau pasivaikščioti. Lėtai, labai lėtai šlepsėjau Vilnelės pakrante, nuklota medžių šešėliais. Mirusi vaikystės draugė Metelelė pasivijo mane ir nuoširdžiai nusistebėjo: ir kaip tu gali TAI išverti?! Gūžtelėjau pečiais.

Ar pavojinga sapnuoti mirusiuosius?

Atsibudau ir nebegalėjau užmigti.

Maščiau apie Nijolį. Ar būtų geriau, jei jis žinotų, kad aš – kalėjime? O kuo jis man galėtų padėti? Prisiminiau vieną jo pasaką. Karalienė rašė viso pasaulio vyrams prasmingus, gilius kaip bedugnė laiškus, tvoskiančius pražūtinga aistra. Tie laišškai išliks tūkstantmečius, juos skaitys ir tada, kai niekas nebežinos, kaip iš tiesų atrodė karalienė. Visi pasaulio dailininkai, kiekvienas savaip, bandys atkurti jos atvaizdą. Valdovės rūmų vietoje stovės genialaus skulptoriaus sukurta statula: karalienė, laikanti rankoje laiškus. Šalis pasaulyje bus žinoma todėl, kad ją kadaise valdė neužmirštamus laišk-

kus sukūrusi karalienė. Žmonės ja nuoširdžiai didžiuosis, bet nė vieno vyro moteris niekada negalės jai prilygti ir taip bus per amžius.

Kai Nijolis šią pasaką man pasekė, nusprendžiau jį supažindinti su Zina, storašlaune, krūtinga, seksualiausia pasaulyje kaimiete. Ji ir buvo pirmoji mūsų mokytoja, jokia karalienė.

O Varkala? Kažkodėl apie ją pagalvoju.

Ir tuoj į mano *kaliūzę* įėjo uniformą vilkintis vyriškis labai mėlynomis gražiomis akimis ir pasakė:

– Akistata.

Mane išsivedė.

Atsidūriau toje pačioje tardymo patalpoje. Tardytojas pakilo nuo kėdės ir ištarė tą patį žodį:

– Akistata.

Paliko mane vieną.

Prasivėrė durys.

Išvydau Pulcheriją, apsirengusią juodomis drapanomis. Dabar jai nieko nejaučiau, o jai manęs buvo truputį gaila, iš akių mačiau.

Atsisėdusi priešais padavė man molio sunkumo ranką, apmaustytą žiedais. Atsirado gi karalienė, *nuopisa*, bet, pagarbiai pasilenkęs, pabučiavau tą ranką, labai šiltą ir kvepiančią.

– Žinai, aš netikiu, kad tu tai padarei.

– Dėkoju, – abejingai sumurmėjau.

– Mano kailis ištvėrė ne vieną iškrypėlį; gerai pažįstu vyrus. Tą nieką savo rankomis sukapočiau į gabalus. Tu labai geras žmogus. Atleisk man. Reikia tikėt Dievą.

– Tikiu.

– Gerai, kad tiki, o aš ne visada juo pasikliaudavau. Gyvenimas mane taip lamdė, jog velnias kartais tapdavo draugu.

– Nu... Taigi, – suniurnėjau, – šiuo metu, ko gero, labiausiai tikiu velniu.

– Tik nesišauk jo, pats ateis.

– Jau atėjo, – atsakiau.

– Nemanau, – ji plačiai man nusišypsojo ryškiai raudonai nudažytomis lūpomis. – Būk tvirtas, Albanai.

– Nuhai, – patikslinau vardą, nes dabar save taip vadinau, gal nuo rusiško keiksmazodžio...

– Tikiu tavimi. Kantrybės, vyruti.

– Pasistengsiu.

Matyt, ji mane laikė visišku *meime*. Užmiršau Pulcherijos paprašyti, kad pasirūpintų Ponia, gal ji dar gyva. Per vėlu.

Parvedė atgal į kamerą ir nuėmė antrankius. Atsiguliau. Pagalvoju, jog man tas pat – gyventi ar mirti. Ėmė krėsti vidinis šaltis, net dantys subarškėjo.

Turbūt į pavakarę prižiūrėtojas atnešė didelį dubenį, pridrėbtą murzinos košės. Pasijutau išalkęs. Pati karalienė mane aplankė, nusišaipiau. Svajojau apie stiprios kavos puodelį, arba stiklinaitę degtinės. Košė man niekuo negalėjo padėti. Smirdėjau kaip paršas.

Po mano ir Varkalos akistatos tuoj sulaukiau permainų. Mane nuvežė į beprotnamį Naujojoje Vilnioje.

– Psichiatrų konsiliumas. Jie dabar spręs tavo likimą, – lyg kokią paslaptį man į ausį šnipštelėjo *mentas*. – Teisminė ekspertizė.

Durnynas, neblogai, pagalvojau, vis šioks toks prasiblaškyimas; nė nenučiuokiau, kokia neįprasta ir skaudi procedūra manęs laukė.

Psichiatrai profesionaliai ir tobulai ištašė nervus. Tikri specialistai! Nėrką sakyti. Buvau praradęs sąmonę...

Savo *kaliūzėj* nusižudyt negalėjau. Nebuvo kuo... Neatnešė jokių vaistų. Kankintojai! Vis galvojau: kai nusiskandini, iškart patenki pas mirusiuosius. Regėjau, kaip nušoku nuo tilto... Nesąmonė. Esu geras plaukikas, gimiau, galima sakyti, ežere, tad reikėtų pirma persipjauti venas, tik paskui pulti žemyn.

Juodai *nusimūčinęs*, pagaliau prisnūdau, kūnas, negalėdamas apsiraminėti nuo patirto pažeminimo, dar vis trūkčiojo, maudė smilkinius...

Kai atsimerkiau, mažulytės pabaisos buvo tirštai aplipusios grotuotą langą, atvertą į mano nelaimę.

Aušra švito akyse melsvai rausva. Pamažu į visas puses pažiuro dangaus ugnys. Atsisėdau ir it pamišęs ėmiau linguoti į kairę, į dešinę. Prižiūrėtojas atnešė pusryčius.

- Pone, – pirmąkart pagarbiai pasakė, – šiandien tamstą paleis į laisvę.
- Jūs tik pamanykit, – suburbėjau. – Nieko sau. O kodėl paleis?
- Nežinau.
- Gal atrado žudiką? – džiugiai paklausiau.
- Kad nežinau. Neatrado, bet paleis.
- Kodėl?
- Nežinau, – atsakė prižiūrėtojas ir išėjo.

Nepasijutau laimingas. Tuoj pagalvojau apie vargšę Ponia: rasiu nebe gyvą. Ir vėl aš kaltas!

Kalėjimo durys užsidarė. Iš dangaus lėtai krito sniegulės. Virš galvos karksėjo varna; pro šalį skubėjo susirūpinę praeiviai, manęs jie nedomino.

Savo namo duris radau atrakintas. Kai tik jas pravėriau, mane pasitiko Ponia – linksmi viauksėjo, šokinėjo, vos manęs nepargriovė. Pro praviras valgomojo duris plūstelėjo šiluma. Išsigandau.

– Kas ten? Pasirodykit! – sušukau.

Tyla. Įsiklausiau. Girkšt girkšt girkšt: lingavo mano supamoji kėdė.

– Pasirodyk! – suklykiau.

Girkšt girkšt girkšt.

Prie degančio židinio mano kėdėje sėdėjo Ada ir suposi.

Tylėdama atsistojo, pažvelgė į mane; matydama mano veide išgąstį paaiškino:

– Atleisk, kad įsibrovėm. Žinojom, kad patekai į bėdą. Juzis atkrapštė duris. Sandėliuke radom malkų, kasdien truputį pakūrendavom, juk šuva būtų galą gavęs.

Po negražia žieve slėpėsi atjauta, dėmesys ir švelnumas.

– Sutrešusios mano mergaitės, – vaiduokliška pajuokavau, – būčiau prapuolęs.

Ji užsimetė avikailių skrandą ir tyliai išėjo. Pagalvojau, kad nuo *šūdvalkų* man dar niekada nepavyko pasislėpti. Aš vis užmiršdavau rakinti duris.

Paskambinau į savo įmonę. Greta, Bronius patarė man bent trumpam

išvažiuoti iš Lietuvos, pakeliauti po pasaulį, užmiršti tragediją. Apie tai net nesvajojau, bijojau pražiopsoti žudiką, juk jis tūnojo kažkur Vilniuje, aš privalėjau jį surasti.

Aplankiau tėvus.

Paežerė vėl nustebino mane baltų žiemos spalvų atspalviais.

Troboje atsidavė šlapimu: lauko tualetas buvo uždarytas iki pavasario.

Tėvas sėmė iš krosnies pelenus, mane pamatęs net krūptelėjo. Supratau, kad Fredis jau spėjo jam ir motinai pripliurpti visokių baisybių.

Tėvai atsistojo priešais ir palenkę galvas žiūrėjo į mane tarsi iš kažkokių tolybių lyg į kūdikį. Jų veidai atrodė susirūpinę, apie lūpas buvo įsibrėžusios gilios raukšlės – kaip staiga jie paseno! Gailiai žvelgė į mane, juk buvo pripratę, kad gyvenime visada man gerai sekėsi, o šit – kažkas kraupaus atsitiko. Jie negalėjo suprasti.

– Ta mergaitė, dar vaikas, gyveno su tavimi, ją nužudė kapinėse vidurdienį, mirusią išprievartavo ant kažkieno kapo... – tėvas, žiūrėdamas į mane, sausomis lūpomis šnabždeno.

Motina nuleido galvą. Ji buvo nesusišukavusi. Susivėlę žili plaukai srugomis krito ant skruostų, niekad nemačiau jos tokios apsileidusios kaip dabar.

– Kodėl anksčiau mums nieko nepasakojai?

O ką aš galėjau jiems paaiškinti?

– Ji buvo dar vaikas, – tariau.

– Bet kam reikėjo ją apgyvendinti savo name? – baisėjosi mama.

– Ji pabėgo nuo motinos, kuri ją mušė ir norėjo, kad prasidėtų su vyrais, – kalbėjau tą patį ir tą patį.

– Bet kodėl tu, kodėl tu? Kodėl tu ją priėmei?

– Ją radau šiukšlyne ir man jos labai pagailo.

– Tai neteisinga! Ir kam tau – šitokios kančios? Kartais gerumas gi pražudo.

– Nebenoriu klausytis pamokslų, – atrėžiau.

– Ir tave buvo pasodinę į kalėjimą?! – šurpo mama.

– Taip, sėdėjau kalėjime, – išdidžiai atsakiau.

– Kvaila šitai elgtis, – pasakė tėvas. – Argi priglausi visas elgetas?!

– Ji nebuvo elgeta! Liaukitės. Aš nebeneriu nieko girdėti.

Grįžau iš paežerės skaudama galva, persmelktas dar didesnio keršto troškimo, bet paklausiau mamos ir nuėjau į bažnyčią. Atlikau išpažintį. Kunigui pasakiau, kad trokštu žudiko mirties. Jis atsakė, jog viskas yra Dievo rankose ir liepė man sukalbėti daug poterių.

Niekuo netikėjau: nei Dievu, nei policija.

Gal man visai galvoje pasimaišė? Pradėjau gerti. Tegul pats Dievas suranda maniaką, įtūžęs galvojau, nereikėjo man važiuoti pas tėvus.

Jie atgūrinio pas mane iš nenusakomai nuspalvintos žiemos prieblandos keistais, neįprastais pavidalais. Netikėtai įžengė ir pasiliko. Sunaikino mano vienatvę, net nepaklause, ar aš to noriu. Devyni – belyčiai padarai.

Regimanto Tamošaičio nuotr.

JONAS MAČIUKEVIČIUS

61

Eilėraštis pabaigai

*Rašalinė išdžiūvo.
Plunksnaktį išmečiau.
Ačiū už didžiulę
Išmintį!*

*Ačiū – kam? Dievui?
Gal velniui?
Jei ne ačiū, tai dėkui!
Nesikankinsiu veltui...*

*Stoviu prie Dubysos...
Kokios išsekusios gėmės!
Savęs neišvysiu...
Kompiuteris neišgelbės...*

*Aš bijau tų eilėraščių,
Kokių pats nemoku rašyti...
Jų nėra čia...
Štai ir baigiasi šitaip...*

Eilėraštis Vladui Šimkui

*Prisimeni, Vladai, kaip mes prie Dubysos
Gurkšnojom žemaičių atvežtą alų.
Buvai Tu toks linksmas, buvai Tu toks VISAS.
Buvai Tu toks VISAS – be krašto, be galo.*

*Daug laiko, daug laiko prabėgo, subėgo...
Vasaros tilpo į lapo rudumą.
Alų gurkšnojant tikrai Tu nemėgai
Skystų kliedesių, visokiausių gaudumų.*

*Tavęs jau nėra ir dubysos išseko,
Girdžiu tik kaip Kazlas Tave imituoja.
Norėčiau dabar pasakyti: aš – sekantis,
Bet tu pasakysi: vaikine, kartojiesi.*

Eilėraštis „Poezijos pavasariui“

*„Poezijos pavasariui“ reikia eilėraščių,
Poezijai reikia pavasarių.
Lit. gurmanui reikia priešpiečių,
Naktipiečių reikia skaitytojai Rasai.*

*O aš žiūriu į pirmąją žolę
Ir dainuoju neprasižiodamas:*

*Kokia žalia pievutė!
Žalia žalia žalia...
Joje žala karvutė
Gardžiuojasi žole.*

*Kokia graži idilė!
Graži graži graži...
Žalą karvutę myli
Suaugę ir maži.*

*O kas pavasarėlį
Mylės mylės mylės?
Žiaumoja karvė gėlę, –
Kaip kurti be gėlės?*

Eilėraštis savo gyvenimui

63

*Kiek prisimenu, visą gyvenimą
Aš pats sau buvau labai svetimas,
Kartais net patikėdavau, kad
Vidury kelio nusisuksiu
Ir nueisiu pats nuo savęs.
Kiek prisimenu, visą gyvenimą
Aš pats sau buvau labai svetimas.
Ir tik pradėjęs jausti
Artėjančią mirtį
Aš pats su savim suartėjau.*

*Už Raseinių gyvena daug brolių kilniųjų,
Pro kuriuos net lengviau mirtin eiti.
Ten – M. Martinaičio Kalnėjai
Ir Kalnųjų M. Martinaitis.*

*Prisimenu, – rodos, rašyti dar nemokėjau,
Ant uogelės pamažu augau dar,
Kai Juška Antanėlis man – pirmokėliui –
Pasakojo kažką apie Daugirdą.*

*Nesvarbu, iš kurios pusės paukšteliai tau čiulba,
Prisilešę savo skaniausių aronijų –
Pakelėse sutiksi ne vieną Mačiulį
Ir tik vieną Maironį...*

*Čia nebėra nei graiko, nei žydo,
Čia nebėra nei barbaro, nei skito.
Už mūsų lango gėlė pražydo –
Pasaulis pakito.*

*Kol apipjaustė (arba kol papjovė),
Kiek iškentėjai, sunku apsaityti.
Vieni nujojo, kiti atjojo –
Pasaulis pakito.*

*Žinau, kad gimėm, žinau, kad mirsiu, –
Gal net papulsiu į dangų devintą...
Kol mes patirsim tai, ką patirsim –
Pasaulis vis kinta.*

*...ir senos dainos, lietuvi milžine,
Tavęs, atrodo, nesuranda.
Tyliai užspringsta tavo tilžėmis,
Virš Gudu girių varnom skrenda.*

*Ši vakarą, kuris nualpęs
Prie šulinio lyg kelmas mėtėsi,
Jaučiau: tiek daug į širdį telpa,
Nejau neliko dainai vietos?*

Išvažiuojant iš Ženevos

*Ženevą galima suvokt tik liūdint
Ir pažiūrėt į ją tik verkiančiom akim.
Koks Vilius Telis tavo širdį kliudė,
Joks Vilius Telis to nepasakys.*

*Aš jau namie. Aš ten daugiau negrišiu,
Nes ašarų daugiau aš neturiu.
Pasaulyje šimtai ženevų ir paryžių,
Ir juos galiu atspėt iš vėjų keturių.*

*Bet juk širdis viena. Ir ten, kur aukštos uolos,
Kur Alpių vėjai be manęs atūš,
Matau, tarsi akmuo širdis nupuola...
Nejau suduš?*

*Jeigu atskris lėktuvėlis,
Išmes bombeles aklas,
Tai kurgi keliaus mūsų vėlės –
Į dangelius ar peklas?*

*Atsakymas sklando po erdvę,
Kur žydi baltai obelis.
Mes turime pavarde, vardą...
Bet kas iš tų žodžių išliks?*

*Praradę gyvenimo geismą,
Šaipykimės vien iš savęs,
Kad kartą atėję – išeisim...
Tenai gal jau niekas neves?*

EUGENIJUS IGNATAVIČIUS

65

Vokietukai

A p s a k y m a s

Paskutinėm savaitėm gaila buvo žiūrėt – kasdien smuko žemyn. Kamavo sapnai. Kiekvieną rytą guodėsi, kad naktimis nuolat aplanko moteris, apsi-autusi mėlyna skraiste. Iš dangaus rūkų ji nusileidžia ant didžiojo klevo viršūnės ir šakomis kaip laiptais nusliugia ant žemės. Priekaištingu žvilgsniu perveria jį, skraistė prasiskleidžia ir pasimato juodas kūnas, tamsesnis už naktį. Jį sukausto baimė, negali pajudėt. O ana vis artėja, didėja... Kieme švyti saulė, jis praveria lauko duris – anglies juodumo siluetas atsiplėšia nuo žemės ir, kaktomuša stojęs į akistatą, sako: „Aš – tavo mirtis. Keliausim...“

Po kelių naktų vėl guodžiasi: „...iš Salės važiuoju traktorium. Kyla rūkai, iš žemės garuoja šiluma. Pakaušęs, plaktukai smilkiniuos kala. Smagu, noriu pakilti į orą. Visas pasaulis – baltas patalas. Net uždainuoju: „Vėjas švilpia, profeleriai kaukia, eskadrilė pakilo aukštai.“ Nežinia kelintu bėgiu riau-moja plieno žirgas, kabindamasis guminiiais kanopų rantaais, godžiai ryja ke-lią, traškina provėžų sausledžius. Šalia slenka oranžinė miestelio pašvaistė. Aš vėl: „Vyrų, prie jūros, į platų pasaulį...“ Noriu perrėkti variklio gausmą, įveikti snaudulį ir girtumą. Kur ir kodėl važiuoju, nežinau. O gal plaukiu? Taip būna tik sapne. Baigiasi žilvičių linija, prieš akis – jūra, žiburiai tols-tančiame krante. Bangos laivą svaiddo į šalis. Atrodo, pats velnias pasigriebė ir krato ant šakės kaip sauso mėšlo gniužulą, vairalazdės išsprūsta iš rankų, vėl pagaunu, suku šen, suku ten ir įniūkiu į arimus. Iš visų pusių keisti švie-suliai žilpina akis... Apšerkšnijusio beržo viršūnėj – karūnos. Vargais nega-lais įsuku iš arimų į kastinį, kelias dvejinasi, prieš akis staiga atsiveria eže-ras aukso – kibirais semk ir neškis. Dingsta iš po kojų žemė, vienintelis orien-tyras – žvaigždutė, vypsanti danguje. Kur tu danginies, kur velnias neša? – klausiu savęs. Prisimink, kur, pas ką buvai, pabusk ir galvok... Galvok, besmegeni, „prochvoste“. Ryžkis galvoti. Pas kokią našlę? Neveikia makaulė,

nors tu ką. Smegenys – perkaitinta varškė. Nė klibšt, nesisuka dantratėliai – jokios minties. Neklauso nei rankos, nei kojos. Gal čia ne jūra, bet dangus, debesys. Tačiau ir laineris sminga žemyn, rausiasi į požemius. *Gazo* paduok. Duok *gazo*. Akceleratorių paspausk, rupūže. Dar syki, dar... O, velnias. Jau plaukiu per vandenį. Apie laivą vien aukso jūros ratilai, bangos plaka bortus. Į kabiną ima veržtis glitus, maurais dvokiantis skystis. Gal prakiuro bakas? Išteka gazolis?..

Laivas pamažu svyra į šoną. Nežinia kas strypu tvoja man į smilkinį, iš akių pasipila rausvos, žalios ugnys, ir aš sugniūžtu ant dermatininės pasostės. Kojos mirksta gličiam mutiny. Variklis nusičiaudi, sukriokia, kelis kartus sušniokštuoja ir giliai atsidusęs, tarsi pripjautas gyvulys, nutyla. Mane apgaubia rausva migla it minkšta vata, glundanti prie kūno, švelniai sūpuodama kaip kūdikėlį vygėj užmigdo.

Man gera, ramu, nušvinta gimtinės klevai. Pavasaris. Žydi vyšnios. Tačiau aukščiausio klevo viršūnėj – moters siluetas. Klevo šakom it laiptais moteris nusileidžia ant žemės, išsisupa iš mėlynos skraistės, pajuosta. Jos veidas – liesas, valingų bruožų. Didelės mėlynos akys stebeilija į vidury aukso jūros plūduriuojantį mano gremėzdą. Moteris vėl sako: „Aš – tavo mirtis. Užteks – keliausim drauge...“

Po tokių sapnų jis nevalgo, nieko nedirba. Perdien pasakoja sapnuotus košmarus, tarsi norėdamas išsigelbėti, maldaujamai žiūri man į akis. Virpa it drugio krečiamas. Glaustosi kaip kačiukas, gviešiasi malonės, pasigailėjimo.

Pradėjo gerti: kompanijose, su moterim ir vyrais. Prakiuro skrandis. Operavosi. Ligoninė užvalgė raugintų kopūstų ir vos nenumirė. Daktarai draudė, bet jis susiginčio ir suvalgė – tyčia. Grįžo namo. Vairuodamas sunkvežimį vėlų rudens vakarą parbloškė šalikelėj mokyklos sargę. Apkaltino ją pačią ir prigrasino, kad niekam nesiskųstų. Visi jo bijojo – šnekos nutilo. Po to lemtingo linamynio gyventi su juo buvo nebeįmanoma...

Mano šnekioji bendrakeivė, pamaldžiai sudėjusi ant kelių rankas, nuleido akis ir susimąstė. Lėtai linkėjo galvą, lyg pritardama atminty plaukiantiems vaizdiniams. Dirstelėjusi į prieky blizgančių sėdynių atlošus, virš kurių kyšojo tik viena kita keleivio galva, moteris vėl į mane atsigrėžė:

– O šernų istoriją tikriausiai girdėjai? Kai septyni į vilkduobę įkrito? Tačiau ne per tą linamynį. Gandai. Iš tiesų šernų skerdynės įvyko tuoj po karo. Atsimeni? Tai jis per linamynį paskleidė žinią, neva vaikai matę – į vilkduobę vėl susmuko šernai. Pasitelkė keletą vyrų, mynusių linus, davė išgert, pasišaukė abu berniukus ir visi, pastvėrę šakes, nupuolė atseit šernų galabyti. Tačiau jų tikrai ten nebuvo. Tai jo žiaurus išmislas. Bet apie tai aš... negaliu daugiau... nebeturiu jėgų... To jam aš niekada negalėjau atleisti... Erodas!.. Kalbėkim apie ką nors gražaus – apie Ameriką ar Ispaniją; papasakok, juk neseniai buvai... Kaip ten tos vynuogės auga? Va tuos kraštus tai norėč pamatyt...

Pustuštis autobusas tarškėdamas lėkė sausu asfaltu. Pro šalį slinko plyni pavasariniai laukai, iškilios kalvos ilgėjosi dingusios saulės ir nugriautų sodyby. Mano bendrakeivė tylėjo sučiaupusi lūpas, tramdydama jaudulį, liūdnomis akimis žiūrėjo pro langą. Abu keliavom į tą patį miestą iš artimos jos giminaitės, mano kaimynės, laidotuvių. Mirtis suartina gyvuosius, nuskaistina jų sielas.

*Moters rankos, senatvės nusėtos rusvais taškeliais, maigė senovišką ridikiulį. Tačiau tebebuvo gražios, kaip ir ji pati kadaise, jaunystėj. Laikas buvo nugaludinęs dailius veido bruožus, dabar jie atrodė net kilnesni, apgaubti ne-nykstančio grožio paslaptim ir įdvasinti vidine kančia. Smulkios paakių raukš-
lės, neišpuoselėtos makiažais ar kremais, atrodė kaip skaidrūs upeliukai, išsilieję į pievą. Moteriškė staiga sutriko, nusišluostė nosinėle padrėkusias akis ir, iš ridikiulio mitriai ištraukusi žalių saldainiukų, pasiūlė man vaišin-tis.*

– Gaivinantys, nebijok. Jie visada ramina.

*Nusišypsojo gera, mįslinga šypsena ir, sučiulpusi saldainiuką, tęsė istori-
ją. Aš stebėjau tū netikėtu tik iš tolo pažįstamos moters atsivėrimu, nors
jaučiau, kaip jai buvo sunku stropiai saugotas širdies paslaptis žodžiais
atskleisti. Matyt, seniai norėta išsakyti sieloj susikaupusį nerimą ir kamuo-
jančius negerumus. Retai besilankiau savo kraštuos ir apie jos nutolusį gyve-
nimą girdėjau tik nuotrupas iš trečių lūpų. Mat gyveno tolimam kaime, ana-
pus miškų, paskui visai dingo iš akiračio: gal išvyko į miestą ar kur į svečių
šalį... Maniau, kad jos gal jau ir nebėra tarp gyvųjų.*

– Tu šiandien prie duobės labai gražiai pasakei, kad jie mus mato ir pažįs-
ta daug geriau, negu mes patys save...

– Tai ne mano sugalvota mintis – iš knygų.

– Nesvarbu. Bet tu ją pasakei.

Jei nori žinot, viskas prasidėjo tuoj po karo, balandžio vakarą, kai keliuku
pro jaujos galą į mūsų sodybą įsuko suvargusi moteris, dviem nupilvusiais iš
bado vaikais vedina, ir pasiprašė nakvynės. Ji buvo apsimuturiavusi pilka
skara, vilkėjo šunų apkandžiotu neaiškios spalvos švarkeliu, avėjo prakiuru-
siais kerziniiais batais, buvo matyt tik plikos blauzdos, tarsi iš gipso nulietos.
Tada Jonas nesuprato jos kalbos ir buvo bepaleidžiąs iš būdos šunį. Bet ir
šuo jos nebūtų puolęs. Moteris, gailiai mykdama nesuprantamus žodžius,
rankų gestais paaiškino, kad labai nori su vaikais prisiglausti nakčiai... Lai-
mė, tuo metu aš, nebaigusi liubos, išėjau į lauką – moteris moterį iš karto
suprato. Be to, aš šiek tiek šneku vokiškai.

Ji, apsupta leisgyvių, bado iškamuočių *bambiziukų*, buvo tokia suvargusi,
kad, pasiramščiuodama lazdyno šaka, vos ne vos atslinko iki gonkų ir išblyš-
kusiū it *plotka* veidu susmuko ant suoloelio. Aš puoliau į virtuvę kurti ugnies,
kaisti vandens; kamaraitėje pastačiau statinę, dubenį. Mat atvėsus orams, kol
pirtelės nekūrėm, ten po darbų apsiprausdavom. Labai ilgai jie pucinosi – iki
sutemų. Kai apsišvarinę grįžo į stubą ir susėdo prie vakarienės stalo, lempos
šviesoj buvo neatpažįstami. Ji atrodė kur kas jaunesnė ir gražesnė. Glotniai
susišukavusi šviesius plaukus (sklastymas – kairiame šone), inteligentiškos
išvaizdos, o liūdnomis akimis buvo panaši į mūsų mokytoją. Vaikai – ange-
liukai, tik liesučiai, iššokusiomis varniukų akutėmis ir įdubusiais skruostais,
rankytės plonos kaip šeivutės. Kokios ten vaisės – juoda duona ir miežinės
kruopos. Abi karvės – užtrūkusios, tad kruopas pražilinau ožkos pienu... Bū-
tum matęs, kokia ji, atsisėdusi po šventu paveikslu, apšviesta žibalinės lem-
pos, kabančios ant *lemperijos*, buvo graži tą vakarą – Bizantijos madona auk-
sine galvute! Delikačiai, iš lėto pjaustė duonos riekę į smulkius kubelius, tarsi
sakramentinę apeigą atlikdama, dalijo juos vaikams, lyg peralkusiems paukš-
tukams, kad, saugok Dieve, nepersirytų ir neišpustų pilvukai.

Tą vakarą Jonui labai knietėjo sužinoti, iš kur jie eina ir kas namie atsitiko? O kur jos vyras? Prašė paklausti, kaip ji perėjo sieną. „Tu juk moki *šterdeliuoti* – gyvenai prūsų kaimynystėje, tai ir paklausk, ką jai rusų kareiviai sakė, kai į Lietuvą leido. Sako, jas pasieny primušo, apsvaigina, paskui suknius užverčia ant galvos ir grumdo, *rotomis* ima. Tegu papasakoja, kaip jai ten?..“ Aš jam užčiaupiau burną ir, nesakiusi nė žodžio, viešnią su vaikais nuvedžiau į *stanciją*. Paklojau patalą. Dar bevakarieniaujant buvau spėjus *pečiuką* užkurti, kad per žiemą išaldijusioj *stancijoje* nesušaltų, vaikai nesusirgtų.

Taip ir tebematau ją rimtu veidu, valingai sučiauptom lūpom sėdinčią krėsle, leipstančią iš nuovargio. Kaip varnėnas kovo saulę, akimis ryte rijo prakuroj pleškančių beržinių malkų ugnies liežuvius... Prasitaria apie namus – tolimoj Pylau apylinkių sodyboj pas senelę paliktas dukrutes (kažin ar jos besusitiks?), Bertą ir Kariną. Paskui ji niekaip negali atsigėrėti mano austom lininėm paklodėm, švariu patalu. Ilgais sudžiūvusiais delnais atsargiai glosto užvalkalus, kaip gyvus padarus. Apkabinusi glaudžia mane. Pali-kau ją, atidžiai žiūrinėjančią ant sienų pakabintas mūsų šeimos nuotraukas. Kai įėjau patikrinti, ar krosnyje išblėso mėlynos liepsnelės ir galima užkišti *jušką*, ji jau miegojo kaip liūtė, apglėbusi letenom baltapūkius vaikus. O tie du, prigludę iš abiejų šonų, plonom rankytėm apsviję motiną, šildė jos išsekusį, kareivių išniekintą kūną. Ji tikriausiai tą vakarą ir apsisprendė...

Rytą atsikėlė vėlai. Mes jau buvom papusryčiavę. Paspirginau lašinukų ir iškepiu po kiaušinį. Išviriau gilių kavos. Pavalgiusi ji meiliai paklausė, ar negalėtų vaikai pabūti mūsų namuose iki vakaro, nes ji norinti viena po kaimą pavaikštinėti, paskui, vakarop, sugrįšianti ir visi iškeliausiaj toliau. Ilgai įtikinėjo vaikus, kad pasiliktų, glostė jų galveles ir vis prašė, kad pabūtų iki vakaro pas gerąją „tantę“. Vaikai – nė už ką! Niurzgė ir muistėsi, norėjo sykiu eiti. Bet galop sutiko pro ašaras. Atsisveikindama prie vartelių, ji ilgai spaudė vaikų galveles prie krūtinės, paskui staiga juos pabučiavo ir neatsigrėždama nuėjo. Vaikai ašarotomis akimis lydėjo mamą, kol jos pilkas su maišeliu ant nugaros siluetas dingo anapus pakelės alksniukų...

Daugiau šiame pasaulyje jie nesusitiko.

Dieve mano! Vaikai kas valandą bėgo už jaujos pažiūrėti, ar nepareina „mutė“. Nieko nevalgė, taupė mamai. O saulei leidžiantis slapta apsirengė ir patraukė tuo pačiu keliuku, kuriuo mama išėjo. Kai pasivijau, abu piktai mane nužvelgė, įsispyrė patvory į žemę ir nė krust; sušalę, net dantimis kalendami, spoksojo į juostantį eglėną, kol visai sutemo. Ir taip kelias savaites, kai tik saulė leidžiasi, jie vis bėga prie jaujos ir spokso į tamsėjančią girios proskyną, kurioje turėtų pasirodyti „mutė“ Elzė. Grįžta apsiašaroję, nekalbūs, neina vakarienės. Užsidaro kambarėly. Vyresnis, Rudolfas, nuolat rankoje varto motinos paliktą laiškėlį, kuriame užrašyti vardai ir adresai. Žiūri į apglamžytą popieriuką ir tyli, akutės tik mirkt, mirkt...

„Mutės“ nesulaukėm. Atslūgus potvyniui, pasklido žinia, kad ties upių santaka, senvagėj, žmonės rado nepažįstamos moters kūną. Bet gal ir ne jos? Anais laikais mirtis daug dar jaunų žmonių išskynė.

Savų vaikų neturėjom. Taip tie du ir augo. Atrodė, lyg pati būčiau juos pagimdžiusi. Kiekvieną šeštadienį maudydavau pirtelėje, prižiūrėjau, kad

gerai ajerų nuoviru išsiplautų plaukus ir juose neįsiveistų babaušių... Pri-
mezgiau pirštinių, raštuotų megztukų, kepuraičių su kutais... Jonas iš pra-
džių purkštavo, priduokim, sakė, juos valdžiai, tegu veža į prieglaudą, čia tik
duoną valgo, o naudos – jokios. Bet kas juos ten, prieglaudoj, pamylės? Naš-
laitukai, o tokie gražūs vaikai, viena paguoda: ir malkų, ir vandens iš šulinio
parneša, gyvulius pagirdo. Kur tik pasiūsi – *duj* ir lekia. Atsileido ir manasis –
šėnikes iš dalgio virkšties padarė, klevines slides išrietė. Na ir šėldavo abu –
ant ledo, ant kalnelių iki išnaktų. Sugrįžta lekuodami, šlapi kaip šuniukai.
Vis dar tikėjomės, kad atsiras „mutė“, o jeigu ne – tegu bus vaikai kaip ir
mūsų.

Tu per daug juos lepini – geriausią kąsnį pakiši, galvas išplauni. Ar ne per
dažnai nugaras *kašerini*? Vis pirty ir pirty – išsirengę, pliki, jie gi jau kava-
lieriai, – ne be pavydo ėmė priekaištauti man Jonas.

Na ir kas, sakau, jie gi mano vaikai. Kas kitas juos pamyluos? Pati be tė-
tės augau, pažįstu nelaimėlių dalią. Širdį turėtum, Jonai.

Atsileido. Kai berniukai paūgėjo, kibo į sunkesnius darbus. Rudolfas iš-
stypo it smilga, kaštoniniai, pasibangavę plaukai, retas tokią šėveliūrą turi,
pirštai kaip pianisto, strazdanius, o akys mėlynos mėlynos. Francas – vadin-
davom Pranium – šviesplaukis, rudakis, rambokas, *dužas*, labiau linkęs prie
knygų. Abu jau pirmaisiais metais pradėjo mūsų šėdeliuoti. Bet tik aš
viena galėjau suprasti.

Paskui – pokarinė suirutė, miškų kirtimai, vogimas, kas tik pajėgė, tas ir
plėšė. Jonas ankstų rytą susisodina abu į roges ir vakarop partratina iš
grios rąstų. Bėgo laikas, mūsų vaikai išmoko tašyti rąstus, suleisti sienojus,
obliuoti. Kad tik nepatrūktų, Jonai, tu prilaikyk juos, sakau. Bet jie – nesu-
laikomi. Kaip eržiliukai. Galvoju, kaip gerai, kad juos pasilikom. Gal jų ma-
ma gyva kur nors tebėra, bet gal ir mirė, kitaip – kokia motina nesugrįžtų
vaikų? Tačiau ir dar – mokykla. Kaip joje mokyti vokietukus? Suradau ant
aukšto savo knygučių ir mokiau, kaip išmaniau...

Per dieną sušilę sumurę tampo rąstus, o vakare – pamokos. Nespėju mau-
dyti. Dumblas nuo nugarų rievėmis eina. Vyriukai per metus kitus išaugo
tvirti kaip mūras. Cementiniais pamatais. Dailūs. Visi kaimynai stebisi – iš
kur Juodis meistrus ima? Juk tokie *budinkai* – ohoho kainuoja. Kilo pavydas.
Pasipylė skundai. Lyg tyčia valdžia išleido įsakymą: valkatas svetimšalius
pristatyti į valsčių. To negana, kaimynystėj *žaliukai* sumanė įsirengti bun-
kerį. Mums pasakė, kad *fricukai* dingtų iš kaimo – nepatikimi. Jonas gauna
kvietimą atvykti į valsčių. Grįžta vakare nukabinęs nosį. Prisieis išvaryti,
tegu sau šiausia į *faterlandą*, sako jis. Ne, šito nebus, atsakiau. Jonas, kad ir
savaip, mylėjo vaikus ir man pakludavo. Gal ir nemylėjo? Daržinėj ties kur-
tiniu, už šiaudų kūlių, sustatytų ant kartelių, įrengėm bunkeriuoką. Jeigu kas –
tegu ten kiūto saugūs, kaip kregždės lizde. Ne kartą pakiūtojo – niekas nesu-
uodė.

Tai gi, o kas iš to? Jei ne tos pirtys, galvų trinkimai kas savaitgalį ir
šiaudinis bunkeriuokas, parištas po gegnėmis, gal viskas būtų ir kitaip susi-
klostę... Toji karvelidė mus ir pražudė...

Bet kiek laimės, džiaugsmo ir užsimiršimo patirta – tu išnyksti iš šio
pasaulio, ištirpsti kaip žvakė. Nesenas esi, turėtum tai suprasti. Buvai gra-
žus bernas. Net aš, kvailė, beveik motina tau, buvau įsispoksojus. Atsimeni,

kaip šokom, o paskui, kaip ir visi svečiai per sesers vestuves, miegojom ant šieno? Bet tu – kaip niekur nieko... Stuobrys. Dovanok man, nepyk.

Ji pačiumpa mano ranką, glosto, švelniai prisišlieja prie mano peties. Akyse – ašaros. Paskui staiga atsitraukia ir, išspraudusi rankas tarp kelių, sūpuojasi, žvelgia pro neplautus autobuso langus į pilką dangaus begalybę. Tarsi melstųsi...

– Na ir tranko mus ši klerka. Kelias – kaip stalas, bet atrodo, kad medinašiu per *bruką* važiuojam...

– Amortizatoriai sudilę.

– Kažin kur jie dabar?

– Kas?

– Mano vaikai.

– Išvyko į tėvynę?

– Taigi – į tėvynę, bet ne į gimtąją... Nežinau, ar mane Dievas išteisins? Buvau dar jauna, smarki, meilės nepatyrusi. Ištekėjau beveik per prievartą. Jis kartą virtuvėje užspeitė ir peiliu pagrasino: jei neteki už manęs – papjaušiu. Nei mes draugavom, nei mylėjomės – iš karto. Žiauru. Vokietukai buvo didžiausias mano džiaugsmas. Užaugo kaip ant mielių. Ir į vakarėlius pradėjo vaikščioti. Bet kaimo bernai šaipėsi iš jų vokiško tarimo ir neprileido prie mūsiškių panų. Liepiau tų bernų pasisaugoti. Toji balandinė buvo išsigelbėjimas – jeigu kas, abu šmurkšt, kopėčias užsitraukia.

Kartą, Motinos dieną, matau: ant mano *kredenselio* pamerktos tulpės. O Dieve, gyvenime dilgėlės nebuvau gavusi! O čia... Pro pirties dureles – šlumšt į vidų laukinių rožių kekė, kitąsyk – po pagalve žibuoklių pabarstyta... Ir kas juos pamokė? Žiūriu, Rudolfas kažkodėl šalinasi manęs, neina kartu maudytis, drovisi. Nukaista nei iš šio, nei iš to kaip žarija... Supratau – jau ne vaikas...

Buvo ruduo. Jonas ir Pranius (taip vadinom Frančą, Rudolfą – Rudžiu) išvežė į tolimą miestą obuolius ir medų parduoti. O Rudolfas persišaldė miške ir sušlubavo plaučiai. Temperatūra – aukščiausia. Ką daryt? Lyg tyčia kaime – susišaudymai. Atsimeni? Žuvo vienuolika mūsiškių, malkinę prie Vidaujos *stribų* priklojo, atžygiavo *garnizonai*... Kartą vos spėju Rudžiui liepžiedžių arbatos, vaistų nunešti – kiemas jau pilnas kareivių. O aš ir Rudis – balandinėj. Jis išprakaitavęs, karščiuoja, matyt, krečia šaltis, beveik kliedi, dreba, net šiaudų kūliai siūbuoja. Prigludau, tvirtai laikau glėby ir šildau savo kūnu. Laimė, buvo atėjusi kaimynų mergikė į talką bulvių pakast. Tai ji ruskiams ir pasakė, kad šeimininkė pas kaimynus išėjo. Aš tik suspėju kopėčias ant bertainio užtraukti – atsiveria durys... Mudu priglundam vienas prie kito, net nekvėpuojam. Ruskiai pasidairo, pasistaipo – „banditov netu“ – ir išeina. O mudu... taip ir liekam balandinėj apsikabinę lig sutemų, negaliu atsiplėšti – šitoks saldumas. Pirmąkart gyvenime pasijutau moterim; kokia laimė būti moterimi... slaugyti ligoniuką...

– Įsimylėjote?

– Nežinau. Aš išnykau. Pasaulis – kūlvirsčiom. Paskui jau mažai ir saugojomės. Kai tik maniškis išvažiuoja į miestą ar kur kitur, mudu – į daržinę ant šieno. Ar malkinėj, klėty. O Dieve, visą gyvenimą atiduotum – koks šventas vaikas... nekaltybė. Švelnumas – skaistybės ugnis. Aš amžiams prakeikta ragana, ar ne? Degsiu pragare... esu kalta, labai kalta...

– Ką jūs, ponია! Tai labai gražu, retai kam taip atsitinka. Jūs ir dabar tebesate tokia pat žvali, jaunatviška, skaistaus veido...

– Čiulbėk, čiulbėk...

Autobusas įdarda į didmiesčio stotį. Daug keleivių išlipa. Važiuoti lieka tik keletas susigūžusių žmonelių, vieni kramsnoja, kiti gurtia iš mažų buteliukų kolą, snaudžia. Balandžio dangus pilkas, mūrinių namų sienos po žiemos suodinos... Einu į aikštelę ko nors kramtomo nusipirkti. Mano pašnekovė iš autobuso lauk nelipa: dideliame krepšyje rausiasi, kažko ieško. Grįžęs pavaišinu ją ledais. Moteris į mane dirsteli droviai spindinčiom akim, lyg jausdamasi kalta ar laukdama išrišimo už atvirumą. Nedrąsiai paima skanėstą.

– Kaip seniai matėmės. Kai nušlavė sodybas, žmonės išsibarstė. O jūsiškė gal dar tebestovi? – paklausiau.

– Net nežinau. Gal, kai žmonės kėlėsi į gyvenvietes, nugriovė. Aš iš ten jau buvau išsikrausčiusi.

– Ši bei tą girdėjau apie priklydusius vokietukus, bet jie netikėtai dingo iš akiračio. Jūs taip pat kaip į miglas prapuolėt...

– Apie Jono nelaimę tikriausiai nieko nežinai?

– Girdėjau kažką negero, bet... tiek to.

– Tai ir gerai. Užtenka savų bėdų. Galėjom gyventi, nieko nebūtų trūkė. Ne visada turtai laimę neša. Kaip Jonas plūkėsi, kaupė pinigų, daužėsi į tolimiausius miestus, iš Vokietijos parsigabeno net fortepijoną, – kad tik daugiau daiktų, pinigų. Prisimenu rudens vakarą – kartu su vaikais maudžiausi pirtyje, nė nepajutau, kada grįžo. Įeinu pro virtuvės duris, priemenėj, pravėręs langą, sėdi ir rūko. O saulėlydžio gražumas – atsisveikinam su vasara. Jis į kabantį ant sienos tėvų paveikslą spokso, net nemirkčioja. Ir ką jis ten mato? Raudoneglės spalvos saulėlydžio pleištą pro langą išspysta – krinta tiesiai ant pasipūtusių senolių vestuvinės nuotraukos. Amžinybės šviesa, galvoju. Eik, atsigausi ir tu, sakau, pirtelėje dar liko karšto vandens... Einam abu, jis piktai burbteli, jei *fricams* gali trinti nugaras, tai *pakašeryk* ir man. Ką gi, paklūstu. Einu į pirtį antrą kartą. Vaikų joje jau nėra. Prieangy nusirengiam. Pro langelį žioruoja raudonas dangus. Jaučiu, kaip jis mano kūną stebi, apžiūrinėja – gėrėsi, tarsi pirmą kartą matytų. Seniai žinojau, jog jam esu graži ir jis negalės manęs palikti, kad ir kas atsitiktų. Jis kartais pasijusdavo net menkesnis, senesnis už mane, ne toks gražus, lyg ir neprilygstas man. Apimtas gerumo, išsitiesė ant suolo visu ūgiu ir paprašė *pakašerinti* nugarą...

Po maudynės išslenkam į lauką. Juoduoja eglė viršūnės, parėmusios blėstantį dangaus skliautą – kokia tat amžinybė nepaliaujamai srūva į žemę. Gražu ir gera būtų, jeigu... Vaikai ant aukšto jau miega. Pirštų galais įstypčioju į miegamąjį. O jis paprašo, kad apsivilkčiau gražųjį chalata, parvežtą iš Tilžės, ir *pašpacieruočiau*. Neva tuo mėlynu, švelniais vyšnių žiedais pagražintu apdaru aš esu panaši į Sabos karalienę. Vis jo išmislai. Kai atsigulu, suima miegas, bet jis, pasistatęs du alaus butelius, degtinės *čerka*, pasidėjęs kumpio, užsidega lempą ir purpso. Pro miegus jaučiu – švelnus ir šiltas kailiukas šliaužia mano kūnu, pečiais, krūtimis ir, nusileidęs žemiau, apmiršta... Ar tikrai, Monikut? – išgirstu žodžius ir pabundu. Taip... O Dieve, ar tikrai, Monute, žmonute? – klausia jis ir ant mano veido nukrinta jo ašaros. Jau trečias mėnuo, prisipažįstu, – negi slėpsi... Nejaugi, stebisi.

Kokie dyvai? Aš gi moteris. Visko būna. O karaliene dangaus ir Sabo, pasiglemždamas lūpomis mano ausį ir plaukų kuokštą, sukužda jis. Dabar baigta – pasigersiu „v drebezgi“. Pabučiuoja man į skruostą ir atsikelia aplaistyti naujienos. Išmaukęs porą stiklelių, vėl atrėplioja prie lovos. Ačiū Dieviui, sako, turėsime savo... Stebuklas! O buvau praradęs viltį... Be širdperšos *fricukus* galėsime pavėžėt į *faterlandą*. Tegu sau keliauja. Paauginome – duonos užsidirbs. Ir mums, ir jiems bus ramu, – vepezuoja pusgirtis. Apsiramink, sakau. Kai išsipagiriosi, tada ir pakalbėsime. Aš juos vis tiek iškrapštysiu, sako jis, tu nežinai, kas man gresia. Jie mūsų vaikai, sakau, kaip ir tas – pilve. Tik pamėgink juos išvaryti – įkandin iškeliausiu ir aš. Jis supyko. Atgrėžė nugarą. Paskui, atlyžęs... mėgino grabinėtis, bet atstūmiau jo ranką ir piktai rėžiau: leisk miegoti.

Šito jis nesitikėjo. Bet vaikų neišvarė. Taip ir gyvenau kupina nerimo. Prisi pažinti, ar ne? Pasakyt teisybę į akis?.. O gal patylėti? Įjunk tą aparaciuką, girdėjau, įrašei giesmę amžiną atilsį partizanei Elenutei – pasiklausysim dar syki.

Mūsų drandaletas be amortizatorių sunkiai išjudėjo iš miesto. Saujos dydžio plastikinė dėžutė tyliai liejo graudžias žemaičių Kalnų giesmes. Iškilmingai sugaudė orkestro dūdos, jų garsai, atrodė, nusirito besidriekiančiom kalvom, tuščiais laukais. Mano bičiulė persižegnojo ir ėmė tyliai melstis, tikriausiai už velionės Elenos, po Kalnųjų smėliu paliktos jos giminaitės, mano kaimynės, vėlę. Tik dabar ėmiau suvokti, kad gražioji Monikutė ne iki galo atvira. Prisiminiau kadaise girdėtas kaimynų apkalbas, kurias seniai buvau užmiršęs, nes nebuvo su kuo apie jas samprotauti. Juk ne šiaip sau Jonas tą džiugią gerosios naujienos naktį Monikai atgrėžė nugarą. Jį gi turėjo kamuoti dvejonės ir įtarimai, kitaip – kokios audros galėjo išskirti tokią darnią ir gražią porą?

Artėja kelionės pabaiga. Monikos ridikiulyje suklanksi varpelių melodija. Išjungiu giesmes. Skubriai atvėrusi kapšėlį, ji gyvai, švytėdama džiaugsmu, ima kalbėti telefonu.

– Taip, aš klausau. Aha, gerai, puiku. Aš jau netoli, po pusvalandžio gali ateit. Atia...

Mobiliuką atidžiai įkiša į juodą kaušelį ir rūpestingai paguldo ridikiulin.

– Na va, kelionė taip ir neprailgo. Kaip gerai, kad susitikom – vis į vieną pusę.

– Smagu buvo ir man. Įdomų gyvenimą gyvenot, ponias. Bet esate ir paslaptinga. Apie tai, kodėl iš namų pasitraukėt, sklido visokių legendų...

– Ne legendos, vaikeliuk, bet nelaimės, ašaros ir kraujas iš namų išvijo. Kai Jonas imdavo siautėti, dukrelę išsiūsdavau pas kaimynus, pati užsi- sklėsdavau kamaroj. Argi įmanoma buvo su tokiu... gyvent? Gal ir be reikalo atsivėriau, pasikarščiavau. Bet kiek galima slapukauti? Jau pusantrų metų Karina buvo. Apsirgo kokliušu ar tymais. Nerūkyk, sakau, prie kūdikio. Geriau vygę pasupk, kol skalbinius išdžiaustysiu. Jis niūkso prie stalo ir vis tiek rūko. Jonai, sakau, mergytė serga, nerūkyk. Pakluso. Priėjo prie vygės ir kad pradės supti – vaikas vos į palubę neišlėkė. Kas gi taip supa? Nuovokos turėtum... Jis kad trenks vygę į šalį, kad suriks: „Eik ir supk tą savo *fricukę*, manęs daugiau neprašyk.“ Ne *fricukė*, mudviejų vaikas, aš ataudžiu. O kodėl jos kudlos taip rausta, sako, a? Nuginkluota – viskas. Taip ir išklojau, kaip

kas buvo per tuos metus. Skiriamės, Jonai, sakau, aš myliu Rudolfą. Ir Karina ne tavo. Jau sutarta – teku už Rudolfo... Jonas tik sužaubavo akimis ir sušvokštė: niekada šito nebus, niekada!.. Kaip mane gyvą matai. Trenkė duris ir išėjo.

O po savaitės – linamynis. Jonas pasitvėrė šakes, geležgalius ir išėjo neva šernų galabyti...

Iš vilkduobės vaikai nebegrižo...

Jono košmariški sapnai išsipildė. Rudens vakarą prieš pat Vėlines, girtas namo iš našlės Salomėjos traktorium važiuodamas, nugarmėjo į užšalusią sрутų kūdrą ties fermomis. Jo kūną ištraukė apie vidudienį, traktorių – tik po laidotuvių...

Ji susigūžia ir, išsitraukusi servetėlę, šluostosi skruostais riedančias ašaras. Aš spusteliu virpančią jos ranką.

– Atleiskite, ponija, nenorėjau...

– Aš pati kalta... pati – dėl visko... Va jau atėjo pasitikt – maniškė. Aspirantūron įstojo, Mančestery. Tuoj išlipu... Sudie, branguti. Nežinia, ar besusitiksim.

– Kodėl gi – bus progų...

– Vargu. Su Karina išdundu į užsienius – anūkėlės prižiūrėt! Nežinia, kaip ten...

Ji pakyla, visu stotu prilimpa prie autobuso lango ir mojuoja aikštelėje lūkuriuojančiais rusvaplaukei gražuolei, taip panašiai į mamą.

KAZYS SAJUS

Trys apsakymai

Žemaitybės

Ratavok ratavodams

Aniems laikams prisiminti paliekamas ir tas žemaičių barbarizmas, kurį reiktų suprasti – jeigu jau, Viešpatie, gelbsti, tai gelbėk. Taip atsidadama pasakydavo Ieva Daugintytė, tame krašte tarmiškai vadinama Daukintale. Pasakydavo, bet rimtesnės Dievulio pagalbos nebesitikėdavo.

Kito tokio baisingai ugnies subjauroto žmogaus aš nebesu matęs. Anksčiau ją pažinoję vyresni žmonės kalbėjo, kad iki nelaimės Ievutė buvus graži kaip saulelė. Kaip sirpstanti uoga, kurią daug kas pasišokėdamas būtų geidęs *nuskuobti*.

Esu tų žmonių klausinėjęs – tai kas ją *nuskuobė*? Nuo ko ji susilaukė sūnaus? Ir kada ugnis ją taip negailestingai subjaurojo? Daukintalės ausų, nosies, lūpų kaip ir nebeliko. Net akių vokai buvo nudegę. Širdis plyšavo matant, kaip ji per kūlimo talkas kamuojasi nuo dulkių. Ašaros – upeliais, nudegusia ranka nebespėja jų šluostyti. Sudejuoja *ratavok ratavodams* ir darbuojasi toliau.

Ilgai negalėjau nei namiškių, nei kaimynų išklausti, kada, kaip ir už ką Dievulis šitaip negailestingai ją nubaudė.

– Tu jos verčiau nematyk ir neklausinėk, – sakydavo jie, – jeigu nenori tokios pat nelaimės užsitraukti.

Esu mėginęs ką nors išgauti iš Albio, Daukintalės sūnaus, su kuriuo mokiaus tam pačiam skyriuj. Albis, įlindęs į storą mamos nunertą megztinį, atrodė stambesnis, vyresnis ir buvo nekalbus. Kai panašiais klausimais jam kas nors įkyrėdavo, atsikirdamas jis pats paklausdavo:

– Ko tu nori? Ko taip rūpinies? Manai, kad aš, mergos vaikas, neturiu pro kur nusimyzti?

Baigėsi karas ir mes jau buvome nebe vaikai. Kartą Daukintalė atėjo pas mano globėją užsisakyti naujų klumpių ir aš išdrišau ją užkalbinti. Kada, per kokį gaisrą ji taip skaudžiai apdegė. Ieva – net nustebau – nė kiek nesivaržydama pradėjo pasakoti. Tarnavusi pas Smilingį už pusmergę. Iki pat šešiolikos metų neturėjusi batų nei kokio išveginio drabužio, todėl švenčių dienomis vis išleisdavusi šeimyną į atlaidus, į jomarkus ar šiaip kur. Už tą namsargiavimą namiškiai jai nupirkę balto „notrėlių šilko“ *bliuzelei* pasiūti, batelius jau pati nusipirkusi.

Vieną sekmadienį Ievutė apsižygiavo, apėjo gyvulius, išvirė šeimynai pietus, o pati, jau išsipusčius, laukusi, nekantravusi, kad tik namiškiai greičiau parvažiuotų. Išleistų ją aplankyti tėvų, paskui ji pirmą kartą galbūt išdrištų nueiti ir į gegužinę. Pagaliau pro langą pamačius jau pardulkančią porinę Smilingio brikelę, įmetusi virbų į krosnį, kad greičiau pašiltų jos paruoštas viralas. Beržiniai virbai greitai užvirino kopūstų katilą, Ievutė jį nukėlė, kad sriuba neišbėgtų, ir staiga liepsna tik plykst!.. Samdinė nežinojo, kad tas dirbtinis šilkas – kaip parakas. Visa užsiliepsnojus klykdama išbėgusi į kiemą, o čia dar Smilingio arkliai pasibaidė...

– Ratavok ratavodams... Bet kas čia tave išratavos?.. Tada ir sudegiau visa iki pusės. Ir likau tokia, kokia esu.

Per jos subjaurotą veidą ritosi ašaros, nudegintos lūpos atrodė taip, lyg ji norėtų šypsotis. Bet ji nei verkė, nei juokėsi. Seniai jau buvo apsipratus tokia gyventi. Į bažnyčią nevaikščiojo, nenorėjo žmonių gąsdinti, kaimynai jos nebesibaidė. Ievos karvei, paršeliams ir šuniui jos grožis nerūpėjo. Visa viltis, visa paguoda jai buvo Albis, sveikas, darbštus ir doras, supratingas vaikas.

Nebedrįsau jos klausti, kaip po tokios nelaimės ji galėjo susilaukti sūnaus. Kas jos tokios dar galėjo pasimeilyti... Vėliau sužinojau, kad ji jau *tada* buvo „nebe viena“. Ir kad Albio tėvas – Jurgis Srėbalius, visiems pažįstamas, bolševikų valdžios paskirtas apylinkės pirmininkas.

Tada ir Srėbalius tarnavo pas Smilingį. Kai gaspadorius apdegusią pusmergę nubogino į Telšius pas daktarus, ten ir paaiškėjo, kad Ievutė laukiasi. Ji sakė viską iškęsianti dėl savo vaikelio ir tikriausiai manė, kad Jurgis Srėbalius jos Dievo valiai nepaliks. Juk tiek nedaug tetrūko iki laimės: ji *išsičiustijus* pareis savo tėvams pasirodyti, tuo metu, kaip buvo sutarę, įžengs ir pats „kaltininkas“. Atsiklaupęs prieš tėvus paprašys dukters rankos ir norės, kad Ievutės mamalė, papunėlis čia pat juos palaimintų.

Bet kai ta vargšė apdegusi buvo parvežta pas tėvus ir ten ilgiausiai gydoma tik rūgusiu pienu, kai kirmėlės, misdamos pūliais, valė jos negyjančias žaizdas, Jurgis Srėbalius nė karto Ievutės neaplankė. Ir savo vaikelio, aišku, išsigynė. Aplinkui bobos pliurpė, kad tai paties Dievo bausmė Daukintalei už jos ankstyvą paleistuvystę. Jurgis, joms pritardamas, sakė:

– Jeigu aš būčiau kaltas, Viešpats ir mane būtų kaip nors *pakarojęs*. Bet matot – jo pirštas parodė į kitą...

Po tos nelaimės, Ievos vaikeliumi dar negimus, Smilingio vyresnis sūnus susirgo nuomariu. Gal jis ir buvo tikrasis benkarto tėtūšis?..

O tam Jurgiui Srėbaliui, galima sakyti, sekėsi. Pats nors ir malonaus veido, bet plikas kaip tilvikas, į žmonas gavo vyresnę Balsytę, kuriai tėvai už-

rašė kelis hektarus žemės, trobas ir gyvulius, sau pasiliko tik išimtinę ir dar reikalavo, kad Srėbaliai, atėjus laikui, išmokėtų dalį Janinai, jaunesniajai Balsytei.

Bet iki to laiko – „ži mūsų, ži prūsų“, kaip sakydavo žemaičiai.

Pasubinotas

Jau sakėm – kai rusai išvijo vokiečius, Jurgis Srėbalius buvo paskirtas apylinkės pirmininku, kurį žmonės po senovei tebevadino seniūnu. Jis buvo ne tik malonaus veido, bet ir su žmonėm kalbėjo ir pliurpė visokius vėjus pasiskondamas, tartum kalėdaičius valgydamas. Ne be jo pagalbos netrukus buvo išvežti Smilingiai ir dar du tos apylinkės ūkininkai. Srėbalius aprašinėjo ir skirstė jų išlikusį turtą, girtas būdamas gyrėsi, kad ir kitų likimas priklauso tik nuo jo geros valios.

Ir vis dėlto buvo tokių, kurie manė, kad Srėbalius tarnauja ne vien tik bolševikams, todėl miškiniai, valdžios dar banditais vadinami, jo nenušauna. Nusiziūri Srėbalius kokį nors žmogų ir atėjęs jam sako:

– Už poros dienų pas jus, draugai, bus daroma krata. Patarčiau apsidrausti.

– Tegul krato. Pas mus nieko neras.

– Tai perspėkit tuos, pas kuriuos gali ką nors rasti.

Ir tikrai už dviejų trijų dienų atmoklina *stribai* ir kareiviai, viską verčia, ieško banditų, kabinėjasi, tardo ir grobia, kas tik jiems patinka. Žmonės jau žino būdą, kaip juos *užbovyti* – kviečia prie stalo, girdo, vaišina, seniūno perspėti, viskuo iš anksto apsirūpinę.

Bet ką gali žinoti – gal tie *stribai* būdavo ir paties Srėbaliaus užsiundyti? Gal jam reikėjo, kad žmonės juo pasitikėtų ir nevadintų valdžios *pasubinotu*?

Nuo Srėbaliaus vedybų jau spėjo praeiti keliolika metų. Smetoninius litus pakeitė rubliai, rublius – vokiečių markės, dabar vėl sugrįžo rubliai ir červoncai... Todėl nebebuvo nė kalbos, kad Jurgis kokiais nors pinigais išmokėtų žadėtąją dalį žmonos seseriai Janei Balsytei. Ji vis dar tebebuvo netekėjusi, padėjo auginti sesers vaikus. Vienintelis jos kraitis buvo jos gražūs, ilgi, į storą kasą supinti plaukai. Lieplaukiškis Gailius, prieš karą dirbęs Plungėj, Kučinskio ir Pabedinskių akcinėj bendrovėj, sakė, kad tokie linai, kaip Janinos plaukai, būtų buvę priskirti aukščiausiai rūšiai „Kron“, lietuviškai – „Karūna“.

To Gailiaus sūnus, įsitaisęs dirbti Duseikių durpyne, jau buvo žadėjęs ir Janiną tenai išsivežti, bet štai kas atsitiko.

Vieną rytą toji Balsytė ištinusiu veidu, sumušta, laikydama rankoj savo auksinių plaukų didelę sruogą, užbėgo pas mus prašyti valerijonų ar ko nors kitko „nuo širdies“. Verkdamas sakė eisianti ant kelio ir stabdysianti kokią nors mašiną, kad nuvežtų į Plungę. Ten rajono valdžiai ketino parodyti, ką tas sužvėrėjęs kuilys, girtas parėjęs, jai padarė. Be to, jis, bijodamas namie nakvoti, ją dar tampo po svetimas daržines. Dabar sužinojo, kad Janina žada tekėti už Gailiaus, tad paryčiais nutvėrė ją už plaukų ir daužė galvą į sieną tol, kol nurovė jai visą galvoviršį. Balsytė dar prašė šalto vandens, kad galėtų sudrėkinti skarą ir uždėti ant sutinusio, degančio viršugalvio. Plungėje

ji žadėjo nueiti pas daktarus, gauti kokį nors popierių ir parodyti partinei valdžiai.

Mano namiškiai ir kaimynai ją perkalbėjo:

– Nei tu važiuok, nei tu juos erzink. Varnas varnui akies nekirs.

Visi stebėjos, kaip tokio bjauraus valdžios *pasubinoto* miškiniai nepatvarko. Gal jie tą šūdą aplenkia ne iš baimės, bet dėl smarvės? Šitą nukeps, o kitas – dar nežinia, ar bus geresnis.

Janė Balsytė, bijodama grįžti namo, tą dieną prisiglaudė pas Ievą Daukintalę, kurios bent jau iki šiol, rodos, nekrabakštijo nei vieni, nei kiti. Sūnaus Albio už poros metų jau laukė tarnyba Sovietų armijoje, bet Srėbalius kažkodėl abejojo, ar tik tas vaikas nepatrauks į mišką, nors tų miškinų jau mažai liko. Seniūnas sugalvojo planą, kaip jam apsidrausti ir galimiems įvykiams už akių užbėgti.

– Negi tie liurbiai nežino? – pasivaipydamas šnekėjo Srėbalius. – To išvežto Urnikio avys nesaugomos bliuana aptvare ir niekam neateina į galvą nors vienai kitai nusukti sprandą, kol jų dar neišvežė į *zagotskotą!*

Labai jau aiškiai žmonėms leido suprasti, kad jis nėra toks juodas, kaip daugelis jį *maliavoja*. Gal net tai kvaišgalvei Janei, žmonos seseriai, jis į plaukus nekibo ir to kuodo nenupešė. Kaip jis sako, išimetė mergai utėlės į galvą, *tručijo* visokiais šarmais ar žibalais... Ir paliko kaip Leninas, Krupskajos nuglostytas.

Kitas jokiais būdais nebūtų drįsęs šaipytis iš paties Lenino, o tam – kad ir ką jis plurptų – kaip vanduo nuo žąsies.

Tos avelės Urnikio laidare ilgokai buvo kaip masalas tiems, kurie nebeišmanė, ką čia įmetus į savo alkaną gūžį ir kaip vaikus išmaitinus. Bet iš tikrųjų Urnikio sodyba su visais gyvuliais ir padargais jau seniai buvo *stribų* ir kareivių apsupta. Nežinia, kiek dienų jie, sulindę į krūmus, į javų kupeles, praplėšę stogų skiedras, tupėjo ir tykojo. Neaišku, ką ėdė ir kur, atsiprašant, šiko, bet nutykojo, bestijos, sulaukė... Vieną naktį jie nušovė tris vyrus: abu partizanaujantčius brolius Butrimus ir Albį Daukintį. Jis taip pat buvo numestas šalia anų dviejų nušautųjų prie Alsėdžių bažnyčios mūrinės tvoros.

Dabar Srėbalius galėjo šakotis kiek tik širdis geidė. Visi jo bijojo, visi mylėjo, vaišino, girdė, nė vienas nebūtų išdrįsęs jam *sperečytis*. Visoj apylinkėj ginkluotų miškinų nebeliko. Kažkur dar slapstėsi sužeistas, niekaip nesugaunamas Stasys Belaukis. Jis neturėjo slapyvardžio ir, kaip teko girdėti, saviškių, lietuvių, kad ir kokie jie būtų, nešaudė. Vienus perspėdavo, kitiems nutarkuodavo šikną, pabarstydavo druska ir, lašinių bei duonos pasiėmęs, išeidavo.

Iki šiol beveik niekas nežinojo, kad Srėbalius už didžius nuopelnus sovietų valdžiai yra apdovanotas trimis medaliais. Anksčiau jų nenešiojo, o dabar, prisikabinęs tuos *cingelius*, dar išsitraukdavo naganą ir pasidėdavo ant stalo, kai susirinkusiems žmonėms norėdavo užkrauti naujas prievoles, reikalauti, kad jie pasirašytų paskolos lakštus arba, atsižadėję visko, kas jiems dar liko, stotų į steigiamą kolchozą.

Tik vienos Daukintalės jis jau nebegalėjo kuo nors pagąsdinti. Jos sūnus buvo nušautas ir kažkur palaidotas kartu su banditais. Ievutei beliko tik laukti, kol tokie kaip ji bus išveždinti „pas baltąsias meškas“.

Pavietojo

Ieva Daukintalė, kaip ir kiti sodiečiai šiame krašte, turėjo numą, dar jos bočiaus pastatytą atokiau nuo kitų *budinkų*, kad kilus gaisrui nesudegtų trobos, tvartai ar jauja su visais padargais. Nume buvo duonkepė krosnis ir ugniakuras jovalui kiaulėms išvirti. Dabar Ieva nebeturėjo nei penimų paršų, nei naminės duonos. Susamsčius, sušlavinėjus paskutinius miltus, ji čia iškepė paskutinę savo gyvenime duoną. Tuoj pat suraikė ir vėl įkišo į pečių, kad sudžiūtų. Juk reikės ką nors graužti, kai bus vežama ten, kur niekas savo noru nevažiuoja.

Ji dar norėjo pašnekinti Srėbalių. Bet kur tu jį rasi, o radusi tu net su grėbliu jo nosies nepasieksi – toks jis dabar išdidus, galingas ir didelis pasidarė.

Bet per bulviakasį pasklido gandas, kad apylinkėj vėl pasirodęs Belaukis. Apsivilkęs kaip paprastas kaimietis, be jokios uniformos, tik batai auliniai ir ūsai tokie pat, kaip Sniečkaus... Srėbaliui nepavyko sužinoti kas, kur ir kada jį matė, kas iš ko gaudus išgirdo. Tačiau tai, kas buvo plepama, atrodė panašu į teisybę. Partinis *pasubinotas* nusprendė vėl kurį laiką namie nebe-nakvoti.

Vienas patikimiausių Srėbalių žmonių buvo toks Petras Astreikis, geros naminės varytojas, pas kurį anksčiau užeidavo miškiniai. Saugumiečiai jam gerokai įkrėtė į *skūrą*, užverbavę įdavė butelį *samaglorijos*, kurios išgėrę miško broliai būtų atsibudę tik Plungės *saugumo* rūsyje. Deja, ta operacija nepavyko. Gal dėl to, kad Astreikis tąsyk neparūpino geros užkandos. Banditai pasiėmė tą butelį ir išsinešė velniai žino kur.

Bent jau taip *stribyne* aiškino krauju springdamas Petras Astreikis, kuris vėliau, išpirkdamas kaltę, tiksliai įvykdė tai, ką seniūnas jam liepė. Visiems apsisukdamas pasakojo apie „nesaugomas“ Urnikio avis. Pakurstė artimą kaimyną Albj, Daukintalės sūnų.

Šioji, pasikvietusi į talką tą pačią nupeštą Janę Balsytę (prie to žodžio „nupešta“ pikti liežuviai dar kai ką pridurdavo), pradėjo kasti savo bulves. Abi, eidamos keliais, kibekliais kapstė ir dėliojo į krepšius bulves, nebeat-skirdamos mažųjų kiaulėms. Ieva buvo pasilpus, nė pilno krežio neprikasus, vis kėlėsi ir ėjo prie maišo jų iškratyti. Paskui, palikusi bulvienoj talkininę, dar skubėjo į numą pakurstyti didžiojo *pečiaus*. Pritrūkusi malkų, sugrūdo į krosnį net slastus sūriams spausti ir medinę trinką, kurią šiaip taip dar įstengė suskaldyti. Krosnies padas ir šonai jau buvo įkaitę iki baltumo. Temstant jos karučiu, *točke*, suvežė ir supylė į rūsį nukastas bulves, nusi-mazgojo rankas, pavalgė tų pačių bulvių su rūgusiu pienu ir kažkuri tarė:

– Tai gal jau judėsim?

– Judėkim, tik per daug neskubėkim, – atsiliepė antroji.

Kai mažiau šneki, tai ir neskubėdamas daugiau padarai. Astreikis žinojo, kad sutemus jos ateis. Norės pašnekinti jo svečią. Pas jį apsinakvojusį Srėbalių.

Vėliau tardomas Petras Astreikis pasakys, kad jiedu tą vakarą gerokai išgėrė, paskui sumigo... O kai Petras pabudo, apylinkės pirmininkas draugas Srėbalius jau buvo kažkur išėjęs. Kur ir su kuo jis galėjo išeiti, Astreikis nežinojo.

Žinojo!.. Jis pavaišino seniūną ta pačia degtine, kurią anksčiau turėjo įsiūlyti miškiniams. Moterys gal net Astreikiui padedant įvertė Srėbalių – kaip tą bulvių maišą – į savo *točkę* ir nusivežė į numą. O ten dar nepabudusį įbraklino į karščiu tvoskiančią krosnį. Paskui jos padegė ir patį numą. Šis buvo jau senas ir dabartinais laikais, kai žmonės duonos mieste nusiperka, niekam nereikalingas.

Ilgai, labai ilgai niekas nežinojo, kaip tas velnio neštas valdžios *pasubino-tas* priėjo liepto galą, kas ir kur jį, žemaitiškai šnekant, *pavietojo*.

Puikybė

Nauji migdomieji pagaliau įveikė ilgai nesiliovusį mano galvos skausmą. Bet miegas, matyt, nebuvo gilus, jeigu sapnuodamas žinojau, kad sapnuoju: jaučiausi taip, lyg mano sąmonė būtų laikinai apleidusi kūną ir laukusi, kol jis bent šiek tiek pailsės.

Sapnavau, kad guli savo lovoj, džiaugiuos, jog skausmingas *pizzicato* galvoje jau nutilo, ir aš tarsi kokį brangų, seniai matytą draugą pasitinku malonų sapną, bet jame matau save miegantį ir sapnuojantį, kad jau užmigau...

Aš net miegodamas bandau suvokti, kas čia per velniava, ir staiga suprantu šio sapno priežastį. Prieš daugelį metų buvau suplanavęs kelionę traukiniu iš Vilniaus į Maskvą. Ne tiek dėl reikalų, kiek dėl to, kad niekam nematant ir nežinant tą kelionės naktį buvau sutaręs praleisti su M.

Balsu išstardami šią raidę, sakytume „em“, tad gal ir pavadinkim šią merginą Ema.

Tada man šiaip taip pavyko gauti du bilietus minkštajame vagone, dvi vietėj kupė. Apimtas jaudulio, atvažiavau į stotį šiek tiek anksčiau. Aš sėdėjau tame vagone ir nekantraudamas laukiau, o Emos vis nebuvo. Priešais mane ant sienos kabojo pailgas veidrodis, kuriame mačiau save sėdintį, vis labiau nerimaujantį, bet vis dar neprarandantį vilties, kad Ema netrukus pasirodys.

Man už nugaros buvo lygiai toks pat veidrodis, jame atsispindėjo tai, ką priešais save mačiau. Abu veidrodžiai atspindėjo vienas kitą vis labiau toltančiais ir iki begalybės mažėjančiais vaizdais. Man kažkodėl pasidarė nyku ir neramu. Atrodė, puikiai supratau šio fokuso paslaptį, o vis dėlto... Tas keistas metafizinis jausmas manęs neapleido ir tada, kai pagaliau atskubėjo Ema, nusiplūkusi, įveikus kažkokias nenumatytas kliūtis. Jaunutė, žydinti, graži ir nejaučianti jokio egzistencinio nerimo.

Kam aš visa tai rašau? Nežinau. Būtų gėda prisipažinti, kad šitokiu būdu stengiuos palikti po savęs kokį nors pėdsaką. Aš greičiausiai stengiuos užsimiršti, kaip nors „perrėkti“ tą skausmingą nerimo tvinkčiojimą. O gal sukoncentruoti mintis ir pats sau atsakyti, ar man dar verta visom keturiom kabintis į gyvenimą, leistis, kad man iš galvos išoperuotų tą auglį. Bijau, jog gyvas likęs, galiu būti praradęs visą „puikybę“. Tai yra savo privilegiją mąstyti.

Tikrai pasakyčiau – gana kapstytis, jeigu žinočiau, kad mirtis tėra tik perėjimas iš vieno būvio į kitą, kur jau nebekartosiu buvusių klaidų, sužinočiau visų kančių prasmę ir būsiu maloniai nustebintas atsivėrusiom naujom galimybėm...

Bet jeigu pomirtinis būvis tėra graži saviapgaulė (tokia abejonė veikiausiai aplanko ir tuos, kurių pašaukimas – įtikinti mus, kad esam nemirtingi), tada, žinoma, reiktų iš paskutinių saugoti tą vienintelį, neįkainojamą turtą – gyvenimą. Toje nesibaigiančioje gėrio ir blogio kovos arenoje – Žemėje.

Būna tokių kankinančių dienų ir naktų, jog, atrodo, mielai sutiktum, kad kas nurėžtų tą skausmą su visa galva, bet taip, jog likęs stuobrys dar galėtų kaip nors egzistuoti. Kaip koks medis ar pats primityviausias augalas, glostomas vėjo ir besidžiaugiantis saule.

Tačiau žinau, kad gyvenime man šito nepakaktų. Kaip užkeiktas ieškočiau kokios nors prasmės, atsakymo, kuriems galams tas mūsų buvimas, tas mūsų troškimas kuo daugiau pažinti, tobulėti...

Gal puikybė, ne kartą buvau ja apkaltintas, iš tiesų yra pats galingiausias gyvenimo stimulus, narkotikas, nuo kurio neįmanoma atprasti?

Maištingo būdo mano tėvą bolševikai nuteisė dešimčiai metų. Motinai ir likusiai šeimai įveikti įvairiausių vargus padėjo tikėjimas, kad Viešpats Dievas mūsų neapleis ir galiausiai visiems už viską atlygins.

Septynios mirtinos krikščionių nuodėmės prasideda puikybe, tam tikru apynasriu žmogaus abejonėi sutramdyti. (Bolševikai buvo apsidraudę BK 58 straipsniu „Už antisovietinę agitaciją ir propagandą“.) Bet argi gali būti didesnė puikybė už mūsų įžūlų tvirtinimą, kad žmogaus pavidalą turintis monstras yra sukurtas pagal Dievo paveikslą?

Man dar vaikystėje teko imtis pačių įvairiausių darbų: šerti gyvulius, dirbti laukuose, rūpintis malkom, mokytis vogti... Kartą artėjant šalčiams vienas žmogus sunkvežimiu mums atvežė nugriauto namo sienojų, gegnių, lentų. Bet, norint visa tai supjaustyti malkoms, man reikėjo ištraukti daugybę surūdijusių vinių. Iš pradžių naudojausi replėmis, kirviu, paskui gavau pasiskolinti specialų laužtuvą. Tada man ir kilo klausimas, kokiais būdais anuomet buvo ištrauktos iš kryžiaus vynos, kad nebūtų dar labiau sužalotos Kristaus rankos ir kojos. Buvau matęs paveikslą, kur du „latrai“ abipus nukryžiuoto Kristaus buvo priraišioti virvėmis. Virves buvo galima atraišioti, o Palestinoj branginamą medį panaudoti dar ir kitam kartui...

Kai šias abejonas išsakaiu mūsų klebonui, jis pasipiktinęs apkaltino mane puikybe. „Šviesiausi Bažnyčios tėvai per du tūkstančius metų neišdrįso abejoti tuo, kas parašyta Šventajame Rašte. Jėzus buvo prikaltas prie kryžiaus, bet ne pririštas, kaip tu per savo puikybę išsigalvoji!“

Duonos auginimas man buvo geriau pažįstamas ir atrodė padoriausias iš visų kitų darbų, todėl baigiau Žemės ūkio akademiją ir buvau paskirtas į selekcijos stotį, kur buvo stengiamasi išvesti derlingesnes duoninių javų veisles.

Būdamas jaunesnysis mokslinis stoties bendradarbis, pasiprašiau galu laukėj nedidelio sklypelio, kuriame galėčiau atlikti savo neprograminius bandymus. Tuo metu susipažinau su tokia matematikos mokytoja, kuri panašiai

kaip ir aš stengėsi būti kuo toliau nuo politikos, bet ir jai buvo pavesta „komunistine dvasia“ auklėti devintą klasę.

Buvom sutarę, kad baigiantis mokslo metams ji atves savo auklėtinius į mūsų bandymų stotį, o aš pabūsiu tos ekskursijos vadovu. Iš pradžių aš tiems devintokams priminiau Darvino mokymą, jog visa augalų ir gyvių įvairovė gamtoje yra atsiradus vykstant natūraliajai atrankai ir dėl staigių pakitimų, mutacijų, kai per kokias nors gamtos katastrofas vieni organizmai žūsta, kiti suranda galimybę prisitaikyti.

– O dabar, – sakiau jiems, – parodysiu, ką sugeba padaryti žmogus, kai, nelaukęs iš gamtos malonių, bet perpratęs ją ima tvarkytis pagal savo poreikius.

Čia vienur, čia kitur stabteldami, mes apėjom keliasdešimt vienodo dydžio laukelių, kuriuose augo kietieji ir minkštieji, dvieiliai ir ketureiliai, akuotieji ir beakuočiai įvairiausių veislių kviečiai. Ir neseniai atsiradę hibridai – *triticale*, kvietrugiai.

Abejoju, ar visa tai juos galėjo sudominti, bet pabaigai aš dar nusivedžiau mokinius prie savo skurdesnių sklypelių, skirtų ypatingai kviečių mutagenezei. Čia aš jiems priminiau pasaką apie didelį badmetį, kai vaikai būdavo priversti nususius tėvus išvežti ir palikti girioje numirti. Bet vienas geraširdis sūnus to nepadarė, žilagalvis tėvas jam patarė nuplėšti nuo seno stogo šiaudus, juos dar syki iškulti ir pasėti. Ir įvyko stebuklas, kurį moksliškai galima paaiškinti. Tie šiauduose užsilikę pasturlakai išgyveno mutaciją ir davė iki šiol dar neregėtą derlių.

Aš dar jiems „išdaviau paslaptį“ ir prisipažinau, kad laukdamas mutantų esu čia pasėjęs ne tik senų, svirno plyšeliuose išlikusių kviečių, bet ir tokių, kurie buvo apšvitinti rentgeno spinduliais. Vienas kišenės didumo sėklų maišelis ilgai išbuvo pririštas prie varpo šerdies... Dar kažkas buvo pataręs nekultais kviečiais iškloti šuns būdą... Parodžiau sklypelį, kuriame kviečiams leidau augti sykiu su varpučiais, arba tyčia neišnaikinau rugiagėlių, „kad javams augti būtų linksmiau“...

Aš, norėdamas auklėtojai ir jos mokiniams įsiteikti, šiek tiek melavau, bet užbaigiau taip, kad savo pasakom jų nesuklaidinčiau:

– Deja, – atsidusdamas pasakiau, – jokių gerų rezultatų kol kas nepasiekiau.

Regis, mano misija buvo baigta. Aš prisigretinau prie mokytojos, lydėdamas ją iki autobuso norėjau susitarti, kada ir kur mudu vėl susitiksim. Ir tuo metu mane pasivijo viena devintokė. Buvau pastebėjęs juodbruvą jos veidą, ilgus, tamsius plaukus ir ryškiai mėlynas akis.

– Atsiprašau, – rankoj laikydama greitomis suskintą žolynų puokštę, uždusus pratarė. – Jūs sakėt – jokių rezultatų, o aš va kiek visko radau!

Ta mergina iš mano sklypelių buvo išskynus kaip tik pačius vertingiausias javus. Ji sunaikino visą kruopščiai pradėtą mano darbą, gal ir geriausių norų vedina išravėjo augalus, kurie teikė didžiausią viltį. Ji su tokia žavia ir kvaila šypsena atkišo man pačius gražiausius, ką tik išplaukusius šakotavarpus, kelis trumpastiebius ankstyvuosius kviečius ir ypač nusisekusius *triticale* egzempliorius.

Aš, beveik žado netekęs, apžiūrinėjau man įteiktą „vilčių katastrofą“ ir girdėjau, kaip auklėtoja tai devintokei priekaištuoja:

– Ką tu padarei!.. Ar tu supranti, Ema, ką tu per savo žioplumą padarei? Štai šitai ir įvyksta mutacija... Neatsimenu, ar aš, žiūrėdamas į tą juodbruvės veidą dangiškomis akimis, tada pasakiau, ar tik pagalvojau, kad šis incidentas galbūt pakeis mano gyvenimą.

„Augalų ir gyvių metamorfozė, siekiant simbiozės natūraliosios atrankos eigoje.“ Taip aš buvau pavadinęs savo disertaciją, kurią apgynęs tapau biologijos mokslų kandidatu ir jaunesniuoju Akademijos dėstytoju.

Ema dabar buvo mano studentė. Ji mieliau būtų pasirinkus mediciną, bet žinojo, kad su tokiais atestato pažymiais jai ten įstoti nepavyks. Man ji, žinoma, suokė, jog dar tada, po tos ekskursijos devintoj klasėj, Ema nusprendusi „sekti mano pėdomis“. Aš beveik patikėjau ir tuo, kad ir tą javų puokštę tada ji suskynė ne iš kvailumo, bet tik dėl to, kad atkreipčiau į ją dėmesį. Ji nujautusi, atspėjusi, žinojusi, kad meilė neatskiriama nuo neapykantos.

Vėliau Ema didžiavosi turinti ypatingą galią, galbūt čigonišką nuojautą, vidinį *guru*, kuris pasako, ką ji turi daryti. Dar vėliau ji man prisipažino melavusi – ne iš simpatijos man tąsyk išretinus pasėlius, dar mažai pažįstamas *guru* jai liepęs niekais paversti mano darbą. Kad laiku išsivaduočiau iš per didelės puikybės ir nesibraučiau ten, kur eiliniam mirtingajam nevalia brautis...

Ema, žinoma, kas kita... Ji vis labiau tikėjo turinti mistinių galių, jos *gnosis* toli pralenkia banalias mokslo žinias, kuriomis esu apsiginklavęs. Ji gyrėsi kaip savotišką talismaną auginanti kaktusą. Per daugelį seansų švelniai įkalbėtas, jis nusimetė spyglius ir labai padeda jai medituoti.

Paprašiau, kad Ema man tą stebuklą parodytų. Kaktusas iš tiesų atrodė įspūdingai. Jis begėdiškai priminė falą, tik su trimis „sėklidėmis“ apačioje. Atidžiau apžiūrėjęs pamačiau, jog kai kurie spygliai rūpestingai nupjaustyti, arba nukarpyti.

Pats nežinau, kodėl jai ta proga papasakojau, ką buvau girdėjęs iš tremties grįžusio tėvo. Viename kalinių persiuntimo lageryje už spygliuotų tvorų paskirstymo laukė ir nuteistos moterys. Tarp jų – nemažai kriminalinio pasaulio *šliundry*, kurios, matyt, nebuvo tokios išbadėjusios, išsekintos kaip vyrai. Kai kurios jų iš nailoninės kojinės pasisiūdavo siaurą, pailgą maišelį, prikimšdavo jį karštos košės ir, sugulusios vakare, juo masturbuodavosi. Paskui atšalusį falą nusiųsdavo alkaniems vyrams, kurie tą košę tučtuojau surydavo.

Šį mano pasakojimą Ema suprato kaip užgaulią užuominą. Ji dar sykį įrodė, kaip greitai meilė gali pavirsti neapykanta: Ema patarė man taisyti savo *karmą*, nes mano aura dabar tiesiog baisi, ir užtrenkė man panosėje duris.

Nors aš jos mistinėm galiom niekada netikėjau, tačiau dabar vis dažniau pagalvoju, ar tik tas mano galvoj išsikerojęs „kaktusas“ neatsirado Emai panorėjęs. Gal turėčiau nusižeminęs prašyti, kad Ema padarytų taip, kad jis nebūtų toks dygliuotas?

Buvau daugmaž subrendęs, kai jau nuoširdžiai išsikalbėdavom su tėvu, kuris domėjosi tuo, ką aš darau, ir abu spėliojom, kur gali pasukti tas beprotiškas pasaulis. Abu ieškojome Dievo, bet skirtingai Jį įsivaizdavome. Tėvas

tebetikėjo, kad žmogus yra sukurtas „pagal Jo paveikslą“. O aš – atvirkščiai. Buvau įsitikinęs, kad žmonės susikūrė Dievą, Valdovą, priskyrė jam savo ydas ir suteikė žmogišką pavidalą.

– Tai tu nori pasakyti, kad Dievo nėra? – jis pasipiktinęs žvelgdavo į mane, lyg aš būčiau koks provokatorius, galįs nulemti savo tėvo ateitį.

– Nesakau, kad nėra, tik nežinau kur ir koks Jis. Gal Dievas yra pati Materija? Arba Materijos Dvasia?

– Aš kaip Žemės vabalas kalbu tik apie mūsų pasaulį, – kalbėjo tėvas. – Paašškink, jeigu sugebi, kuriam galui jūrų gelmėse tie stebuklingi aktinijų sodai, kai žemėj augalai žydi tik tam, jog vabzdžius priviliotų? Kam ta gaidžio skiauterė arba kukučio karūna? Iš kur ir kam tos gamtos grožybės kiekvienam žingsny?

Tekdavo prisipažinti, kad ir man kartais atrodo, jog Žemės gelmėse kadaise įsikūrė du visatos dievai ir ėmė tarpusavy rungtyniauti, katras iš jų sukurs gražesnę, gudresnę, patį didžiausią ar patį mažiausią gyvų organizmą, kuris kovoj galėtų įveikti daugelį kitų ir sugebėtų išlikti. O žmogų galiausiai jie, ko gero, sukūrė abu. Todėl jis ir išėjo toks dieviškas ir toks velnių priėdęs...

Kai mano sesuo skyrėsi su savo vyru, vienintelę dukrelę Rūtą atvežė pas senelius, kad šie turėtų ką mylėti ir mergaitė ramiai gyventų.

Vienas kaimynas, bitininkas, jiems buvo padovanojęs bičių avilį. Tą nelaimingą dieną mano mama sunegalavo, išvažiavo pas daktarus pasitikrinti, o tėvas, kaip ir daugelis mūsų laikais mėgstantis išgerti, palikęs anūkėlę namie, nuėjo į parduotuvę. Nuobodžiaujanti Rūtelė nusprendė pažiūrėti, ką darbščiosios bitelės avily daro. O tos kaukaziškos medaus nešėjos buvo labai piktos...

Kai sugelta Rūtelė ligoninėj pasimirė, tėvas tą nelemtą avilį apliejo benzinu ir padegė. Paskui dar labiau pradėjo gerti. O kai po metų mes palaidojom ir mamą, tėvas jau retai kada išsiblaivydavo. Nesutiko nei gydytis, nei išvažiuoti su mumis į miestą. Man jis ne kartą sapaliojo turįs užmūrytą raktą, juo kurią nors dieną atsirakinsiąs savo kameros duris ir išeisias į laisvę.

Vieną vakarą jis grįžo girtas, kažkur griuvinėjęs, apsišlapinęs, išburkusių veidu, sugurinta nosim. Supykęs nukabinau nuo sienos veidrodį ir jam atkišau:

– Pasižiūrėk!.. Ar pažįsti save? Ar vis dar sakysi, kad esi sukurtas pagal Dievo paveikslą?

– Aš – vėliau... – norėdamas greičiau atsigulti, sumurmėjo tėvas.

Kitą dieną radome jį kambary nebegyvą. Ant degtine aplaistyto stalo buvo paliktas raštelis: „Tu mane įtikinai, sūnau. Dievas mane pradėjo, o velnias užbaigė. Laikykitės! Sudie!“

Paašškėjo, kad mūsų tėvas slėpė, kažkur užmūrijęs, mažo kalibro revolverį. Dar iš karo laikų. Jis atkimšo butelį, išgėrė dėl drąsos ir pamėgino nusišauti, bet sudrėkęs šoviny neiššovė. Tėvas dar išgėrė, vėl pakėlė revolverį prie smilkinio – ir vėl tas pat. Neišovė ir trečias šoviny. Gydytojai vėliau nustatė, kad mūsų tėvas, ištuštinęs butelį, mirė „sava mirtimi“.

Mane stebina tai, kad tą dieną aš, slėpdamas ginklą, spustelėjau gaiduką nesitikėdamas, jog revolveris iššaus, bet jis iššovė. Taigi ketvirtas kartas būtų nemelavęs... Aš paslėpiau tėvo ilgai saugotą „raktą“ su dviem volelyje likusiom kulkom galvodamas, kad ir man jų gali prireikti.

Pulsuojantis *pizzicato* galvoje kartais pereina į vientisą skausmą, tarsi nematomas sadistas, grojantis viena kontraboso styga, iš lėto braukdamas stryku ir laukdamas, kol aš išprotėsiu.

Man tik vaistais dar pavyksta jį šiek tiek sutramdyti. Kaip sakiau, dabar dar galiu rinktis – ar man atsiduoti į chirurgų rankas, ar pasinaudoti tėvo paliktu „raktu“. Aš mielai sutikčiau rizikuoti, tik bijau, kad po operacijos išlikęs gyvas tokio pasirinkimo galiu nebeturėti.

Esu prisiklausęs „humaniškų“ postringavimų apie eutanaziją. Esą joks gydytojas neturi teisės kištis į Dievo planus. Kiek žmogui skirta, tiek tegul gyvena. Tegul jis inkščia, dejuoja, kenčia nebepažindamas savo artimųjų, praradęs žmogišką sąmonę ir net gyvuliškus instinktus..

Jautresnis žmogus net gyvulį pribaigia, kad jis per ilgai nesikankintų. Jeigu mums nevalia kištis į Dievo planus, tai kam tos ligoninės? Daktarai? Medikamentai?.. Norėčiau, jog mane kas nors užpūstų kaip žvakę, jau baigiančią degti, kol ji dar nepasmirdo.

Tokia ta mano puikybė. Tvirtesnį pagrindą puikuotis turi tas, kuris ieškodamas giriasi kažką atradęs. Aš dar tebeieškau. Matau, kaip daugelis mūsų prijaukintų ir laukinių gyvūnų žvelgia į žmogų tarsi į savo dievą. Bijodamas žiūri ir lyg maldauja: „Viešpatie, būk mums teisingas! Būk mums maloningas...“

Misterija

Tres Pecados – Trys Nuodėmės, ne toks jau mažas miestelis prie Meksikos sienos tikriausiai taip buvo pavadintas todėl, kad čia gyveno nepataisomi tekilos, tabako ir kortų mėgėjai. Ilgos kepinančios vidudienio siestos sukaupdavo jėgų naktiniam gyvenimui. O nakties darbai – visi žinom kokie... Minėtosios ydos trumpino ir kartino tenykščių žmonių gyvenimą, bet jų pamaldumas, neturtas ir išganyto viltis galėjo vietai pelnyti ir Trijų Dorybių vardą.

Mums tas tolimas, kaktusais apaugęs kraštas turbūt nerūpėtų, jeigu jame nebūtume aptikę lietuviškų pėdsakų.

Tres Pecados neturėjo teatro, bet ispaniško stiliaus San Antonio bažnyčioj nuo seno buvo rengiamos visų labai mėgstamos misterijos. O per anų metų Velykas čia apsilankė net Vyskupas.

Išganytojo vaidmeniui geriausiai tiko Salvadoras de Garni, pradinės mokyklos mokytojas – gana dailus ilgaplaukis, vis dar neturintis savo šeimos. Jis jau nebe pirmą kartą nuo Didžiojo penktadienio iki Velykų ryto gulėjo pašarvotas vienoj bažnyčios navoj, kur buvo įrengtas labai tikroviškas kapas. Ant jo užritintas akmuo vis dėlto leido žiūrovams matyti gulintį nukankinto Viešpaties kūną, jį budriai saugojo šarvuoti, grėsmingi Romos kareiviai.

Auštant Velykų rytui, jie žvangėdami griūdavo iš kojų, kai atskridę švytintys Dievo angelai nurisdavo akmenį į šalį ir padėdavo Jėzui Kristui prisikelti. Paskui angelai Marijai Magdalietei ir jos draugei melodingais balsais paaiškindavo, kas čia atsitiko, o netrukus ir pats Išganytojas nustebindavo jas liepdamas eiti į Galilėją ir pasakyti apaštalams, kad jis jau prisikėlė.

Beveik stebuklas buvo jau vien tai, kad Salvadoras de Garni sugebėdavo taip ilgai išgulėti aukštiekninkas. Ant kieto pado, apmiręs ir vos vos bekvėpuodamas. Tiesą sakant, „romėnai“ kartkartėm kapo akmenį užrisdavo taip, jog „Kristaus kūnas“ būtų nebematomas. Salvadoras pašokęs galėdavo šiek tiek pasimankštinti, zakristijoje kuo nors atsigaivinti, arba atlikti tai, kas gyvam žmogui yra būtina. Bet visi sutiko, kad be gilaus tikėjimo, be įsijautimo, be Dangaus Tėvo malonės tokio vaidmens suvaidinti būtų neįmanoma.

Žinoma, pikti ir pavydūs liežuviai prie kortų stalo pliauškę, jog Išganytojo vaidmens atlikėjas, nuo vidurvasario Velykoms želdinantis barzdą, neapsieina be meskalino, visiems žinomo, daugelio jau išmėginto iš kaktusų išgaunamo narkotiko.

Tačiau tą lemtingą Kristaus Prisikėlimo rytą belaukiant Vyskupo Tres Pecados mieste daug kas kitaip susiklostė. Dar prieš aušrą Salvadoras de Garni, pusnuogis kape gulėdamas, valandėlei užsnūdo ir susapnavo, o gal iš tiesų pajuto, kad ant jo kūno ropinėja voras. Tai buvo baisiausia, ką Salvadoras galėjo pamanyti, nes šiaip jau asketiškas ir užsigrūdinęs mokytojas turėjo įgimtą ir nesutramdomą arechnofobiją, bet kokių voragyvių baimę.

Krūptelėjęs ir pramerkęs akis pastebėjo, jog prie kapo angos pasikeitė sargybiniai. Dabar čia stovėjo Rodrigas ir Manuelis. Pirmasis Salvadorui kortomis buvo pralošęs gal dešimteriopai tiek, kiek Salvadoras – kitiems. Jų negražintos skolos kol kas buvo tik laikini – „ikivelykiniai“ – rašteliai, bet jau artėjo laikas jas atiduoti.

Antrasis, Manuelis, – Amelijos brolis. Jis jau ne kartą virkdė seserį, kam ta simpatizuoja Salvadorui, nors ją mielai vestų vienas Manuelio draugas, verslo partneris ir tikras *caballero*.

Taigi du nieko gera Salvadorui nelinkintys vyrai, apsirengę senovės romėnų šarvais, stovėjo ginkluoti prie jo kapo, klastingai žvilgčiojo vienas į kitą ir džiaugėsi taip, lyg jiems būtų tekusios geriausios kortos.

Bažnyčioj jau gaudė vargonai, nustelbdami aidinčius maldininkų žingsnius. Kvepėjo smilkalais, prie Viešpaties kapo daugėjo uždegtų žvakių. Atėjusieji klaupėsi, meldėsi, paskui kuždėjosi, stebėjosi, kaip čia viskas tikra, koks tas mokytojas panašus į Kristų!.. Iki prisikėlimo iškilmių dar buvo likus gera valanda.

Tuo metu Salvadoras pravėrė blakstienas ir iš tikrųjų pamatė vorą. Ir ne šiaip sau kokį – tai galėjo būti ir *juodoji našlė*, kurios įkandimas kartais būna mirtinas. Tokių padarų tie jam gera nelinkintys „romėnai“ galėjo čia atnešti ir paleisti net keletą. Salvadorui atrodė, kad vienas voras kirba įsivėlęs jam į plaukus, kitas ieško sau slėptuvės dešinės kojos tarpupiršty. Ta jo matytoji *juodoji našlė* nuropojo ir pasislėpė po marška, kuri dengė jo strėnas.

Salvadoras de Garni kaip tik įmanydamas valdėsi, gniaužė savo baimę tarsi kokią spyruoklę, galvojo apie Ameliją, kuri netrukus čia suvaidins Mariją Magdalię, bet galų gale nebeištvėrė, staiga pašoko, kaip lengvą maišą į šoną nuspyrė kapo akmenį ir išstumė „romėnus“, kurie dar mėgino pastoti jam kelią.

Iškėlęs vinių paženklintas rankas, jis tarytum laimino suklaupusius žmones, nors tenorėjo pasakyti: „Atleiskite, ilgiau nebeištvėriau. Vorai, vorai, vorai!..“ Bet susirinkusieji čia nežiūrėjo jokios šventvagystės: „Kokios degančios akys! Kiek jose galybės! Šiurpu, kaip viskas tikra!..“

Jis įžengė į zakristiją. Joje bažnyčios tarnai, kunigai ir vienuoliai lyg bitės aplink motinėlą spietėsi apie atvykusį Vyskupą. Valkstė jį iškilmingiausiais liturginiais drabužiais: dalmatika, humerolu, arnotu, manipulu, stula ir žalia velykine kapa... Beliko užmaukšlinti mitrą ant violetinio jo pileolo ir paduoti sidabrinę ganytojo lazda.

Ir staiga priešais jį tarsi iš žemės išdygo ar iš dangaus nusileido gyvas, pusnuogis, žaizdotas Dievo Sūnus, kurio prisikėlimą jie rengėsi netrukus švęsti. Kaip tylus priekaištas tam bažnyčios hierarcho puošnumui.

– Aš jau prisikėliau... – lyg atsiprašydamas pratarė.

Dabar jie, tarsi kažko laukdami, žvelgė vienas į kitą ir tylėjo. Apmirę ar net jausdami kaltę tylėjo visi, kurie buvo zakristijoje. Papūstžandis Vyskupas, per tą blizgančių drabužių kupetą pasidaręs panašus į atogrąžų varlę, nerangiai atsiklaupė ir nuleidęs galvą pasakė:

– *Mea culpa. Kyrie, eleison....*

Ėmė klauptis ir visi kiti. Vieni, tiesdami rankas, šaukė „aleliuja“, kiti – „osana“. Salvadoras, nieko nepasakęs, negalėjo dabar išeiti. Jis paėmė kažkieno jam pasiūlytą tuniką ir aiškiu balsu tarė:

– *O harne harne haha ga, tao pate raha na... Manpi raha na kepė, cad y cape nada be...*

Tai pasakęs, jis vėl visus palaimino ir išėjo pro zakristijos duris, nė nežvilgtelėjęs į čia pat stovinčią Ameliją.

Gaudė Velykų varpai, tačiau tie, kurie regėjo šį stebuklą, dabar mėgino pakartoti tuos nesuprantamus Salvadoro (Išganytojo) žodžius. Kokia tai kalba? Graikų? Gal aramėjų?.. Kai kam ji atrodė panaši į vieną užmirštą indėnų tarmę.

Nė vienas nebūtų įstengęs tų žodžių pakartoti, bet Amelija, ilgai tylėjusi, pasakė, kad tą Salvadoro *palabradą* mokykloje daugelis moka ir dainuoja:

*Harne, harne, yahaga,
Tao pate ra hana...*

Kai visa tai buvo aprašyta viename laikraštyje, kur buvęs, kur nebuvęs atsirado lietuvis, kurio tėvai ar seneliai kadaise buvo atvykę į šį kraštą žemės darbo dirbti. Tas mūsų tautietis ir paaiškino Tres Pecados gyventojams, kad Salvadoras de Garni jiems greičiausiai citavo kadaise girdėtą vaikishką dainelę, kurios žodžių reikšmės turbūt ir pats nežinojo:

*Garny, garny, ga ga ga,
Tavo pati – ragana!
Man pyrago nekepė.
Kad ir kepė, nedavė.*

Toks aiškinimas pamaldiems šio miesto piliečiams atrodė šventvagiškas. Jie jau spėjo viens kitą įtikinti, kad Tres Pecados aplankė Dievo pasiųstas Mokytojas, kuris aną Velykų dieną perspėjo nuodėmingus gyventojus ir iške-liavo ten, kur jam buvo liepta. San Antonio bažnyčioj, rodos, iki šiol dar giedama giesmė, kurioje skamba: „O harne harne haha ga...“ Šiuos nesuprantamus žodžius kiekvienas gali suprasti taip, kaip jo siela pageidauja.

JOSIF BRODSKIJ

87

Peteliškė

Iš rusų k. vertė ANDRIUS KRIVAS

I

*Ištarti: negyva?
Bet gyvenai vos dieną!
Koks liūdnas pokštas Dievo!
Skraidei – ir va:
suglumina mane
toks sutapimas datų
gimimo ir kada tu
manam delne
jau sudūlai ramiai.
Keblu atriecti
nuo kiekio kitą kiekį
dienos trukmėj.*

II

*Nejaučiam juk dienų –
nuo jų nelieka
kolekcininkui nieko.
Akies penu
netampa jos. Fone
baltam jos būna
nematomos ir kūno
neturi, ne.
Bemaž kaip tu jos; na,
kiek turi svorio
subliūškusi, beorė
viena diena?*

III

*Sakyt, visai neva
tavęs nėra? Bet kas tai –
ant mano rankos raštai
tavi? Spalva –
ne vaisius nebūties.
Kieno idėja?
Kas taip dažus sudėjo?
Iš prigimties
aš – žodžių kratinyš,
jie nespelvoti,
paletės šios vaizduotė –
nepagimdys.*

IV

*Sparneliai mirga nuo
vyzdžių, rainelių –
kam priklausyt jos gali?
Sakyk, kieno
veidų skiautelės tai,
skrajus portrete?
Ir kaip, sakyk, atspėti,
kas per daiktai
šiam natiurmorte: ar
gėrybės sodų,
daržų, miškų? Atrodo,
ir žuvys dar.*

V

*Ar tu – panorama?
Pro lęši matos
gal šokiai, nimfų ratas
ar dykuma?
Ar šalį tą naktis
niūri užtvindė?
Ar ten diena? Kas spindi
per šviesulys?
Kieno, nesuprantu,
tavy figūros?
Ir iš kokios natūros
tapyta tu?*

VI

*Taip, žanrų mišinys
visų beveik tu:
peizažo, veido, daikto
esi jungtis.
Koks sutalpino čia
tapybos guru
trapioj miniatiūroj
visatą šią –
be galo keistą, nes
joje atrodai
tu kaip be rakto kodai
(o raktas – mes)?*

VII

*Kodėl taip neilgai
šį ornamentą
krašte dėvėt tau lemta,
kur ežerai
blyškia amalgama
erdves sulaiiko?
O tavo trumpo laiko –
nors kam gana?
Juk net kuklių
įkliūt negauni progų
entomologui
su tinkleliu.*

VIII

*Neatsakai. Drovies?
Ar gal pyksti tu
užu smalsumą šitą?
Ar – dėl mirties?
Ne! Tu ir iš tiesų
turi motyvą
tylėt, nes tai, kas gyva,
yra balsu
apdovanota, kad
bendrautų, šauktų,
pratęstų mirksnį lauktą
ar dieną net.*

IX

*O tu – tu negavai
– matyt, per klaidą –
šio giminystės laido.
Na ir gerai –
kam liktumei išvis
skolinga Dangui?
Tad nesikrimsk, kadangi
tava būtis
tylėjimo verta.
Tu nebylesnė
už laiką ir lengvesnė:
garsai – našta.*

X

*Tu išgąščio valdžios
pajust nespėji,
lengvesnė net už vėją
viršum vejų;
tau būna nesvarbu
tvanki senovė
ir ateitis – tu stovi
už jų ribų –
todėl, kada leki
į pievą maisto,
staiga įgauna vaizdą
erdvė blanki.*

XI

*Taip plunksna, vedama
lapu liniuotu,
nė neįsivaizduotu,
kokia drama
jos eilutes sukūrė.
Klusniai ji seka
nebylių pirštų šneką.
Ir iš širdies
ištraukiami dažnai,
kai ji taip daro
– lyg iš gėlių nektarai –
vargai, skausmai.*

XII

*Dailumas įmantrus,
tuoj dulkėm virtęs,
yra tikriausiai skirtas
įtikint mus
tuo, ką suvokt baisu:
visatos turtas
be jokio tikslo kurtas,
o jeigu su,
tai tikslas tas – ne mes
...nebent tyrėjai
vabzdžių – žvaigždėms ir vėjui
smeigtukų ras.*

XIII

*Ištarti tau sudie
kaip laiko matui?
Kai retsykais pamatom
draugus, kurie
pamiršo mus, painu
ieškot kaltųjų;
pažvelk: už nugarų jų
nebėr dienu,
prasmingai praleistų,
kurios nušviečia
likimą, o tik spiečiai
tokių kaip tu.*

XIV

*Vidum tu – Tuštuma,
klausai jos dėsnio,
bet man esi mielesnė,
it artima,
nors primeni tu ją –
ji skrydy tavo
pavidalą įgavo.
Tuštumoje
tave kaip pagarbos
regiu objektą:
atitveri bent kiek tu
mane nuo jos.*

Kontinentas

Iš anglų k. vertė JERONIMAS BRAZAITIS

Nuodėmės ir Dorybės

Kadise turėjau kaligrafijos būdelę turgavietėje. Jaunikai ateidavo, ir aš, įrašydamas Dievo vardą aukso lakšte, palaimindavau jų santuokų liudijimus. Aš parūpinau dekoratyvias abėcėles pradžios mokykloms ir subtilias maldas, užrašytas ant šilko, prietaringųjų kalbamas prieš miegą. Seniai ateidavo į mano būdelę ir smulkiai nupasakodavo savo nuodėmes ir dorybes. Aš išraižydavau jų sąrašą pergamentinio popieriaus lape, išmirkytame ambroje, susukdavau į ritinėlių ir, įkišęs į bambukinį vamzdelį, hermetiškai jį užplombuodavau. Taigi, kai seniai numirdavo, jų Nuodėmės ir Dorybės būdavo sudeginamos kartu su jais.

Mieste aš buvau vienintelis kaligrafas, kuris turėjo franšizę, kad iš Nuodėmių ir Dorybių gautų pelną. Tai leido sudaryti didelį sandorį, tačiau sukliudė man vesti, taip pat – turėti nesantuokinių ryšių. Įprastas dalykas, tokia taisyklė. Nuodėmių sąrašo sudarinėtojas privalo neturėti nuodėmių.

Vėliau, kai religija, kaip nuolatinis mūsų gyventojų rūpestis, užėmė to verslo vietą, aš dekoravau krautuvio fasadus ir projektavau spausdintus firminius blankus ambicingoms daržovių ir vaisių parduotuvėms bei ledų pardavėjams. Aš parengiau didelius pagyrūniškus skelbimus pirmajam kino teatrui, ornamentuotas lapų oficialiems raštams viršutinės dalis labai aukštomis švietimo institucijoms ir įmantrius vartų estampus ambasadoms. Meistrai Europoje perkėlė mano darbus iš pergamento į patvaresnes medžiagas – ėsindami stiklą ar metalą, ausdami gobelenus, iškaldami akmenyje. Išplėčiau savo būdelę ir suteikiau darbą mokiniui – kad maišytų spaustuvinius dažus ir pristatytų mano darbus užsakovui. Tačiau tai buvo labai seniai. Dabar aš vos gyvas. Ta akacija (jos pavadinimas sidilų kalba reiškia „Kantrybė“), kurią mano dėdė pasodino savo kaime, kai aš gimiau, beveik visiškai neteko lapų. Tik iš vienos šakos dar varva gyvasakiai. Visos kitos – skruzdžių namai.

Jimas Crace'as (g. 1946 m.) – anglų rašytojas, daugelio romanų autorius. Išgarsėjo jau pirmuoju romanu „Kontinentas“ („Continent“, 1986) ir laimėjo kelias premijas. Kūrinio veikėjai gyvena septintame Žemės kontinente, kurį sukūrė J. Crace'o vaizduotė – „tokioje vietoje, kurioje apsilankius sunku ją pamiršti“.

Aš nebevaikštau į prekyvietę. Beveik visas dienas praleidžiu tarp šito aidu atsiliepiančio ir driežų apnikto namo sienų. Kiekvieną dieną aš pradedu darbą prie savo Rytinio Stalo, kuris pasuktas į rytus, upės link. Pusiau-dienį pietauju suvalgydamas truputį delikatesų – kuklią keptą ant grotelių ešerio užkandėlę, arba, kai jų sezono metas, skėrių kelevių. Nebevalgau raudonos mėsos ir nebegeriu vyno. Mano galva ir skrandis – pernelyg silpnos kūno vietos. Atsigerti užtenka šiek tiek medumi užsaldinto vandens. Arba truputį saldžios mėtų arbatos. Snūsteliu po vienu savo vėdintuvu maždaug valandą. Naminis gekonas* prisijungia prie manęs, guli man skersai krūtinės kaip drėgnas medalionas.

Popiet pajudu prie savo Popietinio Stalo, pasukto į kiemą, į saulę ir amžinai žalią oleandrą. Sudeginu subtilaus valyto cinamono lazdelę – kad atbaidyčiau velnius. Senas papratimas. Aš dirbu, kol pateka mėnulis, o tada vėl pavalgau: šiek tiek pomidorų ar pupų su trupučiu rūgščios duonos, po jų – mangas arba guajava, ar vaisinis pieno kokteilis, kurį suplaka ta mašina krautu-vėje gatvių kampe. Pakeičiu baltus dieninius apdarus – dabar jau suteptus vaisių kauliukais, sultimis ir trupiniais – ir apsirengiu storesniais vakariniais drabužiais trečiai darbo pamainai prie Vakarinio Stalo vidiniame kambaryje. Visuomet, kai man prireikia kokio nors rašalo ar užsinoriu trupučio kuklių delikatesų, pasiunčiu Sabino, kuris buvo mano berniukas – mokinys, o dabar yra mano faktotumas**, į turgų ir į naujas parduotuves su kondicionuotu oru.

Pats aš pasitraukiau iš turgaus aikštės. Dabar esu per daug įžymus, kad rašinėčiau santuokų liudijimus, dekoruočiau krautuvių fasadus, arba rūpinčiausi labai aukštomis švietimo institucijomis. Ką savo jaunystėje dariau už vienos alyvos, dabar nelabai sutinku už alyvmedžių sodo kainą. Susikroviau nedidelį turtą, taigi – belikus nedaug laiko – ieškau vidinių prasmų. Esu paskutinis ir, aišku, labiausiai pasižymėjęs senojo sidilų rašto kaligrafas, tačiau aš lioviausi vingiuoti raštų papuošimus, taip kilnindamas juos, ornamentuoti jų pakraščius lapo kampe. Dabar esu toks paišinėtojas – dirbdamas galvoju apie ką nors kitką! Kiekvieną aukso folijos lapą aš prilyginu akacijos lapui. Ir nė kiek neskubu išėkvoti savo kūrybinių atsargų. Dirbu tris pamainas iš įpročio, iš nuobodulio ir tam, kad mankštinačiau artrito susuktas rankas. Protas skraido kitur – tyrinėja medžiagą paskutiniam darbui, kuris turi būti sudegintas per mano laidotuves.

Šiomis dienomis mano amatą jie vadina Menu ir moka už jį dideles sumas. Praėjusį mėnesį vienas kolekcininkas iš Čikagos geležies dirbinių pirkliui Duniui už jo senovinės krautuvisės fasadą su mano jau apsilupinėjusiomis ir laiko pasendintomis raidėmis pasiūlė tris tūkstančius dolerių. Aš, remdamasis Sabino įpetį, nuėjau į turgaus aikštę, kad būčiau demontavimo liudytoju.

„Mes labai gerai prižiūrėsime kūrinių, – traškindamas mano silpnas rankas tarp savųjų pasakė tas amerikietis. – Ketinam restauruoti, teisingai? Ketinam šviežiai perdažyti ir išstatyti parodai Etnografijos muziejuje. Ame-

* Driežo rūšis.

** Įgaliotinis, besąlygiškai vykdomas kieno nors paliepinus (lot. *fac totum* – daryk viską), tačiau šiame pasakojime lietuviškai galėtų būti: 1) visų galų meistras; 2) šimtadarbis; 3) asmeninis sekretorius.

rikos žmonės galės pamatyti jūsų kūrinį. Mano šaly menininkai ir istorikai dabar tik pradeda įvertinti sidilų rašto subtilybes. Tai toks gražus kūrinys...“ Jis žengtelėjo žingsnį atgal ir žavėjosi Dunio krautuvės fasadu. „Nuostabus, – atsiduso. – Sere, aš didžiuojuosi, kad esu pažįstamas su jumis.“

Trys tūkstančiai dolerių! Dunis atlygino man už darbą virimo puodais. „DUNIO IMPERIJA, – aš užrašiau ant jo instrukcijų, – PUODAI, ĮRANKIAI, SĖKLOS, DVIRAČIAI – PRIEINAMOMIS KAINOMIS. TUALETŲ PRISTATYMAS.“

Aš meldžiuosi už Čikagos žmones.

Pasklido žinia, kad amerikiečiai supirkinėja krautuvių fasadus. Sumanūs vertelgos jų prisipirko ir dabar laiko sandėliuose – parduos muziejams ir universitetams užsienyje. Senos damos rausiasi brangenybių lagaminuose, ieško santuokos liudijimų, paženklintų mano teptuko auksu. Ambasados pastatė sargybinius prie vartų estampų. To kino teatro direktorius keikė pats save už tai, jog kažkada pritrūko išvalgumo. Skersgatvių šarlatanai nukreipė visas jėgas nuo sąvadavimo ir ateities būrimo į klastojimą. Turgus pilnas sufalsifikuotų parduotuvių fasadų: siūlo apsimetėliai daržovių ir vaisių pardavėjai, krapštūnai siuvėjai.

Svečiai iš Amerikos ir Europos gali nusipirkti masiškai prigamtų maldų prieš miegą, užrašytų iškreiptais ir griozdiškais sidilų kalbos žodžiais. Turgaus aikštėje, kaip ir Čikagoje, senoviniai sidiliški rašmenys neteko prasmės. Klastotojams lieka tik vienintelis rūpestis – „padirbti“ mano parašą, ir kadangi jų rankos jaunos, tie jų parašai dabar geresni nei mano paties.

Sabino turtėja rinkdamas mano kūrybos likučius iš popierdėžės. Doleriai neatskiria paišinėjimų nuo Dievo vardo.

Mano mažoje gatvelėje atsitiko jaudinamas dalykas. Specialiai pasimatyti su manim atvyko vyriausybės ministras. Pirmasis iš jo aplinkos atvažiavo protokolo viršininkas, toks jaunas gumą kramtantis adjutantas. Jis buvo karštas procedūros šalininkas. Iš pradžių, mostelėjęs kaip sėjėjas ranka, paskirstė saują monetų mūsų kvartalo elgetoms ir vaikams. Keliems paspaudė rankas. Kelis apdalijo pendeliais*. Niekas jam nekėlė rūpesčių. Jis grįšiąs po dvidešimties minučių, paaiškino, su Ministru ir dar keliomis saujomis smulkių. Ministerijos protokolas reikalavo, kad jų nekantriai lauktų minia.

Aš buvau atsigulęs vidudienio pogulio.

– Nežadinkit savo darbdavio, – paliepė jis Sabino. – Ministras mėgsta siurprizus. Tik sutvarkykite namą.

Pastatė vieną savo žmogų prie vartelių iš gatvės pusės, priešais mano namą, o kitą – užpakaliniame kieme. Tada iš savo kariško džipo radijo bangomis pranešė, kad nenumatytam Ministro vizitui gatvė jau parengta. Aš ramiai snaudžiau ir sapnavau.

Sabino palydėjo Ministrą į mano kambarį. Pabudau nuo jų šnabždesių, šlepsėjimo, kėdžių girgždesio. Bet gulėjau romiai ir klausiausi. Ministras sėdėjo, kramtė adjutanto pasiūlytos gumos gabalėlį ir laukė, kol aš sujudėsiu. Mano gekonas vogčiomis pasitraukė nuo krūtinės prie gerklės. Tas Ministras

* Sporto (ypač futbolo) sirgalių kalba – baudinys (angl. *penalty*); vaikiškose išdykystėse šis žodis būdavo palydimas spyriuku draugui į užpakalį.

buvo kantrus vyras. Jis gėrėjosi tokio iš anksto nepaskelbto vizito privalumu ir tuo, kad yra priverstas laukti.

Greitai pavargau apsimetinėti. Atmerkiau vieną akį – prireikė ganėtinai daug seno žmogaus pastangų – ir nukreipiau žvilgsnį iš pradžių į savo gekoną, paskui į kojų pirštų galus su sustabarėjusiais nagais ir galiausiai – į Ministrą. Nusišypsojome vienas kitam bereikšmėmis šypsenomis.

– Ne, ne, prašom nesikelti, – paskubėjo ištarti jis. – Mes galim kalbėtis ir taip.

Ministras stebėjo mano baltą driežą, dabar jau pritūpusį ant visų keturių, krypuojantį mano pilvu žemyn, į tamsią saugią vietą po lovos drobule, kuri kaip drapiruotė dengė mano kojas ir juosmenį.

– Kaip toks pasiturintis žmogus, jūs gyvenate kukliai, – pagaliau nusi-stebėjo jis.

– Pasiturintis?

– Dabar – jau milijonierius, aš pasakyčiau...

Nieko neatsakiau. Tas Ministras kalbėjo kvailystes.

– Jūs labai pelningai parduodate savo darbus užsienyje.

Iš vidinės pagal užsakymą siūto kostiumo švarko kišenės išsitraukė storką pluoštą popierių ir numetė ant lovos.

– Įrodymas, – tarė. – Štai apie jus straipsnis, išspausdintas „New York Times“, autorius – toks vyras, kuris išleido daug tūkstančių dolerių, kad įsigtų jūsų krautuvių iškabų ir maldų prieš miegą. Dar čia pateiktas sąrašas daugiau nei šimto užsieniečių, kurie turguje užmokėjo dideles sumas už jūsų kūrinius ir išvežė juos iš šalies.

– Aš nieko nepardaviau beveik dešimt metų, – paaiškinau. – Gyvenu iš santaupų. Jeigu kurie nors mano darbai ir buvo parduoti, tai juos pasiūlė tie savininkai, žmonės, kuriems dirbau prieš daugelį metų. Ne aš. Esu nekaltas. Esu per daug senas ir tingus, kad mane dar domintų prekyba.

Ministras buvo įtikintas. Niekas manyje ar mano name nerodė turto ar nesąžiningumo.

– Gerai, – pasakė. – Tai turi baigtis. Tai neteisėta. Šalies resursai nelegaliai eksportuojami mums iš panosės. Mes eksploatuojami. Jus taip pat išnaudoja. Kolekcininkai Niujorke turtėja, o mūsų pačių liaudis krapštinėja termitus. Taigi... tai turi baigtis.

Aš gūžtelėjau pečiais. Neturėjau ką pasakyti. Eksporto kontrolė buvo jo reikalas.

– Pasakykit savo draugams turgaus aikštėj, – pridūrė jis, – jeigu kurį nors pagausim pardavinėjant jūsų darbus užsieniečiams, apkaltinsim pažeidus mūsų prekybos ir eksporto įstatymus. Surasim jiems vietos pataisos kaime. Kiekvienas, kas turi pardavimui meno kūrinių, privalo juos parduoti vyriausybei. Tai principo reikalas.

Staiga atsistojo ir iškilo virš manęs kaip bokštas – aš po drobule, ant kojų driežas; atlošiau galvą.

– Iš jūsų kūrinių turi būti sudaryta kilnojamoji paroda. Ir turim rengti aukcionus...

Jis atsisėdo lovos kojūgaly. Paminėjo Paryžių ir Vieną, Torontą ir Sidnėjų, ir, žinoma, Čikagą. Atrodė manimi patenkintas.

– Savaiame suprantama, būsime partneriai, – paaiškino jis. – Jūs uždirbate – mes uždirbame. Parduodami jūsų kūrinius, mes gauname užsienio

valiutos. Vyriausybė turės truputį... diskretiškų pinigų. Padėsim juos į saugią banko sąskaitą. Europoje. Šveicarijoje. Kol kas – tai geriausia. Taigi, suprantate, jei tik susidaro kritiška padėtis – prisireikia, pavyzdžiui, kokių nors medikamentų – turim pinigų jų nusipirkti. Laimi visi. Jums – aprūpinta senatvė. Oficialioj gubernatoriaus rezidencijoj...

Aš papurčiau galvą.

– Tada – automobilis, jeigu jums reikės, ir vairuotojas. Geras maistas. Patogūs drabužiai. Garbė. Mes viskuo pasirūpinsim.

– Aš mėgstu gerą maistą, – pasakiau. – Patinka man patogūs drabužiai. Vairuotojas ir automobilis būtų kuo naudingiausi. Neklyskite manydamas, kad aš esu nedėkingas ir nepatriotiškas. Tačiau parodoj nėra ko išstatyti. Visi mano darbai iškelia. Jie arba buvo sudeginti su mirusiais, arba sugaužti pergamento utėlių, arba eksporto reketininkai juos išplukdė į Ameriką. Liko tik keli ornamentuoti vartų estampai prie ambasadų – ir viskas.

– Ko mes norime? – mygo Ministras, toks atsidavęs tam vienam reikalui, lyg būtų kurčias. – Paveikslų, tapytų drobėje ir papuoštų sidilų raštu. Ornamentiškų paveikslų, meno kūrinių – ne krautuvių iškabų ir panašiai.

– Bet nėra nė vieno.

– Nutapykit kelis. Jūs esate meistras. Turėtų būti paprasta...

– Jeigu tai būtų taip paprasta, – tariau aš, – jums nebūtų prireikę atvykti pas mane. Galėtumėt nusipirkti tai, ko norit, kiekvienoj būdelėj turguje. Panašiai kaip bulvių parduotuvėj.

– Na, pasistenkit. Priimkite tą pagrindinį iššūkį.

– Aš jau išaugau tuos iššūkius...

– Pabandykite, – pasakė Ministro protokolo viršininkas.

Penktadienį aš komfortiškai aplankiau savo dėdės kaimą. Dabar turiu ministerijos automobilį. Ir vairuotoją. Padarėm lankstą per krūmynus, atrūkom prie Italijos kelio galo, ir likusius kelis kilometrus iki kaimo bumpsėjo hidraulinė sedano pakaba. Dar niekad anksčiau nebuvo taip sušalęs. Namuose, žinoma, naktį šalta. Bet čia, tame automobilyje, sėdėjau sušalęs ir perdžiūvęs saulėje. Lauke nuo karščio pūslėjosi automobilio dažų sluoksnis. Ožkos buvo per daug apgruzdusios, kad galėtų pakelti užpakalius ir sprukti šalin.

– Oro kondicionavimas, – pasakė vairuotojas. Dirstelėjo į veidrodėlį, kad pasigėrėtų mano reakcija.

Aš linkčiojau galvą. Atrodė, kad išpūdis man padarytas.

– Elektriniai langai, – pridūrė jis.

Pasigirdo dūzgimas. Man iš abiejų pusių – kaip tirpstančios ledo lytys – stiklai pradėjo leisti žemyn, ir į automobilį įsiraitė dienos karštis.

– Stereokasetė, – tęsė jis ir paspaudė dar kelis mygtukus. Moteris dainavo man angliškai. – Elektriniai priekinio stiklo valytuvai.

Iš už gaubtuvo ant priekinio stiklo trykstelėjo muilinga skysčio čiurkšlė ir čia nusėdusias dulkes pavertė į purvą, šį nubraukė tylūs dvyniasparniai valytuvai. Aš senas žmogus – man problemų daugėja. Niekad nebuvo toks įkaitęs-sušalęs, niekad neteko taip lepintis ir taip nerimauti.

– Atlošiamos sėdynės, – toliau aiškino vairuotojas, – siestai.

Odinės pagalvėlės po sėdyne pradėjo bimbti ir svirti. Mano kojos kilo, nugara leidos žemyn – viskas vyriausybės sąskaita.

Mūsų atvykimas žmonėms mano dėdžių kaime nepadarė didelio įspūdžio. Viskas, ko jie norėjo, – tik tabako. Vairuotojas išdalijo cigarečių pakelį. Bet niekas nenorėjo automatinio automobilio cigarų uždegiklio ugnies. Nė vienas netroško rūkyti. Jie norėjo kaupti atsargas – praturtėt. Vairuotojas paskirstė ledo kubelius, išimtus iš šaldyklės automobilyje. Vaikai laikė juos ir stebėjo, kaip jie lėtai tirpsta – taip dingsta į auksą panašus piritas. Niekas neprišiminė mano dėdžių, nors mūsų giminės pavardė buvo gerai žinoma. Jie rodė man pirštais į medžius. Buvo ganėtinai prietaringi, kad gerbtų tą senų žmonių akaciją. Kantriai laukė malkų.

Aš atvykstu vieną kartą per metus – tik vieną kart – atiduoti pagarbą tai akacijai mano dėdžių kaime. Atvažiuoju po savo gimtadienio ir pririšu prie akacijos balto lininio audinio raištį, audeklo juostą.

Dabar ant to medžio plazdėjo nuo baltos iki pilkos, beveik juodos spalvos nuobrizgos. Lininio audinio buvo daugiau nei lapų. Senais laikais aš atjodavau asilu, vėliau atvažiuodavau autobusu, o dabar štai limuzinu, kurio oras – kondicionuotas. Tolumoje, už akacijų guoto, girdėjau savo vairuotojo stereokasetę ir vaikų spygčiojimus. Realybės palytėjimas tarp svajonių.

Išsiėmiau iš maišelio naują, neseniai išskalbtą ir išlygintą lininio audinio juostą ir rūpestingai dukart apvyniojau apie tą vieną gyvą šaką. Pririšau stipriu mazgu ir atsitraukiau atgal, statydamas kojas dailiai ir atsargiai, kaip didysis baltasis garnys. Lėtai – ir ne be įkyraus skausmo – aš nusišlapinau ant žemės prie savo giminės medžio šaknų. Atlikau abu – rašytinį ir privatų – ritualus. Paskui atsėdau ir pasimeldžiau. Aš meldžiausi – net ir šiame vėlyvame, nuobodžiame mano tiksliai geometriniame gyvenimo tarpsnyje – už Lelijos Mirtį.

Štai ko mokė mus, vaikus, – kai Dievas kūrė Mirtį, sukūrė ją dviejų rūšių, Lelijos Mirtį ir Mėnulio Mirtį. Mūsų pasirinkimas priklauso nuo to, kaip gyvename savo gyvenimą. Lelijos gyvena kaimenėmis. Jos veši tik tarp jų rūšies augalų. Išleidžia atžalas, kurios jas pakeičia ir užtikrina, kad lelijos išliks gyvos po mirties. Mėnulis yra atsiskyrėlis ir bevaikis. Neturi jokių atšakų. Tačiau kai jis miršta, prisikelia vėl gyventi. Aš pragyvenau mėnulio gyvenimą. Ar man skirta mirti ir vėl prisikelti? Ar atlyginimas už vienašvę žemėje turėtų būti tam tikros rūšies nemirtingumas?

Šiais laikais, žinoma, pasirinkimas nebėra toks pat. Jie išvalė lelijas iš upės. Mėnesieną užgožė gatvių lempos ir automobilių žibintai. Dabar žmogus pasirenka arba kremaciją, arba palaidojimą. Tai yra pelenus, arba kaulus. Mes pasirenkame savo mirties rūšį pagal tą būdą, kaip gyvename savo gyvenimą. Apkalta paskelbta cigaretėms ir alkoholiui, gyvuliniam riebalams ir lovos partneriams.

Todėl – grįžimas prie to limuzino ir vėsus važiavimas į miestą; malda ir perdirbtas oras: išsivadavimui nuo Mėnulio Mirties. Taigi atgal per krūmus prie mano Vakarinio Stalo viduriniame kambaryje.

Pradėti meno kūrinį – paprastas dalykas tiems, kurie turi valios: stalas, šiek tiek gražių spaustuvinių dažų, keli teptukai, truputis kreidos dulkių (sugeriamasis popierius – nepatikimas) ir geras apšvietimas – tai viskas, ko reikia.

Iš pradžių pratimai. Kaligrafo rankos įsitempusios, galimas dalykas, nuo dažų maišymo arba dėl užsimiegojimo kankinant blogiems sapnams. Jos turi būti atpalaiduotos. Susijaudinimo reikia atsikratyti juodraštyje – paišinėjant, kol plunksnos ir teptuko brūkštelėjimai tampa ryžtingi ir įtikinami. Tada kaligrafas gali imtis kompozicijos apmatų ir ataudų, įveikti komplikotus iššūkius – senas taisykles, kurios lemia atskirtinių ženklų išdėstymą, suderinti su įkyriomis sidilų kalbos rašybos keistenybėmis. Ir dabar tos raidės turi būti dar kartą perrašytos, patobulintos – kad būtų iki galo suformuota matmenų pusiausvyra, atskleistas visų dalių subalansavimas ir ritmas, per formą išreikšta prasmė. O tada kaligrafas turėtų palikti savo darbą ir truputį užvalgyt, galbūt nueiti pas draugą, grįžęs nusimaudyt vonioje, šiek tiek nusnausti. Tegul šriftai bręsta. Jis siekia aukščiausios intelektualinės rūšies grožio, verčiausio apmąstymų, kultūringiausio ir įmantriausio. Čia negali būti jokio skubėjimo.

Paskui, pailsėjęs, kaligrafas vėl žiūri į savo pirmuosius eskizus. Tiria juos dar prie vieno stalo, apšviesto kitokia šviesa. Stebint jo įdėmiam žvilgsniui puošybos temos raitosi apie raides. Kufiškas šriftas* ir kursyvas diskutuoja jam prieš akis ir pateikia savo išvadas. Jis, pasidėjęs švarų pergamentą, sėdi susistatęs naujai sumaišytus dažus, jo galva nesisuka, ji rami, dėl nieko neabejoja. Šis – lengviausias ir baigiamasis eskizas.

Man taip nepasisekė. Šiandien atvyko to Ministro protokolo viršininkas. Jis pasidomėjo, kaip man sekasi kurti savo didįjį darbą. Parodų datas, pasakė jis, jau suderintos.

– Na, žinote, – pradėjau aiškinti, – aš nieko neturiu parodyt.

– Tada – greitai pradėkit. Laikas spaudžia.

– Aš – senas žmogus, – tariau. – Praradau savo talentus, – pakėliau aukštyn (nuoširdžiai) pervirš drebančias rankas. – Aš sėdėjau prie savo trijų stalų dvi savaites. Išėikvojau stopą** popieriaus ir pusę kilogramo spaustuvinių dažų. Nieko neišeina. Daugiau neturiu idėjų. Geriau atšaukite parodas...

Tas adjutantas atrodė labai suglumintas. Voliojo burnoje kramtomąją. Apšidairė – gal ras name kokį nors mano melo požymį.

– Ministras nebus patenkintas, – galiausiai ištarė. – Mes turim su jumis susitarimą.

Patraukiau pečiais. Dėl nieko aš nesitariau.

– Jūs naudojate vyriausybiniu automobiliu! Naudojate vyriausybės vairuotoju! Esat nepatikimas! Apgavikas!

Vėl patraukiau pečiais. Mano ranka iš tikrųjų drebėjo.

– Numirsi kalėjime! – suriko jis. – Sudeginsim tavo namą! – kelias akimirkas pavaidino ekspromtu mano baisų likimą. Paskui pakėlė rankas aukštyn, sulig krūtine – atkišęs delnus, – taip duodamas suprasti, jog surado sprendimą ir grasinimus baigė. – Nieko nesakyk Ministrui, – nukirto. – Ministras perdavė visa tai mano atsakomybėn. Supranti, tu? Galiu palengvinti tau užduotį. Padarysi, kaip tarėmės, nes aš galiu būt labai žiaurus. Pašauk savo tarną!

* Ankstyviausias islamo raidyno šriftas; manoma, kad jis buvo sukurtas Irako mieste Kufoje, antikiniame kultūros centre; seniausi juo parašyti Korano egzemplioriai datuojami VIII a. Šiuo šriftu buvo iškalami ir užrašai antkapiuose, monetose, ant pastatų.

** 480 popieriaus lapų.

Sabino atėjo iš kiemo ir atsisėdo, kaip jam buvo liepta, ant išklotų plytelėmis grindų. Adjutantas prisidėgė cigaretę ir paptelėjo kelis kartus, kol galiukas ryškiai sužibo. Tada užgesino – durdamas į Sabino galvą! Degančių plaukų smirdesys susimaišė su tabako kvapu. Sabino, atrodė, nieko nejuto – jį tik apėmė baimė ir bloga nuojauta. Tas adjutantas ir ministerijos protokolo viršininkas išsiėmė iš burnos gumą ir prispaudė ją – taip pat prie Sabino galvos, prie odos!

– Štai tau! – sušnypštė jis.

– Bravo!

– Šitas – tik tam, kad tau kiltų kokia nors mintis, – paaiškino adjutantas. – Dabar – prie reikalo.

Padėjo storą, prikimštą banknotų, voką Sabino ant galvos. Tas išlaikė pusiausvyrą. Turtas.

– Tai turėtų tave įkvėpti, – pridūrė jis ir, sugaišęs tik dalelę tos ceremonijos, kurios atlikti buvo įėjęs, apleido mano namus. Sutikau savo gyvenime daug keistų vyrų, bet šis buvo keisčiausias ir pats kvailiausias.

Vis daugiau laiko pragulėdavau lovoje kartu su gekonu. Nieko daugiau negalėjau galvoti – tik apie darbą. Tačiau prie savo stalų nieko nesukūriau – matėsi tik geometrinės arabeskos pabraižinėjimai, rašto parodijos. Aš miegojau aukštiekninkas, kaip rekomendavo didysis kaligrafas Mir Ali iš Tabrizo. Tokiu būdu jis buvo įkvėptas sugalvoti Nasta'liq*, tą kabantį musulmonų raštą. Sapne jam pasirodė kurapka ir pamokė, kad raidėms reikia suteikti paukščio sparno formą. Bet man nesisapnavo niekas kitas – tik jaunos jaunos panelės. Ar galėčiau didžiajai Ministro parodai sukurti raides, panašias į jaunas mergaites?

Sabino pabėgo nuo manęs. Baimindamasis dėl savo gyvybės. Dabar aš neturiu žmogaus, kuris paruoštų valgi, išskalbtų mano mantijas, nueitų į turgų nupirkti truputį maisto.

Kiekvieną dieną temstant – kai tik mėnulis išnyra žemai virš horizonto – aš einu prie turgaus būdelių likučių. Ten patiriu malonumą. Žmonės man šūkčioja, taip jie buvo įpratę, kai aš turėjau turguje savo būdelę. Čia aš esu garsi asmenybė, dabar, kai mane aplankė Ministras, o amerikiečiai paspruko išsiveždami mano sukurtus krautuvų fasadus. Nusiperku truputį žuvies ir kelis vaisius. Sėdžiu sirų bare ir geriu arbatą, o maži berniukai, pasamdyti už kelias monetas, nubėga paimti mano švarių skalbinių, arba nupirkti kokio sunkesnio daikto. Tasai siras sėdi su manim ir karčiai skundžiasi: klientūra bloga, per daug įstatymų, valstybinių mokesčių, jaunimas nepagarbus, doras žmogus negali sąžiningai užsidirbti pinigų, vagys – visur, niekas nežino, kaip sunkiai jis dirba, gyvenimas – žiaurus, vienos išlaidos, dar ta kaitra.

– Sakykite man, sere, – paklausė jis vieną dieną, – ką turi daryti verslininkas? Jis turi sekti rinką. Pasiūla ir paklausa. Jūs esate įtrauktas į tai, todėl suprasite... – padarė pauzę, kad užsakytų šviežios arbatos ir sužadintų mano smalsumą. – Kai pirmasis amerikietis nusipirko Dunio krautuvės fasadą, man pašiurpo ausys – kaip ir kiekvienam geram verslininkui. Trys tūkstančiai dolerių! Už krautuvės fasadą? Ką gi – aš suvokiau: galimybė. Turgus buvo pilnas

* Vyraujantis persų kaligrafijos stilius XV ir XVI a.; išradėjas – Mir Ali iš Tabrizo.

turistų. Mano bare – taip pat jų daug. Visi jie kalbėjo tik apie jus – jūsų meną, sidilų raštą. Sėdėdavau kartu su jais prie tų stalų, kad patobulinčiau savo anglų kalbą. Ar aš pažįstu jus, jie norėjo žinoti. Ar jūs turit kokį nors kūrinių pardavimui? Ne krautuvių fasadų. Krautuvių fasadai per dideli. Ką nors mažo formato. Kažką kita, ką būtų galima suvynioti ir parsivežti lagaminėly namo. Na ne, aš nieko neturėjau. Bet verslininkas niekada nesako ne. „Ateikit po trijų dienų, – pasakiau jiems, – ir tada, galimas dalykas, aš jau būsiu ką nors suradęs. Bet, savaime aišku, tai brangiai kainuos.“ – „Tas *brangiai* mums nesvarbu“, – atsakė jie. „Taigi... – siras nusišypsojo savo paties sumanumui. – Nuėjau pas vieną žmogų – leiskite nesakyti pas ką – ir jam tariau: „Galiu tau sumokėti tiek ir tiek už gražų sidilų raštą. Žinoma, nupieštą meistro. Ne per didelį, atsimink!“ Ir po dviejų dienų tas mano draugas grįžo pergamentu nešinas. Labai subtiliu kūriniu. Gražus, aiškus parašas...

– Manęs neapgavo. Pats piešinys buvo puikus, bet matėsi, jog rašė mėgėjas, paskubomis. Ir rašalas – prastos mokyklos rašalas, išdžiūvo jis nelygiai. Tai buvo kopija. Bet meistriškai pasirašyta kopija. Užmokėjau savo draugui tiek ir tiek. O rytojaus dieną pardaviau tokiam amerikiečiui – už tiek ir tiek, ir dar tiek! Geras biznis. Visiškai legalus. Kas aš esu – raštų ekspertas? Iš kur man žinot? Taigi aš pasakiau savo draugui: „Geras, visiškai geras, atnešk daugiau, bet pardavinėk tik man vienam.“ Tai irgi nusistovėjusi patikimo verslo tvarka: kontroliuok tiekimą, įsteik kuklų monopolį, palauk, kol kainos pakils, parduok. Paprasta. Antrasis sirų prigimimas. Tad įsivaizduokite: mano sandėlis – pilnas jūsų puikių darbų, jų kainos kyla diena iš dienos, minutė po minutės. Ruošiausi tapti turtingu turtingu žmogumi. O mano draugas jau buvo pasiturintis žmogus, gavęs tuos pinigus, kuriuos jam užmokėjau. Ir aš jau svajojau numirti Damaske, prieš tai dar pamatyt savo brolius Alepe – pirmą kartą per dvidešimt metų, ir dar svajojau: aš sėdžiu įmerkęs kojų pirštus į Eufratą, mojuoju atsisveikindamas – sudie, versle, per amžius... Paskui – žinot, kas atsitinka oro uoste? Jie areštuoja mano amerikietį. Konfiskuoja jo pergamentą. Kelias dienas laiko – teprisitraukia dvoko – policijos barakuose ir kaltina, kad jis apeina jų naujus eksporto nuostatus. Senienų ir istorinių kūrinių kontrolė (piešiniai žymėti atgaline data). Jie užgaulioja jo žmoną. Gąsdina jo vaikus. Amerikos ambasadorius keliskart apsilanko pas Ministrą. Susitaria – pagalbos sandėris. Tas amerikietis paleistas ir išsiųstas į tėvynę, į jo didelį namą Masačusetse. Mane aplanko Ministro žmogus. „Niekad daugiau, – sako jis man, – nepardavinėk meno kūrinių užsieniečiams. Jeigu parduosi, turėsi didelių nemalonumų. Šiaip ar taip, turi dabar didelių rūpesčių. Elgiesi neapgalvotai.“ Gal nebus atnaujinta mano prekybos licencija. Galbūt pareikalaus paso – kruopščiai apžiūrai Ministro kanceliarijoj. Dabar aš jau niekad nenumirsiu Damaske. Kodėl? Dėl to, kad aš esu verslininkas. Pasiūla ir paklausa.

Mes, du seni vyrai su nykstančiomis svajonėmis, išėjome iš baro į sandėlį. Čia, prie kolos ir vaisinių gėrimų dėžių, vyno ir alaus butelių, gulėjo paveikslų dėklas, pilnas pergamentų. Neišskaitomumas – toks buvo tų klastočių leitmotyvas, kiekvienas potėpis – perdėtai puošnus ir nevienodo lygio. Ne vietoje padėti kirčiavimo ženklai abejojančiai kybojo virš parašytų su klaidomis žodžių. Visi pasirašyti mano pavarde...

Galų gale susapnavau įkvepiantį sapną. Sapnuoju – didelė galerija pilna madingų europiečių, vilkinčių geriausiais drabužiais; jie, laikydami rankose brangius katalogus, lėtai vaikšto aplink eksponatus. Aš, vėl jaunuolis, apsirengęs europietišku kostiumu, stoviu aiškindamas puikiai moteriai vieną subtilią detalę.

– Štai, – kalbu jai, – aš parašiau ne vietoj tą balsę ir skaitant skamba „Moon“, ne „Man“. O čia – raidės, kurių nėra sidilų rašte, niekas jų neiššifruos. Jas rašydamas paspaudžiau plunksną taip stipriai, kad lūžo galiukas. Taigi išėjo ne kirčio ženklas, bet juodulys.

Moteris supratingai šypsosi. Galerijoje kyla ovacijos. Turtingi vyrai man spaudžia ranką. Tas Ministras irgi paspaudžia. Išvystu sirą, skalaujantį kojų pirštus plačioje upėje. Matau Sabino savo kieme. Regiu – mano akacija išleido naujų atžalų.

Prabudęs pamačiau šalia lovos gulintį storą užklijuotą voką. Atplėšiau. Viduje – pluoštas banknotų. Apsirengiau ir nuskubėjau į sirų barą.

– Tavo pasakojimas mane sujaudino, – pasakiau tam sirui. – Tai mano klaida, kad praradau pinigus. Prisiimu kaltę.

– Na, gal... – sutiko siras.

– Prašau, paimk šį voką. Duok man tuos pergamento ritinėlius.

Siras pamatė, koks storas vokas, ir nesiderėjo. Pažadėjo duoti man nemo kamai arbatos savo bare, „kol angelai, pripažindami tavo gerumą ir sąžiningumą, paims tave į Rojų“. Padėjo voką į seifą ir užsikabino raktą ant aukso grandinės prie kaklo. Pridėjo pirštą prie lūpų.

– Nieko nesakyk, – paprašė. – Viskas – tarp draugų...

Dabar tas Ministras surengė parodą, o aš dirbu tik tam, kad prisidėčiau nors vienu autentišku kūrinium. Mano paskutinis kaligrafijos darbas, tas darbas, kurį buvau numatęs įkišti į bambuko tūbelę, užantspauduoti ir nurodyti, kad būtų sudegintas per mano laidotuves, dabar tam ir ruošiamas, užuot išsiuntus jį į Vieną ar Paryžių, arba Čikagą. Tame kūrinyje surašytos mano Nuodėmės ir Dorybės.

Aš, gerai išmanantis dalyką ir mokslingas, sėdžiu prie savo stalų, pinu kufiško rašto saitus: vertikalūs raidžių brūkšniai – lapuoti, galvutės – gėlių žiedai. Vingiuoju šriftų raštus, lapų ir ūselių. Glaudūs, disciplinuoti vertikalinių brūkšnių paradai žygiuoja skersai pergamento, kad apačioje sustotų kaip po komandos „Ramiai!“, maskuodami mitinius gyvūnus. Žiedai, gėlių ir vaismedžių, krinta tarp specialios paskirties žodžių, sudarydami paprastus geometrinius marginius.

Aš padalijau popierių į keturis stačiakampius ir kiekviename įkurdinau po dorybę, apsikabinusią ydą. Prisipažįstu kaltas dėl Geidulio, tačiau, siekdamas sumažinti nusižengimą, šalia įvardijuju Skaistybę. Sutinku dėl Savanaudiškumo, bet norėdamas apsiginti iškviečiu Savimone. Padailinu pusinėmis palmėmis Neapykantos Žmonėms sąvaras ir pateikiu sąrašę pavardes tų, kuriems man nepasisekė padėti. Tačiau aš taip pat pareiškiu apie Pakantumo dorybę ir išstatau tuščią – bevardį – registrą tų, kuriems kada nors tyčia pakankiau. Mano didžiausia dorybė buvo Talento dorybė. Išrašiau ją didelę ir paprastą. Nesudėtingumas yra meistro žymuo. Talentas dalijasi savo stačiakampiu su Apgavyste, tas pats žodis sidilų kalba reiškia Klastojimą. „VISAS

ŠIS KŪRINYS YRA SUKLASTOTAS“, – užrašiau ir papuošiau auksu. Dabar mano Nuodėmės ir Dorybės išvardytos. Aš palikau rankraštį nepasirašytą...

To Ministro žmogus pabandė mane įtikinti, kad lydėčiau parodą į visas galerijas pasaulyje: dalyvauti pokalbiuose ir duoti interviu, lankytis dideliuose aukcionuose. Bet aš paaiškinau, jog esu per daug netvirtas, ir tas adjutantas primygtinai nereikalavo.

Ministras labai patenkintas. Jis atvyko pagirti manęs už pastangas ir pakartoti pažado dėl prabangos, kurios sulauksiu senatvėje. Pasidomėjo, kokios galimybės sukurti daugiau darbų. Bet aš paaiškinau jam apie Pasiūlą ir Paklausą. Užtvindyk rinką, pasakiau jam, ir kainos nukris.

– Jūs esate gerai žinomas visame pasaulyje, – tarė jis, sėdėdamas mano lovos kojūgaly ir stebėdamas gekoną, įsitaisiusį tarp antklodės klosčių. – Mūsų šalis dabar labai gerbiama. Europoje ir Amerikoje menas vertinamas.

Pakilo išeiti.

– Dar toks nedidelis dalykėlis, – pridūrė. – Yra vienas pergamentas, kuris nepasirašytas...

– Ar tai svarbu?

– Kainai, vertei – tai viskas. Meno pirkėjai nori žinoti, kad perka autentišką kūrinį. Jei nėra parašo...

– Tada – parduokit tą vieną pigiai, – pasiūliau aš. – Tai gera verslo praktika – turėti kažką pigaus tarp brangesnių.

– Puiku! – pasakė Ministras. – Jūs esate labiau patyręs gyvenime, nei aš įsivaizdavau.

Palikau nurodymus tam sirui ir Duniui, geležies dirbinių pirkliui, ir visiems, kurie pažinojo mane turgavietėje, kad, man mirus, jie sudegintų mano kūną, supiltų pelenus į urną ir nuvežtų į mano dėdžių kaimą. Ten jie turi palaidoti mane po akacija. Dunis paklausė apie mano Nuodėmės ir Dorybes, tačiau aš paaiškinau, jog gyvenau taip atsiskyrėliškai, kad neturiu nei vieno, nei kitų.

– Ką – netgi nedidelės smulkios silpnybės, kartais? – paklausė jis.

– Ne, nieko, – pasakiau. – Mano sąžinė švari.

Nuodėmių sąrašo sudarytojas, priminiau jam, turi būti laisvas nuo nuodėmių. Tai yra paprotys ir taisyklė.

Dabar vaikštau tarp savo skirtingų stalų beveik tuščiai. Retkarčiais išsimu dažų ir popieriaus – na, praeitį prisimindamas – ir minutėlę papaišinėju. Tačiau manęs nedomina raidės. Ieškojimas Reikšmės Formoje priklauso seniai praėjusiai epochai. Dažnai piešiu mišką. Medžiai beveik nuogi, be lapų, virš horizonto pakibęs mėnulis. Švinta ar temsta? Greit mes visi sužinosim.

Versta iš:

Jim Crace. CONTINENT. London: Penguin Books, 2001

DONATA MITAITĖ

„Greta pradžia ir pabaiga...“

Ir sovietinių, ir posovietinių laikų literatūrologų rašiniuose varijuojama iš esmės teisinga, bet ir unifikuojanti poetus tezė, kad Alfonsas Maldonis „pagal pasaulėjautą ir idėjinę evoliuciją <...> priklausė 30-ųjų metų kartai“¹, t. y. Algimanto Baltakio, Janinos Degutytės, Justino Marcinkevičiaus kartai. Sovietmečiu šie poetai dažnai būdavo vertinami kaip lietuvių poezijos gaivintojai po stalinizmo išalo, vėliau daug kalbėta apie jų konformizmą (kiek atlaidžiau žiūrėta tik į Janiną Degutytę), reikalauta viešos atgailos už tikras ar tariamas ano laiko nuodėmes, o jų kompromisai priešpriešinti nenuolankiai disidentų laikysenai. Šiandien ryškėja vis blaivesnis ir objektyvesnis vertinimas, suvokiant šios kartos kūrybą kaip dalį vadinamojo „konservacinio“ lietuvių kultūros diskurso, siekusio nors ir kompromisų kaina išsaugoti nacionalinę kultūrą. Tas diskursas jai buvo ne mažiau būtinas, kaip ir jokių nuolaidų okupacinei valdžiai nepripažįstantis „kovingasis“ diskursas².

Nesiginčydamą su vertinimo schemomis ir kartais aiškiais perlenkimais, šiame straipsnyje pabandyti pažvelgti į tuos asmeniniame archyve³ likusius A. Maldonio tekstus, kurie liudija poeto gyvenimo dramą, dėl istorinių aplinkybių užspaus tas jo galimybes, viešumoje nerodytus kitokius tekstus, kūrėjo moralinę savistabą, rankraščiuose vėl ir vėl grįžtant prie skaudžių ne tik jam pačiam, bet ir visai Lietuvai epizodų. Reikia pasakyti, kad A. Maldonis buvo ne tas rašytojas, kuris itin rūpintųsi savo archyvo kaupimu, tvarkymu ar saugojimu. Daugiausia

¹ Areška V. Pritarimas ir pasipriešinimas. 30-ųjų metų karta / XX amžiaus lietuvių literatūra. – Vilnius: Vaga, 1994. – P. 218.

² Vartoju vertybiniu požiūriu neutralią istoriko Valdemaro Klumbio terminologiją. Žr.: Klumbys V. Požiūris į pasipriešinimą, prisitaikymą ir tautos išlikimą sovietmečiu // Colloquia. – Nr. 22. – 2009. – P. 51–70.

³ Nuoširdžiai dėkoju Idalijai Maldonienei, geranoriškai leidusiai susipažinti su didele to archyvo dalimi.

nebaigtų ir keletas beveik baigtų eilėraščių aplanke, ant kurio poetas užrašė „Sąvartynas“, ir kur, žmonos liudijimu, jis dėdavo pradėtus ir nebaigtus rankraščius, kitą dieną ką nors iš ten išsitraukdavo, taisydavo, baigdavo rašyti, arba vėl gražindavo lapą atgal. Lapų ten įvairiausių: įprastinio A4 formato ir, matyt, išplėsti iš kokio nedidelio bloknoto, tvarkingi ir apiplėšyti, aprašinėti, apipiešti, sudėti į aplanką kaip papuola, nesilaikant chronologinės ar kokios kitos tvarkos. Tik patys ankstyviausieji (dauguma jų – aplanke „Pagrėbstams“) eilėraščiai parašyti rašomąja mašinėle, o vėliau nedaug taisyti ranka, juos galima bent jau sąlygiškai laikyti baigtais. Visų kitų likę neperrašyti rankraščiai, variantai, atskiros strofos, dažnai tik pradiniai apmatai. Beje, pernelyg nesureikšminant, aplanų pavadinimus galima ir interpretuoti: tas, kuriame daugiausia jaunystės eilėraščių, o poetinio vyksmo vieta dažniausiai kaimas, pavadintas „Pagrėbstais“. Dauguma kitų rankraščių jau atsidūrę „Sąvartyne“. Dar keliuose aplanuose – daugiausia spausdintų knygų rankraščiai. Archyvas leidžia susipažinti su dar nespausdintais jaunystės eilėraščiais ir jau nebeužbaigtais paskutinių metų kūriniais, jame tikrai „greta pradžia ir pabaiga...“, kaip apie žmogaus gyvenimą apskritai rašė poetas viename rinkinio „Rytas vakaras“ eilėraštyje.

A. Maldonio archyve išlikę nebaigtos „Didžiosios autobiografijos“, turėjusios išsamiai aprėpti viso jo gyvenimo istoriją, fragmentai, rašyti paskutiniais dešimtmečiais, gali būti savotiškas poeto gyvenimo autokomentaras, deja, toli gražu nebaigtas ir apimantis tik jaunystės metus. Tie fragmentai šiek tiek plačiau paaiškina A. Maldonio biografijos pradžią, kuri daug ką nulėmė tolesniame gyvenime.

Dešimties hektarų tėvų ūkis Dzūkijos smėlynuose leido šeimai gyventi labai neskurstant, bet ir nejučiant jokio pertekliaus. Jauniausias šeimoje, būsimasis poetas, šešerių metų amžiaus per gerokai vyresnį brolio ir sesers pečius žiūrėdamas išmoko skaityti. Jis anksti pajuto to, ką kaimo gyvenimas siūlo ir ko norėtų jis pats, nesutapimą: „Nepasakyčiau, kad <...> man buvo itin malonūs tie nesibaigiantys, kaip vežimo ratas apie savo ašį besisukantys darbeliai ir pareigos. Buvo baisoka pagalvoti, kad taip bus iki amžino atilsio sugiedojimo. Aš net visas virpėdamas veržiausi kažkur tolyn į pasaulį prie knygos, prie šviesos, į man nežinomą, bet tokią kerinčią būtį. Bet tuos darbus darbelius dirbdavau. Buvo ir kažkokio azarto, kurį susikuri, norėdamas parodyti, kad kartą pradėjęs sugebi užbaigti.“ Turbūt panašiai vėliau A. Maldonis žiūrėjo į kartą prisiimtas kad ir nelabai mielas valdiškas pareigas, kurių gyvenime turėjo daug ir kurios, ko gero, mažino potencialių jo poezijos skaitytojų skaičių, nes ant visos jo kūrybos tarsi uždėdavo sovietinių oficialių įsipareigojimų antspaudą. Ką tik išleistoje poeto rinktinėje „Šviesa pro lapus“ spausdinamose nuotraukose krinta į akis kontrastas tarp įsitempusio, tarsi kauke pridengto poeto veido oficialiuose renginiuose ir žmogiškai šilto Linmarkyje, kur jis važiuodavo ilsėtis vasaromis.

Galutinai atsisveikinta su gimtine 1951 m., pokario permainingų ir kovų fone: „Jau buvo uždėti ne tik gaspadorėliams, bet ir sklypininkėliams nepakeliami mokesčiai, buvo matyti, kad jų išsimokėti niekas negalės, kad tėra du keliai: ar rašytis į kolūki, likti, kaip tais laikais buvo sakoma, vien su autais ir su pautais, ar džiovintis duoną ir laukti pasiuntinių su nemokamu pavežėjimu pas baltas meškas. Alovėje, Rimėnuose, Meškučiuose, Kalesnykuose kolūkiuose žmonės jau buvo surašyti. Paskutinę rugiapjūtę mūsų kaimelio jaunimas suvarė į galubarius su talkom. Per dieną 10–12 dalgių pradalgėje, pora už poros, nors tu žalias ar mėlynas – varykis pirmyn, nes jau spygčioja griebėja, kitam dalgiui palei rankas švytruojant. Vakare pabaigtuvės, armonika, samagonas, dainos – „Ko liūdi,

žalia giružė, ko tu nuliūdai? Gal suspaudė tau širdelę bėdos ir vargai?..“ Paskutinės miško dainos. Per savaitę nušniojome rugius visam kaimui, tiem, kurie dar buvo likę neiššaudyti ar neišvežti, dar sėjo ir pjovė. Net ir man, tuo metu turėjusiam arklio sveikatos, girdžėdavo sausgyslės, aukščiau peties negalėjo pakilti ranka.

Išvažiavau tais metais į Vilnių pačioje rugpjūčio pabaigoje. Naktys buvo labai neramios. Bene paskutinę naktį prieš išvažiuojant, grįždamas iš kaimyno Balčiūnų Augusto, užkopęs ant Žvyrynės kalno, apsidairiau. Visais šonais liepsnojo gaisrai, pleškėjo suvežtas pirmųjų kolūkių derlius. Stovėjau keletą valandų, žiūrėdamas į šmėzeliuojančias raudonas pašvaistes, įsiklausydamas į tolimą duslų automatų tratėjimą. Štai šitaip ir atsiveikinau su gimtaisiais namais.“

Brolio ir sesers likimai klostėsi nelengvai: sesuo labai anksti ištekėjo už būsimo „liaudies priešo“ (pokario metais pavaikščiavęs su automatu po miškus, paskui lyg ir grįžusio į legalų gyvenimą, bet vis tiek galų gale pataikiusio į Sibirą), brolis 1942 m. išvežamas darbams į Vokietiją, ten jo pėdsakai ilgam dingsta, kol septintajame dešimtmetyje atsiranda tik kapas Slovėnijoje. Jų likimai sovietiniais metais komplikavo ir jauniausio brolio gyvenimą. Į komjaunimą jis įstojo priešpaskutiniame universiteto kurse 1953 m. savo mokytojo Ipolito Cieškos patariamasis, nes pajuto, kad juo ima domėtis atitinkamos tarnybos. Tai buvo ne įsitikinimų ir ne karjerizmo, bet būtinosios ginties nulemtas žingsnis. Dėl tų komplikacijų, kaip pasakojama „Didžiojoje autobiografijoje“, pražuvo ir anksstyvosios A. Maldonio kūrybos dalis: „Žiūrėdamas į vakarų tolimas, nuo vaikiškų nestygstančių troškimų pereidamas prie jaunuolio nerimo, 1946 metais ir eilėraščius pradėjau rašyti. „O mėlynoji toluma...“ Taip ar kažką panašiai įrašiau tada į dienoraštį, pradėtą 1944 metais, kuriame buvo surašyta visa to meto mano apylinkės ir kaimo žmonių gyvenimo kronika. 1954 metais išsigandęs galimos kratos, tą „ikaltį“ įmečiau į Nerį.“ Kratos išsigąsta, nes Komjaunimo centro komitetas dėl neaiškiaus, jų nuomone, brolio likimo A. Maldonio kaip nepatikimo nepatvirtino „Lietuvos pionieriaus“ redakcijos stilistu-korespondentu.

Esmingai apsispręsti teko bebaigiant universitetą, kai reikėjo pirmiausia pačiam sau pasakyti, „ką daryti su tais savo rašymo bandymais. Mėgėjiškas rašinėjimas į stalčių jokios ateities nežadėjo. Rašyti ir spausdintis? Toks sprendimas jau ir tada, kad ir intuityviai suvokiamas, reikė, kad priimi gyvenimą tokį, koks jis yra, gal tam tikrą dalį iš to, kas buvo. O ką darai, jeigu nepriimi? Ar dirbdamas kokį kad ir menką valdišką darbėlį, mokytojaudamas, sakysime, tu įrodai, kad nepriimi? Kam tu ruošiesi tuos penkerius metus universitete, kokio tikslo siekei tada?“. Priimtas sprendimas, aišku, buvo konformistinis, nors iš tikrųjų toks buvo bet kuris universitetinį A. Maldonio išsilavinimą atitinkantis darbas. Kad ir esama išimčių, vis dėlto tik į stalčių rašantis poetas per ilgus tokio rašymo metus dažniausiai arba iš viso užslopsta ir nutyla, arba užsikonservuoja savo jaunystės poetikos sistemoje.

A. Maldonio archyve yra likę keletas tų „mėgėjiškų rašinėjimų į stalčių“, kitaip sakant, eilėraščių, parašytų anksčiau, nei priimtas minėtas apsisprendimas, ir aiškiai neskirtų spaudai. Keletas jų 1993 m. buvo išspausdinti dar paties poeto sudarytoje rinktinėje „Baltasis skersgatvis“. Džukijos kaimo likimas, atsiveikimas su tėviške – tokios būtų svarbiausios nespausdintų eilėraščių temos. Neseniai sukolektyvinto kaimo realybę atspindinčiuose eilėraščių vaizduose jau atpažįstama ironiškai sarkastiškoji būsimojo poeto talento pusė:

Apskretę pašiurpę arklių būriai
Šerkšnotą žolę gramdydami po pievas tąsas.

Ant nesudygusių rugių
Krypuoja varnos nuo šono ant šono.
Sekmadienis. Dainuoja kaimas iš širdies,
Apkvaišęs nuo šviesaus gyvenimo ir samagono.

Ši citata iš 1951 m. eilėraščio, o štai dar vienas ankstesnis 1949 metų vaizdelis iš natūros: „Klykia armonika kaime. / Našlaičiai sodai žydi.“ Pažinoję A. Maldoną prisimena, kad daina „Oi kas sodai do sodeliai, kada žydi, kada ne“ buvo viena iš jo myliausių. Beje, valstietiškas šaknis tebejaučiančių Baltijos šalių literatūrų atstovams, netgi tiems, kurių kūryba oficialiai buvo tarsi visiškai priimtina, „sodyba“, „sodas“ buvo tie įvaizdžiai, per kuriuos kartais nejučia prasisiverždavo nesutapimas su režimu. Antai estų rašytojos Lilli Promet romane „Merginos iš dangaus“ (1977), kuriame pasakojama apie sovietinių partizanų ryšininkes karo metų Estijos kaime, ištremtųjų, per karą dingusiųjų sodai – „gedulingi“, galioja nerašytas moralinis draudimas skinti jų obuolius.

Tai, kas vyksta Dzūkijoje, neteisinga, – liudija jauno A. Maldonio eilėraščių vaizdai: tėviškės žmonės „pažeminti, mirtinai nusikamavę“. Žmogus ten „išniekina žmogaus lavoną, / Žmogus sutrypia ašarą ir duoną“. „Nėra tau ateities“, – sakoma kreipiantis į Dzūkiją. Jau ne ironiškai, bet skaudžiai lyriškai apie Dzūkijos likimą kalbama 1948 m. spalį parašytame eilėraštyje „Išeinant“:

Lieki giliai paslėpus sunkią gėlą,
Lieki pilka, lieki tokioj gūdžioj naktį.

Raudosi ir gaisrų girliandom puošies,
Neliks širdies, kuri nesusidrums.
Ką aš tau pasakysiu, ką tau padainuosiu
Iš savo tolumos, iš vienumos?..

Eilėraščio leksika romansiškai aptrinta, bet beviltiškumo nuotaika atkuria. Nors ir palikus tėviškę, dvasiniai saitai išlieka, o moraliniai įsipareigojimai galioja. Viename 1948 m. parašytame eilėraštyje (tai dar tik pati A. Maldonio eilėraščių pradžia) kalbama apie atsisveikinimą su gimtąja pastoge, apie grakščią liepą, pažadama: „Pareisim kad ir keliais, / Jei liksime gyvi.“ Šis pažadas likimiškai atsišauks pačioje poeto gyvenimo pabaigoje.

Be abejo, santvarkos pakeitimo kaip ir kaimo sukolektyvinimo teisėtumo ir progresyvumo nebuvo galima kvestionuoti iki pat Nepriklausomybės atkūrimo. V. Kubiliaus teiginys, kad A. Maldonio „jau nebeužkliudė dramatiškų konfliktų ir lūžių situacijos, tokios aštrios A. Baltakio knygoje „Velnio tiltas“⁴, teisingas, jei turime galvoje pirmąsias poeto knygas. Vėlesniuose rinkiniuose apie Dzūkijos, savo kartos likimą A. Maldonis iš esmės pasakė labai daug, tik ne taip tiesmukai, kaip archyve likusiuose pirmuosiuose bandymuose. Reikėjo laiko, kad šioms temoms poetas surastų cenzūrai neužkliūnantį, bet ir nesumeluotą toną ir žodyną. O pirmuosiuose spausdintuose jo tekstuose nemažai to, ką M. Martinaitis vadina „ideologinėmis imitacijomis“, suvokdamas, kad jos kaip ir kompromisai vyresniems nei jo karta rašytojams, „pradėjusiems kūrybos kelią daug sunkesniais laikais“, buvo sunkiai išvengiamos⁵. Tačiau vis dėlto ir spausdintuose eilė-

⁴ Kubilius V. XX amžiaus literatūra. – Vilnius: Alma littera, 1995. – P. 538.

⁵ Martinaitis M. Dešimtmečių sąvartoje // Naujausioji lietuvių literatūra. – Vilnius: Alma littera, 2003. – P. 15.

raščiuose – ne tik „ideologinės imitacijos“: sunkiosios patirtys ten tiesiog nugrimzdo giliai į podirvį. Dar nepasirodžius pirmajai knygai, periodikoje išspausdintą didesnę A. Maldonio eilėraščių pluoštą recenzavęs Antanas Jonynas rašė, kad „poeto lyrinis herojus – švelnus, susimąstęs, viską labai jautriai pergyvenęs, nemažai skausmo patyręs ir dėl to truputį liūdnas jaunuolis, subtiliai žvelgias į savo nueitą kelią, į savo gimtąją žemę, į vykstančius joje pasikeitimus“⁶. Nors ir liūdnas, tas jaunuolis vis dėlto kartais ir rankraščiuose likusiuose, ir spausdintuose eilėraščiuose rasdavo kuo džiaugtis: ne imituojant džiaugsmą, bet nuoširdžiai – pačia jaunyste ar meile. Tiesa, ypač nespausdintieji eilėraščiai – pilni nauvais rugiagėlių laukuose ir kasose mėlynumo.

Autobiografijoje A. Maldonis pabrėžia – „išpažintis be atgailos“. Dabar jau niekas negali įtikinamai paaiškinti tokios jo pozicijos: galbūt toks kategoriškumas atsirado todėl, kad jis pats jautėsi gyvenime sąžiningai daręs tai, ką padaryti galėjo; galbūt todėl, kad tos atgailos reikalaujantys patys dažnai buvo anaip tol ne krikščioninio tyrumo; galbūt – kad išreikalauta vieša atgaila panaši į tikrosios atgailos parodiją. Be to, čia svarstau A. Maldonio publicistišką deklaraciją, eilėraščiuose viskas kiek kitaip. Archyvo tekstuose A. Maldonis išlieka ironiškas ir autoironiškas, negražinantis savęs ir nesistengiantis bet kuriuo atveju pasiteisinti. Eilėraščio „Anie metai“ pradžioje (2005. IX. 28 data pažymėtas eilėraštis tik pradėtas, nebaigtas, poroj vietų parašėse – galimi eilučių variantai) rašoma:

Dar nebuvo išmokę bijoti.
 Buvo lanksti, jauna, patikli
 Meilė, sąžinė, stuburas...
 O gal tiesiog – norėjosi gyventi.
 Pagalvodavai –
 Kodėl man
 Ta atsakomybė
 Už viso pasaulio nuodėmės?..

Tai aiški autoironiškos savianalizės dozė. Ta savianalizė objektyvizuota autobiografijoje, kur, viena vertus, teigiama: „Buvome užuities, beteisės, savo menkystę didžiuosiuose gyvenimo reikaluose aiškiai suvokiančios žemdirbių genties atstovai. Tam tikras konservatyvumas, atsargumas, polinkis palinkti, o ne atstatyti krūtinę, buvo kaip ir užprogramuotas. Taip ir mokė – ir tėvas, ypač – mama.“ Kita vertus, poetas pripažįsta, kad jo karta, gimusi nepriklausomoje Lietuvoje, jau turėjo ir kitokį – laisvą atskaitos tašką. Kritiškas požiūris į tai, ką paveldėjai ir ką pats su savo gyvenimu padarei, saugojo nuo arogantiškos teisuolio pozicijos bei skatino nuolatinę praėjusio laiko refleksiją. Tarp juodraščių esama ne tik konformistinio, bet ir kitokio, nerealizuoto elgesio modelį praeityje įžvelgiančių eilučių:

Vertėjo, nors ėjo praėjo
 Nors traukė. Žudė.
 Ar smukdė.
 Kiekvienas galėjo
 Nors mirtimi stoti prieš mirtį.
 Smūgiu atremti smūgi.

⁶ Jonynas A. Originalaus poetinio kelio pradžia // Literatūra ir menas. – 1957. – Liepos 20 d. – P. 4.

Ir čia pat, to paties lapelio paraštėje – suvokimas, kad retrospektyvus žvilgsnis į praeitį nieko joje nebekeičia: „Ką reiškia dabar, / kad tada / kiekvienas galėjo.“

Nuo karo, pokario temų kurį laiką A. Maldonių buvo atitraukęs valdiškas pirmųjų rinkinių optimizmas. Vėliau apibendrintais vaizdais jis rašė apie Dzūkijos, o per ją ir apie Lietuvos likimą tokiuose eilėraščiuose kaip „Siluetai“, „Varsnos“, gana ironiškai – cikle „Ugnies vainikas. Lietuva“. Galbūt iš bendros ano laiko atmosferos į kai kuriuos jo kūrinius yra prasiskverbusi nerimo, netikrumo būsena. Jei spręsimė iš archyvo, prisiminimas apie karą ir pokarį visą laiką buvo gyvas, o paskutiniaisiais dešimtmečiais jis ypač užgulė sąmonę kraupia prisiminimų konkretybe. Tokių apmatų, fragmentų ar beveik visai baigtų eilėraščių atsiranda jau septintajame dešimtmetyje ir jų vis daugėja. Paskutiniaisiais dešimtmečiais jų rašyta ypač daug. Poeto požiūrį į tų nesenų laikų įvykius galima reziumuoti H. Radausko fraze „Kaip lavoninė kvepia Istorija“; maldoniškasis šios frazės variantas būtų: „Amžiais žemėj kvepėjo žmogiena“ arba – ne toks drastiškas: „ir štai jau kelinta karta / Ant savo rūbų, savo rankų / Kraujo ir ašarų dėmes skaičiuoja.“ Žurnalistas, vertėjas, kino režisierius Jonas Ohmanas, turėdamas galvoje Vilniaus Lukiškių aikštę, siūlo „pastatyti paminklą visiems, žuvusiems Lietuvoje per konfliktus dvidešimtame amžiuje“⁷. Ko gero, toks pasiūlymas A. Maldoniui būtų priimtinausias. Jo nedomina herojai, jis prisimena be kaltės žuvusius („Ir gyvybė – kaip kaltės / Pažymėjimas“, – sakoma eilėraštyje „Prisiminimai apie Varėnos geležinkelio stotį pokaryje“): vaikystės draugus, kaimynus, gretimų miestelių gyventojus žydus, kuriuos poetas dar šaukia vardais ir pavardėm, sušaudytus Vidzgirio miške, į Antakalnio kapines suguldytas Sausio 13-osios aukas. Šios temos, o ypač bendroji pokario atmosfera atspindėta ne viename archyvo lape:

Tenai, tuos patamsiuose braidė,
Jaunystė, jos meilė, viltis.
Kabojo bevardė beveidė
Baimė, už jos – ir mirtis.

Ir niekas o niekas
Padėti jai negalėjo...

Tai 2007 m. fragmentas, bet laikotarpio realijos gali sueiti į eilėraštyje ne tik tokiu bendros nuotaikos perteikimu, bet ir labai konkrečiais vaizdais: „Zuja juodos musės. Žalios / Kariškos mašinos. Kelias / Ir apkaišiotą berželiais / Veža kars tą pro namus.“ Pastaroji citata iš 2006 m. eilėraščio „Bažnytkaimio varpas. 1946“, dedikuoto kunigui Antanui Šležauskui, kuris tuo metu klebonavo Alovėje, atminimui. 1946, 1948 metai net eilėraščių pavadinimuose atsiranda ne vieną kartą. Recenzuodamas rinkinį „Rytas vakaras“, K. Nastopka rašė apie neįprastą A. Maldoniui „kronikišką autentiškumą“⁸ eilėraštyje „Alyvos ir kraujažolės“, beje, jis irgi primena pokario žudynes. Juodraščiuose to kronikiškumo esti kur kas daugiau, bet labiau pirmuosiuose eilėraščių variantuose, vėliau poetas siekia jį minimalizuoti. Antai turėdamas galvoje savo vaikystės draugo Kosto mirtį 1946 m. rugpjūčio 2 d., ketvirtadienį (taip tiksliai ta data A. Maldonio rankraš-

⁷ „Mūsų dievai – tie patys.“ Vertėją, kino režisierių Joną Ohmaną kalbina Mindaugas Peleckis // *Metai*. – 2009. – Nr. 5–6. – P. 157.

⁸ Nastopka K. *Išsprūstanti prasmė*. – Vilnius: Vaga, 1991. – P. 197.

tyje ir užfiksuota), pirmajame dar be pavadinimo tekste poetas surašo detales: „Už tavo mirtį jis gavo / padėką. / Paskui – kiti – davė 35 metus. / Dabar – kiti – pastatė paminklą, / ir deda vainikus // O tavo vainikas buvo vienas. / Kraujo klanas asloje apie / galvą.“ Eilėraštis taip ir liko neužbaigtas, vėlesniame jo variante „Dirvonu pro Kosto gimtinę“ šių detalių jau neliko, tik šiek tiek tokios pasakojimo nuotrupos bendrų vaikystės nuotykių prisiminimuose, mirties nutrauktos draugo jaunystės ir naratoriaus senatvės paralelė, o poeto autobiografijoje – paini, iki galo taip ir neišaiškinta pokario drama. Beje, ir gamtos vaizdas „iš savo pirmykščio tyrumo į refleksijos sritį, <...> susimaišydamas su intelektualinėmis sąvokomis“⁹, kaip rašė V. Kubilius, A. Maldonio poezijoje pereina ne iš karto: 1963–1965 m. data pažymėtame rankraštyje žinomos, daug kartų kritikų cituotos eilutės skamba taip: „Ir vėjas pritilo, ir aš pavargau. / Ir medžiai pernykščius lapus jau numėtė.“ „Pernykščiai lapai“ virto išpūdingais „bereikšmiais“ pakely tarp minėto rankraščio ir tais pačiais 1965 m. išleisto rinkinio „Auga medžiai“. Ir vienu, ir kitu atveju aiškus poeto judesys, tolinantis eilėraštį nuo buitiskiausios realybės, suteikiantis jam papildomų prasmų.

Dvi datos, 1972–2006, prie ne iki galo išbaigto eilėraščio „Muziejaus gatvė. Pustymai su 1948 m. inkliuzais“ rankraščio, kuris prasideda labai maldonišku gamtos vaizdu („Plinta prietema. Mėlyni pustoniai. / Sausio pūgos. Vasario pustymai“), bet greit pereina prie istorijos:

Ten, kur sniegas dabar
savo tūžmastį
Neša, verčia į praeitį, užmarštį...

Paskutinę melodiją švilpauja
Lyg Pakalnis
„Europoje“. Kilpoje.

Virš asfalto, virš naujo grindinio,
Žydų balso, iš geto
vos girdimo...

Akyse – tie mūrai...
Tos perdangos,

Mumyse... Mūsų laimės...
Šitaip vertinamos šitaip perkamos

Greta atsiduria dvi tragedijos (žydų geto ir kompozitoriaus Juozo Pakalnio, užuito pokarinės kritikos ir 1948 m. sausį pasikorpusio Vokiečių, sovietmečiu vadintos Muziejaus, gatvėje stūksojusiuose viešbučio „Europa“ griuvėsiuose), kurių fone matyti tariamų „laimių“ menkystė. Paskutinių eilučių variantas – „Kokia kaina perkamos...“. Kiek anksčiau, nei parašyta pirmoji šio eilėraščio versija, 1970-aisiais, A. Maldonis teigė, kad jo gyvenamas laikas yra toks, „kur tarp dramos ir farso / Neįmanoma jokia riba“, o keleriais metais vėliau, 1977 m., – „Mes pigūs esame, lyg tie / rūbeliai nudėvėti“. Tokios frazės likusios archyve, tačiau negalima būtų teigti, kad panašios būsenos fiksuotos tik sau – tiesiog knygoje jų raiška kitokia.

Atskiruose poeto archyve likusiuose lapuose esama ir daug bendresnių fragmentiškų įrašų, galėjusių virsti tobulais egzistenciniais A. Maldonio verlibrais.

⁹ Kubilius V. XX amžiaus literatūra. – P. 539.

Kai kurie iš jų dar išsaugojo pirmąsias, kartais folklorizuotas žmogaus ir gamtos harmonijos atspindį, tačiau ypač paskutiniais dešimtmečiais varijuojama vienišumo, savo gyvenimo beprasmybės, nuovargio tema. Galbūt kartais tie liūdni užrašai, bandymai, fragmentai buvo depresijos išraiška, gal savotiška „išsišnekejimo terapija“, o gal tai iš motinos paveldėto būdo bruožo atspindys. Kaip rašoma „Didžiojoje autobiografijoje“, „nebuvo per didelio skurdo ar bado, bet graužatis, kad kažkas vis lyg ne taip, lydėjo ją iki karsto lentos. Nemokėjimą savo gyvenimu dziaugtis, pačiam pasigrožėti ir kitiems parodyti, aš, atrodo, paveldėjau iš jos“. Niekas dabar jau nepasakys, kuo paaiškinami tokie 2007 balandžio 28 d. strofoje įrašyti nuovargis ir neviltis:

Kas buvo, kas žuvo ir puvo,
kas degė, kas nyko, kas smilko.
Prailgo man viskas, kas buvo ir ko nebebuvo,
Gyvenimas mano papilko, prailgo.

Ne tai, kad norėtus išeiti kažkur ar išnykti, bet...

Nesugebėdami nevilties paaiškinti, galime tik pabandyti ją suprasti kaip žmogaus ir poeto likimo dramos dalį.

Paskutinis A. Maldonio ketureilis „Kiek yra, tiek užteks...“, rašytas dieną prieš staigią mirtį, jau buvo spausdintas pomirtinėje jo knygoje „Už saulėlydžio“. Jeigu spręsimė iš archyve esančių rankraščių, priešpaskutinis poeto eilėraštis pažymėtas 2007 rugsėjo 23 diena, kai gyventi jam tebuvo likę dvi savaitės. Aki vaizdu, kad tai – ne baigtas kūrinys, o tik pirmieji apmatai, fiksuojantys kažkokį įspūdį ar prisiminimą:

Tenai, kur buvai... Kur išėjus –
Nei garso, nei balso, nei aido nelieka,
Galvojau, ką gali ten rudens vėjuos
Šlamėti gimtinės liepa...

Trys šakos kaip strėlės, trys liemens,
Du broliai. Sesuo ten jų tarpe.

Paskutinėm gyvenimo dienom poetas sugrįžo prie savosios liepos, kaip ir buvo žadėjęs nespausdintame 1948 m. eilėraštyje. Tokia tad tematiškai žiedinė visos A. Maldonio poezijos kompozicija, taip jo kūryboje apsisuko egzistencinis išėjimo–sugrįžimo ratas.

Vaižgantas amžininkų akimis

„Vargiai kuris kitas iš to meto rašytojų buvo taip karštai mylimas ir gerbiamas kaip Vaižgantas. Jį labai mėgo visuomenė, ir jis ne mažiau mėgo žmones. Jis su atvira širdimi ir ištiestomis rankomis priimdavo visus, kas tik į jį kreipdavosi ir, nekreipdamas dėmesio į politines ar religines pažiūras, stengdavosi padėti. Atrodė, kad jam kiekvienas žmogus, kuris turi žmogaus veidą, yra jo brolis, jo bičiulis, jo draugas. „Mylėti ir būti mylimam“ – toks buvo jo gyvenimo šūkis“, – savo prisiminimuose, parašytuose 1971 m. gruodžio 22 d., gražiai ir taikliai pavadindamas Vaižgantą „vaikščiojančia ir spindinčia Aukštaitija“, teigė Juozas Keliuotis.

Vaižgantas – pats neramiausias ir populiariausias prieškario laikų aukštaitis Kaune ir visoj Lietuvoj. Savo meniškais pamokslais Vytautinėje bažnyčioje, savo purslojančia beletristika ir publicistika. Pasak Juozo Tumo-Vaižganto biografo Aleksandro Merkelio, „iš matyto gausaus gyvenimo molio, iš savo paties dvasios patyrimų Vaižgantas kūrė prozos simfonijas, pririnko į savo kūrybos aruodus ne vienas rieškutes deimančiukų – gyvų ir šviesių žmonių paveikslų, jų likimų su polėkiais ir nuopuoliais, gamtos ir kultūros vaizdų. Jis nebuvo tokios plačios skalės kūrėjas, kaip, pavyzdžiui, Krėvė, bet buvo universalus kitaip – tame pačiame kūrinyje sujungdamas įvairius rašymo žanrus – beletristiką ir publicistiką. Publicistikoje jis beletristas, beletristikoje – publicistas. Jame buvo sumišęs auksas su smėliu. Neišsijotas, neišplautas – kaip neišplautas pats gyvenimas“.

Vaižgantą vadino Lietuvos visuomenės nuotaikų barometru, didžiausiu moraliiniu autoritetu. Tautos atgimimo skelbėjas ir puoselėtojas, „deimančiukų rinkėjas“ ir „veikliojo lietuvi“ paveikslo kūrėjas (toks lietuvis dabar ypač aktualus). Tačiau šiandien rašytojas lyg ir primirštas – jo kūrybai nagrinėti net ir mokyklų programose skiriama per mažai dėmesio.

Gana keista, kad apie šį ryškaus talento rašytoją ir visuomenės veikėją dar iki šiol neišleista atsiminimų knyga. Šią spragą mėgina užpildyti Maironio lietuvių literatūros muziejus. Knygą išleis Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla J. Tumo-Vaižganto 140-osioms gimimo metinėms.

ALFAS PAKĖNAS

JUOZAS KELIUOTIS

Atsiminimai apie Vaižgantą

Juožą Tumą-Vaižgantą pirmąsyk pamačiau 1921 metų pavasarį. Tai atsitiko mano gimtajame mieste – Rokišky. Buvo šviesus ir gaivus pavasario sekmadienis. Visame mieste iškljuoti skelbimai, jog po pamaldų įvyks Pažangos partijos

rinkiminis mitingas, kuriame kalbės iš Kauno atvažiavęs Vaižgantas. Kalbėtojo pavardė mane be galo sudomino ir aš nusprendžiau dalyvauti mitinge. Tada buvau penktos klasės moksleivis Rokiškio gimnazijoje, buvau perskaitęs Vaižganto „Pragiedrulių“ ir jais labai sužavėtas. Džiaugiaus, galėsiąs pamatyti gyvą garsų Lietuvos rašytoją.

Tada visame krašte vyko karšta rinkiminė kampanija į Lietuvos Seimą. Kiekvieną sekmadienį įvairios partijos Rokišky rengdavo mitingus. Itin triukšmingi būdavo socialdemokratų ir kun. Stakelės susibūrimai. Socialdemokratams tuomet Rokišky buvo gan įtakingi ir veiklūs. Jų buvo žymūs veikėjai – prof. A. Purėnas, kuris buvo gimnazijos direktorius, ir advokatė Z. Purėnienė, kuri ėjo notaro pareigas ir buvo gausios profesinės darbininkų sąjungos pirmininkė. Juos viešai palaikydavo dailininkas Justinas Vienožinskis, nors pats nebuvo socialdemokratas. Kun. Stakelė, kaimyninės mažytės Ragelių parapijos klebonas, laikėsi sau giminingo kun. A. Strazdelio tradicijų: visada būdavo proletariškai apsirengęs, nesilaikydavo jokių poniškų ir miesčioniškų papročių, Rokišky buvo įkūręs savo partiją, kuri nesiblokavo nė su viena iš tada čia veikusių partijų. Mitinguose jis žaibus ir perkūnus mėtydavo prieš buržuazinę visuomenę. Kiekvienas kun. Stakelės pasirodymas mitinge virsdavo triukšmingu ir linksmu spektakliu, kuriu publika visada būdavo labai patenkinta.

Pažangos partijos mitingas įvyko didžiulėje miesto aikštėje – rinkoje. Žmonių jau buvo susirinkę didelis būrys, kai čia atvyko J. Tumas-Vaižgantas. Tai buvo vidutinio ūgio kunigas, dar jaunas, bet jau baltais plaukais, su akiniais ir apsirengęs sutana. Atvyko vienas, nieko nelydimas, nes vietos kunigai buvo krikščionys demokratai, ir jie nesiteikė savo politinį priešą palydėti į kovos areną. Bet ir nestojo viešai prieš jį, o susirinko į kleboniją pietauti, kol jų kolega prakaitavo miesto aikštėje, bekovodamas su socialistais ir liaudininkais.

Vaižgantas pats atidarė mitingą ir ėmė kalbėti. Aš godžiai gaudžiau kiekvieną jo žodį ir gestą. Jis kalbėjo nuo Blaivybės draugijos arbatinės laiptų. Jam iš kairės, netoliese, stiebėsi į viršų milžiniška ir žinoma savo gotikos grožiu bažnyčia. Į dešinę nuo jo, kiek toliau, bolavo puikūs grafo Pszeckio rūmai, o priešais plytėjo didelė miesto aikštė. Vaižgantas kalbėjo apie buvusią caro prispaudą, apie kilusį prieš ją tautinį sąjūdį ir jo kovas su carizmu. Kalbėjo apie Lietuvos valstybės įkūrimą ir Pažangos partijos lyderių nuopelnus. Kvietė visus balsuoti už jos kandidatus. Kalbėdamas jaudinosi ir nejaukiai jautėsi, smarkiai prakaitavo, nuolat nosine šluostėsi veidą, nusiimdavo akinius ir juos valė, tarytum norėdamas išlošti laiko, kad galėtų nusiraminti ir sutelkti mintis. Jis pats jautė, kad politinių mitingų estrada ne jam sukurta. Nei savo kalbos turiniu, nei forma Vaižgantas nesudomino ir nepaveikė savo gausių klausytojų. Dauguma jų net nežinojo, jog čia kalba garsus lietuvių rašytojas ir visuomenės veikėjas. Daugumai buvo nesuvokiama jo kultūringa, rami, nieko grubiai nepuolanti, subtili ir literatūrinė kalba. Jis dar kalbėjo apie tautinę vienybę, apie visų luomų ir klasių bendradarbiavimą valstybinėje kūryboje. Pagaliau jis užbaigė savo kalbą, nesukėlęs audringo minios pritarimo.

Po J. Tumo kalbos išėjo į tribūną kitų partijų atstovai. Vaižgantas kurį laiką ramiai klausėsi šių kalbų, nereplikuodamas ir nebandydamas atremti iškilusių aštrių kaltinimų Pažangos partijai, o paskui mostelėjo ranka, krestelėjo galvą ir nuėjo į kleboniją pietauti. Po kelių valandų jis vėl grįžo į mitingą ir pareiškė, jog jis pradėjęs mitingą, tai jis turįs jį ir uždaryti. Tuo metu į tribūną pakilo dailininkas J. Vienožinskis. Jis vaizdinga ir meniškai nuoširdžia forma iškėlė tautinio lietuvių sąjūdžio „Aušra“ nuopelnus ir savo kalbą, nukreiptą asmeniškai į

Tumą-Vaižgantą, užbaigė tokiais žodžiais: „Jūs esate romantikai ir tautos svajotojai, jūs prikėlėte lietuvių tautą savarankiškam ir laisvam gyvenimui, – dėkui jums už tai! Bet dabar atėjo nauji laikai: dabar reikia kraštą sutvarkyti realiais socialistiniais pagrindais, apie kuriuos jūs neturite jokios nuovokos. Dabar jūs tik trukdote, pastojate kelią pažangai. Tad geriausia jums pasitraukti iš politinio gyvenimo ir garbingai pailsėti!“

Vaižgantas, girdėdamas šiuos žodžius, atrodė, smarkiai susijaudino, visas suvirpo, sujudėjo ir ėmė gyvai ir karštai kalbėti: „Tai ką? Iššina, jog mes jau nereikalingi, kad mes jau atlikome savo uždavinį ir mums jau nebėra kas veikti šiame pasaulyje! Štai nauji galvočiai mums į akis sako: dėkui, ką padarėte tautai, dabar štai jums šluota – sėskitės ant jos ir nebesikiškite į šios žemės reikalus! Bet mes dar esame gyvi. Mes mylime savo tautą ir norime jai sukurti geriausią gyvenimą! Mes dar norime gyventi, o jūs mums siūlote garbingai numirti! Dėkui už tai! Visi balsuokite už Pažangos partiją! O dabar šį mitingą laikau uždarytu!“

Publika ėmė skirstytis į namus. Kun. J. Tumas neatsakė nė į vieną Pažangai mestą kaltinimą, jis daugelio jų net ir negirdėjo, nes nesiklausė.

Po mitingo Vaižgantas vėl norėjo grįžti į kleboniją. Bet staiga prie jo prišoko J. Vienožinskis, karštai jį pasveikino ir ėmė kviesti į karčemą išgerti. Vaižgantas spyriojos, matyt, aiškinosi negeriąs, bet Vienožinskis neatstojo nuo jo, draugiškai apkabino ir nusivedė karčemos link. Kai kurie mitingo dalyviai tai matė ir stebėjosi: kai viešai kalba, tai lyg ir priešai, o dabar apsikabinę eina drauge išgerti! Žinoma, J. Tumas karčemoje degtinės negėrė – tik arbatos. Bet užtat jo bičiulis išgėrė degtinės ir už save, ir už jį.

Po trejų metų su J. Tumu-Vaižgantu susipažinau asmeniškai. Tada buvau studentas ir redagavau jaunimo žurnalą „Pavasaris“. Buvo minima Vilniaus Didžiojo Seimo dvidešimtmečio sukaktis. Atėjau į jo butą prie Vytauto bažnyčios ir paprašiau parašyti straipsnį apie tą Seimą. J. Tumas-Vaižgantas labai draugiškai mane priėmė ir mielai pažadėjo parašyti. Pažadą išpildė, ir aš jo rašinį apie Vilniaus Seimą išspausdinau žurnale kaip vedamąjį. Bet artimesniems santykiams susidaryti tada nebuvo nei progos, nei pagrindo. Jie užsimezgė tik 1929 metais ir truko ligi pat Vaižganto mirties.

Tų metų vasarą aš baigiau Paryžiuje Sorbonos universitete literatūrinės ir filosofines studijas ir sugrįžau į Kauną. Čia per nesusipratimą tuojau buvau paskirtas vyriausiuoju dienraščio „Rytas“ redaktoriumi. O tuo metu kaip tik vyko J. Tumo-Vaižganto jubiliejaus minėjimas. Vaižgantas, nors turėjo pikty ir atkaklių priešų ir jų buvo ne kartą viešai puolamas, vis dėlto buvo nepaprastai populiarus tarp žmonių. Vargiai kuris kitas iš to meto rašytojų buvo taip karštai mylimas ir gerbiamas kaip Vaižgantas. Ir Kauno miesto Rotušės Gulbės salėje beveik ištisą savaitę nesibaigiantis srautas delegacijų bei atskirų asmenų sveikino jubiliatą. Jis be tuščio pasididžiavimo mėgo šį populiarumą ir kasdien ateidavo į Rotušės salę mielai priimti šių sveikinimų. Jį labai mėgo visuomenė ir jis ne mažiau mėgo visuomenę. Jis su atvira širdimi ir ištiestomis rankomis priimdavo visus, kas tik į jį kreipdavos, ir, nepaisydamas politinių ar religinių pažiūrų skirtumo, visiems stengdavosi padėti. Atrodė, jog jam kiekvienas žmogus, kuris turi žmogaus veidą, yra jo brolis, jo bičiulis, jo draugas. „Mylėti ir būti mylimam!“ – buvo jo gyvenimo šūkis. Tiesa, jis ne visus suprasdavo, bet visus užjausdavo ir kiekvienam stengdavosi padėti, kas tik į jį kreipdavos. Daugelio gyvenimo apraiškų jis net nesuprasdavo, bet mėgo dalyvauti tuose gyvenimo sukuriuose ir skaudžiai išgyvendavo, kai į kokią nors visuomeninę ar kūrybinę akciją būdavo pamirštama jį pasikviesti. Visuomeniškumas buvo vienas iš esmingųjų jo

prigimties pradų. Jo prigimtis skverbėsi daugiau į platumą, negu į gilumą. Jis buvo individualus ir originalus, bet niekada nesistengė užsidaryti savo kiaute. Jo individualybė organiškai susiliedavo su jo visuomeniškumu ir sudarė tokią vie-ningą būtybę, kuri pati savaime priminė meno kūrinį. Todėl ir rašytojams jis bu-vo gera medžiaga – tarsi užbaigtas pjesės ar romano personažas. Be to, jis buvo labai nuoširdus, patrauklus bei atviras visiems keturiems vėjams, su džiaugsmu priimančias ir visus iš išorės plaukiančius pradus.

Taigi, ir aš nuvykau į Gulbės salę pasveikinti jubilato „Ryto“ vardu, nors jo leidėjų nebuvau įgaliotas. Tai jie palaikė mano politiniu „nedrausmingumu“. Jubilatas karštai padėjo už sveikinimus ir čia pat mane išbučiavo. Visa salė plojo. Aš pajutau, kad „Ryte“ reikia būtinai paskelbti gerą straipsnį apie Vaižgantą, tačiau nebuvo kam greitosiomis jo parašyti. „Rytas“ neturėjo pastovių ir kompetentingų bendradarbių rato, o aš pats, eidamas vyriausiojo redaktoriaus pareigas, negalėjau rasti laisvos valandėlės tokiam straipsniui parašyti. Tad ėmiau ir perspausdinau puikų Vinco Mykoliaičio-Putino rašinį „Šviesioji Vaižganto kūryba“. Šis buvo ką tik atspausdintas vienoje Vaižganto Raštų knygoje. Žinoma, jį atspausdinau autoriui sutikus. Kitą dieną sutinku gatvėje susijaudinusių ir nusiminusių Vaižgantą. Teiraujuos, kas atsitiko, o jis tuojau man viską išdėstė:

– Aš ką tik iš „Ryto“ redakcijos. Buvau užėjęs jums padėkoti už atspausdintą straipsnį apie mane. Ta proga norėjau ir su jumis arčiau susipažinti. Ir ką gi? Jūsų neradau redakcijoje. Radau tik Leoną Bistrą ir kitus „Ryto“ leidėjus. Jie mane tenai labai nemandagiai priėmė, priekaištavo Dievažin už ką. Dabar jaučiuosi įžeistas, pažemintas...

– Bet už ką gi, kunige kanauninke? Ir kaip jie drįso taip padaryti? Jūsų vizitą laikau dienraščiui didele garbe, labai dėkoju ir nuoširdžiai prašau atleisti už patirtus ten nemalonumus. Gaila, kad aš tuo metu nebuvau redakcijoje.

– Jie visus turimus priekaištus tautininkų valdžiai bloškė į mane. Tarytum aš būčiau pati valdžia, tarytum aš valdyčiau ir būčiau atsakingas už valdžios veiksmus. Valdžia valdo, kaip jai patinka, ir mano nuomonės nei patarimo nesi-klausia. Kuo aš dėtas, jei jiems valdžia nepatinka!

– Kanauninke, nesijaudinkite ir nesiteisinkite! Aš puikiai suprantu, kokia ne-sąmonė jus pulti ir įžeidinėti dėl valdžios. Jų šį poelgį laikau šiurkščiu išsi-šokimu, tad labai prašau man atleisti.

– Bet vis dėlto jūs esate to laikraščio redaktorius, ir aš jums, o ne kam kitam norėjau padaryti padėkos vizitą.

– Turbūt į šią vietą aš patekau per nesusipratimą ir ilgai ten nepasiliksiu. Leidėjai ten mane traktuoja beveik kaip idėjinį savo priešą. Kasdien turiu su jais aštrių ginčų ir nesutarimų. Ilgai tenai neištversiu, o jus gerbiu ir myliu kaip didelį Lietuvos rašytoją. Niekad neprisidėsiu prie jūsų niekinimo.

Išsiskyrėme draugiškai, bet Vaižganto liūdesys išliko ir jam atsisveikinant. Matyt, jį giliai ir aštriai tenai buvo įskaudinę.

Po kurio laiko „Tiesos“ draugijos pirmininkas L. Bistras, atėjęs į „Ryto“ redak-ciją, ėmė man priekaištauti:

– Jums čia pradėjus dirbti, pradėjo lankytis priešiškos mums ideologijos žmonės. Neseniai buvo atėjęs ir J. Tumas-Vaižgantas. Išsibarėm kaip reikiant!

– Ir visiškai be reikalo. Vaižgantas nėra partinis politikas ir buvo nesąmonė jį užsipulti. Be to, jis atėjo pas mane. Ir jį įžeisdami, jūs įžeidėte ir mane.

– Tačiau jūs didelę klaidą padarėte, perspausdindami Putino straipsnį apie Vaižgantą, – pertraukė mane Bistras. – Vienas liberališkas kunigas giria kitą li-

berališką kunigą. Katalikų dienraščiui tai nedera daryti. Už tai man jau padarė priekaištą net Vatikano atstovas. Pasakiau jam, jog ši klaida padaryta be mano žinios ir pasižadėjau, kad ji bus ištaisyta.

– Bet kaip jūs manote tai padaryti? Argi „Ryto“ redakcija paskelbs, jog šis straipsnis atspausdintas be jos žinios? Tai būtų jau per daug juokinga nesąmonė!

– Galima būtų paprieštarauti tame straipsnyje paskelbtoms tezėms. Ir tai jūs pats turėtumėt padaryti.

– Ne! Aš tokio straipsnio nerašysiu ir nieko nepaneigsiu. Kaipgi aš galiu rašyti prieš straipsnį, su kuriuo visai sutinku? Ir kokia nesąmonė būtų nei iš šio, nei iš to įžeidinėti abu žinomus ir gerbiamus rašytojus. Juk straipsnis buvo įdėtas man pačiam paprašius Putino sutikimo. Jūs pats matote, kad to negalima daryti – tai būtų abiejų rašytojų įžeidimas ir savęs išniekinimas. Tai būtų keista, juokinga ir absurdiška.

– Gal jūs ir teismus. Gal ir nereikia dabar nė vieno šių rašytojų įžeidinėti. V. Mykolaitis-Putinas labai jautrus, jis tolsta nuo katalikybės. Jei jį dabar užkabintume, tai jis gal tikrai nuo jos nusigręžtų, bet ką daryti, kai aš net Vatikano atstovui pažadėjau, kad ši jūsų padaryta klaida bus atitaisyta?

– To tai aš nežinau!

– Jei taip, tai gal jūs parašytumėt straipsnį, kur būtų netiesioginiu būdu, neminint nei Vaižganto, nei Putino, sukritikuojamos ir paneigiamos tame straipsnyje paskelbtos tezės. Tada ir vilkas liktų sotus, ir avis sveika.

– Jūs siūlote tokį politišką ir diplomatinį klausimo išsprendimo būdą, tačiau nežinau, ar aš sugebėsiu juo pasinaudoti, – diplomatiškai užbaigiau šį nemalonų pokalbį.

Po to mano ir „Ryto“ leidėjų santykiai vis aštrėjo, o kilę nesusipratimai nuo pirmosios redagavimo dienos vis didėjo. Jie buvo ir ideologinio, ir politinio, ir taktinio, ir asmeninio pobūdžio. Pavyzdžiui, aš griežtai atsisakiau ginti prelatą Olšauską, kai tuo metu kilo garsioji byla dėl moters nužudymo. Ir kitų neprašiau rašyti jį ginančių straipsnių. Tai kriminalinio pobūdžio byla, teismas teišaiškina, kas ir kiek čia kaltas, sakydavau karštuoliams. Prelatas Olšauskas dėl to iš kalėjimo skundė mane net arkivyskupui.

Ir aš, būdamas nepartinis, prieš savo norą ir per nesusipratimą buvau įtrauktas į partinių kovų sūkurį. Papuoliau į aštrų konfliktą su visomis tada buvusiomis Lietuvoje buržuazinėmis partijomis. Nusivyliau visa to meto susmulkėjusia, supilkėjusia visuomene ir buvau nušalintas nuo vyriausiojo redaktoriaus pareigų. Tik baigęs mokslus ir pradėjęs dirbti, po dviejų mėnesių atsidūriau gatvėje: vienišas, nusivylęs, susipykęs beveik su visa vyresniąja karta. Mano sveikata pašlijo. 1930 metais turėjau atlikti kareiviavimo prievolę, bet sveikatos tikrinimo komisija pripažino mane esant per silpną tarnauti kariuomenėje. Buvau pakviestas į Užsienio reikalų ministeriją „Eltos“ redaktoriumi, bet neparorėjau tapti valdininku ir atsisakiau šio pakvietimo. Buvau dar pakviestas redaktoriumi į „Mūsų laikraštį“, bet ir iš ten pasitraukiau. Anksčiau buvau numatytas literatūros ir žurnalistikos dėstytoju į Filosofijos fakultetą, bet, man viešai pasireiškus, buvo atsisakyta tokios minties.

Kurį laiką beviltiškai blaškiausi, didelio nerimo apimtas ir pesimizmo slegiamas. Bet jauna prigimtis atsilaikė prieš pirmuosius tragiškus smūgius. Nusivylęs vyresniąja karta, ryžausi savo veiklą nukreipti jaunuomenės link. Dar 1929 m. įsteigiau jaunesniųjų moksleivių žurnalą „Ateities spinduliai“ ir kiek laiko jį redagavau. Mane ėmė lankyti jaunieji literatai, ir greitai jų susisprietė ištisas būrys. Taip 1930 metais suorganizavau ir suredagavau modernios litera-

tūros almanachą „Granitas“. To meto sąlygomis tai buvo sunkus ir sudėtingas darbas.

Tačiau buvau ištroškęs darbo ir veiklos. Buvau, rodos, tam ir šiek tiek pasirėngęs – baigęs Lietuvos universitetą ir Sorbonos universitetą Paryžiuje. Reikėjo ieškoti naujų kelių. Bet kur ir kaip – aš to pats gerai nenumaniau. Aš pats buvau draskomas aštrių vidinių prieštaravimų, apimtas nuolatinio didelio nerimo. Galvojau, kad reikia veikti, reikia ieškoti naujų kelių. Reikia įsteigti savarankišką, laisvą, jokiais dogmomis ir jokiais prietarais nesuvaržytą kultūros gyvenimo žurnalą, kuris išjudintų visą mūsų sustingusį gyvenimą, jį nuskaidrintų ir dvelk-telėtų šviežiu, gairiu vėju. Reikia į jį pakviesti rašytojus, dailininkus, įvairių pažiūrų kultūringus žmones ir sutelktomis pastangomis ieškoti naujų kelių visose mūsų gyvenimo srityse. Reikia įsteigti žurnalą, kuriame aš būčiau tikras šeimnininkas – nepriklausomas nei nuo leidėjų, nei nuo kokių nors partinių lyderių ar miesčioniškų prietarų kupinos visuomenės. Tokios mintys ar tik svajonės ir pagimdė savaitinį, iliustruotą kultūros gyvenimo žurnalą „Naujoji Romuva“, kurio aš buvau ir steigėjas, ir leidėjas, ir redaktorius. Šis žurnalas išsilaikė ištisą dešimtį metų. Mintis jį įsteigti galutinai subrendo 1930 metų rudenį. Gruodžio 1 dieną turėjo pasirodyti pirmasis numeris. Tuojuočiau ieškoti spaustuvės, popieriaus, patalpų ir reikalingo kredito, kol suplaukusi prenumerata jį padengs. Ėmiau telkti bendradarbius, lankyti ir kalbinti rašytojus, dailininkus bei mokslininkus. Vieną pirmųjų pakviečiau J. Tumą-Vaižgantą. Jis entuziastiškai pasveikino šį sumanymą, mielai sutiko bendradarbiauti ir pažadėjo stengtis kiekvienam numeriui ką nors parašyti. Sutiko bendradarbiauti nestatydamas jokių sąlygų, nepasiteiravęs, nei koks bus mokamas honoraras, nei kokia bus žurnalo kryptis, nei kokie bus jo bendradarbiai. Kai kurie to meto senieji rašytojai buvo taip susipykę, jog kviečiami bendradarbiauti iš karto pasakydavo, kad jei toks ar kitoks rašytojas bendradarbiaus, tai jis jokia būdu negalėsias tame pačiame leidiny darbuotis. Vaižgantui buvo visiškai svetimas toks jausmas ir požiūris.

Tada jis pakvietė mane pasilikti pietų. Kaip tik tuo metu pas jį atėjo dar vienas svečias – iš universiteto. Vaižgantas buvo puikios nuotaikos ir gyvai, vaizdingai pasakojo savo įspūdžius iš latvių ir estų teatrų, kuriuos buvo lankęs. Paryškino, jog jų balerinos skirtingai individualiai šoko ir čia pat ėmė vaizduoti, kaip šoko latvė ir kaip šoko estės. Tuo metu į saloną įėjo sukumpusi jo šeimnininkė ir tarė: dvasiškasis tėveli, prašau pietų!

Bet „dvasiškasis tėvelis“ į jos kvietimą nekreipė jokio dėmesio, o pasikėlęs sutaną linksmai šoko baletą. Šeimnininkė dar kartą pakartojo savo kvietimą, melancholiškai palingavo žilą galvą, paskui mostelėjo ranka ir išėjo. Tumas tik galutinai pailsęs ir uždusęs liovėsi šokęs ir mudu nusivedė į valgomąjį. Pietūs buvo skanūs ir sotūs, bet jokiais svaiginamaisiais gėralais nepavaišino, nes pats jų visiškai negerdavo. Pietų valanda praslinko linksmoj, šviesioj ir bičiuliškoj nuotaikoj. J. Tumas buvo toks paprastas ir nuoširdus, jog iš karto su juo imdavai jaustis jaukiai ir laisvai.

Po kelių savaitių vėl aplankiau J. Tumą-Vaižgantą – pažadėtos žurnalui medžiagos pasiimti. Radau jį sunerimusį ir susirūpinusį.

– Argi jūsų organizuojamas žurnalas dar išeis? Juk mieste plačiai pasklido gandai, kad jis jau žlugo dar negimęs. Sako, jog pats suskubęs susipykti su jo leidėjais ir kad dėl to žurnalas nepasirodysias. Konservatoriai klerikalai jau triumfuoja.

– Kanauninke, žurnalas tikrai pasirodys. Leidimą jau turiu kišenėje. Su „Spindulio“ spaustuve jau sudariau sutartį dėl jo spausdinimo. Iš karto nereikės

mokėti už tai grynais. Sutiko kredituoti. Kol suplauks prenumerata, atsilyginsiu vekseliais. Popierių irgi užsčiau ištiesiems metams, žinoma, taip pat kreditan. Tik administratoriaus dar neturiu. Pats užsakinėju žurnalui medžiagą, pats bėgioju po namus ją rinkdamas. Kvalifikuotų administratorių pas mus nėra, tai reikia surasti nors sąžiningą ir gabų žmogų, kuris bedirbdamas išmuktų savo amato. Bet kur ir kaip greitosiomis tokį žmogų rasti? Juk jūs pats žinote, kiek daug pas mus žlugo laikraščių ir žurnalų vien dėl to, kad stokojama sąžiningų administratorių. Reikės kurį laiką pačiam juo būti.

– To tai per daug! Būtinai turi susirasti administratorių, kitaip niekas neišeis! Ir redakcijos sekretorius būtinai bus reikalingas, kitaip paskęsi visokiose redagavimo smulkmenose ir negalėsi rimtai žurnalui vadovauti. Aš jums kiek galėdamas padėsiu. Be beletristikos, straipsnių ir recenzijų žurnalui teiksiu ir publicistinių, gyvenimiškų pastabų, kurios savaitiniam žurnalui būtinai reikalingos. Jei įkursi žurnalui leisti draugiją, tai sutiksiu būti jos nariu. Tik jūs pats nenuleiskite rankų ir nepasiduokite pesimizmui.

– Labai dėkui, kunige kanauninke! Tai bus labai didelė parama! Gal jūs su-tiktumėt būti ir žurnalo redakcijos nariu? Tada nesijausčiau toks vienišas ir turėčiau su kuo nuolat pasitarti. O dabar dažnai net nežinau, kas priešas, kas draugas. Kas nuoširdžiai pasiryžęs žurnalui padėti, o kas nori tik jį žlugdyti, pasinaudodamas jam parodytu pasitikėjimu.

– Mielai sutinku būti ir redakcijos nariu. Žinoma, aš redakcijoje nesėdėsiu, žurnalo interesais nepriimdinėsiu ir jam rengiamos medžiagos kalbos netaisinėsiu. Aš tam per senas ir per daug turiu kitų darbų. Bet kartą į savaitę visada galėsiu ateiti į redakciją ir būti visišką jūsų dispozicijoje. Galėsiu jums padėti ir kilus nesusipratimams su valdžia, o jie bus tikrai neišvengiami. Jeigu žurnalas norės būti aktualus ir gyvas. O valdžia kartais manęs ir paklauso. Paprastai sakoma: Tumas visiems padeda, visus užjaučia ir gelbsti. Dėl to negalima, girdi, jo visada paklausti. Bet vis dėlto aš kai ką ir galiu. Kai kada išgirsta ir mano balsą. Sako, Tumas yra tautos veteranas, nors ir nepataisomas romantikas, idealistas ir svajotojas.

– Labai dėkui, brangus kanauninke! Tai nuo šios valandos jūs – „Naujosios Romuvos“ redakcijos narys...

– Sutarta! Žinoma, už darbą redakcijoje aš nereikalausiu nė cento. Jūs man mokėsite tik honorarą už straipsnius.

– Puiku. Su viskuo sutinku. Žurnalas pasirodys ir jis reguliariai eis.

– Aš jums pamedžiosiu ir naujų bendradarbių. Tikiuos, jog sutarsime. Aš tolerantiškas ir sugyvenamas žmogus.

– Tai gerai žinau!

– O dabar eime pietų. Jie jau paruošti, tik šeimininkė laukia, kol svečias išeis, o jis neišeis, kol ji nepavaišins jo skaniais pietumis! Ar ne taip?

Čia kanauninkas pakvietė savo šeimininkę ir įsakė dviem žmonėms padengti stalą.

Po pietų aš išėjau ir vėl pasinėriau į žurnalo organizavimo darbą. Buvau su-stiprintas Vaižganto entuziazmo, jo palankumo ir pažado visada padėti.

Juozas Tumas-Vaižgantas su kaupu tesėjo visus žurnalui duotus įsipareigojimus. Ištikimai ligi mirties jame bendradarbiavo, kartais man trumpam laikui leisdavo išvykti pailsėti. Tada pats eidavo redaktoriaus pareigas. Savo straipsnius dažniausiai pats atnešdavo į redakciją, nereikalavdavo pačiam jų atsiimti, kaip darydavo daugelis kitų žymių bendradarbių. Be straipsnių, recenzijų ir beletristikos dalykėlių, beveik kiekvienam numeriui Vaižgantas pateikdavo gyve-

nimo nuotrupų, įvairių aktualių pastabų, kurioms spausdinti žurnale buvo įsteigtas specialus skyrius „Pastabos“. Niekad neteko su juo susikirsti: pastebėjęs kuriuo nors klausimu mano skirtingą nuomonę, tuojau nusileisdavo. Nors savo pažiūros nekeisdavo, bet nekeldavo jokių ginčų. Aš, žinoma, irgi vengdavau su juo ginčytis, jei dėl ko nors ir nesutikdavau. Visus jo rašinius ir pastabas spausdindavau be jokių pataisų. Jie buvo ranka rašomi, bet labai aiškia rašyena, didelėmis raidėmis, kad spaustuvės darbininkai galėtų juos lengvai perskaityti. Tik labai jautrus buvo korektūros klaidoms. Joms pasitaikius, nevengdavo korektoriaus išplūsti. Bet plūsdavo jį vaizdingai, raiškiai ir sultingai – tik ne pikta ir nieku būdu ne kerštingai. Apskritai kiekvienas jo pasirodymas redakcijoje būdavo kaip šviesios saulės patekėjimas. Visada jis čia ateidavo linksmas, jaunatviškas, kupinas giedraus humoro ir šiltų jausmų. Visada atvykęs tuoj sukeldavo šviesią nuotaiką ir entuziazmą.

Vaižgantas visada, kiek tik galėjo, stengdavosi visiems padėti ir visus gelbėti bėdai ištikus. Šiuo atžvilgiu jis esminę pagalbą suteikė ir „Naujamajai Romuvai“.

Ką gi „Naujoji Romuva“ Tumo-Vaižganto atspausdino? Pirmiausia reikia paminėti jo beletristikos tekstus, būtent: „Kultūros vaizdai“, „Nei šis, nei tas“, „Audra kalnuose“. Visi jie buvo paskelbti 1931 metais. Pirmieji du – tai Lietuvos gyvenimo vaizdai, kur panaudota ir etnografinė medžiaga, ir lietuvių liaudies buitės motyvai. Trečiasis vaizduoja autoriaus keliones po Prancūzijos Alpes. Jame pasireiškia didelė meilė gamtai, sugebėjimas į ją giliai ir nuoširdžiai įsijausti ir sultingai jos gyvenimą pavaizduoti. Reikia paminėti ir jo kelionių po Italiją, Prancūziją bei Lietuvą aprašymus. Tai ne koks reportažinis kelionių išpūdžių aprašymas. Čia visa naudojamoji medžiaga gerai autoriaus sugromuluota, individualiai išgyventa – visa išplaukusi iš jo turtingos kūrybinės asmenybės. Todėl šie kelionių išpūdžiai drauge yra ir grožinės literatūros kūriniai. Stabtelėjime ties vaizdeliu „Viena diena Nemajūnuose“ („Naujoji Romuva“, 1931 m. birželio 14 d.). Juk tai ne paprastas kelionės išpūdžių aprašymas, o ištisa poema, kupina kosminės gamtos poezijos, tik proza parašyta, bet primenanti „Anykščių šilėlį“. Tai tikras tumiškas deimančiukas, tyras literatūros šedevrelis. Čia Vaižgantas kaip senovės pagonis garbina gamtą, žavisi jos stebuklais, visa savo būtybe įsijaučia į jos paslaptis ir jos nuostabų grožį. Patekęs į gamtos prieglobstį, Vaižgantas savo bendrakeleiviui Povilui Galaunei taria: „Povilai, tuojau nusiaukime pušnis, nes vieta, kur atsiradome, šventa yra; nuštilkime plepėję pašalines istorijas, nes mane slegia šventyklos kilnumas. Ar užmiršai, kaip nustėra žmonės, įėję į rūmą, kur Dievas gyvena? Pagerbkime didžiąją Gamtos Dvasią ir kepures nusiimdami, nes vis tiek prakaitas srovėmis žliaukia. Apsidairyk – niekur aplink gyvo žmogaus, o jo darbo žymių – visur. Nė mažiausios negyvos vietos, plikų uolynų, žvirgždynų.“

Bene daugiausia Vaižgantas „Naujamajai Romuvai“ bus davęs literatūros istorijos ir kritikos straipsnių bei literatūrinių recenzijų ir bibliografinių informacijų.

Apie Salomėją Nėrį jis entuziastiškai atsiliepia ir prisipažįsta, jog jos poezija jį „visai pavergė“: „49 miniatiūros po 3–4 posmelius; lyg šilkinui siūleliu ir biseriniais poterėliais išsiuvinėti vaizdeliai. Miniatiūros, už kurias tačiau tenka mokėti kaip už didelius paveikslus.“ Recenzijos pabaigoje humoristiškai ir bičiuliškai jauną poetę įspėja: „Saliamente, sukalbėk padėkos poterėlį, kad kunigas Maliauskas ar kas jam lygus neskaito poezijų, nes jei paskaitytų, oi duotų už tai, kad nuoga bėgioji į mišką, kad „be bažnyčios, be altorių“, kad bevelėji krematoriumą ir dar už kai ką...“ („Naujoji Romuva“, 1931 m. gegužės 10 d.).

J. Tumas-Vaižgantas vienas pirmųjų, jei ne pats pirmasis, „Naujojoj Romuvoj“ išskėlė Jono Marcinkevičiaus talentą, plačiai recenzavo Mikalojaus Katkaus „Balanos gadyne“ ir labai aukštai ją įvertino: „P. Vaičiūnas, antai, „Balanos gadyne“ pavadino akvarelėmis pieštą aukštaičių buitį. Aš savo būdu pasakysiu, kad čia ištisa kasykla kaimo buties deimančių; to, ko ieškodavau mintimis nuolatos grįždamas į vaikystės dienas. Betarpišku jausmu gaubiama „Balanos gadyne“, nors grynai moksliskai kalbant, etnografinis kūrinys, bet virsta lyg beletristiniu: skaitai ir neatsiskaitai, ir nekalta vaikiška šypsena nenuėina nuo lūpų...“

Savo recenzijas „Naujojoj Romuvoj“ jis pasirašinėdavo įvairiškai, dažniausiai po jomis dėdavo parašą: dr. J. Tumas. Nepamiršdavo ir Vaižgantu pasirašyti, o po smulkesniais dalykėliais padėdavo tik inicialus: K. J. T., J. T., arba dr. J. T.

Jis rašydavo ne tik apie literatūros veikalus, bet ir apie dailės, muzikos, religijos, kalbotyros, istorijos bei žurnalistikos knygas. Bet prie jų plačiau nesustodavo, o pasitenkindavo tik laikraštine ir bibliografinė informacija.

J. Tumas „Naujam Romuvai“ davė ir grynai publicistinių straipsnių, kokiose nors konferencijose ar susirinkimuose skaitytų paskaitų. Labai aktualių, parašytų gyva šnekamąja kalba. Juk Vaižgantas buvo ir žymus oratorius-paskaitininkas. Kultūrinių, tautinių ir valstybinių švenčių proga jis visada būdavo kviečiamas tarti savo žodį. Ir niekad neatsisakydavo, nes tai laikydavo šventa savo pareiga.

Bet originaliausias Vaižganto publicistinis įnašas į „Naują Romuvą“ yra jo „Pastabos“ – trumpi straipsneliai aktualiais gyvenimiškais klausimais. Pradžioje jis beveik vienas šį skyrelį ir užpildydavo, bet greit ėmė rasti šio tumiško publicistikos žanro pasekėjų, kurie jo pavyzdžiu irgi ėmė rašyti trumpus gyvenimiškus straipsnelius. Bet nė vienas jų neprilygo Tumui, o jam mirus, šis skyrius „Naujojoj Romuvoj“ visai išnyko.

J. Tumas-Vaižgantas buvo jautrus, pastabus ir gyvas. Kol jis pėsčias ateidavo iš savo buto į redakciją, prisirinkdavo ištisą pluoštą išpūdžių ir aktualių pastabų. Juos čia pat, redakcijoje, užrašydavo. O po pusvalandžio juos linotipininkas jau rinkdavo kitam žurnalo numeriui. Šios nuoširdžios, gaivališkos pastabos dominavo skaitytojams ir paskatindavo gyvai į jas reaguoti.

1932 metų rudenį Tumas ėmė sirguliuoti, net buvo priverstas ir ligoninėje pagulėti. Todėl vis mažiau ėmė rašinėti į „Naują Romuvą“. 1933 metais žurnalas išspausdino tik vieną jo straipsnį – apie J. Lindę-Dobilą.

Su J. Tumu-Vaižgantu teko susidurti dar ir kitoje srityje. 1932 metais kilo sumanymas įkurti Lietuvių rašytojų draugiją. Buvo tam sudarytas organizacinis komitetas, bet darbas nesisekė. Rašytojai tada buvo per daug pakrikę, susiskaldę: vieni užsitarę tarp keturių sienų nieko nenorėjo žinoti apie kitus, antri asmeniškai susipykę dėl recenzijų, įžeidimų – nenorėjo net susitikti vienas su kitu. Jaunieji literatai, norėdami kaip galima greičiau prasimušti į viešumą, telkėsi į grupes ir grupėles, dar gerai nežinodami, ko jie iš tiesų nori. Galbūt todėl rašytojai vėliausiai iš visų tada buvusių Lietuvoje profesijų susitelkė į vieną organizaciją. Vien dėl literatūros ir iš literatūros gyvenančių rašytojų tada beveik nebuvo. Visuomenė mažai domėjosi literatūra, stigo kvalifikuotų ir sąžiningų leidėjų, o valdžia jai remti tiesiogiai neskyrė nei jokių lėšų, nei premijų, nei stipendijų. Apie naujų kadruų ugdymą net nebuvo kalbama ir konkrečiai nieko šiuo reikalu nebuvo daroma. Literatūros žurnalai gimdavo ir greitai vėl žlugdavo, likdami skolingi ir spaustuvėms, ir popieriaus pirkliams, ir savo bendradarbiams, ir skaitytojams. Jei ir kildavo koks sumanymas, tai nebuvo kompetentingo rašy-

tojų organo, kuris jį paremtų, apgintų ir įgyvendintų. Jokių literatūros vakarų tada nerengdavo, atrodo, jog net nežinota, kad jie reikalingi. Tokiomis sąlygomis nebuvo lengva įkurti Rašytojų sąjungą. Pagaliau vis dėlto buvo sudaryti Lietuvių rašytojų draugijos įstatai. 1932 metais vasario 21 dieną įvyko steigiamasis draugijos susirinkimas. Bet iš 70 pakviestų rašytojų į jį atvyko mažiau kaip pusė. Atvykusiųjų dalis pačioj susirinkimo pradžioj iš jo pasišalino. Atrodė, jog bendram darbui rašytojai dar nepribrendę. Buvo sudaryta valdyba – bet atsitiktinio ir dirbtinio pobūdžio. Tinkamesni tam rašytojai nesutiko joje dalyvauti. Valdybos pirmininku buvo išrinktas Ignas Šeinius, nuolatos gyvenęs Stokholme ir tik kada ne kada atvyksta į Lietuvą. Bet ir taip sudaryta valdyba šį tą darė – rūpinosi autoriaus teisių apsaugos sustiprinimu, svetimos menkavertės literatūros antplūdžio sumažinimu, nuosavos būstinės įsigijimu. Tik jai stigo nuoširdaus kontakto su draugijos nariais. Todėl tų metų lapkričio 20 dieną ir įvyko šis nepaprastas visuotinis Lietuvių rašytojų draugijos susirinkimas. Draugija buvo įsteigta lyg iš naujo. Buvo priimta naujų narių – dabar ji jungė apie 40 rašytojų. Susirinkimas vyko Menininkų klube, kuris buvo ką tik įsteigtas bendromis nepriklausomų dailininkų sąjungos ir „Naujosios Romuvos“ pastangomis. Vaižgantas iškilmingai jį pašventino ir atidarė, dalyvaujant dailininkams, rašytojams, muzikams, aktoriams ir žurnalistams, o man teko ten surengti pirmąjį literatūros vakarą. Į šį klubą buvo perkelti ir „Naujosios Romuvos“ dailininkų „pirmadieniai“ bei rašytojų „literatūriniai ketvirtadieniai“. Klube-kavinėje vykdavo jaunųjų dailininkų, vadinamų modernistais, parodos, jaunųjų muzikų koncertai bei literatūros vakarai. Šį klubą ir Lietuvių rašytojų draugija pasirinko savo būstine ir jame rengdavo literatūros vakarus, reguliarius narių pokalbius.

Taigi šiame Menininkų klube ir įvyko tas nepaprastas visuotinis Lietuvių rašytojų draugijos susirinkimas. Jo pirmininku vienbalsiai buvo išrinktas Juozas Tumas-Vaižgantas. Jį visi gerbė ir mylėjo. Jis buvo labai paprastas ir nuoširdus, paslankus ir paslaugus, niekam nepavydys, prieš nieką neintriguojąs ir visiems nusiteikęs padėti. Visada pilnas šviesios nuotaikos ir žaismingo sąmojaus. Jis tada buvo toji figūra, kuri galėjo visus rašytojus jungti, nepaisant jų pažiūrų skirtingumo. Susirinkime buvo nutarta savo būstine pasirinkti Menininkų klubą ir čia rengti literatūros vakarus, o kiekvieną antradienį – laisvus narių susiėjimus. Buvo sumanyta įsteigti ir literatūrai remti fondą, keletą metinių literatūros premijų, taip pat nutarta ieškoti kontakto su užsienio rašytojais. Išrinkta nauja draugijos valdyba, į kurią pateko J. Tumas-Vaižgantas (pirmininkas), V. Mykolaitis-Putinas (vicepirmininkas), J. Keliuotis (sekretorius), J. Grušas (išdininkas) ir J. Kossu-Aleksandriškis (turto globėjas). Į Garbės teismą buvo išrinkti Vincas Krėvė-Mickevičius, Balys Sruoga ir Teofilis Tilvytis. Į revizijos komisiją – Antanas Vienuolis-Žukauskas, Adomas Lastas ir Petras Babickas. Šiame susirinkime vyravo draugiška ir šviesi nuotaika. Neiškilo jokių nei ideologinio, nei asmeninio pobūdžio ginčų. Buvo daug vilčių išjudinti literatūros gyvenimą ir sudaryti palankesnes sąlygas literatūrai ugdyti. Vaižgantas rašytojų draugijos pirmininku išbuvo ligi pat savo mirties. Po jo mirties draugijos pirmininku beveik kasmet buvo perrenkamas V. Mykolaitis-Putinas.

J. Tumas-Vaižgantas buvo puikus pirmininkas. Visada draugiškas ir paprastas, visada šviesios nuotaikos, jis neatsisakinėjo jokio darbo, nevengė nė vieno žygio, kuris galėtų literatūrai padėti. Jam pirmininkaujant buvo įkurtas lietuvių literatūros rėmimo fondas, kuris kasmet turėjo skirti po keturias premijas – poezijai, beletristikai, dramai ir kritikai. Be to, jis turėjo skirti literatūrines stipendijas ir teikti rašytojams paskolas. Pradžiai iš Švietimo ministerijos buvo

paprašyta 20 000 litų. Bet ši griežtai atsisakė tokią sumą fondui skirti, o iš kitur gauti lėšų buvo neįmanoma. Tad Fondas buvo priverstas tenkintis tik savo narių rašytojų mokesčiais, o vien tuo remiantis, nebuvo galima nei premijų, nei stipendijų skirti. Fondas galėdavo rašytojams teikti tik trumpalaikes paskolas. Tik po kelerių metų triukšmavimo valdžia ir visuomenė ėmė Fondui skirti šiek tiek lėšų. Tada ir jo veikla galėjo išsiplėsti. Mėginta įkurti bendrovę grožinės literatūros veikalams leisti. Bet dėl lėšų stokos šis sumanymas nebuvo įvykdytas. Valdžia kasmet knygoms leisti skirdavo po 100 000 litų, o kartais net ligi 500 000 litų. Už tokią sumą buvo galima išleisti beveik visus tada Lietuvoje rašomus grožinės literatūros kūrinius, o autoriams sumokėti neblogą honorarą. Ir ši suma grįžtų atgal – ir dar su procentais. Bet švietimo ministerijos biurokratai ir knygoms leisti komisija taip netikslingai ir neplaningai, tarsi be nuovokos, šias sumas išleisdavo, kad grožinei literatūrai beveik nieko netekdavo. O privatūs leidėjai visiškai nepajėgė šio uždavinio atlikti. Jie drįsdavo leisti tik pačių žymiausių rašytojų kūrinius ir pačių blogiausių, kurie savo tuštumu ir nemoralium turiniu galėdavo privilioti daugiau skaitytojų. O šiaip padorūs rašytojai ir ypač pradedantieji, norėdami savo knygas išleisti, ne tik negaudavo jokio honoraro, bet dar turėdavo leidėjams padengti jų spausdinimo išlaidas. Dėl tokios būklės buvo daug dejuota, buvo daug projektų, bet tas nedavė jokių rezultatų. Visuomenė knygų nepirkdavo, nors jas ir skaitydavo skolindamasi iš bibliotekų ir iš savo pažįstamų. Knygų išeidavo nedaug ir daugelis jų būdavo žemo lygio, net nevertos skaityti.

Rašytojų draugija pradėjo rengti literatūros, muzikos ir dainų vakarus. Pirmasis toks vakaras įvyko 1933 metų vasario 13 dieną Menininkų klube. Šie literatūros vakarai sulaukė didelio pasisekimo, juos lankydavo žmonės, norintys asmeniškai pamatyti rašytojus, paklausti muzikos ir dainų. Kas antrą antradienį vykdavo rašytojų pokalbiai aktualiais to meto literatūros klausimais. Jie padėjo rašytojams formuoti savo pažiūras į literatūrą, arčiau vienas kitą pažinti, susidraugauti. Ir literatūros vakarus, ir pokalbius tekdavo man vienam organizuoti. Tačiau per eilę metų literatūros gyvenimas vis dėlto įsisiūbavo. Atsirado daugiau rašytojų ir skaitytojų. Privatūs leidėjai ir visuomeninės organizacijos ėmė skirti premijas. Pagaliau ir Švietimo ministerija paskyrė vieną valstybinę premiją, jos skyrimo nepatikėjusi Rašytojų draugijai. Žinoma, pats literatūros lygis nuo to nepakilo, tačiau kiek pagyvėjo ir išsiplėtė literatūrinis gyvenimas.

1932 metų rudenį Vaižgantas ėmė sirguliuoti. Sirgo, rodos, kažkokia kepenų liga. Buvo priverstas net atsigulti į Kauno miesto ligoninę. Aš tada jį beveik kas dieną aplankydavau ir atnešdavau beveik visus tos dienos laikraščius ir žurnalus. Jis tuojau pakildavo iš lovos ir imdavo laikraščius nešioti kitiems ligoniams, gulintiems įvairiose palatose. Gailestingosios sesutės protestuodavo ir jam sakydavo, kad gydytojo uždrausta vaikščioti, o tuo labiau bėgioti po kitas palatas. Bet jis nekreipdavo į jų pastabas jokio dėmesio. Laikraščius padalydavo ligoniams, pats vieną kitą peržvelgdavo ir imdavo gyvai komentuoti juose paminėtus įvykius.

Čia vėl sesutės primindavo Vaižgantui, kad jam negalima nei tiek daug skaityti, nei taip ilgai kalbėtis. Kad jis turįs ramiai gulėti ir ilsėtis – „sirgti“...

– Tai suriškite mane ir prikalkite prie lovos, tada tai gal ramiai ir gulėčiau, o dabar gi esu gyvas žmogus! – atsikirsdavo savo globėjams jis. O šios nebežinodavo, ką toliau ir besakyti, ir kaip besudrausminti tokį neramų ir neklusnų ligonį.

Kiek pasveikęs, Vaižgantas grįžo į savo butą. Bet iš čia reikėjo kraustyti kitur. Vyskupijos kurija Vytauto bažnyčią atidavė vienuoliams pranciškonams, nes ji jiems kadaise priklausiusi. 1933 metų vasario 16 dieną Vaižgantas atsišveikino su savo išpuoselėta bažnytele. Jis persikėlė į giminaičių Klimų pasi-

statytus namus ant Vytauto kalno. Namai gražūs, moderniški, puikioj vietoj, iš jų matyti visa Kauno panorama. Čia J. Tumas-Vaižgantas dar bando atsistoti ant kojų, dar svajoja pradėti rašyti naujų veikalų. Aplankydavau jį ir čionai. Rasdavau dažnai gulintį lovoje, su neramia ir liūdna veido išraiška. Suskambėdavo telefonas, jis tuojau pakildavo ir bėgdavo prie jo kalbėtis, o telefono aparatas buvo prie pat durų. Įsėlinusi jo senutė šeimnininkė senatviškai bambėdavo:

– Negali jau, dvasiškasis tėveli, ramiai sau pagulėti. Tuoju bėgi per visą kambarį prie telefono.

– Tai ką, tu nori, kad aš, turėdamas bute telefoną, juo nesinaudočiau?

– Jei nebėra sveikatos, tai reikia viską pamiršti, visko atsisakyti, – melancholiškai jam atsakydavo senutė. Bet judrus, kaip gyvas sidabras Vaižgantas visiškai nemanė klausyti išmintingų jos žodžių. Kiek sustiprėjęs jis ėmė bėgioti po miestą ir vėl dalyvauti visuomenės gyvenime. Kažkokiam karininkui buvo pažadėjęs bažnyčioje jį sutuokti. Tarp inteligentų buvo įsigalėjęs paprotys tuoktis pas kun. Tumą. Ir jis niekam neatsakydavo šios malonės. Ir štai Vaižgantas nuvyko į bažnyčią sutuokti to karininko. Zakristijoje jį pagavo smarkus skersvėjis ir jis balandžio 22 dieną susirgo plaučių uždegimu. Nusilpęs jo organizmas nebepajėgė nugalėti naujos ligos ir balandžio 29 dieną Vaižgantas mirė.

Sergant retai kas jį belankė. Atėjęs pas jį dažniausiai užtikdavau vienišą. Tik kartais rasdavau jo biografą Aleksandrą Merkelį, kuris ligi paskutinės jo gyvenimo dienos kaupė medžiagą rašytojo biografijai.

1961.I.23

Vilnius

JUOZAPAS HERBAČIAUSKAS

Paskutinis pamokslas pavasaringai Juozo Tumo atminčiai

Mačiau, girdėjau, stebėjau: Juozas Tumas savo kūno laidotuvių metu stovėjo ant savo karsto ir kalbėjo:

– In nomine Patris... Sorores, fraters!.. Mano mielos sesytės! Mano mieli brolučiai! Brangūs prieteliai – visi, kurie čia susirinkot ir viens kito klausinėjat: kur dabar Tumas? Ką jis galvoja, ką jis jaučia? Ar jau nusiramino Juozas Tumas? Klausykit! Aš jau ramus, aš jau linksmas, nors labai buvau užpykęs – ant savęs, ant savęs. Mano kaltė, kad per ilgai gyvenau žmonėms, įgrisiau jiems! Aš jau ramus dabar. Aš dabar kaip naujagimis kūdikis (to jausmo jūs niekad nesuprasit, kol neišsidanginsit iš gyvenimo kiaušo) – kaip lengva mane pravirkdinti. Ir iš mano grabo norima uždirbti – tokie dabar gyvieji žmonės. Aš ne lombardas, aš ne labdaringa įstaiga – palikit mane ramybėje! Dabar aš bičių vaško liepsnojanti žvakelė: galiu su visais šviesele pasidalyti, man negaila švieselės – man, pačiam šviesa jau virtusiam...

Nežiūrėkit į mane taip liūdnei, nesigailėkit manęs – savęs pasigailėkit! Ko ašarojat? Juk aš gyvas. Ar manęs gyvo jūs nematot? Nejau jūs akli materijos aklumu? Aš gyvas. Apžiūrėkit mane, apčiupinėkit mane, netikintieji tamošiai. Aš

nusikvatosiu nuoširdžiais juokais, kad jums sukelčiau linksną regėjimą. Mėgau ir mėgstu tokius šposus. Juokai – geriausia priemonė liūdnam žmogui atsipeikėti. Juk dar pamenat mano juokavimus? Nejau norit, kad ir dabar aš iš jūsų kvatočiau? Kokie jūs juokingi...

Kas tai? Jūs visi tokie rimti – tokie rimtai sustingę stulpai. Kas atsitiko? Žaibas šiurpuliais mane krato... Aaaa! Žinau jau, žinau – suprantu viską... Aš jums miręs žmogus, aš jums garbingas lavonas! Aš jums stabas, aš jums naujo smūtkelio pavidalas savo palaidotu kūnu, savo kapu...

Gyvo Juozo Tumo jau nebėra! Liko tik atmintis, liko tik gyvo Juozo Tumo aidas... O jūs mylit tik gyvybės aidus, gyvybės gyvo balso nepakenčiat... Meluoja jūsų galvos, jūsų smegenys! Meluoja jūsų visokiais jausmų aidais prikimštos širdys. Aš gyvas! Juozas Tumas gyvas, gyvas! Ar girdit gyvo Juozo Tumo gyvą balsą?!

Jūs negirdit mano šauksmo, jūs jau apkurtot! Jūs nematot manęs – jūs jau apakot! Kad būtumėt romantikai, regėtumėt mane gyvą, girdėtumėt mano gyvą balsą! Tiesa, sudužęs jau mano žmogiškas radijo aparatas, jis jau nebebanguoja. Ramiai galite pasiteisinti, laidodami mano sudužusį aparatą... O žmonės, žmonės... Jūs dar nežinot, kad kapai – praeities gyvi radijo aparatai...

Kaip skaudu, kaip baisu. Jūs manęs nematot, mano balso negirdit. O aš jus matau, kiaurai permatau, jūsų mintis girdžiu, jūsų sukalbėtus poterėlius girdžiu, jūsų tylias kontempliacijas girdžiu.

Girdžiu, kaip širšė meilinas priė voro. Girdžiu, kaip gyvatė auga piktos širdies kiaušė (kiek daug dabar piktų širdžių!)... Girdžiu, kaip pumpuruoja poeto mintis. Girdžiu, kaip groja piemenuko ilgesys (bus didvyris)... Girdžiu piktų protų niekšiškus gudravimus, slaptinius sumanymus. Girdžiu, kaip piktžolė auga kuklios mergaitės sieloj... Girdžiu, kaip vištytis cypia dar neišperėtam kiaušiny... O jūs negirdit savo sąžinės gailėstingo šauksmo: „Pasigailėkit Lietuvos! Gelbėkit Lietuvą!..“

Matau, kaip vyturiu skrenda dainiaus tyli pusiaunakties malda. Matau, kaip krankliu lekia politikų gudrybė. Krankliai krankliauja nelaimę tėvynei, slopina dainiaus maldą... Matau, kaip nauji ponai uliavoja, o nauji muzikai kapų pauksmėj verkia. Kodėl gi jūs nematot mūsų Lietuvos vargų – nelaimių? Kodėl savo artimų brolių akyse nematot skausmo ašarų? Savo artimo nelaime nieks nepasidarys laimingu!

Girdžiu, kaip nelabasis beldžiasi į ponavojančių asabų duris! Viešpatie, pasigailėk jų. Girdžiu, kaip kirminas graužia žmonių sąžinę – ooo! Viešpatie, pasigailėk žmonių! Kokie jie nelaimingi! Girdžiu, kaip Perkūnas aštrina baumės žaibą – Viešpatie, atleisk mums kaltes mūsų! Girdžiu piktų protų piktžodžiumus slaptus: „Kur jis mus žadėjo nuvesti, tasai garbingasai Juozas Tumas? Turbūt jis pats niekad nežinojo, kur pats einas...“

Nutilkit, krankliai! Aš niekur vesti tautos niekam nežadėjau. Aš lietuviško Mahometo rojaus tautai duoti nežadėjau – prabangos haremu Lietuvos neviliojau. Nutilkit, gyvačių balsai! Palikit mane ramybėje! Aš ne Dievo prisakymus jums skelbiau, o Dievo džiaugsmą jums skiepijau. Kaip Chasidas šokau ir giedojau maldas. Kaip Elados sūnūs tai darė, aš Fatum galybę mokinau linksmu veidu sveikinti... Nesupratot mano tragiško linksmumo – dažnai bloznu mane vadindavot jūs, neišmanėliai. Linksmumu reikia pralinksminti mūsų gyvenimo tragediją – štai ką aš skelbiau. Aš buvau tautos nuotaikos reguliatorium...

Kaip kunigas aš jums nurodžiau išganymo tikrą kelią – jis Kristaus pramintas. Kaip žmogus aš kartu su jumis griešijau, to tikro kelio ieškodamas (kas neieško, tas negriešija)... Visas savo gabumų žvakeles išdeginau, kad jums švie-

siau ir linksmiau būtų. Žirandėliu šviečiau ir ten, kur šviesti nereikėjo, ir dabar aš gailiuosi tai padaręs. Vargšo bakūžei neužteko žvakės šviesos. Vargšas sodietis vis dar patamsėje dūmoja, niūniuoja...

Nesvajojau būti tautos „pravodyrius“ – ne! Tuščiai man piktžodžiauja pikti protai. Ne tas vadas, kuris veda tautą – kaip mokytoja gimnazistes pasivaikščioti Vytauto parke. Tautos vadas tas, kuris pasiryžęs kentėti už savo tautą, o prirėkęs – ir mirti už tautos gyvą garbę. Toks vadas – tai Dievo dovana, primesti jo negalima. O aš primestinuku būti nenorėjau. Vadas veda tautą iš vergijos į laisvę, iš vargų vargo į žmonišką gerovę. Mūsų tautos žmonės puikūs darbininkai. Bet jie dar nesuvokia, neišmano kūrybinio darbo idėjos. Kiekvienas darbas be idėjos – katorga. Kas įkvėps tautai kūrybinio darbo idėją, tas tikras vadas bus! Jo visi mes laukiame. Lietuvą iš pagrindų reikia perstatyti. Ją statė svetimi rangovai, o ne mūsų meisteriai. Iš varžytynių statyta Lietuva netvirta. Bet jūs mano balso negirdit... nuolatinės egzekcijos jus apkurtino. Gyvųjų gyvo balso negirdit...

Daug kartų norėjau pasakyti jums karčią teisybę, bet nuolat kažkokia kudlota letena burną man čiaupė, kalbėt neleido. Ir dabar mane baisi šmėkla gąsdina: tylėk, nekalbėk! Šalin, prakeikta šmėkla! Aš drįstu kalbėti. Išsižadėkit tuščių svajonių apie tuščią didvyrybę. Išsižadėkit tuščios manijos pigiai, be pasiaukojimo valdyti. Drįsti valdyti – reiškia drįsti kentėti (dažnai net ir prakeiktu būti). Pasišventimo aukomis, golgotų kryžiais paženklintas amžinų didvyrių siauras takas. O pigaus didvyriavimo platus vieškelis dolerių banknotais išklotas. Nemeiluokit, didybės ir likimo neapgausit. Kiek drįsit pasiaukoti, tiek būsit didingi.

Mūsų jaunime, klausyk, ką tau sakau: mokykis būti tikru, nemeluotu didvyriu, kadangi tau lemta atpirkti senos kartos nuodėmes, atitaisyti praeities klaidas. Tegul praeitis būna tavo (ne tu praeities) šešėliu! Išmok save valdyti, suvaldyti ir būsi vertas valdytojo vardo. Kas savęs nevaldo, tas svetimos valios vergas. Seniai tai norėjau pasakyti savo draugams, bet man jų gaila buvo. Dabar man gaila Lietuvos, nes matau ją tokią, kokios jūs jos nematot...

Jei dar neišmokot viens kito mylėti, viens kito neskriausti, viens kitam nepavydėti, tai bent mokykitės viens kitą gerbti. Viens kitam broliu, seserim būkit. Viens kitam leiskit gyventi, turtėjimo ribas žinokit. Nevaidinkit „naujų ponų ir naujų muzikų“ komedijos. Nelipkit tautai ant sprando, nepageidaukit, kad tauta jus ant rankų nešiotų. Nezaunykit, kad jūs – išrinktasai elitas! Ponai inteligentai, jums tai sakau! Nebūkit įkyriais vaikais: saldainiai pabrango, o tauta skursta. Tautos pasigailėkit! Imdami iš tautos, duokit tautai bent širdį! Leiskit tautai atsiilsėti! Nesityčiokit iš savo brolių nelaimės. Atleiskit nusikaltusiems jų kaltės, jeigu norit, kad ir jums jūsų kaltės būtų atleistos. Tuštesni bus mūsų kalėjimai. Daugiau mielaširdystės – mažiau žiaurumo. Graži ir švari turi būti Lietuva. Gražiais ir švariais darbais privalo žydėti mūsų Lietuva. Garbingumu – dvasios riteriškumu, narsumu kovoje už savo ateitį turi spindėti lietuviai. Bet aš bijau, kad lietuviai nenusidėtų Šv. Dvasiai ir nebūtų prakeikti. Budėk, jaunime! Jeigu negarbingais darbais nusidėsi Šv. Dvasiai, prakeikimą išprovokuosi. Tautos Garbė ir tautos Dvasia – vienata, unitas! Kas nusikalsta Garbei, tas ir Dvasiai nusikalsta... Tad budėk, jaunime! Tavy – skaisčios ateities sėkla. O jūs, seni žmonės, atminkit, kad veikia su manim pasimatysit. Kasdien kartodami sauemento mori, išvengsit daug nelaimių ir gražiai mirti mokėsit pasiruošti...

Šiuos mano paskutinius žodžius išgirskit, mielos sesutės ir mieli mano broliai. Sakau jums: yra Viešpats, yra Dievas. Matau Jį, regiu. Klaupkit, klaupkit visi. Giedokit kartu su manim, giedokit: šventas Dievas, šventas, šventas ir amžinas! Nuo pavietrės, bado, ugnies ir karo gelbėk mus, Viešpatie!

Juozas Tumas kyla aukštyn, aukštyn kaip rytmečio rūkas ir susilieja su dangaus žydrina... Gyvieji skirstosi ir skuba namo... Numirėliai gieda „Šventas Dieve“, bet jų giedojimo gyvieji negirdi. O jeigu ir girdi, tai sako, kad tai radijo bangos gieda...

Proza nugalėjo poeziją. Nykumu dvelkia mūsų gyvenimas. „Kur išganymas?“ Jeigu ne sporūtoj, tai tikrai – bridže. Poezija? Poezija dabar tokia žolė, kuria bekonus tukina! Tokia dabartis – o ateitis? Ji rūpi tik tokiems „varijotams“ kaip

J. A. HERBAČIAUSKAS

Numirėlių karalijos įgaliotas ministeris
Lietuvoj

PAULIUS GALAUNĖ

Atsiminsime jo šviesų giedrą veidą

1910 metų gražus, saulėtas, šiltas ruduo. Jiezo kapinės ir jose trys lietuviški kryžiai – senukai. Anksčiau panašius mačiau tikrai M. K. Čiurlionio paveikluose: „Žemaičių kapinės“, „Žemaičių kryžiai“, „Saulėleidis“. Mačiau Petrapily, kaip tie Čiurlionio paveikslai buvo išstatyti vienoj parodoj. Tų kryžių siluetai padarė man gilų įspūdį. Nepaprastą įspūdį dabar padarė tie Jiezo kapų kryžiai – senukai. Kaip sugebėdamas, atpasakojau tą įspūdį ir pasiunčiau „Vilties“ redakcijon, Vilniun. Su baime ir paslėpta viltimi laukiau jų išspausdinimo. Gavau redakcijos laišką, kuriame buvau prašomas, atvykus kada nors Vilniun, užėiti į redakciją pasikalbėti. Apie ką pasikalbėti, nebuvo pasakyta.

Gana greit pasitaikė proga nuvykti į Vilnių. Po ilgo svyravimo peržengiau redaktoriaus kambario slenkstį. Kambarys nedidelis, per vidurį rašomasis stalas, apkrautas laikraščiais ir knygomis. Iš užu stalo atsikėlė kunigas. Prisistatome: kun. Tumas. Ši pavardė man ničnieko nepasakė. Mano vaikystės dienos praslinko gana tamsiam Lietuvos kampely, vėliau gyvenau Petrapily, tarp svetimųjų.

– Tamstos rašinio nespausdinome. Gražiai parašytas, daug jausmo, bet labai šleiva kalba ir rašyba. Reikalinga pramokti kalbos ir rašybos. Svarbu stilius. Tam reikalui neišsemiamas turtas – Krėvės „Šarūnas“. Greit išleisime jį atskira knyga. Bus du tomeliai. Jo autorius irgi Rusijoje gyvena – Kaukaze. Bet kokia graži jo kalba, stilius – atsigėrėti negalima...

Raudau ir degiau. Man buvo karšta ir malonu. Karšta, kad pirmomis, beformėmis mintimis išdrįsau kvaršinti redaktoriaus galvą. Ir dar norėjau, kad „Vilties“ skaitytojai žinotų tas mano mintis. Jaunystės drąsa ir gal koksai geras noras. Malonu buvo, nes kalbėjo ne mokytojas, o žmogus. Kalbėjo atvirai, nuoširdžiai. Į mane, susigėdusį, žiūrėjo geros akys. Jos šypsojosi ir spinduliavo. Atsisveikinant buvau prašomas dažniau užėiti. Pasinaudoti tuo negalėjau, nes Vilniuje tuomet daugiau nebeteko būti. Tačiau išėjau užkrėstas viltimi ir gražiais norais.

1916 ar 1917 metai – gerai neprisimenu. Pasaulinio karo įvykiai ir Lietuvos reikalai atvarė kun. Tumą Petrapilin. Skulptoriaus Juozo Zikaro dirbtuvės Meno akademijoje. Pavasario vakarais kun. Tumas atbėgdavo papozuoti jo lipdomam biustui. Po dienos darbų visados dar neturįs laiko, visados besukubąs į kokį nors posėdį. Ir visuomet pilnas gyvybės, geros nuotaikos. Kiek jis gyvų Lietuvos vaiz-

dų atgaivindavo mūsų vaizduotėje! Užsimiršdavo kartais ir pats, kad vėluoja į posėdį. Visuomet džiaugsmu spindįs veidas, visuomet besišypsantis. Gyvi, platus mostai.

– Iš kur šitame žmoguje tiek energijos, tiek gyvenimo džiaugsmo? – klausdavom vieni kitų.

– Klausytis jo – tai ilsėtis... – sakydavo kiti.

Dalydavomės su skulptoriumi J. Zikaru įspūdžiais apie tą asmenybę.

Kartą pasidžiaugė užsiprenumeravęs Benua „Visuotinę meno istoriją“.

– Kad nors apie Čiurlionį susilauktume savo kalba monografijos...

Nebuvo kas rašo. Pats ėmėsi rašyti apie Zikaro, Galdiko kūrybą. Sakydavo, kad mūsų tautai menas labai reikalingas: „Tegul nors tiek bus, kiek sugebu parašyti.“

1918 metai. Vilnius. Kun. Tumo svajonių realizacija. Visur jis yra, visur suksumba. Viskuo džiaugiasi ir verčia kitus džiaugtis. Gyvenome „menininkų komunoje“, Žvėryne. Jei kurį nors „komunara“ ištikis kokia bėda, tuojau skubėdavom pas Tumą. Padės, būdavo, paguos. Jeigu kyla koks nors sumanymas, vėl bėgam pas Tumą – pasidžiaugti, prašyti pritarimo.

Trim skirtingais laikotarpiais teko bendrauti su kanauninku Tumu. Jis buvo vis toks pat – grakštus, švelnus, besišypsantis. Nepaprasto optimizmo kupinas.

– Nei jau taip bloga, kaip sakai, nei ką. Eik ir dirbk. Nieks tau netrukdo. Na, jei truputį kas prilaiko už kvaldos, atsispirki, juk vyras esi, – sakydavo Juozas Tumas-Vaižgantas.

Tikėjome jo žodžiais ir ėjome. Deja, nė dalelės neįstengdami tiek nudirbti, kiek dirbo jis.

– Kanauninke, tas ir tas negerai, ne taip daroma...

– Tai dirbki kitaip. Kam aš čia užkliuvau.

– Be tamstos žodžio nieko nebus.

– Gerai, gerai, einu.

Ir eidavo, padarydavo, atitaisydavo.

Nepaprastas tolerantiškumas meno klausimais. Visos srovės jam buvo priimtinos. Kad tiktai kas nors būtų dirbama.

– Ar kanauninkas nepasipiktinai mano straipsniu apie „arsininkus“?

– Bendrai tai mažai kuo piktinuosi. Ko čia piktintis straipsniu? Parašei – ir gerai. Teisybę parašei. Eisiu dar kartą į jų parodą, dar pažiūrėsiu. Jei aš ko nesuprantu, tai dar nereiškia, kad taip negali būt, negali būt dirbama. Juk nevienodos visų akys ir dūšios...

Jis vienas toksai buvo ir ėjo tokiu Lietuvos gyvenimo keliu. Visur jis matė ne taką, bet platų vieškelį. Iš tolo pamatydavai jo baltą galvą ir nuoširdžią šypseną, pajusdavai giedrą nuotaiką. Sugrįžęs į namus sakydavai: buvau susitikęs kanauninką... ir tais žodžiais buvo daug pasakyta. Jam vienam išdrįsdavai pasakyti tai, ko net artimiausiam žmogui nepasakydavai. Ir visuomet rasdavai atbalsį.

Kartais Vaižgantas susisielodavo, palinkdavo jo balta galva. Bet tik akimirkai. Numodavo ranka, nusišypsodavo – ir vėl į giedrą. Plačiais horizontais keliaudamas per Lietuvos žemę, jis persikėlė į beribius visatos plotus. Kolei gyvi būsime, atsiminsime jo šviesų, giedrą veidą. Ir nepaprastą vaižgantiškos sielos grakštumą.

ARVYDAS JUOZAITIS

Sapnis par Latviju

Iš rašomos knygos „Rygos civilizacija“

Ryga – baltų pasaulio megapolis ir baisus nesusipratimas. Šis Miestas, niekada neturėjęs karališkųjų regalijų, karaliavo ir tebekaraliauja Baltijos pakranteje. Jo galia slepia ydą, nes jo valdžia – be kilmės, ir eina iš vienu svetimų rankų į kitas. Pradžią XIII amžiuje davė vokiečiai, kuriuos po šimtmečių pakeitė švedai, o šiuos – rusai. Miestas augo, keldamas į dangų vis naujas ir svetimas bažnyčias. Latvių šiam Miestui visuomet buvo per maža. Ryga tapo Baltijos kryžiumi, kuris siurbė gyvybingiausius žemės syvus. Kaip šioje vietoje išliko gyvi latviai? – augdami kartu su Miestu, kuris ugdė juos savo švininiu šešėliu. Ir šiandien Ryga – didžiausia Latvijos mįslė.

Ankstyvas rytmetis, už lango – priemiesčio žemė. Blankią balandžio mėlynę pamažu plėšia dangaus šviesulys – jis kyla sunkiai, kaip karūna. Netrukus saulė kybos virš Miesto, kuris stiebiasi anapus kapinių, ir šviesa pasiglemš bažnyčių smailes bei bokštus.

Bet diena baigsis, ir aš, kantriai sulaukęs, kol violetinės sutemos apjuos medžių kamienus, išeisiu paklaidžioti *Lielie kapi* takeliais. Tai – Didžiosios kapinės, kurias Rusijos imperatorė Jekaterina II įsakė įkurti 1773-iaisiais. Reikėjo pažaboti marą, tad įsakyta laidoti atokiau, už trijų mylių, nuo centro. Praėjo šimtas metų ir per tą laiką pabudusi latvių tauta suguldė į jas pirmuosius savo patriarchus. Bet Miestas nestovėjo vietoje – jis apjuosė kapines, paėmė jas į nelaisvę. Dabar sunkmetis, nebeliko kapinių sargo. Aš ir apeinu jas kas vakarą – kaip mirusi siela gyvų sielų labui. Kalbamės.

Taip gyvenu Rygoje, ramybės užutėkyje, *Miera* gatvėje. Peršokus geležinkelio tiltą – Mikelio ir Brolių kapai, o toliau – ir dvejų Miško parko kapinės. Žodžiu, aplink mane – visas praėjusio šimtmečio Latvijos pasaulis. *Miera* reiškia taiką, ir kol kas čia taika.

Rygoje trapi taika. Niekas tos taikos nežadėjo, o ji atėjo – kaip iš rašto.

Kaip viskas prasidėjo? Kaip visuomet prasideda – prievarta. 1201 m. vokie-

čiai atėjūnai įkalė kryžių į svetimą jiems žemę, ištarė „Ryga“ ir liepė pavadinti lyvius Švenčiausiosios Mergelės Marijos žemės gyventojais. Kalavijuočiai, o vėliau ir Livonijos ordinas kito vardo šioms valdoms nebeieškojo. Rygoje ėmė kalti kryžius, dalyti juos lyviams, sėliams, kuršiams, žemgaliams. Krikštas buvo žiaurus, ritosi bangomis, kardu ir ugnimi kaimai krikštyti po kelis kartus, krikštyti ne vien vokiečių. Dažniausiai vieni kryžėiviai nepripažindavo kitų atlikto darbo ir degindavo kaimus kaip utėles. Tik baltų dievams reikia dėkoti, kad latviai po tokios „šventos ugnies“ išliko gyvi, neprarasdami instinkto daugintis. Gal todėl nemėgsta latviai krikštyti savo mergaičių Marijos vardu. Ištaria kartais „Mara“ – to ir gana. Ir labai nustebo, kai lietuviai 1990 m. savo šalį pavadino „Marijos žeme“.

Rygos civilizacija nėra Livonijos kūrinys. Šis misionierių, prekeivių ir muitininkų užutėkis, šimtmečiais krovęs turtus, traukė svetimus valdovus kaip magiškas kristalas. Virš Rygos plaikstėsi Europos vakarų ir rytų sielos. Ant Šventojo Petro bažnyčios bokšto puikavosi Švedijos ir Rusijos karūnos. Ko norėti, Hanzos miestų federacijoje Ryga – palaimingas užutėkis, 1225 m. iš Gotlando sostinės Visbio perėmęs laisvo miesto teises ir pasistatęs karalių rūmų pakaitalą – Juodgalvių namus. Šventojo Petro bažnyčios bokštas netruko tapti mūsų pakrantės ašimi, aplink kurią ėmė sukintis pusė Baltijos jūros. Liko viena prigimtinė nuodėmė: miestas augo ne tik be karališkų regalijų, bet ir be tikros mokslo įstaiogos. Iki pat XIX a. antrosios pusės (1862-ųjų!) Rygoje nebuvo aukštosios mokyklos – universitetas čia atsirado tik 1919 metais.

O paskui prasidėjo stebuklai ir jie tęsėsi visą dvidešimtą šimtmetį.

Stebuklingas šis Miestas buvo ir lietuviams. Prozos žodžiais jį aprašė Juozas Baltušis, praplėšęs akis Rygos Ilgucieme; ne juokais apgiedojo jį Marcelijus Martinaitis, kurio Kukutis atklydo ant Rygos tilto ir išsižiojo:

*Užtrauksime ant tilto Dauguvos,
kad broliai mes – iš Lietuvos.*

*O kas gi ten nematomas sustoja?
Ant trotuaro vakar aš mačiau jo koją...*

*Dabar nueikime ant tilto Dauguvos,
gal atvažiuoja jis su malkomis –
nuo Lietuvos.*

*O ten rytas,
rytas bunda,
Ryga dunda,
Ryga dunda
ir velniai pro Domą dumia.*

*...Vien kepurę Dauguojoj
atneša nuo Lietuvos.*

„Kukučio ieškojimas po nakties Rygą“

Tačiau ir be lietuvių trigrašio skamba dunda Ryga. Mūsų brolių kalba joje dunda. Prieš kelis dešimtmečius nebūtum to nė susapnavęs, nes latviai slankio-

jo susigūžę ir atrodė, kad naktimis juos kažkas lupa. Tačiau šiandien – latvių kalba kaip varpas! Stelbia ji net tramvajų tilindžiavimą ir ūkuojančią socializmo laikų geležinkelio stotį! Kai iš politrukų liko tik šešėlis, o iš KGB rūmų *Brivibas* gatvėje – vaiduoklis, latvių kalba ūmai nutūpė ant visų Rygos kampų, namų, langų ir stulpų. Dabar žinias ir skelbimus gali skaityti tik latviškai – jokios rusų kalbos. Argi ne stebuklas? 1988-ųjų revoliucinis sproginimas atnešė Rygai latvių kalbą.

Apsvaigo latviai. O kaip elgiasi laisve persisotinęs žmogus? Ribas peržengia. Ėmė sapnuoti karališką praeitį. Ir tiek įgavo azarto, kad įsismaginę aiškina, jog karalius Mindaugas... kalbėjęs latviškai! Turistams taip ir sako, rodydami Agluonoje, Latgalos Šiluvoje, jo kapavietę. Ir dar priduria: „Čia jis ir karūnuotas, Baltijos karalius.“ Baltijos? Taip, sako latviai, tada nebuvo kitaip...

Ką gi, tegul aiškina, mūsų tai neužgauna – priešingai. Šiaip ar taip, galime ir mes jaustis Rygoje kaip namuose. Jeigu jau slavai ir vokiečiai čia savi per amžius buvę – kuo mes prastesni? Broliai ir sesės. Nors, tiesą pasakius, ir brolio namuose viskas kitaip padėta. Lietuvui nesunku latvių pasaulyje virsti drambliu, o tada jau ir lauk nelaimės, – imsi sukiotis jų istorijoje, nelyginant krištolo parduotuvėje.

Istorija mus kaip reikiant išskyrusi – nė karalius Mindaugas nepajėgs suvesti dviejų upės krantų į vieną. Kaip tos latvių *dveseles* – „sielos“, gyvos ir mirusios – alsuoja? Kaip mes sapnuojame jų praeitį ir ateitį?

Pirmiausia – himnas, tautos giesmė. Jame užkoduota siela ir gyvenimo aistra. Užgiedai ir išsyk – lyg peiliu per širdį – skirtumai baisesiai. Latvio gyvybės šaknis – ne praeitis, ne istorija ir ne didybė. Blaumanių Karlio tautiška giesmė „Dievs, svētī Latviju!“ išguldo ant delno ne tą tikrovę, apie kurią kalba Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“. Mus praeitis moko, čiagi – nė žodžio apie praeitį! Mus šviesa ir tiesa veda – čia niekas niekur neveda. Vos dviejų posmų giesmelė, ir viskas. Vien Dievas ir tėvynė – ir smagu, nors šok:

*Kur latvju meitas zied,
kur latvju dēli dzied,
laid mums tur laimē diet – Mūs Latvijā!*

Žodžiu, tėvynė ir laimė sutampa, nes abi įsikūrusios namuose, kuriuose dukros žydi ir sūnūs dainuoja. Ar reikia dar ko?

Štai ir galvok dabar, kaip susikalbėti. Kokia istorija pagraudenti, pasididžiuoti? Lietuvui bepigu papūsti krūtinę, – tik štai nežinia, kaip broliukas į tą krūtinę pažvairuos. Atsargiai – krištolas! Nes po teisybei baisu: kaip jie, vargšeliai, su tokiu jausmų laiveliu per istorijos vandenynus plaukia? Gal prikabinus juos prie Lietuvos laivės? Gaila, neišrastas miego detektorius, kuris leistų dviem žmonėms (ir dviem tautoms) vienu metu miegoti, sapnuoti ir vieną sapną regėti. Šiukštu! Vadinasi, tavo artimas – tikras krištolas!

Pirmiausia: latviškas žodis „svajoti“ skamba kaip *sapnoti* ir reiškia jis tiek sapną, tiek svają. Latvių *Sapnis par Latviju* – ir himnas, ir malda, ir sielos giesmė. Kalėjimuose ir tremtyse latvis ištverdavo, nes vis sapnavo. Kad ir baisesiai prižiūrimas sapnavo ir matė žydinčią bei dainuojančią tėvynę. Žodžiu, latviui lengviau, nes jam nereikia demonstruoti tėvynės. Lietuvui gi sunkiau, nes jis vis ant žirgo, vis karuose, vis su praeitimi gyvena ir ašarą braukia. Ne šiaip sau Maiironis, žvelgdamas į Trakų pilies liekanas, verkė. O su juo verkiame ir mes visi. Tad užjauškime latvij, kuris ne tik savos Trakų pilies neturėjo, bet visos mūro

pilys jo žemėje – svetimos. Jokios didybės... Bet ar mums spręsti? Todėl latvis gal geriau už lietuvi ateitį jaučia? Ateitis pučia jam į veidą kaip Baltijos vėjas.

Sapnis par Latviju – tai ne vien himnas, bet ir Konstitucija, kurią latviai vadina *Satversme*. 1990 m. atkurdami valstybę, jie nerašė naujos Konstitucijos, o patvirtino 1922 m. *Satversme* – kaip Šventąjį Raštą. Tiesa, padarė kelias pataisas, sujungdami *Satversme* su Valstybinės kalbos ir Latvijos pilietybės įstatymais. Po to papildė ją ir 18 straipsniu. Ši, 2002 m. priimta pataisa, tapo kertiniu žmogaus ir šiandieninės valstybės santykių akmeniu. Straipsnis skelbia, kad Seimo narys tampa visateisiu tik prisiekęs (arba pasižadėjęs) vartoti latvių kalbą kaip vienintelę valstybės kalbą. „Jums, lietuviai, šito dar nereikia? – klausia broliai ir liūdnei linguoja galvas. – Nieko, prireiks. Kai jūsų Lietuvoje liks tiek, kiek dabar mūsų Latvijoje!“ Ką gi, latvių dabar vos 59 procentai. Atsargiai, krištolas!

Satversme kartojasi himno istorija – joje nėra jokios istorijos. Jokios preambulės. Tik trečiuoju straipsniu Latvijos valstybė apibrėžta kaip žemė, kurią sudaro Vidžemė, Latgala, Kuržemė ir Žemgala. Čia jos ir ieškok. Tarsi nuspręsta, kad laikas turi tarnauti žemei, o ne atvirksčiai. Ar ne kažką panašaus gaudžia latvių dainos: žemė tautai svarbesnė už laiką, praleistą ant jos. Jeigu jau amžiams – tai amžiams.

Kitas *Sapnis par Latviju* – tai Lačplėsio mitas, virtęs aukščiausiu valstybės apdovanojimu ir garbingiausiu ordinu. Lačplėsis gimęs iš istorinių pasakojimų apie neegzistavusį herojų ir 1888 m. virtęs „Lačplėsio“ poema. Epu. Gal šis kūrinys ir būtų likęs literatūros reikalu, jeigu ne 1919 m. lapkričio 11-oji, kai nakties ir aušros mūšyje latviai „suvedė“ istorines sąskaitas su Livonijos ordino palikuonimis ir Rusijos imperijos atplaišomis. Vokiečių „Geležinė divizija“ ir avantiūristo Pavelo Bermonto pajėgos buvo atmuštos nuo Rygos.

Sapnis par Latviju – ir 1988 m. prasidėjęs Atgimimas, *Atmoda*, kurio uvertiūra nuskambėjo Zigmario Liepinio roko opera „Lačplėsis“. Tais metais premjera įvyko ne kur kitur, o A. Pumpuro aprašytoje Burtniekų ežero pakrantėje. Lygiai po šimto metų. Krištolas!

Vadinasi, *Sapnis par Latviju* – galingas nedidelės tautos užtaisas, iš jo gimė valstybė ir buvo suvienytos žemės. Net karinės pajėgos. Šio sapno genami latviai ir savo valstybės sieną, 1991 m. perimdami jos kontrolę iš Maskvos, apibėgo su ugnies deglais. Tai buvo įspūdinga karinė-religinė estafetė.

Pagaliau *Sapnis par Latviju* – tai Dainų šventės. 1873-iaisiais gimusi šventė pasirodė tokia galinga, kad netruko pakaustyti dainomis tautos žirgą, kuris 1918 m. jau įjojo į Rygą – kaip savos valstybės sostinę. Nuolat tai prisimindami, latviai ir 2008 m. įvykusią visuotinę XXIV dainų šventę papuošė „Latvijas spēks“ („Latvijos jėga“) šūkiu. Tauta, subūrusi Rygos gatvėse apie 40 000 jaunų žmonių, atrodė stipresnė, negu yra iš tikrųjų. Krištolas.

Pagaliau *Sapnis par Latviju* tai ir 2008 m. pabaigoje suliepsnojęs valstybės 90-mečio laužas. Nieko panašaus nebuvo Lietuvoje, nors mes tais pačiais metais irgi šventėme tokį jubiliejų. Šventinių renginių maratonas prasidėjo gegužės 4-ąją, paminint 1990 m. Nepriklausomybės atkūrimo deklaraciją, ir baigėsi lapkričio 18 dieną. Per tą laiką šalį apkeliavo *Lielvards* juosta, *Latvijas vienotības josta*. Į ją kiekvienas galėjo įrašyti savo linkėjimą valstybei ir tautai. Kai juosta grįžo į Rygą, ji jau buvo virtusi septynių kilometrų ritiniu. Išmarginta ornamentais, ji tarsi verkė šimtais tūkstančių širdžių. Poetė Mara Zalytė atsiduso: „Sapnuoti ir mylėti!“ Šalia jos pasirašė prisiekusioji advokatė: „Latvija – mano šventovė!“ Tokių variacijų tūkstančių tūkstančiai. Tai poteriai, kuriuos apibendrina

skelbta juostos „ideologija“: *Uzdāvināsim Latvijai savu ticību rītdienai! Ieaud arī tu vienotības jostā savu šābrīža sīkstumu, savu ticību un sapni par Latvijas nākotni!* Aišku ir be vertimo: padovanosime savo šventovei šios akimirkos tikėjimą, užsispyrimą ir ateities viltį – Latvijai Latviją! Pasirodė apyvartoje ir skulptoriaus Aigaro Bikšės vieno lato moneta, kurioje – mergaitė su spalvinga Latvijos vėliava. Amžinai vaikiška Latvija – kaip krištolas.

Ženkime toliau... Ar beprisimename, kad kone vienu metu buvo išdraskytos Rygos kino studija ir Lietuvos kino studija? Jeigu ir neatsimenate – nesvarbu, pasekmės vis vien baisios. Baltijos kino bazės nebeliko. Šiais laikais gyventi be nacionalinio kino? Nuogiems šokti į globalizacijos mėsmalę? Perkelti savo pasaulio sapną ant kino ekrano – ar ne tai didžiausia tautinės valstybės (vis dar tautinės!) laimė ir dovana pasauliui? Koks be šito gali būti *Sapnis par Latviją?* (Apie Lietuvą šį kartą patylėkime). Matydami artėjančią katastrofą, 2007 m. du vyrai, Aigaras Grauba ir Andrėjus Ēkis, sutelkė visus įmanomus išteklius ir, remiami komercinės LNT ir Gynybos ministerijos, sukūrė istorinį meninį filmą „Rygos sargybiniai“. Tai pasakojimas apie lemtingą pergalę 1919 m. lapkričio 11-ąją. Filmą parodytas visuose šalies kampeliuose, mokyklose ir kultūros namuose. 90-mečio išvakarėse autoriai dar kartą apvažiavo keturias nuovadas ir išdovanojo paskutines 250 DVD kopijų. Vieną gražiausių atsiminimų vyrai parsivežė iš Drustų, A. Graubos vaikystės kaimo. Ten lapkričio 11-ąją, Lačplėsio dieną, filmo žiūrėti atėjo 10 žmonių. Pasibaigus seansui, jie su vėliavomis ir deglais patraukė prie autobusų stotelės, kur tamsoje skendėjo Latvijos laisvės paminklas.

Taip latviai ėjo į 2008 m. lapkričio 18 dieną, valstybės 90-metį.

Ir jau kitą rytą pabudo tarsi kitoje valstybėje. Jie paniro į prasidėjusią ekonominę krizę. Dabar visi apie ją žinome daugiau, negu prieš pusmetį. Todėl pasižiūrėkime, pro kurias duris ji įžengė.

2007-ųjų pabaiga. Latvijos Respublikos Regioninės plėtros ir savivaldybių reikalų ministerijos kabinetuose kilo sumanymas pažvelgti į ateitį – kelis dešimtmečius pirmyn. Gimė projektas „Latvijos ilgalaikės raidos strategijos“ („Latvijas ilgtermiņš attīstības stratēģijas“). Už griozdiško pavadinimo kyšojo ausys, o tiksliau – klausimas, ar šiandieninė Latvija sulauks 2030-ųjų? Žurnalistai sumanymą bemat pakrikštijo *Sapnis par Latviją-2030* ir jau norėjo numoti ranka. Tačiau projektą rūpintis pavedė agresyviui ir asocijuotam Universiteto sociologijos profesoriui Robertui Kyliui. Šis amžinai rimtas, Kembridžo mokslais pasikaustęs vyras Latvijos visuomenei, tiksliau – televizijos žiūrovams, buvo gerai pažįstamas. Kai jis ėmė vadovauti prezidentūroje įsikūrusiai Strateginės analizės komisijai, viskas tapo aišku: *Sapnis par Latviją-2030* nenumirs. Bent jau sapnas.

Buvo suburti ekspertai, kurie pateikė visuomenės teismui kelis Latvijos ateities scenarijus. Paprašė žmones susikaupti ir pagalvoti.

Scenarijus A: stiprus ir efektyvus valstybinis valdymas; Latvija bus panaši į Singapūrą, kur pagal „valstybės filosofiją“ žmogus yra savos srities specialistas ir lojalus valdžiai.

Scenarijus B: korporacinė valstybė, vyrauja stambios įmonės; Latvija panaši į Italiją, kur „valstybės filosofija“ skelbia: žmogus rūpinasi kitais ir leidžia rūpintis savimi.

Scenarijus C: visuomeninių paslaugų visuomenė; Latvija panaši į Švediją, kur žmogus kuria savo gyvenimą kartu su valdžia.

Scenarijus D: aktyvi pilietinė visuomenė; Latvija panaši į Didžiąją Britaniją, kur piliečiai kontroliuoja valstybės valdymą, siekia, kad valstybė dirbtų jų labui.

Kurio modelio, reformuodami savo valstybę, latviai siekia, kuris iš ateities scenarijų jiems patrauklesnis? Klausimai, išplatinti miestuose, pasiekė provinciją, visus šalis – Vidžemės, Kuržemės, Žiemgalos ir Latgalos – pakraščius. Skelbta, tarytum sulipus į sakyklas. Ar suprato žmonės, ko iš jų norima? Jeigu jau ponai sau kažką rašosi – tegul, kaimas numojo ranka ir paprašė palikti jį ramybėje. Jame, žiūrėk, jau ir pieno nebesuperka – kam dar tie dešimtmečiai? Tad ekspertai grįžo į Rygos civilizacijos centrą ir pradėjo viską iš naujo. Čiagi teko pripažinti, kad didesnė sostinės gyventojų dalis net nelaiko savęs latviais. Pralėkus dvidešimtčiai nepriklausomybės metelių, šalyje likusi svetima armija – per 360 000 – nepiliečių! Krištolas, ne tema. Dauguma jų, žinoma, Rygoje. Kur nepiliečiai bus 2030-aisiais?

„Atsidėkojo fašistai! – man į akis viename privačiame pokalbyje nepilietė moteris, išauginusi su latviu du vaikus, tėškė. – Visi mano šeimynykščiai – piliečiai, o aš, vadinasi, okupantė?! Kiaulės neraliuotos!..“ Jai pats vardas „latvis“ – karšta bulvė: nei nuryti, nei išspjauti. Tokių kaip ji Rygoje – dešimtys tūkstančių. Ir neiškink jiems, kad tegu tampa piliečiais, nes, 1998-aisiais pataisius Pilietybės įstatymą, lengvesni pasidarė įsipilietinimo slenksčiai. Mano pažistama atkerta: „Tegul susikiša tą savo pilietybę į vieną vietą – išgyvensiu ir be jos!“ Ją įžeidė reikalavimas, kad privalo laikyti latvių kalbos egzaminą. O juk ir be egzamino jau seniai latviškai kalba. Įžeidimas, nuoskauda, žaizda. „Okupantai! – krutina ji džiūstančias lūpas. – Jie dar pamatys tikrus okupantus. Minės jie mano žodį: kai patys išsilakstys, į jų vietą privažiuos tikrų okupantų – iš Turkijos ir Bangladešo!“

Atgriūvanti bėda tikra, nes latvių ir Latvijos gyventojų – dirbančių ir jaunų – kasdien katastrofiškai mažėja. Tad R. Kylio ekspertai nutarė susitikti su Rygoje išaugusiu rusakalbiu jaunimu, moksleiviais. Ar ir jie trauksis iš šalies, kaip tai paniškai daro latvių jaunuoliai? Gal okupantų palikuonys pasirodys esą didesni patriotai už latvius? Gal veltui Latvijos Seimas priėmė įstatymą, kad rusiškose mokyklose 40 proc. dalykų būtų dėstoma latviškai?

Susitikimas su rusakalbiais jaunuoliais įvyko rusiško dienraščio „Телеграф“ iniciatyva. Profesorius R. Kyliis išdėstė visas keturias ateities vizijas ir nutilo, nes išgirdo klausimą – tiesiai į kaktą: „Sakykite, o jeigu 2030 metais Latvijos valstybėje nebeliks latvių, ką jums reikš šios vizijos?“

– Liks miestai, – niūriai atsakė ekspertas. – Nuo žemėlapiu neišnyks Ryga, Daugpilis, Liepoja. Miestuose gyvens ir dirbs žmonės.

Štai jis – liepto galas. Sudužęs krištolas. Laisvos Latvijos mokslininko lūpomis nuskambėjo ta pati tezė, kurią po Antrojo pasaulinio karo Vilniuje ištarė Kremliaus emisaras Michailas Suslovas: „Lietuva bus, tik be lietuvių.“

Matyt, G. V. F. Hegelis, tikėjęs, kad istorija pasikartoja – teismus. Istorija pirmą kartą ateina tragedijos toga, grįžta gi komedijos apdarais. Tačiau filosofija baigėsi, kai R. Kylio paklausė, po kurios iš didžiųjų valstybių sparnu dabar palindusi Latvija. Nuskambėjo atsakymas:

– Į šį klausimą aš neatsakysiu! Man *pofig* (*нофуз*– rus.)!

Štai ir suprask, ką turėjo galvoje profesorius. Latviškai žodelytis būtų skambėjęs taip: *nieks*. Ir tyrimas griūva kaip kortų namelis: ar verta kalbėti apie perspektyvą, jeigu net nežinai, kur šiuo metu esi. Ir netikėtai patys vaikai pasirodė protingesni: devyni iš dešimties diskusijoje dalyvavusiųjų (jų buvo keturios dešimtys) pasirinko D variantą. Vadinasi, Angliją, Europos ir Amerikos sintezę. Štai tau ir *pofig* – jaunimas pasirodė sąmojingesnis. Krištolas nedužo.

2008 m. spalį žaibas trenkė į Šventojo Petro bažnyčios bokštą ir jo viršūnėje

užgiedojo auksinis gaidys. Dabar, rašant šias eilutes, krizė plečiasi Rygos gatvėse kaip vėžys, trečdalis parduotuvių uždarytos – ant dulkėmis aptrauktų langų užrašai „Nuoma“ ir „Pardavimas“, ir nerasi prekyvietės, kur nebūtų paskelbtas išpardavimas. Jau niekas nebeporisimena, kad toji nelaimė prasidėjo Amerikoje, kur broliams Lėmanams Laisvės statula ištaškė smegenis.

Sulaukęs violetinio tiulio sutemų, visą 2008 m. rudenį ir 2009 m. žiemą vis ėjau ir ėjau į *Lielie kapi*. Vis maniau, gal ką sužinosiu, – kaip latviai laikosi ir ar ištvers. Nusilenkdavau Krišjaniui Baronui, Andrėjui Pumpurui, Krišjaniui Volde-
marui. Tačiau antkapiai tylėjo, atsakymo nebuvo. Daugiausia sakė K. Volde-
marui skirtas įrašas trimis kalbomis, – kiekvienas jų skelbė vis kitą tiesą: rusų –
objektyvią, vokiečių – dekoratyvią o latvių – iš širdies į širdį. Ir vis dėlto dau-
giausia man pasakė kiemą šluojanti kiemsargė – su ja kas rytą sukaltu man-
dagumo poterį. Ji iš „okupantų“, nepilietė, atsidanginusi iš Smolensko kaimų.

– Krizė?! Aš jiems – krizė! – rėžė vieną kartą Ana Aleksejeva. – Bankininkams
krizė! Amerikonams ir latvių ministrams – krizė! Man jokios krizės – kaip šla-
viau, taip ir šluosiu, ir nesulauks, kad aš *neėščiau!*

Latviškas veiksmazodis *ēst* – lietuviškai „valgyti“. Manoji kaimynė, kuriai
sukako aštuonios dešimtys, latviškai nekalba, tačiau *ēst* ištaria. Kaip ir *dzert*. Ir
sveiks. Kartais ji atsisveikindama pamoja: *atā!*

Krizė Latvijai kirto be gailėsčio. Laimė, kad ugnis išsyk neišplito ir laužas su-
liepsnojo tik pasibaigus 2008-ųjų švenčių maratonui. Padėjo ir charizma spin-
duliuojantis premjeras Ivaras Guodmanis. Jis padarė viską, kad pirmieji krizės
žaibai kirstų į pakeltus žaibolaidžius. Spėjo broliai atidainuoti visuotinę XXIV
dainų šventę, o ir Lapkričio 18-ąją vėliavas rankose palaikyti.

2009 metų biudžeto projektas spalį girgždančiais Vyriausybės ratais įvežtas
į Seimą. Viskas atrodė iškiliai: algos turėjo augti, pensijų indeksacija buvo numa-
tyta, pašalpos ir kitokia pagalba – taip pat. 2008 m. lapkričio 18 d. deputatai iš-
gyveno palaimos mirksnį, nes surengė iškilmingą Seimo posėdį Nacionaliniame
teatre, ant tos pačios scenos, kaip ir Tautos Taryba, kuri skelbė čia Nepriklauso-
mybę. Tautos išrinktųjų veidai buvo teatrališki, švietė prožektorių atspindžiais.
Atrodė, kad tai jie prieš 90 metų įkūrė Latvijos valstybę. Tačiau nebe prožektoriai,
o laužai degė anapus teatro scenų. *Sapnis par Latviju* kaip „Titanikas“ jau buvo
užplaukęs ant aisbergo. Lapkričio 19-ąją katastrofa prasidėjo.

Žurnalistai prisiminė, kad jau spalį Vyriausybės duris pravėrė du *Parex* ban-
ko valdytojai Valerijus Karginas ir Viktoras Krasovickis. Anksčiau pas juos eida-
vo patys ministrai, – tad šis vizitas buvo keista naujiena. Jūrų vilkas I. Guod-
manis, premjeru buvęs ir 1991 metais, kai *Parex* dar vystyklusose gulėjo, aki-
mirksniu viską suprato: bankas skęsta. Nuspręsta į *Parex* gerklę įmesti 200 mili-
jonų latų (apie 1 mlrd. Lt). Tik su sąlyga, kad nuo tos akimirkos bankas – vals-
tybės nuosavybė. Tautai buvo paaiškinta, kad gelbstimas ne bankas, o banki-
ninkystės sistema, ir tai buvo panašu į tiesą. Tačiau Vyriausybei teko mokėti
už tarptautines *Parex* operacijas bei sindikuotus kreditus. Nes tie du vyrai seniai
laikė save Latvijos bamba, apie kurią sukasi ūkis. Jie reguliavo Rusijos ir Lat-
vijos verslo kraujo apytaką.

Rygos senamiestyje lietuviai užtraukė girtas lietuviškas dainas. Verslininkai,
užkariavę Latvijos maisto rinką, aiškino puolusiems latviams, kad *Parex* pražū-
dė velnio raidė „x“!

– Kur buvo jūsų akys, kai jūsų kalbą prievartavo?! Kam sakyti, kad kalbos
įstatymai – drakoniški, jeigu su viena raide nesusitvarkėte! Išprievartavo kalbą,
o dabar – ir šalį!

„X“ raidės latvių kalbos žodyne tikrai nėra. Tačiau nėra jos ir lietuvių kalboje. Tik kažkodėl lietuviškai *Maximai* ją buvo leista „įvežti“ – kaip Trojos arklį. Ak, kipšo kanopa toji raidė.

Tuo metu Vyriausybei teko mesti į *Parex* seifus dar 200 milijonų latų. Katastrofos šešėlis neatsitraukė. Tada metė dar 200 milijonų. Liaudį apėmė panika. Sklido gandai apie nacionalinės valiutos devalvavimą. Kad juos sustabdytų, saugumo policija kelioms paroms suėmė Ventspilio kolegijos dėstytoją D. Smirnovą. Šis viešai buvo skatinęs žmones atsikratyti latų ir nelaikyti pinigų banuose. Avantiūristas buvo paleistas, o I. Guodmanis tarė: „Viss kārtībā!“ – „Viskas gerai!“

Visa tai įvyko iki Latvijos 90-mečio, bet tik po lapkričio 18-osios buvo pasakyta: „Valstybė stovi prie bankroto slenksčio.“ Atsistojo ji ant to slenksčio jau gruodžio 13-ąją, kai reikėjo skubiai priimti naują 2009 m. biudžetą. Pridėtinės vertės mokestis pašoko iki 21 proc. Visur ir visiems. Laikraščių pirmieji puslapiai – tušti, inteligentai užkūrė prie Seimo simbolinius knygų laužus. Šalyje pasirodė tarptautiniai kreditoriai. Ir tapo aišku, kad be milžiniškų, metinį biudžetą viršijančių paskolų Latvija neištrauks nė pusmečio. Kreditoriams išėjus iš premjero kabineto, I. Guodmanis TV kameroms ištarė:

– Tai pažeminimas. Mes esame pragare.

Siaubinga ir juokinga. Nesusigaudęs jausmų gyvatyne, finansų ministras Atis Slakteris interviu angliškai tėškė: „Nothing special!“ Anglų kalba jis kalbėjo prastai, ne itin suprato, ką pasakęs. „Kaip – nieko ypatinga?! – klyktelėjo latvių spauda. – Mūsų ministras mulkis!“ „Nothing special“ per kelias savaites virto Latvijos prekybos ženklu. Du angliški žodžiai buvo rašomi latviškai – „Nasing spēšl“ – ir klijuojami ant stiklinių, marškinėlių, CD plokštelių, alaus bokalų ir net sienų. Šalia frazės puikuodavosi sotus ir laimingas A. Slakterio veidas. Atsiprašau, idioto veidas.

Panika plito kaip maras. I. Guodmanis kasdien skelbė naujus biudžeto karpymus ir visuotinį taupymą. Latvių pasididžiavimas – „7 treknie gadi“ („Septyni riebus metai“), kai ekonomika augo tartum Kinijoje, baigėsi. Niekas nebepriiminė, kas Baltijos trijulė buvo pavadinęs „Trim Baltijos tigras“, iš kurių balsingiausias – Latvija. Sudraskę būtų tą šmaikštuolį. Nekilnojamojo turto kainos staigiai smuko į pragaro gelmes.

Ėmė byrėti Vyriausybė. Kabineta paliko aikštingoji kultūros ministrė Helena Demakova, kuri sėkmingai išgyveno savo *Sapnis par Latviju* – „Šviesos pilies“, nacionalinės bibliotekos, statybos pradžia... Kiti ministrai 2009-ųjų išvakarėse rinkosi į Vyriausybės rūmus kaskart vis įtariau žvairuodami vienas į kitą. Keturių partijų koalicija aižėjo, valdžios bejėgiškumą žmonės matė kaip ant delno – televizorių ekranuose žurnalistai dirbo išsijuosę. Už ministrus.

Atėjo paskutinė 2008-ųjų naktis. Po prezidento Valdžio Zatlerio, kai iki Naujųjų metų liko kelios minutės, TV ekranuose pasirodė I. Guodmanis. Jis labai savitai tautą nuramino:

– Antarktidoje užėjus baisiam orui, pingvinai sustoja ratu ir, glausdamiesi nugaromis, išveria pūgą ir didžiausias audras. Iš susiglaudusių pingvinų, iš jų mums reikia mokytis.

Tamsiausiu metų laiku Latvijoje atsivėrė Antarktidos ledynai. Visi turėjo pasijusti pingvinais.

– Visa tai – Seimo orumo įžeidimas! – pasipylė protestai sausio 2-ąją. – Tai Vyriausybės nario pažeminimas! Ką visa tai reiškia?! – šaudė interviu politikai.

Tačiau premjeras patvirtino, jog Naujųjų išvakarėse jis buvo blavus ir nejuo-

kavo. Ir nenusileido: tapsime pingvinais, arba niekuo. Sumažinsime ministerijų skaičių – vietoj 18 paliksime 12, gal net 10. Antra, daužė I. Guodmanis pirštu į stalą, būtina baigti Seimo narių pinigavimąsi valstybės įmonėse, agentūrose ir net ligoninėse! Dirbti Seime ir lakstyti nežinia kur? Iš vienos tarybos – į kitą? Yra Seimo narių, kurie sugeba būti keliolikos tarybų nariais – ir gauti už „dalyvavimą“ biudžeto pinigus. Jokioje Baltijos šalyje nėra tokios sistemos! Išsigandusi tauta premjerui pritarė. Nes pritarė žurnalistai. Bedantės koalicijos reitingai ėmė smukti, premjero – kilti. Arogantiškas Tautos partijos pirmininkas Marius Sėglinis ėmė skelbti Vyriausybės žlugimo valandą. „Tegul žlunga!“ – pagaliau pritarė ir Seimas. Tauta riktelėjo: „Paleisti Seimą!“ ir sausio 13-ąją 10 000 žmonių išėjo į Domo aikštę. Tai buvo neregėtas nematytas mitingas. Pirmasis.

Liaudį pasitiko orkestras, dainavo jungtinis Dainų švenčių choras. Prasidėjus mitingui, kiekvieną kalbantįjį minia tildė šūkiu: „Paleist Seimą!“ Kai pagaliau dainų švenčių legenda Gvidas Kuokaras padirigavo Latvijos himną, keli tūkstančiai jaunuolių puolė prie Seimo. Livonijos laikus menančios baronų Landtago sienos susigūžė, policija lyg pagonių sargai stovėjo prie Seimo durų su kuokomis. Ir nieko nedarė, tik stebėjo. Jiems prieš akis jaunimas daužė ir vartė jų automobilius. Pirmą kartą po 1991 m. sausio tauta nebe gynė, o puolė Seimą. Tai buvo pirmasis Latvijos istorijoje Vakarų demokratijos teatralizuotas spektaklis. Kitą dieną – 2009 m. sausio 13-ąją – žurnalistai pavadino „Latvijos gėda“. Įvyko lūžis.

Net Lyvių aikštės katinui, kuris tupi ant bokšto pakelta į Seimo pusę uodega, tapo aišku, kad tą speigo naktį atverstas naujas grėsmingos istorijos puslapis.

Prezidentas V. Zatleris sausio 14-ąją pateikė Seimui ultimatumą – iki kovo 31 d. atlikti šešis namų darbus, tarp kurių – parengti Seimo paleidimo įstatymą.

Liaudis prabilo apie diktatūrą, referendumą, prezidentinį valdymą. Pagaliau prisiminta, kad 1922 m. *Satversme* – bedantė ir ji paruošė dirvą jau 1934 m. įvydytam valstybės perversmui. Silpniausia *Satversme* vieta – Prezidento institucija. Ji leidžia prezidentui daugią daugiausia skelbti referendumą dėl Seimo paleidimo, bet grasina, kad jis privalės atsistatydinti, jeigu referendumas neįvyks. O premjeras – kas? Juokinga: partijų koalicijos įkaitas, kurio ministrus, kiekvieną atskirai, šokdina Seimo frakcijos. „Kokia mūsų demokratija?!“ – pasigirdo iš visų kampų.

– Reikalingas naujas Ulmanis! – pareiškė nacionalistu tapęs advokatas Andris Grūtupas.

Jam pritarė daugelis intelektualų ir menininkų. Visi staiga prisiminė prieškarį prezidentą Karlį Ulmanį, kuris nutraukė Seimo keliamą chaosą. Be vilties prisiminė. Nes diktatoriai ant šaligatvio nesimėto – jie iš aistringų charakterių giminės. Pastarųjų metų Latvija yra feministinė šalis, dauguma politikų prime-na koketiškas moteris. Ko verta politinė sistema, kai rimčiausia valstybinė įstaiga – Korupcijos vertinimo ir pažabojimo biuras (KNAB) – visus 2008 metus gyvavo be pirmininko. Nes pirmininką tvirtina Prezidentūros, specialiųjų tarnybų, Valstybės saugumo tarybos, partijų valdybų, Vyriausybės, Seimo komitetų bei Seimo frakcijų dauguma. Tik tada pagaliau už jį balsuojama Seimo plenariniame posėdyje. 2009 m. pavasarį Normanas Vilnytis vos gyvas išėjo iš šios mėsmalės. Biurokratijos vaisiai aiškūs: ji išmuša žmogui visus dantis, paskui liepia valdyti.

Latvijos garbę apgynė žemdirbiai. Supratę, kad ūkiui galas, jie susibūrė į komitetą ir pareiškė, kad nušluos Vyriausybę. Ir patraukė iš visų Latvijos pakraščių, net nuo Estijos sienos į Rygą. Ginkluoti vokiška žemės ūkio technika, jie pasiekė Rygos priemiesčius jau po sausio 13-osios. Žemės ūkio ministras Martynas

Ruožė pakrutino ūsus ir TV kameroms pranešė, kad įteiks premjerui atsistatydinimo pareiškimą, – tegul tik žemdirbiai naktį neina į miestą. Visa šalis stebėjo šį iškilmingą avinėlio paaukojimą.

Naktį praleidę prie laužų, rytą žemdirbiai vis dėlto įvažiavo į miestą ir prie Vyriausybės rūmų atnešė juodą karstą. Policija, atidariusi jį, rado dvi karvių galvas.

V. Zatleriui trūko kantrybė. Prieš savaitę kalbėjęs, kad visų laikų geriausias Latvijos premjeras – I. Guodmanis ir kad dešimt guodmanių išgelbėtų šalį, – jis pareikalavo premjerą atsistatydinti.

– Valstybę valdo politinis turgus, – tarė politikos apžvalgininkas Ivaras Yjabas. – Valdo netvarka, – pritarė jam politikė Sandra Kalnietė. – Mūsų valstybės vadovai atrodo labai neprofesionaliai („Latvijas radijas-1“, 2009 m. vasario 18 d.).

Vasario 20 d. geriausias visų laikų premjeras I. Guodmanis, išėjęs iš Rygos pilies Prezidento apartamentų, tarė:

– Įteikiau valstybės prezidentui *demisijos* pareiškimą. Man neleido dirbti.

Sapnis par Latvijū ėgavo tragiškų atspalvių.

Tais metais Nacionalinio dramos teatro scenoje vyko literatūrinių kūrinių ir pjesių inscenizacijos *Sapnis par Latvijū*. Nežinia – gal sutapimas, gal ir ne, bet krizės dienomis itin populiaru tapo Andrejaus Upyčio inscenizuota apysaka „Hipnotiška kelionė“. Veiksmas nukeltas į neapibrėžtus laikus, pjesė pavadinta „Laimės lacis“ („Laimės lokys“). Demonstruotas fantasmagoriškas latvių blaškymasis, kai vyrai ieško nežinia ko ir skuba nežinia kur. Ir visi ieško būtybės, meškos, kuri neša ūmią laimę. Anot režisieriaus Viesturio Kairio, tai labai latviškas klaidžiojimas. Spektaklį žiūrėjo prezidentas V. Zatleris ir buvusi prezidentė Vaira Vykė-Freiberga. Pastaroji po spektaklio pasakė, kad į ją ir šiandien žmonės žiūri kaip į *laimės lacį*.

Tačiau tikru *laimės lacio* kailiu atėjo vis dėlto vyras. V. Zatleris rado jį – buvusį Latvijos banko specialistą, jauną ir keistą Valdį Dombrovskį. Jis buvo staugiai atsikviestas iš tarnystės Briuselyje ir Seimas jį patvirtino be jokių ypatingų abejonių. Atsirado kamikadzė, ant savo siaurų pečių užsiversiantis krizės našta.

Naujasis premjeras finansų ministru pasikvietė buvusį savo viršininką Latvijos banke Ainarą Repšę, – matyt, kad būtų drąsiau. Tas bemat ėmėsi kardinalo Rišeljė vaidmens. Amžinai jaunas lakūnas-sportininkas, partijos „Latvijos kelias“ kūrėjas ir buvęs premjeras, spurdėjo iš džiaugsmo. Be atsakingų pareigų jis kelerius metus džiūvo ir kankinosi, adrenalino ieškodamas ant Rygos bažnyčių bokštų. Ko norėti – A. Repšė buvęs ir Respublikos gynybos ministru, ir spėjęs ant gražiųjų Latvijos latų palikti savo parašą. Tiesiog idealus *varonis* – tikras *laimės lacis*.

Kovo 10 d. premjeras pareiškė:

– Latvija stovi ant bankroto slenksčio. Balandį biudžete nebebus nė lato mokytojams, gydytojams, pensininkams... – ir per savaitę susitarė, kad iš Tarptautinio valiutos fondo (TVF), Europos Sąjungos (ES), Švedijos ir net Estijos bus pasiskolinta septyni su puse milijardo eurų.

Visuomenė užgniaužė kvapą: ką tai galėtų reikšti – naują okupaciją? Matyt, ne veltui metų pabaigoje Norvegijoje sėdintis studentas surinko internetu kelio tūkstančių balsų, prašančių, kad Švedija okupuotų Latviją. Balandį vyriausybė pareiškė: TVF reikalauja sugriežtinti valstybės biudžeto deficitą, išlaidas teks mažinti iki 40 proc.

Žurnalistai prisiminė Aivarą Lembergą, Ventspilio merą. Niekas kitas iš aukš-

čiausio rango politikų negalėjo išrėžti tiesos į akis – tik jis, nemenkų aistrų vyras. Taigi dar sausį jis ir rėžė:

– Įvykiai, kurie prasidėjo 2008 m. gruodį, gali būti palyginti su 1940 m. birželio 17-ąja. Tądien Latvija, kaip nepriklausoma valstybė, nustojo egzistavusi. Žinoma, jeigu mes galvojame, kad Latvijos TSR, Kirhenšteino vadovaujama, nebuvo valstybė. Šį kartą tankai neįvažiavo, bet tai, kas nutiko, yra daug daugiau negu tankai („Neatkariigaa“, 2009 m. sausio 12 d.).

Ka daryti? Nejaugi niekas o niekas nebepadės? O gal patys išplėšime save iš balos, kaip baronas Miunhauzenas? Verta iš jo pasimokyti – ne veltui jis šešerius metus gyveno Duntės dvare prie Rygos įlankos! Net žmoną čia rado. Ak, nepavyks, tarė naujas Miunhauzenas, asocijuotas profesorius R. Kyllis. Jo tyrimas „Latvija-2030“ negailestingai parodė, kad latvių valia traukti save iš balos ne itin didelė: tik 41 proc. žmonių linkę remtis savo jėgomis („Latvijas avize“, 2009 m. kovo 18 d.).

– Meškeriotojai sako, kad žuvis genda ne nuo galvos, bet nuo vidurių! – pasibaisėjo Sandra Kalnietė, išgirdusi šį skaičių. Tyrimas atskleidė ir kitką: trečdalis latvių pateisina korupciją („Patiesa dzīve“, 2009, Nr. 8).

Depresinį krizės peizažą apibendrina „Latvijas fakti“ tyrimas, pasirodęs balandžio pabaigoje. Jis nepaliko vilties: pusė jaunosios kartos (15–17 metų amžiaus jaunimas) artimiausiu metu pasirengę palikti tėvynę.

Regis, *Sapnis par Latviju* pabaiga.

Šalia Rygos, kur stūkso ŠEC-II kaminai, verslininkas Kolotilo pasistatė sau mažą „tėvynę“, rusiškai latvišką *Kolotilovkq*. Savotiškas mažas Rumšiškės penkių hektarų plote. Iškasė 1,5 kilometro kanalą, kurių gylis vietomis siekia 3 metrus (vidutinis Kuršmarių gylis). Apjuosė savo „Latviją“ kaip bastioną. Viską įrengė laikydamasis keturių Latvijos žemių mastelio. Jeigu Latvija iš rytų į vakarus – per 500 kilometrų, vadinasi, ir čia – panašiai. Kiekviename regione pastatė po tris namelius, nes tiek žvaigždžių Latvijos herbe. Tos valstybės viduryje – Vyriausybės pastatas. Ne laisvės statula Milda valstybės centras, bet – Vyriausybė. Teisingas verslininko požiūris. Tik štai kas keista: Vyriausybė pamatais į dangų pastatyta. Hm... Šalia to centro ir aštuonių metrų „Trojos arklys“. Ant jo – apžvalgos aikštelė, iš čia Kolotilo ypatingiems svečiams savo Latviją rodo.

– Štai kokia mano valstybė – vieno milijono vertės tėvynė. Tegul kiekvienas latvis tiek padaro – tvarka bus.

Ir dar persikelkime į latvišką Latvijos dalį – Kuržemę. Ten įspūdingų kalvų apsuptyje stovi Sabilės miestelis – kuršių žemės perlas. Netoli – „Švedų kepurė“ („Zviedru kepure“), kur suręsti slidinėjimo takai ir keltuvai. Ar pagalvotum, kad miestelio centre rasi „Lėlių Latviją“? Ne šiaip sau lėlių, o ponų, ponių ir ponaičių parką! Tikras Rygos civilizacijos stebuklėlis provincijoje. Keli šimtai žmogaus ūgio figūrų, visos aprenktos, visos – linksmos. Stovi ir palapinės, stalai, kėdės, vaikiški vežimėliai. Daina Kučerė, šio parko kūrėja ir šeimininkė, išėjusi į kiemą braukia ranka plaukų sruogą:

– Neužteko man trijų vaikų, taigi prisiėmiau auginti ketvirtą. Bet vis kažko trūko. Vaikai prašė lėlių – ir ėmiausi. Dabar daug čia mūsų. Juk Latvijai reikia žmonių.

Paskutinės Dainų šventės išvakarėse, 2008-ųjų liepą, Rygos centre, Šventojo Petro bažnyčios papėdėje buvo surengta keista akcija „Kalbantys akmenys“ („Runājošie akmeņi“). Sutemus devyni lauko rieduliai sujudėdavo lyg gyvi: ant jų paviršiaus nušvisdavo žmonių veidai, sukrutėdavo lūpos. „Žmogus“ pabudavo ir imdavo pasakoti gyvenimą – apie gamtą, jūrą, šeimą, kaimynus, vaikystę, prieta-

rus. Valandą pakalbėję, visi devyni užtraukdavo dainą. Erikas Stendzeniekas žinojo, ką darė. Latviui akmuo: a) stipriausias mitologinis simbolis, b) magiškas išminties ir informacijos šaltinis, c) patarėjas, d) saulės ir žemės galių slėptuvė, e) šilumos ir energijos šaltinis, f) sargas nuo piktos akies priešais namą, g) sielos apsisvalymo galia pirtyje, h) riboženkliis.

2009 m. balandžio 19-osios rytas Daugpilyje. Varšuvos gatvė, čia pat – Kauno gatvė. Nuo kalnelio žvelgiant visas miesto centras spindi kaip iš akmens išspausta ašara. Iš frontono, ant kurio užrašyta „1928“, išeina guvi pensinio amžiaus moteris. Šventiškai pasipuošusi, apsisiautusi plačia juoda skara – juk Šventųjų Velykų rytas.

– Būkite pasveikinti! Kristus prisikėlė! – sveikinuosi pusiau latviškai, pusiau rusiškai.

– Iš tikro prisikėlė! – nepatikliai atsako sentikių Pomorų cerkvės parapijietė.

– Kokia ten gamykla – ana ten, už lenkų kultūros centro?

– Aaa... Skaldą tarybiniais metais gamino... – akys jau blizga, šauda. – O jūs iš kur?

Išgirdusi, kas esame ir nesirengiame pirkti gamyklos, prabilo... lietuviškai. Pasirodo, sentikė iš Aukštaitijos, nuo Kriaunų.

– Štai ir pasą Lietuvos atstovybė man davė, – taria po minutės pirštų galais rankinuką liesdama. – Dabar aš kaip ir lietuvė... Kam man Latvijos pilietybė, kai ši valstybė be ateities?

Leidomės nuokalne į Daugpilį, sentikė švelniu velykiniu balsu pasakojo apie savo vaikystę Lietuvoje ir apie meilę Lietuvos istorijai. Ir kad Lietuva jai patinka, nes žmonės ūkiški. Ir kad daug įsitvirtinusių Daugpilyje lietuvių. Ir kad Lietuvos televiziją žiūrinti. Jos akys blizgėjo kaip margučiai balandžio saulėje.

Toks buvo stačiatikių ir sentikių Velykų rytas. Kai vis dėlto nesinorėjo tikėti, kad Rygos civilizacija pasmerkta.

Ryga, 2009 m. birželis

MASSIMO INTROVIGNE

„Mums nėra kur eiti, nebent – dangun“

Naujieji religiniai judėjimai ir prievarta

Iš anglų k. vertė GEDIMINAS PULOKAS

Pirmoji aršiausia „kova su kultais“, – kai ir naujų religinių judėjimų tyrinėtojai, ir karingieji antikultistai mėgino įtikinti valdžią bei visuomenę, jog kiekvienas jų teiginys apie kontroversiškas religines grupes yra kuo kruopščiausiai pamatuotas, – vyko nuo 1978 (Džonstauno tragedija) iki 1990 metų. Simbolinis jos pabaigos taškas – Fishmano byla, kurios sprendimas panaikino kaltinimus Sciencologijos bažnyčiai smegenų plovimu. Šios bylos nutartis pademonstravo, jog antikultinės smegenų plovimo teorijos teisiškai nėra traktuojamos kaip mokslinės, ir tapo svarbus antikultininkų stovyklos pralaimėjimo ženklas. 1993 m. Veiko įvykiai Jungtinėse Valstijose požiūrio nepakeitė: didžioji mokslininkų, politikų bei žiniasklaidos dalis kaltino ne tiek religinę grupę, kiek Federalinį tyrimų bei Alkoholio, tabako, šaunamųjų ginklų ir sprogmenų kontrolės biurus dėl neapgalvotų incidento metu veiksmų. Po Veiko būta ir kitų, ne mažiau tragiškų įvykių, kurie atvėrė kelią antrajai „kovai su kultais“ paskutinio XX a. dešimtmečio antrojoje pusėje.

Massimo Introvigne – teisininkas ir sociologas, dirba Turine, Italijoje. Tarptautinės naujojo religingumo tyrinėtojų organizacijos (Center for Studies on New Religions – CESNUR) vadovas. Yra parašęs keliolika knygų bei keliasdešimt straipsnių įvairiomis šiuolaikinio religingumo temomis. Čia pateikiamas pranešimas, skaitytas 2001 m. Meksikoje surengtoje Tarptautinės religijos sociologų draugijos XXVI konferencijoje.

1994 m. spalio 5 d. Šveicarijos policija dviejose vietovėse, – vienoje Šeiri kai-melio fermų bei trijuose Granže siur Salveno apylinkėse esančiuose vasarnamiuose, – aptiko 48 Saulės šventyklos ordino (prancūziškai *Ordre du Temple Solaire*; toliau – OTS) narių kūnus. Atliekant tyrimą paaiškėjo, jog dar penki OTS nariai mirė Morinheitso mieste (Kvebeke), likus trims dienoms iki tragedijos Šveicarijoje. Kita tragedija įvyko 1995 m. gruodžio 23-iąją Verkoro kalnuose (netoli Grenoblio, Prancūzijoje), kur rasti 16 OTS narių (3 jų – vaikai) kūnai. 1997 m. kovo 21 d. vakarą Sent Kasimire (Kvebeke) nusižudė dar 5 OTS nariai. OTS – išsamų jo aprašymą galima rasti kitur¹ – buvo naujas, Vakarų ezoterine tradicija grįstas religinis judėjimas, įkurtas prancūzų ezoteriko Josepho Di Mambro (1924–1994), kuris vėliau į savo pusę patraukė ir belgų gydytoją, homeopatijos specialistą, Luca Joretą (1947–1994). Daugelis skirtingų aštuntąjį ir devintąjį dešimtmetį Di Mambro įkurtų organizacijų ilgainiui ir peraugo į 1984 m. formaliai įsteigtą OTS. Pateikdama savo mitinę genealogiją, pagal kurią OTS kilo iš viduramžiais gyvavusio Tamplierių ordino, ši organizacija pagrindiniu autoritetu laikė paslaptį „Šventyklos Mokytojus“, antžmogiškas būtybes, su kuriomis esą bendrauja Di Mambro. Mažėjantis narių skaičius, Di Mambro sveikatos problemos, auganti nesantaika su Prancūzijos bei Kanados valdiškais institucijomis ir judėjimo viduje stiprėjančios apokaliptinės nuotaikos paskutinį XX a. dešimtmetį įtikino OTS vadovybę, kad artinasi pasaulio pabaiga ir vienintelis išsigelbėjimas – ritualizuota mirtis, leisianti „persikelti“ į kitą planetą. Vis dėlto nusižudė tik judėjimo vadovybė bei pagrindiniai nariai – kiti, nesiryžę tokiam žingsniui, apšaukti išdavikais ir negailestingai nužudyti. Be to, būta ir dar vienos kategorijos narių, – silpnėsi individai, kuriems mintis apie savižudybę atrodė priimtina, tačiau reikėjo „pagalbos“ ją įgyvendinant. Akivaizdu, jog galimybė rinktis nebuvo suteikta OTS tikėjimą išpažinusių tėvų vaikams, jie paprasčiausiai nužudyti.

1995 m. kovo 20 d. per zarino dujų ataką Tokijo metro žuvo dvylika keleivių bei keletas tūkstančių nukentėjo. Tyrimas atrado sąsają su Aum Shinrikyo, vieno „naujausių“ religinių judėjimų Japonijoje, kurį įkūrė Shoko Asahara. Bylą tyrę pareigūnai atskleidė ir kitus Aum Shinrikyo įvykdytus nusikaltimus (tarp jų ir keletą žmogžudysčių). Aum Shinrikyo² – sinkretinis judėjimas, pačioje veiklos pradžioje įgijęs netgi tam tikrą pripažinimą tarptautiniuose budistų sluoksniuose kaip *bona fide* budistinė kryptis. Vis dėlto žlungantys lūkesčiai, mažėjantis narių skaičius, žiniasklaidoje kylanti kritikos ir pajuokos banga lėmė tai, kad nuo optimistinių nuotaių Asahara pamažu perėjo prie apokaliptinių bei išpėtojo nusikaltėlišką, smurtą ir nelegalią veiklą propaguojančią pasaulėžiūrą, leidusią žmogžudystę traktuoti kaip veiksmą, kurio galima griebtis, jei nori aukai suteikti maksimalią karminę naudą.

¹ Introvigne M. *The Magic of Death: the Suicide of the Solar Temple* // Wessinger C. *Millennialism, Persecution and Violence: Historical Cases (Religion and Politics)*. – Syracuse (New York): Syracuse University Press, 1999. – P. 287–321. Mayer J.-F. *Der Sonnentempel. Die Tragödie einer Sekte*. – Freiburg: Paulusverlag, 1998. Mayer J.-F. 'Our Terrestrial Journey is Comming to an End': The Last Voyage of the Solar Temple // *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions* 2, 2 (April 1999). – P. 172–196. Introvigne M. and Mayer J.-F. *Occult Masters and Temple of Doom: The Fiery End of the Solar Temple* // Bromley D. and Melton J. G. *Cults, Religion and Violence*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – P. 170–188.

² Reader J. *Religious Violence in Contemporary Japan: The Case of Aum Shinrikyo*. – London: Curzon Press and Honolulu: University of Hawaii Press, 2000.

1997 m. kovo 26 d. (praėjus vos penkioms dienoms po trečio Saulės šventyklus incidento Kvebeke) policija rado 39 Dangaus vartų (naujas ufologinės pakraipos judėjimas) narių kūnus, kurie nusizudė Kalifornijoje, Rančo Santa Fe vietovėje. Šią grupę buvo įkūrę Bonnie's Lu Trousdale'is Nettles (1927–1985) ir Marshallas Applewhite'as (1931–1997), kurie save įvardijo „Dvejukė“ („The Two“), vėliau – Bo ir Peepu, o galiausiai – Ti ir Do (visa tai vyko 1973–1974 m.). „Populiarioji“ šio judėjimo fazė (1974–1976 m.) buvo plačiai mokslininkų aptarta³, tačiau judėjimas tęsė veiklą (tiesa, veikiau „pogrindžio“ sąlygomis) ir 1977–1991 m. Vėl į dienos šviesą jis iškilo 1992–1997 m. (tam pasitarnavo kartkartėmis rengtos paskaitos bei internetas). Dangaus vartai skelbė, kad Žemės planeta netrukus bus sunaikinta, didžioji žmonijos dalis yra visiškai nepajėgi to suvokti ir daugumos žmonių gyvenimas iš tikrųjų tėra „daržoviška“ egzistencija. Tik mažai grupei išrinktųjų viena ypatinga siela, kurią atsiuntė geranoriškos nežemiškos būtybės, suteikė „depozitą“. Šiai grupei atstovaujantys žmonės, t. y. tie, kurie sugebės pasinaudoti „depozitu“, galiausiai nežemiškųjų būtybių bus išgelbėti nuo artėjančios Pražūtingosios dienos⁴. Iš pradžių Ti ir Do skelbė, kad išrinktųjų gelbėti atskris erdvėlaiviai. Vis dėlto po Nettles mirties Applewhite'as nusivylė šiuo ilgai laukti reikalaujančiu scenarijumi ir priėjo prie išvados, kad ritualizuota savizudybė – patikimiausias būdas įgyti naują kūną „Dangaus karalystėje“ (t. y. geranoriškų ateivių planetoje).

2000 m. kovo 17 d. šimtai Dešimties Dievo įsakymų atkūrimo judėjimo, – kraštutinės Mergelės Marijos ir Jėzaus apsišaukimais besivadovaujančios katalikiškos grupės, kuri, beje, Katalikų Bažnyčios vadovybės nebuvo pripažinta (pastaroji faktiškai ekskomunikavo šio judėjimo lyderius), – narių sudegė Kanungu vietovėje (Uganda) įrengtoje stovykloje. Atliekant tyrimą aptikta dar keletas masinių kapaviečių judėjimui priklaususiose, po visą Ugandą pasklidusiose, valdose. Aukų skaičius viršijo 800. Nepaisant Ugandos Makerere universiteto atliktų tyrimų⁵ bei šveicarų istoriko Jean-François Mayerio⁶ analizės, daugelis Kanungu įvykių aspektų tebelieka labai neaiškūs. Nors dauguma mokslininkų įsitikinę, kad Kanungu liepsnose sudegė ir Atkūrimo judėjimo lyderiai, kai kurie teisėtvarkos atstovai vis dar laikosi nuomonės, jog bent jau keletas grupės vadovų slapstosi su judėjimo pinigais (po 1994-ųjų tokie gandai sklandė ir apie Di Mambro ir Jouretą, kol kriminalinė ekspertizė patvirtino, jog jie iš tiesų žuvo per pir-

³ Balch R. W. and Taylor D. Seekers and Saucers: The Role of the Cultic Milieu in Joining a UFO Cult // *American Behavioral Scientist* 20. – 1977. – P. 839–860. Balch R. W. Looking Behind the Scenes in a Religious Cult: Implication for the Study of Conversion // *Sociological Analysis* 41. – 1980. – P. 137–143. Balch R. W. Bo and Peep: A Case Study of the Origins of Messianic Leadership // Wallis R. *Millennialism and Charisma*. – Belfast: The Queen's University, 1982. – P. 13–71. Balch R. W. When the Light Goes Out, Darkness Comes: A Study of Defection from a Totalistic Cult // Stark R. *Religious Movements: Genesis, Exodus and Numbers*. – New York: Paragon Press, 1985. – P. 11–63. Balch R. W. Waiting for the Ships: Disillusionment and the Revitalization of the Faith in Bo and Peep's UFO Cult // Lewis J. R. *The Gods Have Landed: New Religions from Other Worlds*. – Albany (New York): State University of New York Press, 1995. – P. 137–166.

⁴ Introvigne M. *Heaven's Gate. Il paradiso non può attendere*. – Leumann (Torino): ElleDiCi, 1997.

⁵ Kabazzi-Kisirinya S., Deusdedit R. K. Nkurunziza and Gerard Banura. *The Kanungu Cult-Saga: Suicide, Murder or Salvation?* – Kampala (Uganda): Department of Religious Studies, Makerere University, 2000.

⁶ Mayer J.-F. *The Movement for the Restoration of Ten Commandments of God: Between Facts and Fiction – Report on a Research Trip to Uganda, August 13–23, 2000*. Pranešimas skaitytas 2000 m. Rygoje vykusioje Tarptautinėje CESNUR konferencijoje.

mają OTS tragiškų įvykių bangą). Regis, Atkūrimo judėjime vyravo apokalipinės pasaulio pabaigos nuotaikos, o tikintieji laukė Mergelės Marijos, kuri apsi-reikš ir priims juos į dangų. Jos apsi-reiškimo sektos nariai laukė panašiai kaip Danguaus vartų pasekėjai – erdvėlaivių pasirodymo ar OTS atveju – Šventyklos Mokytojų inspiruoto išsigelbėjimo. Labai tikėtina, jog kai kurie įtakingiausi Atkūrimo judėjimo nariai (kaip ir OTS pasekėjai) padarė išvadą, kad vienintelis kelias pasiekti Dangų – atlikti ritualizuotą savižudybę. Vis dėlto dauguma į Kanungu susibūrusių žmonių nė neįtarė, kad jiems bus „padėta“ numirti (o „išdavikai“ – linčiuojami), ir norėjo būti tik Mergelės Marijos apsi-reiškimo liudytojais. Šiuo metu toks OTS atsitikimui giminingas įvykių scenarijus yra labiausiai tikėtina versija, nors į klausimą, kaip tiksliai reiktų paaiškinti masines kapa-vietes, neatsakytą. Taip pat neaišku, ar Ugandoje nužudytų „išdavikų“ skaičius tikrai viršijo nusižudžiusių „ištikimiausių“ narių kiekį.

Kaip minėta, šie keturi atsitikimai ne tik sustiprino antikultinį judėjimą (ypač Europoje, Azijoje ir Afrikoje, nors JAV reakcija į Danguaus vartų akciją buvo neabejotinai silpnesnė), bet ir lėmė kelių vyriausybių antikultinius veiksmus. Per šią antrąją „kovą su kultais“ išsivystė du skirtingi (jų nederėtų painioti) anti-kultiniai modeliai, mėginantys paaiškinti įvykusias tragedijas ir užsitikrinti paramą didesniems antikultiniams žygiams. Pirmasis sugrįžta prie klasikinių smegenų plovimo teorijų, kurias populiarino JAV antikultinio judėjimo radikalai 1990 m. teisme pralaimėję Fishmano bylą. Šios teorijos skelbė, jog tokių kraštu-tinių veiksmų kaip ritualizuota savižudybė ar žmogžudystė galėtų griebtis ne-bent žmogus, kuriam melagingas guru praplovė smegenis. Taigi, pastaruoju at-veju į šias tragedijas žiūrėta kaip į neabejotiną smegenų plovimo įrodymą. Ka-dangi, anot šios teorijos šalininkų, smegenų plovimą taiko ir šimtai kitų judė-jimų, vadinasi, siekiant užkirsti kelią kitoms galimoms tragedijoms, būtina pri-imti atitinkamus, prieš smegenų plovimą nukreiptus įstatymus. Europoje šios teorijos pagrindinis gynėjas buvo prancūzų psichiatras Jean-Marie Abgrallis⁷. Nepaisant teisinių nesėkmių, taip pat ir 2001 m. teismo nutarties (paskelbtos ne-atsižvelgus į jo ekspertines išvadas), kuri skelbė, jog prancūzų konduktorius Mi-chelis Tabachnikas (vienintelis likęs gyvas OTS lyderis, teistas Grenoblyje), siek-damas išprovokuoti savižudybes Saulės šventykloje, nenaudojo jokių smegenų plovimo technikų, Abgrallis, turėjęs stiprią įtaką rengiant parlamentinę ir ad-ministracinę ataskaitas, spausdintas Prancūzijoje („Assemblée Nationale“, 1996 ir 1999), Belgijoje („Chambre des Représentants de Belgique“, 1997) ir Šveicari-joje, Ženevos Kantone („Audit sur les dérives sectaires“, 1997) (reikia pasakyti, kad kitų Europos šalių ataskaitos buvo kur kas santūresnės⁸), nenuleido rankų. Abgrallis taip pat yra Prancūzijos vyriausybės institucijos „Misija kovai su sektomis“ („Mission interministerielle de lutte contre les sectes“) įtakingas nar-ys, nemažai nuveikęs, kad 2001 m. gegužės 30 d. būtų priimtas Prancūzijos anti-kultinis įstatymas. Beje, jis yra ir Prancūzijos Baudžiamojo kodekso 223 straips-nio pataisos iniciatorius. Ji numato trejų metų įkalinimo bausmę už „stiprų spaudimą“ ar „manipuliavimo bausmėmis technikas“. Tokie veiksmai traktuojami kaip „psichologinis pavergimas“.

Kitokio tipo antikultiniams, tačiau ne smegenų plovimu grįžtiems tragedijų

⁷ Abgrall J. M. La Mécanique des sectes. – Paris: Payot, 1996. Abgrall J. M. Les Sec-tes de l'Apocalypse. Gourous de l'an 2000. – Paris: Calmann-Lévy, 1999.

⁸ Richardson J. T., Introvigne M. „Brainwashing“ Theories in European Parlia-mentary and Administrative Reports on Cults and Sects // Journal for Scientific Study of Reli-gion. – Nr. 40. – February, 2001. – P. 143–168.

aiškinimo modeliams atstovauja padrikai veikiančios skeptikų ir sekuliarių humanistų koalicijos, kurių pagrindinis atstovas yra Haifos universiteto psichologijos dėstytojas Benjaminas Beit-Hallahmis. Septintąjį dešimtmetį, vykstant „pirmajai kovai su kultais“, Beit-Hallahmis pasitarnavo diskredituojant smegenų plovimo šalininkų argumentus. Jis buvo vienas kviestinių ekspertų, kurių ypač negatyvios kalbos lėmė tai, kad 1987 m. Amerikos psichologų asociacija pripažino, jog DIMPAC (*Deceptive and Indirect Methods of Persuasion and Control*) ataskaita, pristatyta Margaret Singer vadovaujamos komisijos (ji yra pagrindinė Jungtinių Amerikos Valstijų antikultinio judėjimo figūra bei antikultinių smegenų plovimo teorijų aiškintoja), nepagrįsta. Viena iš dviejų 1994 m. kelioms mokslininkų asociacijoms ir atskiriems mokslininkams iškeltų ieškinių Margaret Singer tvirtino, kad „remiantis (jos) turima informacija bei įsitikinimais, Beit-Hallahmis tuo metu (1987) jau buvo užsitarnavęs psichologinę prievartą naudojančių kultų, – jie ir išprovokavo DIMPAC tyrimą, – gynėjo akademinę reputaciją“⁹. Kilus „antrajai kovai su kultais“ bangai Beit-Hallahmis nė per nago juodymą nepakeitė ankstesnės savo nuomonės apie smegenų plovimą. Iš esmės šis psichologas siūlė kur kas paprastesnę tragedijų, o ir apskritai kultų atsiradimo, paaiškinimą. Anot jo, savižudybes ir žmogžudystes galima paaiškinti tuo, kad kultų vadovai, kaip ir jų pasekėjai, buvo paprasčiausiai „nesveiki“, negana to, dar ir pinigų ištroškę „nedorėliai“ bei sukčiai. Savo straipsniuose Beit-Hallahmis smarkiai kritikuoja naujųjų religinių judėjimų (NRJ) tyrinėtojus, kad šie nematą akivaizdaus dalyko, t. y. to, jog kultų vadovai – tiesiog pamišėliai. „Marshallas Applewhite’as, lygiai kaip ir Davidas Koreshas, buvo pamišėliai“; „tai, jog jų pamišimo nenorima pripažinti apskritai, glaudžiai susiję su tuo, jog nepripažįstama ir grupinė patologija, bet juk šią patologiją pastebi kiekvienas, išskyrus NRJ tyrėjus“¹⁰. Pasekėjai pasiduoda pamišusių guru valiai, nes turi panašią „patologiją“. Tik „parsidavėliai“ NRJ tyrinėtojai šito nemato: „Advokatavimas NRJ ir juose atsidūrusių ieškotojų psichopatologijos nepripažinimas yra susiję. Nepripažįstant NRJ narių patologijos, nenorima pripažinti ir NRJ priskiriamos kenksmingos veiklos.“ Be to, Beit-Hallahmis įsitikinęs, jog dauguma kultų vadovų yra „apgaudinėjantys aktoriai“ ir „religiniai sukčiai“, o juk „kaip rodo Luco Joureto atvejis, viename asmenyje puikiausiai gali sugyventi ir pamišėlis, ir sukčius“. Žygdų mokslininkas mano, kad šis jo paaiškinimas galioja ne tik toms grupėms, kurių egzistavimas baigėsi savižudybėmis ar žmogžudystėmis, bet gali būti pritaikytas ir kur kas platesnėje sferoje. Štai ir mormonų pranašas Josephas Smithas (1805–1844), ir viena pirmųjų sekmininkų lyderių Aimee Semple McPherson (1890–1944) dažnai apibūdinami kaip „begėdiški sukčiai ir apgavikai“. Beit-Hallahmis, pašiepdamas jam nepritariančius mokslininkus, ironizuoja: „Aum Shirikyo – išimtis, Saulės šventykla – išimtis, Davidas Koreshas – išimtis <...> ir taip toliau, ir panašiai.“ Tokie incidentai, jo galva, yra būdingi visiems „kultams“. Jis tvirtina, kad „kiekvienam konkrečiam atveju priešiška nusistačiusių pašaliečių, kritikų ir skeptikų tvirtinimai kartais būdavę kur kas arčiau tikrovės nei specialistų“. Iš tikrųjų Beit-Hallahmis siekia dar platesnių apibendrinimų. „Kaip reiktų suprasti religinį atsivertimą? – klausia jis ir tuoj atsako: – Atsivertimas – tai išskirtinis (kai kas net sakytų – nenormalus) elgesys, pasitaikantis labai ma-

⁹ Singer M. T. and Ofshe R. Summons in the Superior Court of the State of California in and for the County of Alameda (Nr. 105). – January 31. – 1994.

¹⁰ Beit-Hallahmi B. „O Truant Muse“: Collaborationism and Research Integrity // Zablocki B., Robbins T. *Misunderstanding Cults: Searching for Objectivity in a Controversial Field*. – Toronto: University of Toronto Press, 2001.

žam tikinčiųjų procentui.“ Atsivertimas yra ne šiaip „ypač retas“ reiškinys, dar daugiau – esminė jo priežastis yra „psichopatologija“. Žinoma, kas nors galėtų paprieštarauti teigdamas, jog „psichopatologija“ yra gana smarkiai paplitęs fenomenas. Beit-Hallahmis tam visiškai nepritaria. „Nelaimėi, – rašo jis, – šizofrenija nėra socialinis konstruktas, ji paplitusi visose visuomenėse pastoviu 1 ir 100 <...> santykiu. Todėl kiekvienos kartos ir kiekvienos kultūros tam tikra žmonių dalis, susidūrusi su realybe, pasiekia atitinkamą savidestruktyvios regresijos laipsnį.“ Šitaip aiškinamos religinio atsivertimo – tiek konkrečių kultūrų, tiek apskritai – priežastys.

Be abejo, abi teorijos sulaukė NRJ tyrinėjančių mokslininkų (kurie, beje, turėjo gintis nuo antikultininkų internetinių išpuolių, vykdomų *ad hominem*) kritikos. Pastarieji teigė, kad abu modeliai tuo pačiu metu paaiškina ir *per daug*, ir *per mažai*. Per daug – nes iš tiesų yra bendro pobūdžio ir atspindi neigiamą išankstinę nusistatymą prieš religiją apskritai. Juk Beit-Hallahmis absoliučiai visus religinio atsivertimo atvejus kildina iš psichopatologijos. Panašiai samprotauja ir Abgrallis¹¹, kuris, nors smegenų plovimo netapatino su beprotybe, į smegenų plovėjų sąrašą įtraukia ir mormonus, ir sekmininkus, ir Amerikos evangelikus bei kitų religijų išpažinėjus. Vis dėlto šios teorijos yra perdėm bendro pobūdžio, todėl nepajėgia paaiškinti, kuo gi skiriasi judėjimai, išprovokuojantys masines žmogžudystes bei savižudybes, nuo religinių grupių, kurios laikosi įstatymų. Beit-Hallahmio tvirtinimu, tiek mormonų pranašas Josephas Smithas, tiek Saulės šventyklos ordino lyderiai – sukčiai ir apgavikai. Abgrallio nuomone, ir mormonai, ir Saulės šventyklos nariai taikė smegenų plovimą. Tačiau taip ir neaišku, kodėl, pavyzdžiui, mormonai – skirtingai nei Saulės šventyklos ordino nariai – niekada nerengė masinių savižudybių ar žmogžudysčių. Beit-Hallahmio raginimas, kad reikia remtis buvusių sektų narių, antikultininkų bei žurnalistų nuomone, nes jie yra patikimesni nei NRJ tyrinėjantys mokslininkai, taip pat nelabai naudingas. Tik analizuodami Aum Shinrikyo sektą, mokslininkai klydo nepripažindami nusikalstamos judėjimo veiklos. Dangaus vartų judėjimas po aštuntojo dešimtmečio antikultininkų ir žurnalistų beveik visiškai ignoruojamas, tačiau šios grupės ankstyvąją veiklą neabejotinai kruopščiau apibūdino moksliniai Roberto Balcho darbai, o ne keli to meto sensacijų besivaikančių žurnalistų straipsniai. Ugandos Dešimties Dievo įsakymų atkūrimo judėjimas prieš jo narių sukeltą tragediją buvo menkai žinomas tiek mokslininkams, tiek antikultininkams. Saulės šventyklos judėjimą iki tragedijos buvo šiek tiek tyrinėjęs vientelis mokslininkas¹², kuris sugebėjo surinkti daugiau informacijos apie judėjimo praeitį, nei keli Kvebeke bei kitur apie šį judėjimą rašantys antikultininkai ir žurnalistai. Žinoma, Mayeris nenuspėjo masinių savižudybių bei žmogžudysčių, tačiau to nepadarė ir antikultininkai ar žurnalistai (kai kurie jų, kaltindami judėjimą teroristinių išpuolių rengimu Kvebeke, smarkiai klydo). Apskritai problemiška teigti, jog, pavyzdžiui, patikimesnės informacijos apie mormonus galima gauti iš antimormoniškų šaltinių, nei iš išsamios mokslinės literatūros apie šią religiją. Tai prilygtų tvirtinimui, jog, norint susipažinti su Romos Katalikų Bažnyčia, pirmiausia reikia paskaityti antikatalikiškos literatūros.

Kitas svarbus momentas, mokslinę kritiką taikant antikultininkams, yra tas,

¹¹ Abgrall J. M. La Mécanique des sects. – Ten pat. Abgrall J. M. Les Sectes de l'Apocalypse. Gourous de l'an 2000. – Ten pat.

¹² Mayer J.-F. Des Templiers pour l'Ère du Verseau: les Clubs Archédia (1984–1991) et l'Ordre international chevaleresque Tradition Solaire // Mouvements Religieux 153 (January, 1993): 2–10.

kad kalbėti apie judėjimą, nagrinėjant tik vidinę jo dinamiką, yra truputį naivoka – ne mažiau reikšminga yra judėjimo ir visuomenės nuolatinė tarpusavio sąveika. Veiko įvykiai, be abejonės, yra chrestomatinis to pavyzdys. Paplitusi nuomonė, jog šios tragedijos buvo galima išvengti, jei jėgos struktūros būtų elgęsi apdairiau bei atsargiau. Taip pat esama rimtų argumentų, – jie smulkiai išdėstyti Catherine Wessinger paskelbtose studijose¹³, – jog keliose šalyse pasireiškęs policijos priekabumas ir priešiški veiksmai Saulės šventyklos atžvilgiu išprovokavo tragišką įvykių baigtį. Kitais atvejais (pavyzdžiui, Dangaus vartų judėjimo negatyvus vertinimas buvo sumažėjęs iki minimumo ir pastebimas tik internete; apie Ugandą išvis sunku ką nors pasakyti) vien tik įsivaizduojamas priešiškus gali labai daug ką nulemti. Nelabai suprantama, kodėl vienos grupės, susidūrusios su priešišku ar net atviru persekiojimu, ima smurtauti, o kitos reagoja pakankamai šaltai. Juk, pavyzdžiui, Jehovos liudytojams, patyrusiems kur kas žiauresnių persekiojimų (prisiminkime šio tikėjimo išpažinėjų egzekucijas, kurias per karą vykdė ir totalitarinės, ir demokratinės šalys), skirtingai nei Aum Shinrikyo ar Saulės šventyklos ordino nariams, net į galvą neatėjo rengti teroristinių išpuolių ar kolektyvinių savižudybių. Tą patį galima pasakyti ir apie daugelį kitų religinių judėjimų. Taigi, kas sieja tokias sekas kaip Saulės šventykla, Aum Shinrikyo, Dangaus vartai ir Dešimties Dievo įsakymų atkūrimo judėjimas? Kokie bendri požymiai, jei jų apskritai yra, galioja šioms grupėms, nors šimtams kitų, visame pasaulyje paplitusių, naujų religinių judėjimų – ne? Be abejo, šis klausimas itin rūpi ir teisėtvarkos institucijoms. Juk po Veiko įvykių net FTB pripažino, jog problema paaštrėjo todėl, kad biuras apie naujuosius religinius judėjimus neturėjo pakankamai informacijos, o remtis tik antikultūrinę duomenimis buvo katastrofiška klaida. Todėl biuras užmezgė ryšius su Amerikos religijų akademija (*American Academy of Religion*) ir keliais nepriklausomais mokslininkais, o paskutinio XX a. dešimtmecio pabaigoje suformavo nuoseklią bendradarbiavimo su naujų religinių judėjimų tyrinėtojais programą¹⁴. Per susitikimus su mokslininkais FTB agentai (vėliau tai darė ir kitų valstybių teisėtvarkos institucijų atstovai) norėjo išsiaiškinti modelį, kuriuo remiantis būtų įmanoma identifikuoti tuos retus religinius judėjimus, kurie, išprovokuoti išorinių aplinkybių, ryžtųsi griebtis smurto. Biuro agentai teigė, kad bet koks modelis, grįstas išankstine prielaida, jog visos religijos, – tarp jų ir šimtai naujų religinių judėjimų ar „kultų“, – vėliau ar anksčiau gali griebtis smurto, teisėtvarkai yra bevertis, nes visame pasaulyje nėra nė vienos teisėtvarkos institucijos, kuri pajėgtų sukontroliuoti šimtus judėjimų. FTB rūpėjo išsiaiškinti aiškius kriterijus. Nors Prancūzijos valdžia nuolat atsisako bendradarbiauti su įvairiaute naujų religinių judėjimų tyrinėtojų (pastaruosius ji laiko samdomais kultų įrankiais) bendruomene, tačiau net ir šioje šalyje atsiranda balsų, kurie ragina teisėtvarkos institucijas bei antikultūres organizacijas savo dėmesį sutelkti į kelis „neabejotinus kultus“ (*sectes absolues*), nei blaškyti jų 173 judėjimams, paminėtiems 1996 m. parlamentinėje ataskaitoje (bei kitoms 1999 m. šį sąrašą pra-

¹³ Wessinger C. *Millennialism, Persecution and Violence: Historical Cases (Religion and Politics)*. – Ten pat. Wessinger C. *How the Millennium Comes Violently: From Jonestown to Heaven's Gate*. – New York: Seven Bridges Press, 2000.

¹⁴ 1999 m. Frederiksburge, Virdžinijos valstijoje, Tarptautinė naujojo religingumo tyrinėtojų organizacija (CESNUR), kuriai vadovauju, bendradarbiaudama su FTB Ypatingųjų situacijų valdymo grupe, suorganizavo seminarą FTB agentams. Daugybė garsių naujojo religingumo tyrinėtojų skaitė paskaitas ir su agentais aptarė potencialias grėsmes. Vėliau panašūs seminarai teisėtvarkos institucijų pareigūnams rengti pakartotinai tiek JAV, tiek kitose šalyse.

plėtusioms grupėms)¹⁵. Problemos esmė – kokios informacijos pagrindu galima taikyti „neabejotino kulto“ apibrėžimą? Jeigu tokią informaciją teiks tie patys nepatikimi antikultininkų, padariusių įtaką 1996 bei 1999 m. šalyje pasirodžiusioms ataskaitoms, šaltiniai, šios žinios bus taip pat nepatikimos. Žinoma, tai dar nereiškia, jog neįmanoma identifikuoti, kokie religiniai judėjimai, esant tam tikroms vidinėms ar išorinėms aplinkybėms, provokuos savižudybes, žmogžudystes ar teroristinius išpuolius.

Mayeris ir aš pamėginome išsiaiškinti, kas sieja Saulės, Dangaus vartų ir Liaudies (Džonstoune) šventyklas. Priėjome išvadą, jog šių grupių narių poelgiams turėjo įtakos ne tik išoriniai grasinimai, bet ir judėjimų teologija, skatinusi tikinčiuosius žvelgti į save kaip į „ne šio pasaulio“ žmones. Tai savo ruožtu leido jiems daryti išvadą, kad, kaip rašoma viename Dangaus vartų dokumente, „mums nėra kur eiti, nebent – dangun“. Nuostata sustiprėja, kai iš grupės pasitraukia jai svarbūs nariai. Taip pat mes nustatėme, kad „smarkus susvetimėjimas su pasauliu, buvusių narių, puikiai pažįstančių situaciją grupėje, kritika, išorinė grėsmė (ji gali būti tiek reali, tiek įsivaizduojama) ir įsitikinimas, jog nėra kito kelio, „nebent – dangun“, sudaro idealią aplinkybių, kurios negausiuose religiniuose judėjimuose veda prie savidestrukcijos ir nusikalstamų veiksmų, kombinaciją“¹⁶. Nepritardami retorikai apie „pamišusius guru“, mes teigiame, kad „grupės lyderis (bei jo psichinė būklė) nulemia paprastų jos narių apsisprendimą – ar griebtis radikalių priemonių, ar, kiek tai įmanoma, prisitaikyti prie susiklosčiusių aplinkybių, net jeigu jos ir nepalankios“.

Esu įsitikinęs, kad tolesniems tokio pobūdžio tyrinėjimams yra svarbu išlaikyti vaisingą mokslininkų, tiriančių NRJ, ir teisėtvarkos institucijų bendradarbiavimą bei skatinti visavertį dialogą tarp pačių mokslininkų, nuosaikešnių kultūr atstovų ir „kultūr kritikų“ (mes nekalbame apie ekstremistiškai nusiteikusias grupeles, kurios užsiima nešvariais *ad hominem* išpuoliais ir atvirai remia vyriausybės vykdomus religinių mažumų persekiojimus Prancūzijoje, Rusijoje ar Kinijoje). Aš manau, jog geras žingsnis tokio dialogo link būtų iš naujo pergaltoti originalią akademinę literatūrą apie totalitarinių struktūrų (ir kai kurių sektų) poveikį mąstymui. Ir per pirmąjį, ir per antrąjį „karą su kultais“ nebrandi smegenų plovimo šalininkų retorika labai dažnai remdavosi Roberto Jay Liftono bei Edgardo H. Scheino mintimis. Kaip nurodė Dickas Anthony's¹⁷, nors Liftonas ir Scheinas į „kultus“ žiūrėjo nepalankiai ir kartais pritardavo kai kurioms anti-kultinėms iniciatyvoms, tačiau *à la* Liftono ar Scheino maniera išsakyti argumentai (spekuliuojant jų mintimis) siekia paremti teiginį, kad atsivertimas į kultūrą yra ne sąmoningas veiksmas, bet manipuliacinių technikų rezultatas, nesutampa su šių autorių nuomone.

Pats Liftonas įspėjo, kad nederėtų „vartoti žodžių *smegenų plovimas*, nes jie sukelia daug painiavos ir nėra tiksliai aišku, ką jie žymi“¹⁸, o Scheinas netgi išjuokė banalias smegenų plovimo teorijas, pavadindamas jas užmaskuotomis „demo-

¹⁵ Hervieu-Léger D. La Religion en miettes ou la question des sectes. – Paris: Calmann-Lévy, 2001. – P. 51–52.

¹⁶ Introvigne M., Mayer J. F. Occult Masters and Temple of Doom: The Fiery End of the Solar Temple. – Ten pat.

¹⁷ Anthony D. Brainwashing and Totalitarian Influence: An Exploration of Admissibility Criteria for Testimony in Brainwashing Trials. Ph. Diss. – Berkeley (California): Graduate Theological Union, 1996.

¹⁸ Lifton R. J. The Future of Immortality and Other Essays for a Nuclear Age. – New York: Basic Books, 1987. – P. 211.

nologijomis¹⁹. Jų pačių pateikti modeliai yra kur kas sudėtingesni, remiasi prielaida, jog į totalitarines ideologijas ar religijas pasineriama dėl keleto reiškinų tarpusavio sąveikos; šie reiškiniai – tai ir įtikinėjimo technikos, kurios tik kiekybiškai, bet ne kokybiškai skiriasi nuo plačiai kitose socialinėse aplinkose naudojamų technikų, ir įgimti individualūs faktoriai (daugelis jų interpretuojami pagal psichoanalitinį Eriko H. Eriksono (1902–1994) modelį, kuris grindžiamas vaikystėje patirtomis traumomis), ir tam tikra filosofinė savastis, t. y. „įgimtas polinkis tokioms ideologijoms“²⁰. Savo originaliąją, 1961 m. pasirodžiusią knygą Scheinas baigė pareiškdamas, jog mes, vakariečiai, nepalankiai žiūrėdami į komunistinę Kinijoje praktikuojamą „prievartinį įtikinėjimą“, iš tiesų nepritariame tik tokių įtikinėjimų turiniui, nors šis veiksmas mažai skiriasi nuo procesų, aptinkamų ir Vakaruose. „Pabrėždami tokios įtakos turinį, – rašo Scheinas, – mes dažnai ignoruodavome poveikio prigimties panašumus. Juk religiniuose ordinuose, kalėjimuose, mokymo įstaigose, psichiatrinėse ligoninėse ar (Kinijoje veikiančiuose) mąstymo reformavimo centruose atliekamų praktikų turinys yra be galo skirtingas. Tačiau visur poveikio būdai yra stublinančiai panašūs. Taigi mūsų moraliniai ir politiniai įsitikinimai neturi lemti mokslinio požiūrio į Kinijos komunistų praktikuojamą psichologinę prievartą“²¹.

Visai neseniai Liftonas²² pripažino, jog reikia nustatyti tam tikrus kriterijus, kad nubrėžtume ribą tarp nusikalstamų „kultų“ (tokių kaip Aum Shinrikyo Japonijoje) ir šimtų kitų grupių, apibūdinamų „kultais“, nors jie propaguoja psichologinį spaudimą, bet neužsiima neteisėta veikla, „tačiau vis tiek yra smerktini“. Apibūdinimu „totalinis“ Liftonas žymi tokius reiškinius kaip protestantiškas fundamentalizmas, islamiškas fundamentalizmas bei politines ideologijas – „nuklearizmą“ ar mirties bausmių propagavimą Amerikoje²³. Nors Liftono atlikta Aum Shinrikyo įvykių rekonstrukcija ir susilaukė kitų tyrinėtojų kritikos²⁴, jo mėginimas iš gausaus „kultų“ pasaulio bei totalinių grupių išskirti tam tikrą „pasaulį griauančių kultų“ subkategoriją, mano galva, yra dėmesio verta tyrimų sritis. Liftonas išvardija septynis „pasaulį griauančių kultų“ bruožus: 1) „guru autoriteto suabsoliutinimas“, kuris pasireiškia įsitikinimu, kad „nėra dievybės aukštesnės už guru“ (*no deity beyond the guru*); tai liudija, kad ir pats guru, ir jo mokiniai yra praradę gebėjimą atskirti tikrovę nuo metaforos; 2) „apokaliptinio įvykio ar įvykių, kurie sunaikins pasaulį tam, kad šis atsinaujintų, vizija“; 3) „žudymo ideologija dėl išgydymo – pasaulio naikinimas iš altruistinių paskatų“; 4) „bekompromisiškas apsisvalymas, atmetantis pasaulį“; 5) „noras disponuoti pavojingiausiais ginklais“ (nuo zarino dujų iki atominės bombos); 6) „agresyvi būseną“, atverianti kelią neteisėtiems veiksams; 7) „pretenzija į absoliučią neginčijamą tiesą“, susijusi su technikos priemonių (Aum Shinrikyo var-

¹⁹ Schein E. H. (with Schneier I. and Barker C. H.). *Coercive Persuasion: A Socio-Psychological Analysis of the „Brainwashing“ of American Civilian Prisoners by the Chinese Communists.* – New York: W. W. Norton & Company, 1961. – P. 254.

²⁰ Antony D. *Brainwashing and Totalitarian Influence...* – P. 125. Žr.: Lifton R. J. *Thought Reform and Psychology of Totalism: A Study of Brainwashing in China.* 2nd // Hill C. (North Carolina and London): University of North Carolina Press, 1989. Schein E. H. – *Coercive Persuasion...* – Ten pat.

²¹ Schein E. H. – Ten pat. – P. 285.

²² Lifton R. J. *Destroying the World to Save It: Aum Shinrikyo, Apocalyptic Violence and the New Global Terrorism.* – New York: Metropolitan Books-Henry Holt and Company, 1999.

²³ Lifton R. J. *The Future of Immortality and Other Essays for a Nuclear Age.* – P. 211.

²⁴ Reader J. *Religious Violence in Contemporary Japan: The Case of Aum Shinrikyo.* – Ten pat.

tojo haliucinogenines medžiagas) naudojimu, siekiant paveikti pasekėjus ir įvykdyti „kraštutinę technokratinę manipuliaciją“²⁵.

Matome, jog dauguma šių kriterijų (jei ne visi) yra orientuoti į turinį. Smegenų plovimo teorijos šalininkų retorika pretenduoja išlikti neutrali turinio atžvilgiu ir telkia dėmesį ne į tikėjimą, bet į praktikuojamus veiksmus (t. y. manipuliacinių ir neteisėtų technikų naudojimą). Liftonas ir Scheinas turinį laiko esminiu faktoriumi. Anot Scheino, nevykusių smegenų plovimo teorijų skelbėjai klysta įrodinėdami, kad technikos, kurias naudoja „tokie vakarietiški dariniai kaip mokslo ar religinio ugdymo įstaigos, ligoninės, prekybinės organizacijos ir Kinijos mąstymo reformavimo centrai yra iš esmės skirtingos institucijos“, nes pastaruoju atveju mąstymo reformavimo procesui yra naudojamos kažkokios paslaptingos, ezoterinės priemonės, užtikrinančios šio metodo sėkmę. Iš tiesų skiriasi tik tikslai ir jiems pasiekti naudojamos priemonės. Anot Scheino, viešojo JAV nuomonė smerkia kinų mąstymo reformavimą, kai atitinkamomis technikomis siekiama įtikinti kalinius, – kinus ir amerikiečius, – kad komunizmas yra teisinga ideologija, o Jungtinės Amerikos Valstijos – imperialistinė, karą kurstanti valstybė, tačiau pritaria tokių pačių metodų taikymui kalėjimuose, karo akademijose bei panašiose institucijose, kai keliamas priešingas tikslas, t. y. įtikinti kalinius ar kursantus, kad amerikietiškas gyvenimo būdas yra pozityvus ir patrauklus²⁶. Liftonas „pasaulį griauančius kultus“ smerkia ne tik dėl kankinimų praktikos ir narkotikų vartojimo (tai, anot jo, pasitaiko, bet nebūtinai), tačiau ir dėl to, kad jie skleidžia ideologiją, kuri racionalizuoja neteisėtus veiksmus bei moko, jog ritualizuotas žudymas gali turėti šventą tikslą ir būti naudingas patiems nužudytiesiems.

Be abejonės, nėra lengva numatyti, kurie religiniai judėjimai ilgainiui evoliucionuos į terorizmą, smurtą ar savižudybes. Visi tai nustatyti mėginantys modeliai yra tik eksperimentiniai: nė viena prognozė nėra visiškai patikima, juk ir žmonių elgesys dažnai yra nuspėjamas. Kita vertus, lyginamoji paskutinio XX a. dešimtmečio tragiškų įvykių studija bei naujas požiūris į dažnai klaidingai suprantamus Liftono ir Scheino darbus apie mąstymo reformavimą ir psichologinę įtaką gali patvirtinti išvadą, jog netikslinga pranašauti būsimą prievartą, jei remiamės modeliais, kurie ignoruoja judėjimo mokymo turinį, akcentuodami tik įtikinėjimo techniką ar psichologinę (jei ne psichopatologinę) grupės lyderio būseną. Ir Liftonas, ir Scheinas galiausiai padarė išvadą, kad negalima neigti poveikio žmogui tyrimo svarbos, tačiau pagrindinis veiksnys, verčiantis religinį ar politinį judėjimą griebtis atitinkamų veiksmų, yra pats jo mokymas, o ne tai, kaip šį mokymą priėmė grupės nariai. Tai reiškia, jog ir socialinių mokslų atstovai, ir kultūrų kritikai turėtų rasti naują pagrindą dialogui, labiau gilindamiesi į kiekvieno konkretaus judėjimo mokymo turinį, nei į grupių naudojamas įtikinėjimo ir socializacijos technikas. Tam nebūtina teologiškai ar filosofiškai įrodyti vienos ar kitos tokios grupės mokymo teisingumą ar klaidingumą. Abi stovyklos – nuo išankstinių vertinimų atsiribojusi mokslininkų bendrija ir sekuliarių kultūrų persekiotojai – turėtų siekti legitimuotos nuomonės ir pripažinti, jog tam tikri istoriniai bei socialiniai dėsningumai yra pagrindinis veiksnys, leidžiantis daryti išvadą apie vieną ar kitą doktriną, apie jos galimybę evoliucionuoti į savi-destrukciją ir smurtą.

²⁵ Lifton R. J. Destroying the World to Save It: Aum Shinrikyo, Apocalyptic Violence and the New Global Terrorism. – P. 202–213.

²⁶ Shein E. H. Coercive Persuasion... – P. 277.

IZIDORIUS ŠIMELIONIS

Trisdešimt devintųjų rugsėjis

1939 metų pavasarį politinis siautulyš tuometinėje Lenkijoje dar labiau įsiūbavo. Reaguodami į atvirus Adolfo Hitlerio grūmojimus, valstybės vyrai siuntė keiksmų ir grasinimų tiradas Trečiajam reichui.

– Galingi, susitelkę, pasirengę! – šaukė kariuomenės vadas generolas Edvardas Rydz-Smiglas.

– Nė sagos neatiduosime vokiečiams! – klykė jo ištikimas bendražygis, užsienio reikalų ministras pulkininkas Juzefas Bekas. Šias frazes nuolat kartojo lenkų spauda, radijas. Kurstomas šovinizmas, persekiojami, engiami kitataučiai. Beveik visos lietuviškos ir baltarusiškos mokyklos Vilniaus krašte buvo uždarytos. Ilgam suspenduota ir tautinių mažumų spauda. Reikėjo specialaus apskrities viršininko leidimo surengti jaunimui savo kaime vaidinimą, arba net poilsio vakarą. Nustoję veikti beveik visos lietuvių kultūrinės visuomeninės organizacijos.

Miestuose ir kaimuose daugėjo bedarbių. Iš 72 mano gimtojo Dubinių kaimo ūkininkų dauguma ištisisus metus ant savo stalo nematydavo lašinių. Kiekviename sodžiuje buvo savų ubagų. Dar daugiau elgetaujančių – miestuose ir miesteliuose. Visagalė policija ypač žiauriai susidorodavo su kitataučiais, kovojusiais už viešą gimtosios kalbos vartojimą. Į kalėjimus grūdo visus nepaklusniusius. Retas lietuvis mokytojas išvengė Lukiškių, Gardino, Švenčionių ar kito kalėjimo.

Lenkija turėjo daugiau kaip 30 mln. gyventojų, tačiau nebuvo nė vienos sunkvežimių gamyklos, bet vyriausybė 1938 m. nutarė pastatyti 40 naujų kalėjimų. Vien Vilniuje buvo keturi žmonių prikimšti kalėjimai. Prieš pat karą, kaip rašė lenkų socialistų partijos lyderis Nedzialkovskis laikraštyje „Robotnik“, vidaus reikalų ministerija paskelbė konkursą įvairių kalėjimų pareigūnų etatams užimti. Valdančioji partija ieškojo naujų žemių, kitų pasipelnymo šaltinių. Vėl atgijo subankrutavusi imperialistinė ideologija „od morza, do morza“ (nuo marių iki marių).

– Reikalaujame kolonijų! – toks buvo Lenkijos fašistų lyderio pulkininko J. Koco šūkis. Jam pritarė dvarininkai ir magnatai, bankininkai ir karininkai. Įsiautėję ponai nenorėjo nė pagalvoti apie gresiantį pavojų lenkų tautai, nors hit-

lerininkai vis drąsiau ir dažniau rengė pasienio provokacijas, rezgė pražūtingus planus. Apie tykantį pavojų, vyriausybės bejėgiškumą įspėdavo žmones lenkų socialistai, liaudininkai. Jie ragino darbininkus ir valstiečius sustabdyti įsisiautėjusius valdžios lyderius, skatino priešintis galimam fašistų antplūdžiui. Tačiau tai buvo balsas tyruose. 1938 m. rudenį Vokietijos maršalo Hermano Geringo medžioklė Lenkijos draustiniuose pagreitino įvykius.

Štai kodėl pirmąją karo dieną Hitlerio kariuomenės veiksmai paralyžiuo kone visą Lenkijos valstybę. Aviacijos antskrydžiai išvedė iš rikiuotės stambiausius pasipriešinimo centrus.

Blaiviai mąstantys lenkai, taip pat ir kitataučiai, taigi ir lietuviai, aiškiai matė liudną Lenkijos valstybės baigtį. Neryžtingi sąjungininkai – Anglija ir Prancūzija – daug kartų reiškė pritarimą Lenkijos nepriklausomybei, tačiau pavojaus akivaizdoje niekuo nepadėjo. Isteriškos Hitlerio kalbos per radiją dar labiau slėgė lenkus. Tamsūs debesys kaupėsi virš Lenkijos.

Lietuva ir Lenkija jau buvo užmezgusios diplomatinčius santykius, tačiau Vilniaus kraštui nuo to geriau nebuvo. Beveik visos anksčiau veikusios visuomeninės lietuvių organizacijos buvo uždarytos. Įvairūs valdžios įpareigoti „kuratoriai“ savo nuožiūra tvarkė šių draugijų veiklą. Mūsų kaime inteligentai – buvę mokytojai, skaityklų vedėjai – veikė slapta. Visuomet bendravome su žmonėmis. Visus įvykius aiškinomės greitai. Tam ypač padėjo Lietuvos radijas. Lietuviams įgriso svetimųjų spauda. Žmonės troško laisvės.

Atėjo lemtinga rugpjūčio antroji pusė. Buvo neramu – Joachimas Ribbentropas atvyko į Maskvą. Spauda ir radijas informavo apie derybas. Matėsi, kad Stalinas su Hitleriu randa bendrą kalbą.

Buvau įsitikinęs, kad diktatorių dialogas, juolab pavojingas jų susitarimas, sunaikins Lenkiją, o tuomet Vilniaus kraštas atgaus laisvę. Ukrainiečiai ir baltarusiai taip pat galės atsiimti savo vakarines žemes.

Ir štai Vokietijos užsienio reikalų ministras J. Ribbentropas grįžta iš Maskvos į Trečiojo reicho sostinę. Viskas lyg ir apimsta. Hitleris prieš artėjančią audrą paskelbė naują pareiškimą. Lenkijos vadovai blaškosi, neranda sau vietos. Netrukus po visą Lenkiją paplinta mobilizacijos šaukimai. Ši žinia labai sukrėtė ir mūsų šeimą. Juk namuose – trys kandidatai į kariuomenę. Motiejus, lenkų kariuomenės puskarininkis, vyriausias brolis Stasiukas, kad ir netarnavęs, bet atsarginis. Man tuomet buvo devyniolika vasarų, tad ir aš galėjau būti pašauktas. Nerimavo tėvai, jaudinomės ir mes – kaip visi Lenkijos žmonės.

Pirmasis šaukimą gavo Motiejus. Motina nerodė ašarų, tik tėvas piktinosi Lenkijos valdžios pražūtinga politika. Tyliai klausėsi spėliojimų apie artėjančią karą jauniausias broliukas Jonukas. Jis tuo metu dar piemenavo Simūniškių laukuose, mėgo dainuoti. Pritilo jo skambus balselis. Dainas pakeitė Dubinių kaimo motinų ir seserų raudos. Taip jos išlydėjo savo sūnus ir brolius į karą.

Žmonės atsisveikindavo ne tik savo pirkiose, bet ir kaimo gale. Prie Rusteikų sodybos, netoli paminklo Vytautui Didžiajam, būriuodavosi žmonės. Čia vėl praverkdavo artimieji, neatsilaikydavo ir kaimynai. Susijaudinę vyrai tarsis skubėjo ištrukti iš šios ašarų pakalnės. Kaimo vaikai stebėjo šias scenas ramūs, susimąstę – lyg ir jie lauktų savo eilės.

Vieną tokį palydų vidurdienį prie manęs priėjo kaimynas – Andriukėlio Juziakas. Pastebėjau jo akyse klausiamą žvilgsnį.

– Gal geriau neiti frontan, *paliokai* prieš *niemčių* neatsitūrės? – klausė Juziakas.

Supratau, kad klausia mano patarimo, kaip pasielgti. Juk į mane žiūrėjo

visas kaimas. Sunku patarti. Nors buvau įsitikinęs, kad, prasidėjus karui, Lenkijos dienos suskaičytos, tačiau kas žino, kaip viskas gali pakrypti.

Tad traukė vyrai į Rodūnią, Lydą ginti įgirusios svetimųjų valdžios.

Mes su Stasiuku stengėmės raminti Motiejų, įkvėpti jam vilties kibirkštį.

– Kaip Dziewas duos, taip bus, – kartojo motina, tėvas ir senelė. O nuotaika kaip niekad visų prislėgta.

Visi trys broliai miegodavome kluone ant šiaudų arba šieno. Nepamiršamos jaunystės naktys. Atsigulę dar ilgokai plepėdavome, svajodavome. Tačiau šį kartą buvome susikaupę. Išpranašavę Lenkijai artėjančią skausmingą pražūtį, užmigome. Jaunystė nežino, kas yra sunkus nuovargis ar nemiga.

Rugpjūčio 31 dienos rytą dar visi kartu pusryčiavome. Atėjo ir sesuo Ruzia su vyru Dominu: ne tik atsisveikinti, bet ir kartu pabėdavoti. Juk Dominas taip pat jau turėjo šaukimą į Lydos 77-ąją pėstininkų pulką.

Apie vidudienį Motiejus vyriškai atsisveikino su tėvais. Išsiskyrimą palengvino tvirtas mūsų įsitikinimas, kad karas greitai baigsis, Lenkijos kariuomenė nepajėgs ilgai priešintis iki dantų ginkluotam priešui. Po savaitės kitos ji subyrės.

Į Rodūnią su Motiejumi važiovome dviračiais. Abu buvome nekalbūs. Nors tikėjome, kad viskas turėtų baigtis gerai, tačiau pagalvodavome ir apie blogesnę baigtį.

Šalia valsčiaus mus praeinančius pamatė lietuvių labai nemėgęs viršaitis Kulikovskis. Nepaprastai piktas iš kažkur atsibastęs žmogelis. Tą dieną jis turbūt keikė ne tik mus, bet ir visą pasaulį.

Užsukome į tradicinę lietuvių inteligentų susibūrimo vietą – pas turtingiausią Rodūnios žydą Ragauską. Paprašiau alaus. Šeimininkas tuojau atnešė kelis butelius. Išgėrėm neskubėdami. Susijaudinęs spaudžiau broliui ranką, linkėjau laimingai sveikam sugrįžti namo. Vokiečių irgi nelaukėme. Tikėjau, kad parklupdyta Lenkija nebus Hitlerio kolonija, o atėjusi prie valstybės vairo kita Lenkijos vyriausybė atsisakys savo imperialistinių kėslų.

Rugsėjo pirmoji šį kartą atrodė visai kitokia, negu ankstesniais metais. Nei suaugusieji, nei vaikai nekalbėjo apie mokyklą, mokytojus, visi laukė neišvengiamo karo pradžios. Ir neapsiriko.

Rytą greit atsikėliau ir įbėgęs pirkion griebiau radijo ausines. Klausiausi Varšuvos radijo. Girdžiu – neįprasti „Halo, halo, uwaga, uwaga, nadchodzi...“ („Alio, alio, dėmesio, dėmesio, atskrenda...“) ir taip toliau. Įspėjimai apie aviacijos antskrydžius į Lenkijos sostinę. Žinios iš Kauno, Minsko – nelabai aiškios. Ieškodamas kitų radijo stočių, išgirdau žymaus lenkų diktoriaus Bochensio sunerimusį balsą. Jis daug kartų kartojo tą patį aliarmuojantį tekstą:

– Odezwa pana prezydenta do narodu (Pono prezidento kreipimasis į tautą). – Kalboje konstatuota, kad vokiečiai jau Lenkijos žemėje. Kreipimosi pabaigoje prezidentas pasakė, jog kovosime dėl kiekvienos ežios, dėl kiekvieno pakelės kryžiaus, kad priešas būtų kuo greičiausiai sumuštas.

Išgirdęs šiuos žodžius neištėvėriau:

– Karas!

Namiškiai suglumo. Nors žinia buvo ne visai netikėta, tačiau, matyt, taikaus gyvenimo vilties kibirkštėlė dar ruseno širdyse.

Pagriebęs dviratį, vėju skriejau vieškeliu Peleos link. Galvoje pynėsi visokios mintys. Štai dabar fronte jau liejasi kraujas. Buvau tikras, kad lenkai desperatiškai priešinsis. Niršau ant visų nevykėlių politikų. Tai jie kalti dėl visko. Prisi-grobė Pilsudskis svetimų žemių ir engia ne tik lietuvius, bet ir baltarusius, uk-

rainiečius, čekus, net vokiečius. Šaukia kiek gali: „Mes – imperija, duokite mums kolonijų!“

Prie Andriukėlio kalno pavijau sparčiai žingsniuojantį lenkų karinės organizacijos uniforma vilkintį saugumo agentą. Suskambėjo mano dviračio skambutis. Vyrukas atkakliai neduoda kelio. Privažiavęs neištveriau – šeriau jam per ausį. Šis atsigrėžė išbalęs. Pasirodo, tai buvo Vinckeliūnas iš Peleos, labai aršus lenkų saugumo agentas. Sceną matęs mūsų netolimas kaimynas, tas pats Andriukėlio Juzas, dar paragino:

– Duok, Izidoriau.

Mat visi nekentė saugumo palaižūnų.

Čia pat ir miškas, *lesna* vadinamas. Pavažiavau porą varsnų ir sustojau. Paguldžiau dviratį. Buvau labai susijaudinęs, nežinojau, ką daryti. Nusprendžiau uždegti mišką. Žybtelėjau degtuką, tačiau drėgnokos samanės ir spygliai, laimei, nedegė. Supratau, kad galėjau padaryti didelę klaidą. Juk miškai – turtas, puošmena. Kai nebus lenkų valdžios, miškai liks mums.

Rugsėjo antroji jau buvo kiek ramesnė. Pasiklausęs žinių iš Kauno, Minsko ir tuometinio Breslau (dabar Vroclavo), įsitikinau, kad lenkams nesiseka. Vokiečiai visu frontu žygiuoja į priekį. Skaičiau per kiek dienų, taip greitai verždamiesi į krašto gilumą, jie pasieks Dubinius. Atrodė, kad tam prireiks maždaug mėnesio.

Pamažu nuotaika pasitaisė. Su Stasiuku išėjome rugių sėti. Tėvas tuštino sėtuves vieną po kitos, o mes savo ir svainio arkliais akėjome dirvą. Pavakariais baigę sėti, grįžome namo. Staiga pasigirdo neįprastas lėktuvų gausmas. Suskaičiavome net devynis. Visi skriejo Lydos kryptimi. Po kelių minučių išgirdome dundesį ties Lyda, o vėliau pamatėme ir dūmų kamuolius. Supratome – dega didžiausias mūsų apskrities miestas. Tą dieną buvo ne tik išvesti iš rikiuotės, bet su žeme sulyginti Lydos 77-asis pėstininkų ir penktasis aviacijos pulkai. Taigi nė vienas lėktuvas nepakilo.

Vakare iš Lydos grįžę žmonės pasakojo, kaip vokiečiai per pusvalandį nušiaubė šį gražų seną miestą. Gaila buvo Lydos mūrų, žmonių, bet gerai supratau, kad per karą tai neišvengiama. Troškau vieno: kad greičiau subyrėtų trečioji Žečpospolita, tiksliau – jos valdžia, tikroji Vilniaus krašto lietuvių skurdo ir tautinės sprespaudos kaltininkė. Žinoma, nelinkėjau blogo visai lenkų tautai, jos kariams, pastojusiems kelią galingai hitlerinei karo mašinai. Buvo gaila paprastų žmonių, patyrusių daug vargo sanacinėje Lenkijoje. Man pačiam teko išvien dirbti su lenkų opozicija, ypač socialistais ir nuo valdančiosios partijos atskilusia kairiąja grupuote, pasivadinusia „Naprava“ („Pataisa“). Ne kartą teko dalyvauti įvairiuose renginiuose su senatoriumi Malskiu, Seimo atstovu M. Gurskiu ir kitais. Jie visuomet užjautė mus, lietuvius, stengėsi padėti, bet administracija buvo nepalaužiama.

Karo veiksmų kaleidoskopas greitai sukosi. Per pirmąsias tris dienas Hitlerio kariauna paralyžiavo visą Lenkiją. Aviacijos antskrydžiai palaužė didžiausius pasipriešinimo centrus, greitai nutilo Vilniaus ir Baranovičių radijo stotys.

Pranešimai iš fronto nedžiugino. Vienas po kito užiminėjami miestai ir geležinkelių mazgai, svarbiausi gynybos taškai. Devintą karo dieną vokiečių tankai atbildėjo iki Varšuvos. Tai buvo triuškinantis E. Rydz-Smiglo vadovaujamos kariuomenės pralaimėjimas. Artėjančio pavojaus paveikti sukruito Rodūnios valsčiaus viršininkėliai. Policija ir toliau trunkėsi po kaimus, ieškojo priešų. O vargšas mūsų seniūnas lenkų savanoris M. Pisarevičius važinėjo po vienkiemius ir kaimus, prašė maisto produktų kariuomenei. Ūkininkai, kad ir nenorom, numes-

davo ką nors elgetaujančiam pareigūnui. Nors mūsų šeima nuo vietos valdžios patyrė daug nemalonumų, tėvas neatsisakė padėti. Pasėmęs gerą gorčių avių, išbėrė į apypilnį seniūno maišą.

Įprasti pasidarė pranešimai apie lenkų bandymus priešintis, nuolatiniai jų pralaimėjimai. Dažnai namie kalbėdavome apie Motiejų, sunkią jo dalią. Jaučiau, pralaimėjimas neišvengiamas, ir laukiau, kad kuo greičiau mūsų kraštas taptų laisvas. Tačiau vokiečių taip pat nenorėjau ir fašizmo neapkenčiau. Buvau tvirtai įsitikinęs, kad per šią baisią suirutę Vilniaus kraštas vienaip ar kitaip bus gražintas Lietuvai. Juk tą teisę patvirtino Lietuvos–Sovietų Rusijos 1920 metų sutartis. Atrodė, rusai, turėdami daug savų rūpesčių, į karą nesikiš. Vis dėlto tada aš klydau.

Rugsėjo septynioliktąją, sekmadienį, pavalgęs skanių motinos keptų blynų su sviestu ir varškės bei grietinės padažu, užsidėjau radijo ausines. Susiradęs Kauno stotį, išgirdau ramų ir mielą pranešėjo balsą. Jis skelbė, kad Raudonoji armija peržengė Lenkijos sieną ir žygiuoja į Vakarų. Ši žinia mane labai sujaudino. Supratau, kad dabar suskaičytos ne tik Lenkijos dienos, bet ir valandos. Po dienos kitos teks susitikti su raudonarmiečiais. Prisiminęs, kad svainis Dominas Juška vienai dienai paleistas atostogų iš Lydos karinio dalinio, nubėgau pas jį. Abu su seserimi Ruzia atkalbinėjome Dominą neiti į dalinį, nes Lydoje jau gali būti rusai. Tačiau svainis tos pačios dienos popietę, kad ir pėsčias, nuskubėjo atgal. Daugiau kaip dvi savaites mobilizuoti vyrai knibždėjo Lydos miškuose. Mat valdžia neturėjo kuo jų nei aprenkti, nei apginkluoti.

Tą dieną plačiai skriejo žinios iš Minsko ir Kauno, kad vienas po kito užimami miestai, sritys. Vakarop išmintingiausi Dubinių vyrai susirinko pas mus aptarti naujos padėties. Papasakojau apie situaciją fronte. Visi buvo patenkinti, kad žlunga Lenkija. Andriukėlio Juziakas ir Adamonies Adomas dabar prakalbo ir apie lenkų savanorius – tai juos valdžia apdalijo Dubinių žemėmis. Lenkijos kūrėjai buvo pritrenkti. Jie puolė ieškoti bendros kalbos su Dubinių vyrais. Kolonistai, mūsų neapkentę ir kenkę, staiga pasikeitė. Kito kelio jie ir neturėjo. Šie vietiniai lenkai ypač stengėsi suartėti su mumis, lietuviais, kad gresiančio pavojaus akivaizdoje būtų užtarti ir palengvintų savo dalią. Dauguma vyrų nė nesileido į kalbas su vadinamaisiais *osadnikais* – vis dar negalėjo užmiršti jų padarytų skriaudų.

Kai tos dienos pavakariu į mūsų kiemą susirinko sodžiaus jaunimas, pasiūliau bernams pagąsdinti Rodūnios policiją, o gal net jai keršyti. Mūsų buvo penkiolika. Apžergę dviračius, pasukome Rodūnios link. Aš važiauvau pirmas.

Miestelis buvo ištuštėjęs. Kai kur slankiojo žydų būreliai. Valdžios pareigūnų nesimatė. Rodūnios pakraštyje pasakiau vyrukams, ką reikėtų daryti. Būtina netikėtai nuginkluoti policiją. Sustatę dviračius netoli nuovados, įsibrovėme į vidų. Deja, patalpos buvo jau tuščios – ant grindų, stalų mėtėsi neaiškios paskirties popiergaliai. Jaunatviškai pasišaipe iš policijos, nusprendėme vyti – Rodūnios gyventojai sakė, kad vos prieš keliolika minučių policininkai Gželiakas ir Stasiakas paskubomis dviračiais išvažiavo Eišiškių link, į Lietuvą. Nutarėme paskubėti, spaudėme pedalus kaip įmanydami. Užvažiavę ant vieno kito kalnelio supratome, kad nepavysime. Pagaliau tiksliai ir nežinojome, kur nuvažiavo bėgliai.

Grįžę į miestelio centrą, pasijutome esą padėties šeimnininkai. Buvome tikri, kad atėjo mūsų valanda. Pasiūliau užsukti į valsčiaus savivaldybę. Šios įstaigos raštinė ir kabinetai taip pat sujaukti, popiergaliai išmėtyti. Matėsi, kad valsčiaus ponai, bijodami susidorojimo, nešė kudašių. Viršaičio kabinete ant stalo

pastebėjau metalinį valsčiaus antspaūdą. Apsidžiaugiau tokiu radiniu. Grįžome namo linksmi, tarsi priešą nugalėję. Sumanėme organizuoti savo laikinąją administraciją.

Saulėlydis buvo tykus ir giedras. Sodžiaus pusėje vėl pasigirdo linksma skambi lietuviška daina. Žmonės džiaugėsi, kad greitai baigėsi karas. Apie ateitį niekas negalėjo nieko pasakyti. Neabejojome, kad blogiau nei „prie lenkų“ nebus. Prieš miegą klausiausi įvairių radijo stočių.

Kitos dienos rytą Minsko radijas pranešė, kad Vakarų Baltarusijos gyventojai džiūgaudami sutinka Raudonąją armiją, rengiami mitingai. Kūrėsi revoliuciniai komitetai, veikė aktyvistai. Politrūkams padedant, dalijamos dvarininkų žemės, gyvuliai, darbininkai užvaldė gamyklas.

Mes su vyriausiu broliu Stasiuku nesnaudėme. Kol dar jokios valdžios nebuvo, nutarėme prisivežti rąstų ir pasistatyti naują dailų namą. Šį kartą net ir tėvas mūsų sumanymui neprieštaravo, nors anksčiau už tokius darbus gaudavome barti. Tėvelis negailėjo valdiško miško, tik bijojo bausmių ir nemalonumų, kuriuos patirtų, jei išaiškėtų pažeidėjai.

Po vėlyvų pusryčių pasikinkėme arklį ir nudardėjome į Skireikus. Nukirtę ir apgenęję kelias storiausias pušis, pasikrovėme į vežimą. Iškilmingai atvežę išvertėme kluonienoje. Ramiai dirbome, įsitikinę, kad niekas mūsų negąsdins ir nebaus. Po pietų nuvažiavome į čia pat esantį didelį Lapakalnio pušyną. Nukirtę pirmą pušį, pamatėme ir daugiau vyrų. Pirmasis mūsų pavyzdžiu pasekė artimas ir geras darbštus kaimynas Jurkelės Janukas (Jonas Ladišius). Taip pradėta negailestingai niokoti mišką. Pasipelnęti važiavo ne tik Dubinių, bet beveik visų kaimų žmonės. Miškas mūsų akyse tirpo kaip pavasario sniegas.

Praėjo diena kita, o raudonarmiečių vis dar nėra. Tuomet nusprendžiau kurti savo valdžią. Vieną pavakarį surinkome vyrus draugėn (taip mūsų krašte tada vadino susirinkimus). Per patį vidurdienį į Stasiukėlio (Lukaševičiaus) pirkia suėjo beveik visi kaimo vyrai. Trūko tik kelių sugriuvusios valdžios pataikūnų. Susirinkusieji buvo ramūs. Mobilizuotųjų į karą tėvų ir motinų bei žmonių laikysena pasikeitė. Visi laukė greitai sugrįžtančių artimųjų.

Susirinkimo pradžioje tariau žodį. Nuotaika nepaprastai pakili, energija liejosi per kraštus. Su pasitenkinimu pareiškiau, kad senoji visų nekenčiama valdžia niekada negrįš, o naująją teks išsirinkti patiems. Renkant naują seniūnijos vyresnybę, be jokių ginčų ar dvejonų visi kaip vienas palaikė mano kandidatūrą vyriausioms pareigoms. Į valdžią išrinko – be kitų dorų vyrų – mūsų kaimo šviešuolį, žinomą dainininką Juozą Baušį.

Žmonės nerimavo, nes iš parduotuvių dingo prekės – nebuvo druskos, žibalo ir degtukų. Tai – didžiausias ūkininkų rūpestis.

Po dienos kitos sugrįžo iš kariuomenės anksčiau mobilizuoti keli vyrai, tarp jų ir svainis Dominas. Sesuo, motina, teta, senelė ir visi kiti ašarodami sutiko grįžusį Dominą. Tačiau nežinojome, kas nutiko Motiejui – nesulaukėme jokios žinios nei laiško.

Vieną rytą, kai mes ruošėmės pusryčiauti, pirkios slenkstį peržengė uniformotas kaimynas Jonas Mikelys su šautuvu. Susėdus už stalo, kalba nukrypo į pastarųjų dienų įvykius. Svečias pasakojo, kad, apimti neviltes, blaškosi kareiviai ir karininkai. Bijodami patekti į raudonarmiečių rankas, jie traukia į Lietuvos pusę. Kai kurie meta ginklus, bėga kas kur. Žmonės ginkluotų ir beginklių karių nepersekiojo, netrukė jiems grįžti namo.

Po pusryčių Mikelys pasiūlė susidoroti su išdavikais. Stasiukas, Mikelys ir aš iš mūsų kiemo pasukome Lapakalnio link. Eidami iš toli išgirdome mašinų gaus-

mą. Supratome, kad nuo Rodūnios vieškelio rieda Raudonosios armijos karo technika. Sustojome ant Lapakalnio viršukalnės, prie senųjų kapinių (ten ilsisi dvi mano jaunesnės seserys Teofilė ir Antosė). Neilgai laukėme pirmųjų būrių. Greitai keliu ir šalikele jau jojo raiteliai. Jiems priartėjus prie mūsų ir trumpam stabtelėjus, pasišnekėjome su Raudonosios armijos karininku. Kalbėjom pusiau lenkišku, pusiau baltarusišku žargonu. Tikriausiai šis karininkas nesuprato mūsų kalbos. Netrukus jis vėl nušoliavo Peleos link. O įkandin pirmųjų dalių pasirodė tankai. Jie smarkiai gaudė, kėlė didelį triukšmą. Prie vieškelio rinkosi vis daugiau žmonių. Vyrus ir moteris stebino galinga technika, patrankos, nenutrūkstama sunkvežimių vora.

Mūsų trijulė pasuko į miško gilumą. Čia sutikome nemažai vyrų. Dauguma jų – iš mūsų kaimo, bet būta ir pelesiškių bei kitų artimų sodžių žmonių. Kitame miško pakraštyje, sename pušyne, pamatėme besidarbuojantį lenkų policijos agentą A. Geležinį. Jis daug pakenkė mūsų kaimo žmonėms, ypač įgriso čia dirbusiems lietuviams mokytojams Valentinui Krečiui, Antanui Baliuliui, Vincui Staseliui. A. Geležinis buvo aktyvus lenkų žvalgybos informatorius, piktas ir beširdis žmogus. Nuo jo kentėjo ne tik visas kaimas, bet ir žmona bei giminės.

Jonas Mikelys, pamatęs Tamašeko Antoską (taip Geležinį vadino aplinkiniai) genint nukirstą pušį, sustabdė mus. Mačiau, kaip Geležinio veidas pasikeitė – visas pabalo.

– Gana išperai gyventi ant svieto! – prakošė pro dantis Mikelio Janukas. – Nušausiu aš jį, kad nesimaišytų po kojom šitas *judošius*.

Tokia Mikelio reakcija mus šiek tiek išgąsdino.

– Ims jį velniai, gaus galų ir be mūsų, – atsakė visuomet susivaldantis mano vyresnis brolis.

Tačiau Mikelys nerimo. Priėjęs arčiau užsimojo šautuvo buože. A. Geležinis, pajutęs artėjantį galą, inkštė iš baimės. Įsismaginęs Mikelys liepė jam atsistoti prie arklio galvos ir atsistoti veidu į mus. Akimirkai įsiviešpatavo tylą, Mikelys taikėsi. Nelaukdami, kol driokstelės mirtinas šūvis, mes su Stasiuku nusprendėme sustabdyti Mikelį.

– Nekliudyk! – tarė Stasiukas.

To paties paprašiau kaimyno ir aš. Nenorėjau, kad nuosprendį įvykdytume mes.

Mikelys susijaudinęs nuleido šautuvo vamzdį, tačiau grasinimų ir keiksmazodžių šiam niekadariui nepagailėjo.

Tolesni įvykiai parodė, kad mes gal ir be reikalo tada sustabdėme Mikelio ranką. Netrukus A. Geležinis tapo NKVD agentu, o vėliau, per Antrąjį pasaulinį karą, su savo sūnumis ir sūnėnais praliejo daug nekaltų žmonių kraujo. Įstoję į Armijos krajojvos būrius, Geležiniai ilgai mūsų apylinkėse siautėjo. Nuo jų rankos žuvo nemažai geriausių mūsų krašto žmonių. Pamišęs, kas tą dieną sulaukė Mikelio ranką, A. Geležinis visokeriopa vokiečių okupacijos metais persekiojo mūsų šeimą: su savo sėbrais sumušė iki mėlynumo mūsų mamytę, prietemoje Pasredniko miškelyje taikėsi nušauti jauniausią brolių Joną.

1939-ųjų ruduo buvo šiltas ir sausas. Žmonės laiku pasėjo žiemkenčius, išdžiovinė ir susivežė žirnius, seradėlę, dobilų ir pievų atolus pašarui. Moterys nurėvė grikius, sparčiai kasė bulves. Miesteliuose ir keliuose mažai matėsi žmonių, o plentais ir vieškeliais vis dar riedėjo tankai ir sunkvežimiai. Atrodė, visa Sovietų Rusija suvažiavo į šiuos pakraščius. Vakaraus po darbo kaimynai ir tolimesnių kaimų žmonės rinkosi pas mus pasiklausti naujienų, pasidalyti išpūdžiais. Žmonės džiaugėsi, kad žlugo Lenkija, tik nerimavo dėl ateities. Ypač visus erzi-

no pirmos paklausos prekių stoka, nors pažadų agitatoriai nešykštėjo. Nuotaiką praskaidrindavo geros žinios iš Lietuvos. Kauno radijo komentatoriai, politikos veikėjai ir net generolas Stasys Raštikis tvirtino, kad Sovietų Sąjunga grąžins Lietuvai Vilniaus kraštą. Ta šviesia viltimi gyveno visa mūsų padangė.

Kaip kortų namelis per dvi savaites subyrėjo išdidžioji Lenkija, jos vadovai, palikę tautą likimo valiai, pabėgo į Vakarų. Reikėjo savo gyvenimą kurti naujomis sąlygomis.

Dar gaudžiant karo mašinos mes nesėdėjom be darbo. Pirmiausia suorganizavome Rodūnioje lietuvišką valsčiaus savivaldybę. To siekdamas atvykau į Rodūnią ir užsukau pas karo komisarą. Mane priėmė vidutinio amžiaus kariškis lakūno uniforma. Pokalbis buvo trumpas ir sklandus. Pareigūnas neprieštaravo, kad būtų surengti valsčiaus savivaldybės rinkimai. Tai mane labai suintrigavo, nes seniai troškau pagaliau išrinkti savąj lietuvišką valsčiaus savivaldybę.

Sugrįžęs namo, dar tą pačią dieną pranešiau geriausiems aplinkinių kaimų vyrams ir mokytojams, kad bus rinkimai. Dauguma nutarė atvykti į susirinkimą. Žmonės manęs, dvidešimtmečio, neapvylė. Sutartą rytą pėsti ir važiuoti aktyviausi lietuviai traukė į Rodūnią. Komisaras susirinkusiuosius sukvietė į turtingiausio Rodūnios žydo Ickaus Ragauskio kiemą. Čia būriavosi ir vietiniai žydėliai, palankūs naujajai santvarkai. Jie be paliovos erzeliavo, šnairavo į gausnes iš įvairių seniūnijų atvykusią lietuvių valstiečių grupelę.

Mes, sustoję kiek atokiau, aptarėme veiklos planą ir savo kandidatus į valsčiaus vadovybę. Šiame pokalbyje dalyvavo veikliausi krašto žmonės: mokytojas Alfonsas Beinorius, buvęs mokytojas, sumanus Senujų Smilginių kaimo ūkininkas Jonas Radzevičius, kovingasis pavalakiškis Jonas Radziulis, Pelesos pažangesnių vyrų grupė su buvusiu seniūnu Juozu Šiška priešaky. Nemažai žmonių atvyko iš Dubinių, Piliūnų ir net Leliušių bei Piliakalnio.

Susirinkimą pradėjo jau minėtas vidutinio amžiaus kariškis. Jis džiaugėsi įvykusiomis permainomis ir pasiūlė išrinkti valsčiaus savivaldybės komitetą. Mūsų būrys pasiruošė iš anksto, tad pirmieji pradėjome siūlyti kandidatus. Be jokių aptarimų ar abejonių. Kariškis kandidatų nepažinojo, todėl ir savo nuomonės nereiškė. Į valsčiaus komitetą prieš mūsų norą buvo įtrauktas keistokas Rodūnios žydas siuvėjas, rodos, Jankelis Jofė, o visi kiti – mūsiškiai. Pasibaigus bendram susirinkimui, tas pats uniformotas vyriškis pakvietė į Ragauskio namus – į pirmą posėdį. Nutarėme pasiskirstyti pareigomis. Labiausiai prityrusį mokytoją visuomenininką Alfonsą Beinorių pasiūliau į pirmininkus. Tam pritarė dauguma, bet, tučtuojau paprašęs žodžio, kariškis į šį postą ėmė piršti žydelį Jofę. Girdi, tai – nusipelnęs kovotojas, revoliucionierius pagrindininkas, ir dar visko apie jį prikaltėjo. Mes visi kaip vienas nepritarėme šiai kandidatūrai. Pareiškiau, kad žydu Rodūnios valsčiuje mažuma, todėl padarytume klaidą išrinkę Jofę viršaičiu. Mane parėmė kiti susirinkimo dalyviai.

Priimtas kompromisinis sprendimas. Jofė tapo pirmininku, Beinorius – sekretoriumi, aš – pastarojo pavaduotoju. Kivonių kaimo lietuviai valstiečiui Juozui Adamoniui, ne kartą kalėjusiam už pagrindinę veiklą, pavedė žemės komisijos pirmininko pareigas. Jonas Radzevičius tapo mokyklų inspektoriumi. Mano gerą pažįstamą (su juo teko mokytis Bierdaukos žemės ūkio mokykloje), lenkuojantį Vladislavą Pukarį, pasiūlėme į Adamonio pavaduotojus.

Jau tą pačią dieną ėmėmės darbo. Aš tvarkiau seniūnijų reikalus. Po kelių dienų sukvietėme naujai paskirtus seniūnus į pirmą pasitarimą. Pasirodo, dauguma jų – lietuviai. Tuo metu Rodūnios valsčiui priklausė net Kaniava, Rudnia

ir kiti dabartinio Varėnos rajono kaimai, todėl susirinkimuose kalbėdavau dažniausiai lietuviškai. Gudai ar aplenkėjusieji sėdėjo salėje kaip pelės po šluota.

Jofė nemokėjo nei skaityti, nei rašyti, vos sukeverzodavo savo pavardę po raštais. Vėliau mes su Beinoriumi ir visai jį nušalinome nuo panašių darbų. Juolab ir naujasis valsčiaus partorgas, atsiųstas iš Vitebsko darbininkas komunistas, taip pat nemėgo pirmininko. Tarp administracijos komiteto narių septyni buvo lietuviai ir po vieną lenką bei žydą – taigi mūsiškių dauguma. Valdymo patirties neturėjome, bet entuziastingai dirbome lietuviškosios labui. Pirmasis mūsų priimtas nutarimas – nedelsiant sustabdyti miškų kirtimą ir apsaugoti dvarus (jų valsčiuje per dvidešimt). Staiga gautas įsakymas skubiai išdalyti dvarininkų žemes bežemiams ir mažžemiams. Iš pradžių valstiečiai lyg ir džiaugėsi šia naujove, tačiau neilgai. Netrukus visi, atsisakę savo sklypų, paliko ilgam dirvonuoti dvarų derlingus laukus. Savivaldybėje oficiali buvo lietuvių kalba. Beveik visi susirinkimai ir posėdžiai vyko lietuviškai, o skelbimus ir kitą informaciją pateikdavome dar ir rusiškai.

Bet svarbiausias mūsų rūpestis – atkurti lietuviškas mokyklas. Labai trūko mokytojų, tačiau didesniuose kaimuose vaikučiai vėl galėjo mokytis gimtąja kalba. Tai džiugino mūsų tautiečius. Mums patiko, kad gyventojai seniūnais išsirinko beveik vien lietuvius.

GAUTA PAMINĖTI

Alfonas Maldonis. Šviesa pro lapus. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla,

2009. – 495 p.

Vieno žymiausių lietuvių poetų Alfonso Maldonio (1929–2007) rinktinių eilėraščių knyga, aprėpianti visą jo kūrybos kelią.

Petras Cvirka. Apsakymai ir „Žemė maitintoja“. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 381 p.

Žymaus prozininko rinktinė, išleista serijoje „Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius“. Įžangos straipsnį „Peržengęs šimtmečio slenksčių“ parašė P. Bražėnas.

Julius Keleras. 58 sapnai ir kitos vienameiksmės pjesės. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 141 p.

Trys pjesės, kuriose autorius „plėtoja galios, komunikacijos, tapatybės, atminties ir

žinojimo reliatyvumo temas, atskleidžia šiuolaikinę postindustrinės epochos žmogaus situaciją“.

Gintaras Bleizgys. Estafetė. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 144 p.

Keturių poezijos rinkinių autoriaus eseistikos knyga – „įžvalgūs samprotavimai apie dabartinę „Europos epochą“, Europos Sąjungos šalių ekonomikos ir kultūros raidą, žmonių likimus. Pasakojimai išsiskiria natūralia kalbėsena, jaukiu asmeniškumu“.

Rimantas Kmita. Švelniai tariant. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 89 p.

Trečias poeto eilėraščių rinkinys. „Savi-tumą lemia kasdieninės ir poetinės kalbos, kone buitisko dienoraščio ir meninio regėjimo diskusijos bei sąlyčiai“.

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

Chagallo poetikos pasaulis

Kūrybos ištakos

Marcas Chagallas (1887–1985), kaip ir Chaimas Soutine'as, – vienas iškiliausių XX a. žydų dailininkų, kurio gyvenime periodiškai išnyra ir Lietuvos vardas. Pirmasis jo mokytojas – Zarasuose gimęs Jahuda Pennas, vėliau gilų režį dailės studijose paliko Mstislavas Dobužinskis, į Vakarus sugrįžti padėjo Lietuvos pasiuntinys Maskvoje Jurgis Baltrušaitis, pakeliui į Paryžių buvo surengta pirmoji paroda Kaune. 1935 m. jis lankėsi Vilniuje, o didesnę gyvenimo dalį praleido Paryžiuje įvairių Vilniaus dailės mokyklų auklėtinių litvakų aplinkoje.

Per ilgą gyvenimą jam teko išgyventi revoliucijas, pasaulinius karus, dalyvauti įvairiuose kultūriniuose bei meniniuose sąjūdžiuose. Apie M. Chagallą parašyta daug knygų, kuriose detaliam aptariami jo intelektualinės biografijos vingiai, įvairūs kūrybos aspektai. Šis vos ne šimtmetį nugyvenęs dailininkas pasižymėjo neįtikėtinu darbštumu ir po savęs paliko per 3000 nutapytų drobių, gausybę litografijų, graviūrų, teatro kostiumų ir dekoracijų, tekstilės kūrinių, skulptūrų, mozaikų, pano, unikalių – per 1000 kvadratinių metrų – vitražo kūrinių. Leidėjai ir pirkliai, ypač Ambroise Vollardas, užsakinėjo M. Chagallui daugybę grafinių darbų ir iliustracijų ciklų knygoms. Jie dažniausiai buvo kuriami kaip visiškai autonomiškos darbų serijos konkrečia tema.

Tačiau mus domina ne M. Chagallo talento įvairiapusiškumas, o pirmiausia vadinamojo „litvakiško chasidizmo“ poveikis *jo kūrybos tautiškumui l'école de Paris* (Paryžiaus mokykla) sąjūdžio metais. Tiesa, dailininkas ne visuomet idealiai pareigingai atliko šį jam priskiriamą lyderio vaidmenį. Tam buvo objektyvių priežasčių.

Kūrybinio kelio pradžioje, įkvėptas mokytojo J. Penno, jis nuosekliai judėjo tautinio žydų meno kūrimo keliu. Per pirmąją viešnagę Paryžiuje išryškėjusias nacionalinio stiliaus paieškas porevoliuciniu laikotarpiu Rusijoje keitė susižavėjimas kairuoliškos pakraipos dailininkų siekiais pertvarkyti pasaulį ir paskleisti naujo meno idėjas kasdieniame vargšų gyvenime. Atsirado naujos plakatinių gestų kupinos drobės („Pirmyn“, 1917). Tačiau lygiagrečiai M. Chagallas dalyvavo įvairių žydų kultūrinių ir meninių organizacijų veikloje. 1921 m. vasario 12 d.

parašytame laiške, adresuotame Valstybinio žydų kamerinio teatro administracijai, dailininkas rašė: „Aš labai myliu žydus (ir, manau, sugebėjau tai įrodyti), tačiau aš taip pat myliu ir kitas tautybes. Aš tapau rimtus darbus visoms tautoms“¹. Susižavėjimas proletarinio meno ideologija išblėso, sugrįžus į kosmopolitinį modernistinio meno centrą Paryžių, kur M. Chagallas skausmingai pajuto atotrūkį nuo šaknų, savo dvasinių siekių neatitikimą prancūzų dailininkams, priklausomybę kitai, „sėslumo zonoje“ šimtmečius gyvavusiai litvakų kultūros tradicijai. Tačiau tuo pačiu metu pasireiškė ironiškas požiūris į savo perdėm tautiškai angažuotus „La Ruche“ (pranc. *avilys*) bičiulius, kurie ilgai ir aršiai diskutuodavo apie aktualias tautinio žydų meno problemas. Augant nacių ideologijos įtakai, Vakarų Europoje išryškėjo sąmoningas M. Chagallo posūkis į žydų tautinio meno kūrimą. Tai nulėmė žydų kultūros tradicijos ir biblinių vaizdinių studijas.

M. Chagallas neabejojo, kad meilė žydų tautai, jos kultūros tradicijoms, istorijai pirmiausia reikia įrodinėti ne žodžiais, o konkrečiais darbais. Pasiryžimas kurti tautinę žydų dailę buvo sąmoninga ir natūrali apmąstymų apie savo tautinį tapatumą pasekmė. Įvairiuose tekstuose ir interviu M. Chagallas nuolatos kartojo mintį, kad *jei nebūtų žydu, tuomet visai nebūtų dailininku, arba būtų visai kitu dailininku*.

Svarbiausi mus dominančių temų pažinimo šaltiniai yra dailininko kūriniai, jo autobiografinė knyga „Mano gyvenimas“ (1931), daugybė skirtinguose leidiniuose išblaškytų straipsnių, interviu, kalbų įvairiomis progomis. Dar vieną šaltinių grupę sudaro su dailininkų bendravusių žmonių liudijimai.

Analizuojant autobiografinę knygą iškart į akis krinta, kad daug svarbių dailininko gyvenimo tarpsnių, faktų ir apskritai išties kultūros sluoksnių kūrinyje neaptinkame. Autorius kai kuriuos epizodus dėl mums nežinomų subjektyvių priežasčių sąmoningai apėjo ar išbraukė. Vis dėlto knygoje M. Chagallas atskleidžia nemažai savo biografijos faktų.

Neturtingoje prekeivio silkėmis Sagalo devynių vaikų šeimoje Vitebske (kitais duomenimis – už kelių dešimčių kilometrų esančiame Liozne) gimęs pirmagimis gavo Mozės (Moišės) vardą. Cariniai valdininkai, transkribuodami pavardę į rusiškus rašmenis, ją pakeitė Chagallu. Mozės vardas dar figūruoja 1905 m. Vitebsko mokyklos mokinių sąrašuose, o Sankt Peterburge jis jau tampa Marku. Dailininko senelis tėvo linija buvo žydų religinės mokyklos mokytojas, o vienas prosenelių – Hadžimas Ben Izaokas Segalas dekoravo XVIII a. statytą Mogiliovo sinagogą, kurioje, nusižengdamas ortodoksinės religijos reikalavimams, pavaizdavo daug gyvų padarų.

M. Chagallas nuo vaikystės buvo suaugęs su litvakų kultūros tradicijomis, kalbėjo jidiš kalbos lietuviškuoju dialektu ir perėmė chasidizmui būdingą mistinę pasaulėjautą. Vaikystėje jis mokėsi vokalo ir groti smuiku, giedojo sinagogoje. Būsimasis dailininkas daug gražiausių vasarų dienų praleido nedideliame miestelyje Liozne (iš kur buvo kilę abu tėvai) senelio ir dėdės, naminių gyvulių supirkėjo, šeimų aplinkoje. Turbūt todėl jo drobėse nuolatos išnyra liūdnomis pasmerktomis akimis žvelgiančių karvių, asiliukų, ožkų ir namų paukščių vaizdai, kurie susipynė su litvakų kasdienio gyvenimo ir žydų folkloro scenomis. Iš vaikystės prisiminimų pasaulio paveiksluose atsirado ir kitas įkyriai nuo vaikystės persekiojęs vaizdinys – ant stogo smuiku grojantis senelis ar ten pat mėgstamą kompotą geriantis dėdė, kuris nenorėdavo, kad jam kas nors trukdytų.

1906 m. M. Chagallas įstojo į J. Penno tapybos ir piešimo mokyklą, kurioje žengė pirmuosius žingsnius į dailės pasaulį. „Priešais mane, – knygoje „Mano gy-

venimas“ prisimena dailininkas, – pastatydavo gipsinę galvą. Ir aš kartu su visais turėjau ją piešti. Nuoširdžiai griebdavausi darbo. Prisisitaikydavau, matuodavau glausdamas prie akies pieštuką. Tačiau viskas veltui – išeidavo kreivai“⁴². 1907 m. jaunuolis išvyko tęsti dailės studijų į Sankt Peterburgą, kur iš pradžių nakvojo įvairiose skurstančiųjų prieglaudose. „Vėliau mano išgelbėtoju, – rašė M. Chagallas, – tapo skulptorius Ginzburgas. Liesutis, mažytis neišvaizdžia juoda barzda, jis buvo nuostabus žmogus. Visą gyvenimą jį prisimenu ir esu dėkingas“⁴³. Šis garsėjantis skulptorius, greitai tapęs akademiku (1911 m.), padėjo kuo galėjo – priglausdavo nakvynei, remdavo pinigais, parūpindavo svarbių nežinomam dailininkui rekomendacijų.

Dvejus metus M. Chagallas mokėsi Nikolajaus Rericho vadovaujamoje Dailininkų rėmimo sąjungos piešimo mokykloje. Šių dailės studijų tarpsnį, nors nuolat buvo giriamas, jis vėliau pavadino tuščiai praleistu laiku, nes „tęsti šias studijas nebuvo jokios prasmės“⁴⁴. Netrukus Markas perėjo į privačią E. Zvancevos dailės mokyklą. 1899 m. grįžusi iš Paryžiaus, dailininkė žavėjosi prancūzų moderniaja tapyba, todėl metė iššūkį tuometinėje rusų dailėje vyravusiam akademizmui ir įkūrė savo modernios pakraipos mokyklą. Joje dėstė du garsūs dailininkai: lietuviškos kilmės Mstislavas Dobužinskis ir Paryžiuje jau pelnęs pripažinimą iš Gardino kilęs litvakas teatro dekoratorius Leonas Bakstas. Pirmasis trečiadieniais koregavo mokinių darbus ir mokė juos piešimo bei grafikos subtilybių, antrasis – penktadieniais taisydavo tapybos darbus. Prie Baksto pedagoginės sistemos temperamentingas Markas nepritapo. Sankt Peterburge jį daugiau paveikė subtilesnis M. Dobužinskis, kuris sustiprino būsimojo dailininko polinkį į lengvą, spontanišką muzikalų piešinį, įskiepijo meilę litografijai ir skatino melancholiškas simbolistines, kupinas paslaptingo mįslingumo, M. Chagallo kūrybos tendencijas. Markas dar mokydamasis Vitebske svajoto tęsti studijas Paryžiuje, o Sankt Peterburge šis noras jį visiškai užvaldė. Dūmos deputatas juristas ir mecenatas Maksimas Vinaveris, kuris domėjosi žydų kultūros problemomis, skyrė M. Chagallui stipendiją dailės studijoms Paryžiuje.

„La Ruche“ ir M. Chagallo sąlytis su prancūzų moderniaja daile

1910 m. atvykęs į Paryžių M. Chagallas išsinuomojo studiją *Impasse du Maine* akligatvyje. „Paryžius! Pats jo vardas, – egzaltuotai rašė dailininkas „Mano gyvenime“, – skambėjo man kaip muzika“⁴⁵. Kaip ir daugelį į Paryžių patraukusių neturtingų dailininkų, gyvenimo keliai M. Chagallą jau kitą žiemą atvedė į pigesnę dailininkų koloniją „La Ruche“, kur jo kaimynais buvo M. Kikoine’as, P. Krémègne’as, Ch. Soutine’as, L. Indenbaumas, N. Aronsonas ir kiti litvakai. „Prieš Pirmąjį pasaulinį karą, – rašė Icchakas Lichtenšteinas, – „La Ruche“ buvo nesibaigiančio dailininkų srauto, užplūdusio Paryžių – meno Meką ir šiuolaikinės civilizacijos Klondaiką iš įvairių Europos kraštų, – priebėga. Apie 1912 m. prie šio srauto prisišliėjo ir M. Chagallas – jaunas, išblyškęs, besisukančiais rusvais plaukų kuokštais. Jis apsigyveno „Avilyje“ ir gyveno ten tarsi patvirtindamas simbolinį kolonijos pavadinimą – buvo darbščiausia bitė. „La Ruche“ dūzgė dieną ir naktį. M. Chagallas atkakliai dirbo, jo balso nesigirdėjo nesibaigiančių jaunų, temperamentingų entuziastų ginčų gaudesy. Vieni svaigsta nuo vyno ar meilės, kiti – nuo kūrybos. Jo niekas neregėjo, niekas negirdėjo“⁴⁶.

Paryžiuje M. Chagallas lankė muziejus, galerijas, retrospektyvines tuometinių dailininkų parodas. Tačiau didžiają kūrybos mokyklą jam buvo Luvro, Liuksemburgo muziejuje ir daugybėje privačių galerijų, salonų eksponuojamos

didžiųjų praeities ir modernių meistrų drobės, iš kurių jis sėmėsi įkvėpimo ir plastinių subtilybių. Studijuodamas Rembrandto, El Greco, G. Courbet, J.-F. Millet, É. Manet ir kitų meistrų drobes, dailininkas suprato, kodėl niekaip nepajėgė įsilieti į rusų dailę, kodėl jo žydų geto įvaizdžių prisodrinta plastinė kalba atrodė svetima. M. Chagallas ne tik mokėsi ir sugebėjo daug ką atrasti, tačiau, gyvendamas šiame Vakarų civilizacijos centre, pradėjo kitaip, nostalgiskai žvelgti į tas chasidiškas litvakų kultūros ištakas, kurios tapo pagrindiniu jo kūrybinio įkvėpimo šaltiniu. *Modernumas M. Chagallo kūryboje buvo neatsiejamas nuo žydų kultūros tradicijų – ypač reformatoriškos chasidiškos srovės.*

Susidūręs su prancūzų moderniosios dailės ieškojimais, dailininkas suvokė savo žydiškos patirties ir to pasaulio, iš kurio atėjo, unikalumą ir estetinę vertę. „Jokia akademija, – rašė jis, – negalėjo man duoti viso to, ką aš pasisėmiau klajodamas po Paryžių, apžiūrinėdamas parodas ir muziejus, stebėdamas vitrinas <...>. Tikriausiai niekas aštriau nei aš nesuvokė, koks didelis, neįveikiamas atstumas skyrė prancūzų tapybą iki 1914 metų nuo kitų kraštų meno. Man atrodo, užsienyje apskritai apie tai nesusimąstydavo“⁷.

Aplinkinius žavėjo ir tapytojo elgesys su bičiuliais, kolegomis: delikatumas, paprastumas, žaismingas liaudiškas humoras, o kartais ir vaikiškas nuoširdumas, kuris buvo visai kitoks, nei greta gyvenusio Ch. Soutine'o, – jo spontaniškumas, neprognuojami judesiai neretai glumino aplinkinius. M. Chagallas buvo kitoks ir jo komunikabilumas padėjo užmegzti labai svarbius kontaktus su kritikais, poetais, kitais dailininkais. Jis artimai bendravo ne tik su litvakais, tačiau ir su A. Modiglianiu, R. Delaunay, B. Cendrarsu, G. Apollinaire'u, M. Jacobu bei daugeliu kitų avangardinės pakraipos menininkų. Paryžiaus meninė aplinka, tiesioginis ryšys su daugeliu modernistinės pakraipos menininkų stipriai paveikė M. Chagallo kūrybą ir suformavo unikalų, žydų misticismo persmelktą tautinį tapybos stilių. Nacionalinį apsisprendimą skatino Zarasuose gimęs mokytojas J. Pennas. Iš jo dailininkas perėmė daug pasaulėžiūrinių nuostatų, ekspresyvumą, tam tikrą pasaulėjautos naivumą, dėmesį Vitebsko žydų kasdienio gyvenimo motyvams ir atskirų ikonografinių elementų panaudojimą. Dar gyvendamas Rusijoje dailininkas žavėjosi simbolistinės grupuotės „Nabis“ irealumo potraukiu, simboliniais Polio Gauguino paveikslais, ypač jo drobėms būdingu egzotizmu, alegoriškumu ir mistinio paslaptinumo atmosfera. Tačiau M. Chagallo vaizduotė buvo lakesnė, poetiškesnė, teatrališkesnė. Kita vertus, skirtingai nei pagoniškos dvasios kupinas P. Gauguinas, M. Chagallas buvo religingnis, iracionalus, persmelktas mįslingumo.

Paryžiuje pasireiškė ir Vincento van Gogh'o ekspresyvumo bei analitinės P. Cézanne'o tapybos poveikis. Savito tautinio dailininko tapybos stiliaus raidai turėjo įtakos ir įvairios modernistinio meno kryptys: ekspresionizmui būdingas išraiškos kultas („Šeštadienis“, 1910), sintetiniam kubizmui, kubofuturizmui ir R. Delaunay orfizmui įprastinis formos aiškumas, spinduliuojančių spalvų gradacijų skaidrumas („Poetas, arba Pusė keturių“, 1911–1912; „Skiriama Apollinaire'ui“, 1911–1912; „Kubistinis natiurmortas“, 1912) ir fovizmo šalininkų emocionalių spalvų žaismo potraukis („Degantis namas“, 1913). M. Chagallą taip pat žavėjo ir muitininkas A. Rousseau. Ankstyvosios paryžietiško tarpsnio M. Chagallo drobės ne tik išsiskiria nežabota vaizduote, tačiau ir artimu A. Rousseau pasaulio suvokimui nuoširdumu bei žaismingumu, nuginkluojančiu naivumu ir ekstaziško džiaugsmo, palaimingo gyvenimo, būties pilnatvės protrūkiais. Jo, kaip ir A. Rousseau, drobėse matome pirmykščio magiškumo auros apraiškų, tačiau M. Chagallas – muzikalesnis. 1911 m. S. Diagilevo vadinamųjų „rusų sezonų“ metu

dailininko dirbtuvę aplankęs jo buvęs mokytojas L. Bakstas konstatavo: „Dabar jūs spalvos dainuoja.“

„Avilio“ narvelyje M. Chagallas kūrė „viršnatūralistines“ drobes, kuriose realaus kasdienio žydų gyvenimo vaizdai susipynė su keistais žaliais, geltonais, mėlynais žmonių veidais, Vitebsko architektūriniais motyvais, keistais padangėse skrajojančiais gyvūnais, žmonėmis, žuvimis su skėčiais, smuikais grojančiomis karvėmis. Nežabota impulsyvi dailininko vaizduotė, Paryžiuje perėjusi racionalios prancūzų kultūros – ypač kubizmo – estetikos filtrą, pamažu įgavo vis didesnę formos, kompozicijos ir spalvos išbaigtumą. Domėjimasis įvairiomis modernistinio meno kryptimis išstobulino dailininko plastines menines išraiškos priemones, išplėtojo kompozicinę ir koloritinę kultūrą, sugebėjimą muzikuoti anksčiau jam nebūdingomis kontrastingomis ir skaisčiomis žėrinčiomis spalvomis. Taip iš keisčiausių darinių pradėjo kristalizuotis vieno įtaigiausių XX a. modernistinio meno meistrų ir profesionalios žydų dailės pradininkų poetiškas įvaizdžių pasaulis. Nepaisant imlumo aplinkai, M. Chagallas per daug ryški individualybė, kad ją užslopintų netgi stipriausios išorinės įtakos, kurios dažniausiai paliesdavo tik išorinius ar antraeilius jo kūrybos aspektus. Tai tikriausiai ir buvo viena pagrindinių priežasčių, kodėl šis dailininkas taip sunkiai pasiduodavo bet kokiai akademinio mokymo sistemai. „Tikriausiai, – rašė jis, – aš apskritai nepasiduodu mokymui. Arba manęs nemokėjo mokyti. Ne veltui aš dar vidurinėje mokykloje buvau blogas mokinys. Aš sugebu sekti tik savo instinktu“⁸.

Prancūzijos sostinės architektūriniai ar kiti simboliai, ženklai nepaveikė daugumos 1910–1913 m. Paryžiuje sukurtų M. Chagallo paveikslų. Jo meninių vaizdinių sistemos ištakos yra tėvynėje, svajų ir chasidiškos kultūros tradicijos vaizdinių pasaulyje. „Mano poetika, – teigė dailininkas, – yra netikėta, ji rytietiška, išsiskleidusi tarp Kinijos ir Europos, tačiau nereikia nuolatos pabrėžti jos simbolizmo“⁹. Gimtinės ilgesys yra pagrindinis jo ankstyvosios tapybos variklis („Aš ir mano kaimas“, 1911; „Pilnatis“, 1911; „Gimimas“, 1911; „Rusija. Asilai ir kiti“ (1911–1912); „Muzikantas“, 1912–1913; „Tėvai“, 1912–1913). Tačiau jo kūryboje negalima ignoruoti netiesioginio Paryžiaus poveikio, kuris pirmiausia pasireiškė plastinės kalbos ypatumais. Modernioji prancūzų dailė suteikė M. Chagallui meninės išraiškos priemonių, o Paryžiaus architektūriniai simboliai pradėjo skverbti į paveikslus „Didysis ratas“ (1911–1912) ir „Paryžius pro langą“, 1914). Vėliau Paryžius dailininką tarsi prisijaukino ir vis dažniau M. Chagallas šį miestą vadino savo „antruoju Vitebsku“.

Nors M. Chagallo drobėse regime įvairių modernistinio meno krypčių pėdsakų, tačiau jis nesišliejo prie jokių dailininkų grupuočių. „Kryptis! Yra dailininkai, ir tiek. Kryptys – tai greičiau teorinės sąvokos. Dideli dailininkai – tai tie meistrai, kurie laužo krypčių rėmus, pasirodo stipresni nei jos, krypčių taisyklės ir normos jų nekausto. Krypčių rėmuose telpa tik vidutinybės“¹⁰.

Kita vertus, M. Chagallo drobėse, kurias nutapė prieškarinio metais, jaučiasi dramatiškas, kupinas sukrėtimų, jaudulio ir nerimo epochos alsavimas, susipynęs su fantastiniais įvaizdžiais. Jo paveiksluose metaforiškai vaizduojama kasdienybė ir šventės, prisodrintos daugybės hebrajiškų ir ypač chasidų pasaulėjautos misticizmo nulemtų metaforų, simbolių, vaizdinių ir asociacijų.

„Aš, – retrospektyviai žvelgdamas į nueitą kelią prisipažįsta dailininkas, – iš tikrųjų norėjau nutolti nuo pilkos kasdienybės, nuo kažkokios išorinės manieros, nuo paprasto regimybės perpasakojimo gyvenime. Aš norėjau kurti savo darbus remdamasis dvasiniais, psichiniais elementais, įkūnytais spalvose <...>. Mano uždavinys – spalva, grynumas, meilė. Nieko kito man nereikia. Tačiau tai ne

kryptis, o įsitikinimas“¹¹. Dailininko tapyba pirmiausia sužavėjo modernistinės pakraipos poetus G. Apollinaire'ą, M. Jacobą, B. Cendrara, P. Eliuard'ą, kurie pajuto jo atotrūkį nuo realistinės tradicijos, sugebėjimą įsisavinti modernistinį meną, suvokė virš natūralizmo iškilusio vizionieriaus M. Chagallo talento ir kuriamų vaizdinių sistemos aktualumą. Todėl visokeriopai dailininką globojo, rašė jo kūrybą šlovinančias futuristines poetas (G. Apollinaire'as ir B. Cendraras). „Kartu su M. Chagallu, – rašė Waldemaras George'as, – tapyba vėl tapo laisvu jausmų išsiliejimu, jokios techninės taisyklės, estetika neriboja jos galimybių, čia viešpatauja paslaptینگumas, šaltam protui nepavaldūs dalykai ir dvasios kalba“¹².

Iki 1914 m. parodos Nepriklausomųjų salone, kur į temperamentingo M. Chagallo stiliaus originalumą atkreipė dėmesį spauda ir kritikai, dailininko darbų beveik niekas nepirko. „Kartą, – prisimena jis, – Ch. Malpelis pasiūlė man 25 frankus už vieną salone išstatytą paveikslą, jei niekas nesumokės brangiau. Nuostabu, kam gi laukti! – atsakiau aš“¹³. Po šios parodos dailininkas pasirašė pirmą svarbią sutartį su teisininku, subtiliu modernaus meno žinovu, kolekcionieriumi ir mecenatu Charles'iu Malpeliu. Pagal ją M. Chagallas gavo pirmą stabilų mėnesinį atlyginimą. Netrukus G. Apollinaire'o pastangomis dailininką pasiekė garsaus vokiečių ekspresionizmo propaguotojo Herwartho Waldeno kvietimas surengti Berlyne avangardinio žurnalo „Der Sturm“ galerijoje savo kūrinų parodą. 1914 m. balandį čia eksponuota 40 M. Chagallo tapybos darbų. Paroda tapo artėjančios šlovės pradžia. Dailininko drobės, kabėjusios greta vokiečių ekspresionizmo meistrų Paulio Klee, Heinricho Campendoncko, Alfredo Kubino ir kitų, skyrėsi stilistika ir poetinių įvaizdžių pasauliu. Iš Berlyno dailininkas nutarė trumpam nuvykti į sesers vestuves gimtinėje, tačiau netikėtai prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas, revoliucija, pilietinio karo sūkoriai sujaukė gyvenimo planus ir, atrodo, jau atsivėrusias pripažinimo galimybes. Trumpam planuota išvyka užsitęsė dešimtmetį.

Sugrįžimas į tėvynę

Kai 1914 m. M. Chagallas sugrįžo į Vitebską, prasidėjo naujas jo gyvenimo ir kūrybinės evoliucijos tarpsnis, pažymėtas svarbiais asmeninio gyvenimo ir istoriniais įvykiais, kurie paliko gilų rėžį dailininko kūryboje ir nulėmė balansavimą tarp tautinio, proletarinio ir avangardinio meno idealų. 1915 m. M. Chagallas vedė savo mūžą – turtingo Vitebsko juvelyro dukterį gražuolę Belą Rozenfeld, baigusią elitinę Maskvos mergaičių mokyklą, kur studijavo literatūrą, istoriją, filosofiją, mokėsi K. Stanislavskio aktorinio meistriškumo studijoje. Ją dailininkas pažinojo dar prieš kelionę į Paryžių. Jie buvo dvasiškai labai artimi. M. Chagallas sakydavo: „Jos tylėjimas buvo mano tylėjimas. Akys – mano akys.“ Belai skirti žodžiai kupini susižavėjimo, didžios meilės, užslėptų erotinių, tarsi iš „Giesmių giesmės“ išplaukiančių, motyvų. Savo autobiografinėje knygoje dailininkas poetiškai aprašo mylimąją dar prieš vedybas. „Bela man pozuoja. Guli apsinuoginusi – aš regiu baltumą ir apvalias formas. Nejučiom žengiu žingsnį link jos. Prisipažįstu, pirmą kartą matau apnuogintą moters kūną. Nors ji jau buvo beveik mano nuotaka, aš vis bijojau priartėti, palytėti, paliesti šią brangenybę. Taip žvelgi į indą su prašmatniais skanėstais“¹⁴. Santuoka su Bela tapytojui įgavo vos ne kosminę prasmę, kadangi simbolizavo idealius vyro ir moters santykius.

„M. Chagallas yra svajos valdovas, – rašė Lietuvoje gimęs garsus amerikiečių

meno istorikas litvakas Meyeris Schapiro. – Priešingai nei savo tapybinės karjeros pradžioje M. Chagallas vis daugiau tapo meilę ir liūdesį, švenčių scenas ir vizijas, kraštutinius ir kulminacinius gyvenimo momentus: gimimą, vedybas ir mirtį¹⁵. Jo potraukis *lemtingiems gyvenimo įvykiams* yra neatsitiktinis, jį ženklina individuali gyvenimo patirtis. Autobiografijoje ir kituose tekstuose dailininkas nuolatos primena, kad gimė negyvas ir tik vėliau, kai gležną kūnelį pradėjo badyti adatomis, įmurkdė į vandenį, jis „pagaliau silpnai miauktelėjo“. M. Chagallo gimimo aplinkybės paaiškina aistringą dailininko gyvenimo meilę, siekį mėgautis šia akimirka, ypatingą dėmesį pagrindiniams žmogaus gyvenimo (gimimas, krikštynos, vestuvės, didžiosios litvakų šventės, laidotuvės) etapams.

Tuoj po vedybų M. Chagallas tapė daug meilę šlovinančių drobių. Jo kūryboje skleidžiasi ekstaziškas pakilimas virš pilkos tuometės kasdienybės. Klasikiniais šio tarpsnio kūrybos pavyzdžiais galime laikyti poetiškus jo paveikslus „Mėlyni įsimylėjęliai“ (1914), „Žali įsimylėjęliai“ (1914–1915), „Gimtadienis“ (1915). Be la viename asmenyje įkūnijo gamtinį erotinį moteriškąjį ir dvasinį gaivališką kūrybinį pradą, ištirpstantį kosminio universalizmo stichijoje. Praėjus metams po vedybų, gimė duktė Ida, kuri niūriais karo metais suteikė dailininkui palaimos jausmą. Erotinis jausmas drobėse yra subtiliai užslėptas.

Netrukus artėjantis frontas privertė dailininką kartu su pabėgėliais trauktis į Rytus. 1915 m. jis išvyko į Petrogradą, kur giminių pastangomis dailininkas dirbo Centriniam kariniame pramonės komitete ir toliau plėtojo tradicinius chasidiškus motyvus. Iš šio periodo pirmiausia reikėtų išskirti meistriškai nutapytą motinos portretą. Lygiagrečiai dailininkas tapė Vitebsko žydų geto gyventojų portretus – „Žalias žydas“ (1914), „Raudonas žydas“ (1914–1915) ir „Besimeldžiantis žydas“ (1915). Šiose drobėse, palyginti su ankstesnėmis – ikiparyžietiško periodo, – atsispindi gilesnis sąlytis su modernistinio meno kryptimis, kuris ryškėja pasirinktais motyvais, jausminga spalvine gama ir atskirais vos pastebimais kubizmo elementais. Jo darbuose vis dažniau kaip dekoratyviniai elementai išnyra hebrajiški rašmenys. Visai kitoks yra 1915 m. nutapytas „Gulintis poetas“: už pirmame plane per visą paveikslą plotą išsitiesusios poeto figūros kaimiškos lūšnelės fone vaizduojami arklio ir kiaulės siluetai. Paveikslas tarsi dvelkia karo metais prarasto rojaus ir rimties nostalgija.

1917 m. M. Chagallas grįžo į gimtąjį Vitebską, kur 1918 m. rugpiūtį buvo paskirtas „įgaliotiniu meno reikalams“, ir aktyviai įsijungė į meninio gyvenimo pertvarką. Jis organizavo Liaudies dailės mokyklą, įkūrė tapybos studijas, muziejų, įgyvendino miesto apipavidalinimo revoliucijos metinėms programą. Į savo įkurtą mokyklą pakvietė dėstyti J. Penną, M. Dobužinskį, Pougni, K. Boguslavskąją. Apie to meto kairuoliškas M. Chagallo nuostatas liudija penki revoliucinių idėjų įkvėpti straipsniai, kurie aistringai kvietė atsiriboti nuo senų akademinio meno formų ir kurti naują, pažangų avangardinį meną, kuris puoštų miestų gatves ir žmonių buitį. Viename iš straipsnių M. Chagallas plėtoja mintį, kad ne tik žmonija juda revoliucinės pažangos keliu. Menas taip pat tampa tikru menu tik tuomet, kai jis revoliucingas savo dvasia. Vitebsko dailės mokykla greitai tapo svarbus avangardinis meno centras. Be anksčiau minėtų dėstytojų, į jį pakviesti ir El Lissitzkis, o vėliau – Kazimiras Malevičius ir kiti abstraktaus meno šalininkai. Netrukus pastarasis įsteigė naują avangardinio meno grupuotę UNOVIS ir tapo mokyklos lyderiu, kolegų ir mokinių širdis paveręs abstraktaus meno idėjomis. K. Malevičius apkaltino M. Chagallą konservatyvumu bei literatūriškumu ir išstūmė iš mokyklos.

Įžeistas dailininkas 1920 m. paliko Vitebską ir persikėlė į Maskvą, kur Kameriniame žydų teatre kūrė dekoracijas ir kostiumus trims Scholomo Aleichemo pjesėms, dekoravo lubas, pagrindinę užuolaidą. Tačiau svarbiausias jo darbas – septyni didingi pano ant Maskvos žydų kamerinio teatro sienų. Labai skirtingo stiliaus, kompozicinių sprendimų, nuotaikos. „Šokyje“ vyrauja iš žydų folkloro tradicijų išplaukiantis žaismingumas, judesio laisvumas, „Literatūroje“ – harmonija ir sukaupta kompozicija, „Muzikoje“ – mums gerai pažįstamas smuikininko ant stogo motyvas ir pan. Pagrindinis aštuonių metrų ilgio pano turėjo simbolinį pavadinimą – „Įvadas į naują tautinį teatrą“. Šiuose darbuose viešpatavusi įvairių menų sintezės idėja stipriausiai atsiskleis vėlyvojoje dailininko kūryboje.

M. Chagallas ir N. Altmanas Maskvoje konkuravo dėl tautinio žydų meno lyderio vaidmens, dalyvavo įvairių besikuriančių žydų kultūrinių bei meninių organizacijų veikloje. 1918 m. Kijeve tautiškai angažuotų žydų menininkų grupotė – I. Rybackas, J. Czajkovas, N. Aronsonas, E. Mané-Katzas, El Lissitzkis – įkūrė jaunų žydų dailininkų ir rašytojų sąjungą, o netrukus ir Centrinį žydų kultūros komitetą (*Kultur-lyga*), prie jo – literatūros, muzikos, teatro ir skulptūros sekcijas. Jos šalininkai kėlė žydų meno atnaujinimo ir tautinės mokyklos kūrimo tikslus, 1920 ir 1922 m. organizavo reikšmingas žydų dailininkų parodas, leido literatūrinius almanachus. M. Chagallas įsijungė į šį sąjūdį, tapo *Kultur-lygos* Maskvos filialo vadovu, pakeisdamas šiose pareigose N. Altmaną ir El Lissitzkį. Kita vertus, ne mažiau aktyviai jis dalyvavo ir žydų teatro veikloje, daug dėmesio skyrė mokydamas dailės valkataujančius našlaičius. Tačiau netrukus intravertiškos prigimties emocionalų dailininką išsvargino triukšminga organizacinė veikla, mat ji surydavo daug energijos ir trukdė pribrendusiems kūrybiams sumanymams įgyvendinti.

Gyvenimiškas M. Chagallo nuostatas paveikė vokiečių poeto Ruberio laiškas, kuriame šis rašė: „Tu gyvas? O kalbėjo, kad žuvai fronte. Ar žinai, kad čia tapai garsenybe? Tavo paveikslai pagimdė ekspresionizmą. Už juos mokami didžiuliai pinigai. Tačiau nesitikėk ką nors gauti iš H. Waldeno. Jis mano, kad tau pakaks ir šlovės“¹⁶. Rašydamas apie M. Chagallo poveikį ekspresionizmui Ruberis perlenkė lazda, arba tiesiog supainiojo „izmus“, nes ekspresionizmas Vokietijoje pirmą kartą pasireiškė 1905 m. dailininkų grupotės „Tiltas“ kūryboje, o ekspresionistinės dailės tendencijas 1910 m. išplėtojo Vasilijaus Kandinskio įkurtos „Naujosios dailininkų sąjungos“ ir iš jos išaugusios grupotės „Mėlynasis raitelis“ atstovai. Tačiau antroji H. Waldeno elgesį apibūdinanti pastaba netrukus pasitvirtino, kai dailininkas, grįžęs į Berlyną, mėgina atgauti savo prieš karą paliktas drobes, arba gauti už jas deramą kompensaciją.

Antroji kelionė į Vakarus

M. Chagallas pradėjo rengtis kelionei į Vakarus. Draugystė su Lietuvos pasiuntiniu Maskvoje Jurgiu Baltrušaičiu padėjo jam ne tik gauti vizą į Lietuvą, tačiau ir persiųsti diplomatiniu paštu 65 tapytas drobes, guašo darbus, piešinius ir įvairius rankraščius. 1922 m. atvykęs į Lietuvą, dailininkas Kaune surengė pirmąją savo darbų retrospektyvinę parodą po Rusijoje praleistų metų. Kai 1923 m. rugsėjį M. Chagallas atvyko į Paryžių, jis jau buvo garsenybė.

Dailininkui karo metu ilgam išvykus, daugelis Paryžiuje sukurtų darbų liko jo „La Ruche“ dirbtuvėje, o kita dalis – po parodos Berlyne – H. Waldeno priežiūroje. Per karą pasklidus gandams apie M. Chagallo žūtį fronte, skurstantys draugai Paryžiuje (M. Chagallas buvo įsitikinęs, kad tai Soutine'o ir jo artimiaus-

sių draugų nuodėmė) išpardavė jo kūrinius kolekcionieriams, o šie darbus išstatė įvairiose galerijose. Panašiai atsitiko ir Berlyne, kur H. Waldenas spėjo išeksponuoti jo drobes beveik visose reikšmingiausiose ekspresionistinės pakraipos germaniškųjų kraštų dailininkų parodose. Jau tuomet dailininko paveikslai padarė stiprų įspūdį Maxui Ernstui ir H. Campendonckui.

1924 m. Paryžiaus galerijoje *Barbazanges-Hodebert* surengta pirmoji didelė retrospektyvinė darbų paroda, kuri išskėlė M. Chagallą į garsiausių modernistinio meno meistrų gretas, sulaukė dailėtyrininkų dėmesio. Viena po kitos pasirodė M. Chagallo kūrybai skirtos Th. Doublerio (1922), K. Witho (1923), B. Aronsono (1924), I. Lichtensteino (1927), A. Salmono (1928), P. Fierenso (1929), R. Schwabo (1931) ir kitų monografijos.

Kai M. Chagallas grįžo į Paryžių, tautinio meno kūrimas jo kūryboje laikinai prarado aktualumą, tačiau stiprėjančios antisemitizmo Europoje tendencijos paskatino dailininką grįžti prie savo šaknų ir iš sukauptos gyvenimiškos patirties aukštumų naujai pažvelgti į jaunystėje jį jaudinusias problemas. *Kuo toliau, tuo giliau M. Chagallas suvokė priklausomybę žydų kultūrai ir siekė tai išreikšti kūriniais, persmelktais intensyvių dvasinių išgyvenimų.* Kai antrą kartą atsidūrė užsienyje, dailininkas išgyveno tremtinio kančias, ilgėjosi tėvynės, gimtųjų laukų, namų, aplinkos, kurioje augo. „Aš, – rašė jis, – jaučiau baisias kančias. Aš išgyvenau ir – jei mane lygintumėt su medžiu – nenustojau augti tik todėl, kad niekada nenutraukiau dvasinių ryšių su Tėvyne. Aš labai dėkingas Prancūzijai, kur pragyvenau daugiau nei pusę amžiaus, prancūzų kultūrai, su kuria susietas tūkstančiais gijų. Prancūzai man buvo geri, mane palaikė ir šlovino. Tačiau mano dvasia visuomet sėmėsi gyvybingųjų syvų iš rusiškųjų prisiminimų, iš rusiško oro“¹⁷.

Dailininkas daug keliavo po šalį, gyveno ir tapė įvairiuose regionuose: Normandijoje, Bretanėje, Langedoke, Savojoje, Pietų Prancūzijoje. Skirtingas apšvietimas ir saulės intensyvumas stipriai paveikė jo tapybos stilių. Pirmojo paryžietiško kūrybos tarpsnio (1910–1914) intensyvių ir ekspresyvių kontrastingų spalvų prisodrintus kūrinius po 1923 m. keičia kiek kitokie: kontrastingumas blėsta, spalvos ir įvaizdžiai tampa jausmingesni, harmoniškesni, poetiškesni, koloritas – prislopintas, kompozicijos labiau subalansuotos, juose daugiau teatra liškumo. Darbas Maskvos kameriniame žydų teatre neliko be pėdsakų. Itin aki vaizdūs poslinkiai kolorito srityje. Palaipsniui ryškėjo anksčiau retas daileje skaidrių magiškų žydrų, intensyvių raudonų ir sodrių žalių spalvų pasaulis. Chagališkos žydros ir mėlynos spalvos naudojimo intensyvumu ir atspalvių gelme dailininkui galėjo prilygti tik keletas didžiųjų XX a. tapybos meistrų – Ch. Soutine'as, P. Picasso, M. Utrillo ir A. Modiglianis. M. Chagallo drobėse ir vitražuose mėlyna spalva įgaudavo ne tik ypatingą intensyvumą, tačiau ir sunkiai nusakomą skaidrumą, lengvumą. Spalva – tai švarumas. „Spalva – tai ir yra menas. Menas, geras menas – grynas menas. Arba svarbiausia jo intonacija“¹⁸. M. Chagallo spalva tapo erdvės begalybės ir tyrumo simboliu.

Chasidiškojo misticizmo poveikis M. Chagallo poetikai

Dailėtyrininkai, rašę apie M. Chagallo tapybą, daug dėmesio skyrė jo kūrybos ryšiams su gimtuoju Vitebsku, simbolizmo estetika ir ypač įvairiomis modernistinės dailės kryptimis. Tačiau *svarbesnis jo kūrybos išskirtinumą, tautinį žydišką charakterį, populiariausių meninių vaizdinių sistemas nulėmęs veiksnys buvo chasidų misticizmas, kurio dažniausiai tyrinėtojai nepaminėdavo.* Apie jo poveikį M. Chagallo kūrybai 1923 m. epizodiškai užsiminė tik B. Aronsonas.

Reformatoriškos religinės mistinės judaizmo pakraipos litvakiško chasidizmo sąjūdis, išplitęs XVIII a. LDK politinės krizės metu po B. Chmelnickio sukilimo ir drastiškų žydų pogromų, suformavo daug naujų maištingų prieš sustabarėjusį ortodoksinį judaizmą nukreiptų gyvenimiškųjų nuostatų bei vertybių. Vitebskas tapo vienu pagrindinių litvakiško chasidizmo išplitimo centrų, kurio įtaką siekė apriboti ortodoksiniai Vilniaus rabinai. Chasidizmo pasekėją įvardijantis terminas „chasidas“ (žodis *chassid* – senovės žydų kalba reiškė „gailėstingumą“, „meilę“, o „chasidai“ – „Dievą mylinčiais žmonėmis“) buvo vartojamas kalbant apie įvairias antiortodoksines judaizmo kryptis pradedant jau nuo II a. (ir vėlyvaisiais viduramžiais, ir XVI a.), tačiau dažniausiai jis vartojamas apibūdinant Abiejų respublikų teritorijoje XVIII a. išplitusį mistinį reformatorišką judaizmą sąjūdį. M. Chagallo tėvas, artimiausi giminės buvo aistringi chasidizmo šalininkai. Apskritai ši kryptis vyravo Vitebsko gete ir nulėmė alegorizmo, metaforiškumo, savitų simbolių pasaulio, kurie atspindėjo chasidų religinių, mistinių ir pasaulėžiūrinių nuostatų savitumą, atsiradimą.

Judaizmui labai svarbūs yra įvairūs mitiniai motyvai, tautos istorijos mitologizuoti pasakojimai, pasaulio suvokimas kaip tekstas, įkūnijantis dieviškąjį žodį, „išrinktosios tautos“ išėjimo iš Šventosios žemės epizodai ir pan. Juos perėmė ir savitomis optimistinėmis, gyvenimą teigiančiomis spalvomis nuspalvino litvakiškojo chasidizmo šalininkai. Šie tradiciniai hebrajiškų legendų, mitų ir mistiškumo elementai kultūrinėje LDK erdvėje pasklidusių chasidų kasdienybėje susipynė su opozicinėmis reformatoriškomis (artimomis arabų musulmoniškojo pasaulio sufijams) tendencijomis ir archajiškos kilmės kiek naivokais liaudiškais, iš žydų folklorinės tradicijos išplaukiančiais ritualais.

Reformatoriškas litvakiškas chasidizmas – tai savotiška reakcija prieš surambėjusio ortodoksinio judaizmo sausą formalizmą, atsietą nuo gyvenimo rabinišką mokslingumą, despotišką Kahalo valdžią ir elitinio rabinų sluoksniu atitrūkimą nuo liaudies. Perėmė daug viduramžiais viešpatavusių kabalistinių mokymų elementų, chasidizmo šalininkai neigė ortodoksinio judaizmo griežtas, asketiškas nuodėmės, resignacijos, nusižeminimo, graudulio, melancholijos nuostatas ir priešpriešino *joms džiaugsmingą, kupiną jaudulio asmeninį mistinį santykį su Dievu*. Chasidų mokymas remiasi talmudine ir kabalistine Toros interpretacija, akcentuojant mistinę patirtį. Reformatoriai kreipėsi į žmones paprasta, liaudžiai suprantama alegorinių pasakojimų kalba. Remdamiesi monotheistinėmis nuostatomis (chasidų priešininkai juos kaltino panteizmu), jie tvirtino, kad Dievas iš prigimties yra geras, o ne baudžiantis žmogų. Jis yra visur, visuose gamtos reiškiniuose ir, persmelkdamas visą pasaulį, reiškiasi paprasčiausiuose daiktuose. Dievas žvelgia į žmogų kaip į kūrinijos viršūnę, tačiau nesumenkina ir gyvūnijos pasaulio, kuris yra dieviškos valios kūrinys.

Vadinasi, litvakiško chasidizmo adeptai skelbė ne racionalaus proto, pagal nustatytas taisykles atliktų religinių prievolių ar griežtai reglamentuotų talmudistinių studijų prioritetą, o autentišką, nuoširdų, kupiną džiaugsmingo jaudulio ekstazišką santykį su Dievu. Jis nulėmė atsainų požiūrį į daugelį ortodoksinio judaizmo kanonizuotų ritualinių reikalavimų. Pirmenybė teikiama ne Talmudui ir kitoms religinėms knygoms, bet nuoširdžiai maldai. Kiti svarbūs litvakiško chasidizmo bruožai: leidimas studijuoti Kabalą tiems, kurie anksčiau neturėjo teisės to daryti, švenčių pomėgis, pakantesnis požiūris į svaigalų vartojimą, seksualinius vyro ir moters santykius, ekscentriškas elgesys, transo būsenos per maldą sureikšminimas. Požiūris į muziką, dainavimą, šokį kaip į patikimą ekstaziško susiliejo su Dievu instrumentą. Mistiniai egzaltuoti, erotiniai litva-

kiško chasidizmo aspektai atsiskleisdavo paragavus alkoholio švenčių metu per artimus šokiui spontaniškus judesius, kurie, anot chasidų, skatino adepto priartėjimą prie Dievo. Chasidų šeimos dėl seksualinių santykių skatinimo šeimyniniame gyvenime buvo gausios ir turėjo vidutiniškai po aštuonis vaikus.

Litvakiškas chasidizmas buvo vienas ryškiausių M. Chagallo dailės tautiškumą lėmusių segmentų, fantazija praturtino dailininko santykius su tikrove, žmonėmis, gamta, gyvūnija, formavo jo pamėgtų simbolių, įvaizdžių ir metaforų pasaulį. Su chasidizmu M. Chagallo kūrybą sieja ir džiaugsmingas gyvenimo srauto suvokimas, pasaulėžiūrinis optimizmas ir panteizmas, universalus meilės jausmo, šventės ir muzikinių formų aukštinimas, simbolikos mįslingumas ir daugiasluoksniškumas. „Tai, ką jis vaizduoja, – pažymi subtilus menotyrininkas Lionello Venturi, – neabejotinai skiriasi nuo to, ką mes regime tikrovėje, tačiau netrukdo mums pajusti sąsajų tarp vaizdinio ir tikrovės“¹⁹. „Menas – tai pirmiausia yra dvasios būseną“²⁰.

M. Chagallo tautinės pakraipos drobėse viešpatauja du pagrindiniai sistemiškai jo vaizdinius styguojantys sluoksniai. Pirmasis – liaudiškasis, glaudžiai susijęs su chasidų religija, pasaulėžiūra, jų kasdienybėje itin svarbiais gyvenimo įvykiais ir chasidų sureikšmintomis šventėmis. Antrasis – fantastinis folklorinis, arba pasakojamasis, stipriai ornamentuotas įvairiais hebrajiškais mitais, pasakojimais, legendomis, bibliniais siužetais. Todėl dailininko drobių herojai atitrūksta nuo žemiškojo pasaulio ir skrieja padangėmis, muzikuoja sėdėdami ant stogų, žmonių, gyvūnų, paukščių proporcijos paklūsta kitos, nei reali tikrovė, fantastinės logikos reikalavimams.

M. Chagallo kūryboje atsispindi žmogų supančio pasaulio *vienybės, didžios sintezės idėja*. Jos pagrindinė jungiamoji grandis – sureikšmintas, kosminius mastus įgavęs meilės jausmas. Pasaulis, anot dailininko, yra gražus tuomet, jei jį myli. „Aš myliu meilę. Kad ir ką vaizduočiau, visad kalbu apie meilę ir mūsų likimą. Meilė padeda man surasti spalvą. Galima netgi pasakyti, kad ji pati suranda spalvą, o aš tik kloju ją ant drobės. Ji stipresnė už mane ir plaukia iš dvasios. Taip aš regiu gyvenimą. Ir grožį, ir baisumus. Ir keistumus taip pat“²¹. Anot dailininko L. Venturio, „džiaugsmas niekada nepajėgė išsivaduoti nuo katastrofos baimės, melancholijos jausmo, kurie lydi jo gyvenimą ir virsta dramatiiniu veiksniu netgi dangiškiausiuose jo vaizdiniuose“²².

M. Chagallo vizijų pasaulis neatsiejamas nuo žmonių vilčių apie skaidrų, šviesų ateities gyvenimą, kurią pagimdo iš sąmonės išplaukiančios slapčiausių svajų simbolinės sublimacijos, siekimas pakeisti netobulą tikrovę kita, atskleisti naujas SVAJOS pasaulio erdves, nors iliuziškai įtvirtinti gėrio, grožio ir teisingumo triumfą.

Iš realaus gyvenimo į svajų pasaulį išstumtų autentiškų vertybių siekis, kerinčio fantastinio kūrybos sluoksnio suaktualinimas, pasinėrimas į vizijų stichiją suartina M. Chagallą su M. K. Čiurlionio fantastiniais pasakojimais. Tačiau M. K. Čiurlioniui šagališkos chasidinės folklorinės vaizduotės polėkių impulsyvus gaivališkumas svetimas, jis – muzikalesnis ir subtilesnis. M. K. Čiurlionis fantastinėse vizijose yra nuoseklesnis, jo drobėse mažiau alogizmo, įvairių simbolių, siužetų, motyvų, vaizdinių, kurių nesieja pasakojamo siužeto pagrindinė tema. M. Chagallo ir M. K. Čiurlionio tapybos bendras bruožas – *kosmizmas*, platus panoraminis žvilgsnis, erdvės begalybės nostalgija. M. Chagallas mėgo sakyti, kad jis klajojo po mėnulį ir danguje, kai dar nebuvo kosmonautų. Šie dailininkai skirtingomis meninės išraiškos priemonėmis atspindi juos supančio dra-

matiško pasaulio trapumą, disharmoniją, destruktivių jėgų stiprėjantį spaudimą, siekia sukurti savo fantastinių vizijų antipasaulį, priešingą realiam. M. Chagallo, kaip ir M. K. Čiurlionio, vaizdinių sistemoje labai svarbi viršutinė paveikslų dalis, joje viešpatuoja dvasios ir dangaus stichija. M. Chagallui dangus yra ta vieta, kur karaliauja neišsipildžiusių svajų pasaulis. Ją užpildo meilės, bučinių, glamonių, pasimatymų, vienišų klajotojų vaizdiniai, o M. K. Čiurlioniui dangus – kosmoso, būties begalybės, neišsakomumo, vilties simbolis, primenantis žmogiškos būties trapumą ir laikinumą.

G. Apollinaire'as, 1918 m. aptardamas M. Chagallo drobes, ištarė *sur-naturel*. Iš šio termino vėliau išsirutuliojo kitas – *surrealisme*. Jis ženklino M. Chagallo ir Giorgio de Chirico susiformuotą reikšmingą modernistinio meno kryptį.

M. Chagallo ir M. K. Čiurlionio darbų giminystė buvo pastebėta. Pastarąjį J. Lipchitzas (ir daugelis kitų modernistinio meno tyrinėtojų) vadino „pirmuoju dailininku siurrealistu“. Nors ankstesniame kūrybos etape M. K. Čiurlionis artimesnis į abstrakciją linkstančiam poetinio siurrealizmo sparnui (A. Massonas, P. Klee, J. Miro).

Formuojantis siurrealizmo krypties, M. Chagallas atmetė pasiūlymą jungtis į siurrealistų judėjimą, nors šie laikė jį savo įkvėpėju ir pranašu. Šis atsisakymas buvo grindžiamas atsiribojimu nuo „psichinio automatizmo“ principo. „Kad ir kokios fantastinės ar alogiškos atrodo mano drobės, – peržvelgdamas nueitą kelią teigė M. Chagallas, – aš visuomet bijojau, kad jų vaizdinius suplaks su šiuo „automatizmu“. Kai aš vaizdavau mirtį gatvėje, smuikininką ant stogo 1908 metais, o paveiksle „Aš ir kaimas“ (1911) nutapiau karvės galvoje mažą karvę ir melžėją, aš to nedariau automatiškai <...>. Mene viskas turi atitikti mūsų kraujo judėjimą, visą mūsų esmę, neišskiriant ir sąmonės. Aš visad ramiai miegojau be Freudo“²³.

Be aptartų M. Chagallo kūrybos aspektų, būtina paminėti ir teatrališkumą. Dailininkas prisipažįsta, kad myli teatrą, tačiau dar daugiau – cirką. „Cirkas – tai didis menas. Būti geru klounu – nepaprastai sunku. Tam reikia būti ir artistu, ir dailininku, ir filosofu. Tik cirke taip natūraliai jungiasi ekscentriškumas ir naivus paprastumas. Jūs sakote, kad mano paveikslai jums primena teatrą. Tačiau tikriausiai *cirką* jie primena labiau“²⁴.

Šiuo pomėgiu M. Chagallas nebuvo išimtis. Daugelis didžiųjų XX a. tapybos meistrų – P. Picasso, G. Rouault, P. Klee ir kiti – pasitelkė arlekino, klouno, Pjero vaizdinius, kurie tapo iškalbingomis neramaus laiko dvasią simbolizuojančiomis metaforomis ir pagalbiniiais instrumentais, leidžiančiais išreikšti savo santykį su dramatišku, kontrastingu ir nestabiliu pasauliu, įprasmininti žmogaus gyvenimo ir mirties metamorfozes.

M. Chagallas daug metų plėtojo cirko motyvus. Žaismingas „Akrobatas“ (1914) primena ankstyvuosius P. Picasso ieškojimus šia tema. 1927 m. ir vėliau A. Vollardo užsakymu šia tema sukurti paveikslai Auvergne, Savojoje, baskų krašte, Limoux ir Céret vietovėse. 1960 m. M. Chagallas cirko motyvus įamžino litografijose. Jie atskleidė dailininko žaidybinį improvizacinį pradą.

M. Chagallo poetinių simbolių pasaulyje svarbūs personažai yra gyvūnai. Juose – kaip ir Franzo Marco drobėse – įkūnytos etinės savybės, kurias žmonės jau prarado. Tačiau, skirtingai nei F. Marcas, M. Chagallas gyvūnų nesupriešino su žmonėmis, o vaizdavo kaip pagarbos bei meilės vertus Dievo kūrinius (panašus A. Rousseau ir N. Pirosmanio santykis). Taip pat kaip ir žmones. Neretai gyvūnų akys M. Chagallo drobėse yra žmogiškos („Aš ir kaimas“, 1911). Žvėrys ir paukščiai M. Chagallo kūriniuose vaizduojami kaip konkrečių žmogiškų savy-

bių simboliai. Ištikimybę ir prierašumą simbolizuoja arklys bei asilas. Jie nuolat lydi jo pirmąją žmoną Belą. Gaidys – tai drąsa, o žuvis – būties pilnatvė. Žmonių ir gyvūnų bruožų, savybių susipynimas chasidų gyvenimo scenas perteikiančiose M. Chagallo drobėse išplečia vaizduojamojo pasaulio erdves, sukuria netikėtumo ir mistinio paslaptlingumo atmosferą, asocijuojasi su archajiškais ir magiškais kultais.

Trečiojo dešimtmečio viduryje M. Chagalas susidomėjo tapybos plastika, potėpio sodrumu, stambiomis spalvinėmis masėmis. Vienas brandžiausių šio laikotarpio darbų buvo pilkų ir melsvų spalvų gama nutapytas „Grįžimas iš sinagogos“ (1925). Čia išnyksta aštrios kontrastingos spalvos ir stiprėja dekoratyvumas, koloritas – subtilus. M. Chagallas trečiojo dešimtmečio pabaigoje priartėjo prie spontaniškos Ch. Soutine'o tapyimo manieros. Toks yra paveikslas „Kavinėje“ (1930), kur vyrauja skaisčiai mėlynos, raudonos, geltonos spalvos. Tuomet netikėtai išpopuliarėjęs C. Soutine'as buvo ryškiausias M. Chagallo konkurentas tarp žydų dailininkų, savo meninės išraiškos priemonėmis daręs įtaką pastarajam. M. Chagallas nemėgo greta gyvenusio Ch. Soutine'o, o apie varžovo kūrybą lakoniškai sakydavo: „Tai – įdomus tapytojas“²⁵.

Nepaisant augančios šlovės ir pripažinimo, dailininkas ilgėjosi namų ir skausmingai išgyveno atotrūkį nuo tėvynės. 1926 m. gruodį rašytame laiške Pauli Ettingeriui M. Chagallas skundėsi: „Jūs žinote, kad aš beveik visiškai atitrūkęs nuo Rusijos. Niekas man nerašo ir aš „neturiu kam“ rašyti. Tarsi ne Rusijoje gimiau... Jūs vienintelis, kam rašau rusiškus žodžius. Nejaugi aš „privalau“ tapti prancūzų (niekad ir nepagalvočiau) dailininku. Ir atrodo: kam aš ten reikalingas. O aš dažnai prisimenu savo Vitebską, savo laukus...“²⁶

Posūkis į biblinę ir senovės žydų kultūros tradiciją

1930 m. M. Chagallas gavo eilinį A. Vollardo užsakymą iliustruoti Bibliją. Po metų, pasiryžęs jį įgyvendinti, dailininkas išvyko į Šventąją žemę semtis išpūdžių ir įkvėpimo. Po pirmosios neišdildomą išpūdį palikusios kelionės į Palestiną, Siriją ir Egiptą prasidėjo naujas jo kūrybinės evoliucijos tarpsnis, siejamas su ilgalaikiu pasinėrimu į biblinės tradicijos ir senovės žydų kultūros pasaulį. Tai rodo tuomet tapyti pakylėti, skaidrūs darbai „Rebeka“ (1931) ir „Piemuo Juozapas“ (1931). Vėliau ši patirtis atsiskleis cikle „Biblinis kreipimasis“ Nicos muziejui.

Kai prasidėjo nacių represijos prieš žydus Vokietijoje, M. Chagallas dar labiau įsigilino į žydų kultūros ir biblines tradicijas. 1935 m. jis su žmona atvyko į Vilnių ir dalyvavo čia įkurto Žydų mokslinio instituto atidarymo renginiuose. Po ilgos pertraukos dailininkas atsidūrė visai netoli tėvynės, nuo jo atskirtos geležine ideologinės priešpriešos siena. Silpstant ryšiams su gimtine, M. Chagallo dėmesys kryo į Senojo Testamento kultūrinę erdvę ir pirmiausia – Šventąją žemę. Pasišventimas žydų kultūrai vėl sugražino jį į tautinio meno lauką. Žydų kultūros instituto Vilniuje atidarymo proga parašytame programiniame straipsnyje „Ką mes turime nuveikti žydų menui“ dailininkas teigė, kad žydų tauta turi būti ne tik „knygos tauta“: „Mes, dabartiniai žydai, kurių protėviai prieš tūkstančius metų sukūrė Tanachą, Pranašų knygas – daugelio tautų religijų pagrindus, – rašė jis, – dabar norime turėti ir savo meną, savo tapybą, kuri rastų atgarsį pasaulyje.“ M. Chagallas prabilo ir apie seniai pribrendusią būtinybę glaudžiai bendrauti visų menų atstovams, kuriant tautinės modernios žydų dailės pamatus.

Nuo šiol M. Chagallo litvakiškas tapatumas patiria esmines metamorfozes, kurios nulėmė *gilesnį požiūrį į žydų tautos istoriją, platesnį žvilgsnį į pasaulį, stipresnę suvokimą, kad jis pirmiausia yra ne chasidas, litvakas, o universalesnės daugelyje žemynų iš Šventosios žemės pasklidusios ir svajojančios grįžti į savo prarastąją tėvynę žydų tautos atstovas*. Todėl anksčiau viešpatavusius Vitebsko žydų kasdienio gyvenimo motyvus jo kūrinuose vis dažniau keičia retrospektyvus žvilgsnis į senąją žydų kultūros istoriją ir Biblijos herojų pasaulį. Dailininkas gyvena keistai susipynusioje Senojo Testamento ir savo vaikystės gyvenimo įvaizdžių sistemoje. Ši linija – viena pagrindinių jo pasaulėžiūroje ir kūryboje net iki 1966 m.

Karo metus Niujorko Modernaus meno vadovybės kvietimu M. Chagallo šeima praleidžia JAV, kur dailininkas atvyko 1941 m. Čia jis daug dirbo ir sukūrė įvairių darbų, tačiau karo pabaigoje (1944), pakirsta virusinės ligos, mirė žmona Bela. Ši netektis M. Chagallui – skaudi psichologinė trauma, laikinai atitraukusi jį nuo kūrybos. 1947 m. dailininkas grįžo į Prancūziją, kur *Musée d'Art Moderne de Paris* buvo surengta didelė retrospektyvinė jo dailės darbų paroda.

Naujas gyvenimo ir kūrybos etapas prasidėjo 1950 m., kai tapydamas plenere Vence draugų pastangomis M. Chagallas susipažino su būsimąja žmona Valentina Brodskaja, plačiau žinoma Vava vardu. Ši septyniolika metų jaunesnė moteris sugražino prarastą harmonijos jausmą ir tapo postūmiu kūrybai. Tačiau antrosios savo žmonos – skirtingai nei pirmosios – jis niekad taip nešlovino savo drobėse ir netapė jos portretų.

1951 m. M. Chagallo kelionė į Izraelį ir parodos Jeruzalėje, Tel Avive bei Haifoje, dailininko pristatymas kaip ryškiausio tautinės žydų dailės mokyklos atstovo dar labiau sužadino jo tautines aspiracijas. Šiuo laikotarpiu M. Chagallas pagrindinį dėmesį skyrė knygų iliustracijoms, kurių jis kūrė daug ir įvairiomis temomis. Dailininkui – kaip ir P. Picasso – daugiau rūpėjo ne konkrečios knygos apipavidalinimas, o pagrindinės jį sudominusios temos plėtojimas. Tai neretai išsirutuliodavo į didžiulius, visiškai autonomiškus vaizduojamosios dailės ciklus. Knygų iliustracijose atsiskleidė kitos nei tapyboje savybės – ypatingas piešinio lengvumas ir muzikalumas. Pirmasis naujos veiklos bandymas – pasakų rinkinio hebrajų kalba iliustravimas (knyga išėjo Vilniuje 1917 m.). 1922 m. Berlyne, vadovaujamas pripažintų meistrų, dailininkas studijavo ofortą, akvatintą ir litografijos meninės išraiškos galimybes. Litografiją jis laikė grafikos porūšiu, kuris atitiko jo svajingą poetišką prigimtį, suminkštino kai kurių tapybinių vaizdinių kampuotumą ir kietumą, išryškino lanksčios linijos grožį. Berlyne jis sukūrė ir visai kitokią natūralistinių graviūrų ciklą „Mano gyvenimas“. Jame daug naratyvinių, grotesko ir teatrališkumo elementų. Mitinių elementų gausėjimas suteikė M. Chagallo paveikslams epinių bruožų ir formavo rembrantišką jautrų požiūrį į Senojo Testamento pranašus bei kitus herojus.

M. Chagallo knygų iliustravimą vainikavo 1956 m. Paryžiuje išleista Biblija. Dailininkas, interpretuodamas Šventąjį Raštą, sukūrė 105 ofortus ir 16 litografijų. „Pasaulio sutvėrimo“ cikle, kuris skirtas Senojo Testamento siužetams apipavidalinti, dar yra su Vitebsko chasidiško pasaulio poetika susijusių vaizdinių. Bet „Giesmių giesmės“ ir kitų temų iliustracijose įsiviešpatauja bibliniai herojai, atsiranda vis daugiau kelionėse po Artimųjų Rytų šalis pasisemtų koloritinių sprendimų, dykumų, palmių, kupranugarių ir pan. motyvų.

1962 m. Prancūzijos kultūros ministras André Malraux pasiūlė M. Chagallui dekoruoti restauruojamos *l'Opéra de Paris* plafoną. Jį užbaigęs, 1966 m. dailininkas gavo naują reikšmingą užsakymą – tapyti du didžiulius pano Niujorko *Metropolitan Opera* ir Frankfurto teatrams.

1966 m. Chagallas galutinai įsikūrė jaukiame Saint Paul-de-Vence, keliasdešimt kilometrų nuo Nicos, kur pasistatė namą ir erdvią dirbtuvę. Čia dailininkas sukūrė daug bibliniais siužetais paremtų darbų. „M. Chagallas buvo pirmasis tapytojas, kuris išdrįso pavaizduoti apokrifinius Senojo Testamento pranašus, – rašė A. Malraux. – M. Chagallas parodė skaisčią, tyrą Šventojo Rašto tautą; rabinus žemėje, sužadėtinius danguje ir amžinai tiksnišias laikrodžio švytuokles. <...> M. Chagallo vaizdiniai niekada nebūtų pasklidę po visą Vakarų pasaulį, jei nebūtų tokie gražūs“²⁷.

Religiniai siužetai tapo pagrindiniais M. Chagallo kūrybos motyvais, jis ne tik iliustravo Bibliją, tačiau ir sukūrė daugybę paveikslų, gobelenų, vitražų sinagogoms, katalikiškoms ir protestantiškoms bažnyčioms. Neotomizmo estetikos šalininkas, aistringas krikščionybės adeptas J. Maritainas laikė M. Chagallą vienu didžiųjų XX a. tapybos meistrų, išvelgęs jo kūryboje subtilią pasąmoninę Evangelijos tiesų išraišką ir „dangiškojo prado“ įsikūnijimą. „Kiekviena M. Chagallo kompozicija, – teigė J. Maritainas, – yra tikras poezijos sprogimas, paslapties ir aiškumo jungtis. Tai yra ir realizmas, ir pats intensyviausias dvasingumas“²⁸.

Sulaukęs šešiasdešimt penkerių metų, po apsilankymo garsiojoje Šartro katedroje M. Chagallas susižavėjo vitražais ir užsidegė nauja aistra. Jis daug laiko praleido studijuodamas Prancūzijos gotikinių katedrų vitražus, artimai bendravo su garsiausiais šios srities meistras. 1957 m. dailininkas sukūrė pirmuosius vitražus kukliai koplyčiai Assy vietovėje, Savojoje, vėliau – Metz katedrai (1960–1968), ligoninės sinagogai Jeruzalėje (1960–1962), protestantų *Fraumünster* bažnyčiai Ciuriche ir Reimso katedrai (1974). Tai buvo logiška jo tautinio žydų profesionalaus meno kūrimo projekto pabaiga, kuri liudijo, kad iš Rytų Europos provincijos į energetinį Paryžiaus mokyklos lauką patekęs dailininkas, nuosekliai įveikdamas savąjį lokalų litvakišką etnocentrizmą, grįžo prie žydų civilizacijos ištakų.

Galime reziumuoti M. Chagallo kūrybos raidą. Pirmajame gyvenimo Paryžiuje etape jis savinasi plastinius prancūzų moderniosios dailės laimėjimus, žavėjosi jais ir savitai jungė su J. Penno įdiegta tautinio žydų meno vizija, litvakiškuoju chasidistinio misticizmo pasauliu.

Nerami epocha ir negatyvi gyvenimo patirtis paženklino M. Chagallo kūrybą disonansais. Dvasios polėkio laisve alsuojančiose drobėse analitinis kubistų mąstymas, orfistinis spalvinių zonų skaidymas, ryškios emocionalios ir kartu fovistų dekoratyvios spalvos adoracija įgavo naują prasmę ir tarnavo profesionaliems žydų meno uždaviniams įgyvendinti. Drobėse savitai atsiskleidė tradicijos ir modernumo, išminties ir vaikiško nuoširdumo jungties kūrybos potencialas. Principinis M. Chagallo kūrybos išskirtinumas, lyginant su kitais *l'école de Paris* meistras litvakais Ch. Soutine'u, P. Krémègne'u, J. Lipchitzu ir kitais, yra tas, kad jis kūrė *ne peržengdamas tautinės žydų religinės tradicijos ribas*, o sąmoningai *jos viduje*, todėl reformuotas judaizmas litvakiškojo chasidizmo pavidalu sudarė jo kūrybos vaizdinių sistemos esmę.

LITERATŪRA

1. Chagall M. Les années russes, 1907–1922 // Catalogue d'exposition du Musée d'Art moderne de la ville de Paris. – Paris, 1995. – P. 45.
2. Шагалл М. Моя жизнь. – Москва, 1994. – P. 61.

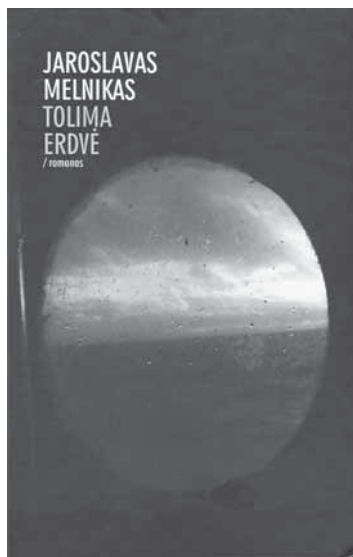
3. Ten pat. – P. 81–82.
4. Ten pat. – P. 87.
5. Ten pat. – P. 104.
6. Lichtenstein I. Marc Chagall. – Paris: Le Triangle, 1927.
7. Шагалл М. Моя жизнь. – P. 101.
8. Ten pat. – P. 92.
9. Meyer F. Marc Chagall. – Paris, 1964. – P. 15.
10. Шагалл М. Краска, чистота, любовь. – P. 25.
11. Ten pat. – P. 25.
12. Waldemar G. Marc Chagall. – Paris: Gallimard, 1928. – P. 8.
13. Шагалл М. Моя жизнь. – P. 102.
14. Ten pat. – P. 79.
15. Schapiro M. La Bible Chagall // Chagall monumental, XX siècle. – Paris, 1973. – P. 122.
16. Шагалл М. Моя жизнь. – P. 171.
17. Шагалл М. Краска, чистота, любовь. – P. 25.
18. Ten pat. – P. 24.
19. Venturi L. Marc Chagall. – Geneve–Paris–New York, 1956. – P. 11.
20. Шагалл М. Моя жизнь. – P. 112.
21. Шагалл М. Краска, чистота, любовь. – P. 24.
22. Venturi L. Marc Chagall. – P. 14.
23. Шагалл М. Моя жизнь. – P. 15.
24. Шагалл М. Краска, чистота, любовь. – P. 25.
25. Crespelle J. P. M. Chagall. L'amour, la reve et la vie „Cité“. – Paris, 1969. – P. 31.
26. Письма Марка Шагалла Павлу Этингеру // Сообщения ГМИИ имени А. Пушкина. – Вып. 6. – Москва, 1980. – P. 202.
27. Malraux A. Hommage à Marc Chagall // Les céramiques et sculptures de Chagall. – Monaco: Sauret, 1972. – P. 8.
28. Maritain J. Frontières de la poésie et autres essais. – Paris, 1935. – P. 157.

LAIMANTAS JONUŠYS

Ilgintis dar
tolimesnės erdvės

Ar mokslinės fantastikos žanras priskirtinas populiariosios, tad ir prastesnės, literatūros kategorijai? Taip nebūtų manę tokie iškilūs, tarkim, ir žanro ribas peržengę autoriai kaip Stanisławas Lemas, broliai Strugackiai arba neseniai miręs J. G. Ballardas.

J. Melnikas romane vaizduoja tolimą ateitį, jame netrūksta mokslinės fantastikos atributų, atsispindinčių ir leksikoje: *sraigtaplanai, pneumatiniai traukiniai, magnetiniai blokai* (daugmaž atitinkantys mūsų automobilių transportą), *elektrovonios* ir t. t. *Akustiniai švyturiai* yra viena iš daugelio priemonių, kurios dėl toli pažengusių

Jaroslavas Melnikas. **TOLIMA ERDVĖ.** – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 262 p.

technologijų leidžia veiksmingai funkcionuoti aklųjų visuomenei. Aklųjų dvasine sveikata rūpinasi tokie pat akli *psichosofai*. O klausomi „filmai“, be abejo, tėra tai, ką mes vadintumėm radijo pjesėmis.

Pradinė idėja neišvengiamai primena žinomą H. G. Wells'o apsakymą „Neregijų šalis“ – aklieji nelabai suvokia, kas yra rega ir kas yra tarp jų atsidūręs „regintysis“, bet nusprendžia, kad tai – kažkokia psichinė anomalija, kurią reikia gydyti... atimant regą.

Taigi čia matome represyvią, totalitarinę visuomenę, kurios ribotumą esmingai simbolizuoja fizinis aklumas. „Iš pažiūros visi mes mylime Valstybinį Susivienijimą ir jo institutus: esame dėkingi už gerovę, už rūpestį. Bet giliai mumyse pabunda mintys, suprantanti?“ (p. 13). Pabudusias mintis totalitarinė sistema, kurios nemąstančiais sraigteliais yra tapę beveik visi supanašėję individai, veiksmingai ir žiauriai slopina, ir tai primena dar vieną žanrą – antiutopiją, tarkim, G. Orwello „1984-uosius“ (panaši buitinio gyvenimo nykuma ir beviltiška vienišo maištininko situacija).

Jeigu tik tiek šiame romane ir būtų, vargiai galėtumėm argumentuoti, kad jis pranoksta išekspluototų stereotipų raišką. Ir iš tiesų maždaug pirmą knygos trečdalį sėkmingiau padeda įveikti tik kažkoks mįslingas autoriaus sugebėjimas magnetizuoti skaitytojo dėmesį, išlaikyti aiškiai neapibrėžtą paslaptį. Bet vėliau palengva atsiveria naujos suvokimo plotmės, o kūrinio veiksmas įgauna dinamiškos įtampos.

Po permainingai pavykusio bandymo filosofškai šmaikštauti knygoje

„Keistas namas“ J. Melnikas vėl sugėbėjo maloniai nustebinti. Geriausiuose savo apsakymuose ir apysakose jam pavykdavo sukurti įtaigią alternatyvaus pasaulio viziją: „Rojalio kambaryje“ tai yra mažtanti fizinė būsto erdvė; „Skambink man, kalbėk su manimi“ – fiktyvus pomirtinis žmogaus egzistavimas; „Tai kalbu aš“ – grožinės literatūros kūrinys sukurtas ateities numatymas. Šie kūriniai dvelkė kažkokiu nenusakomu ir neišsakytu, jų gėlmėse nugrimzdusiu liūdesiu ar rezignacija. Romanas yra didesnio masto (šiuo atveju fantastinė) projekcija, ir čia autoriui vis dėlto pavyksta sukurti kelias skirtingas, vieną po kitos atsivėriantias individo ir kolektyvo egzistavimo plotmes. Visas jas patiria ir išgyvena pagrindinis veikėjas Gabras.

Paaiškėja, kad regėjimo anomalija šiame aklųjų pasaulyje – labai retas, bet ne vienatinis atvejis: nedaugelis praregėjusiųjų, nesusivokusiųjų buvo represuoti ir – tiesiogine prasme – apakinti veiksmingai funkcionuojančios galingos sistemos. Tačiau, pavėluotai susivokę, nebegalėdami taikstyti su tuo, kad iš jų atimtas regimasis pasaulis (tolima erdvė), šie atskalūnai yra susivieniję į galingą pagrindinę organizaciją, į kurią patenka ir Gabras. Iš pradžių susidaro taurių kovotojų su visuotine nudvasinančia ir nivėliuojančia, kūnus ir protus pavėrgusia galybe įvaizdis. Bet netrukus Gabrai (taip pat ir skaitytojui) šį gana tiesmuką įvaizdį tenka pakoreguoti. Atrasdami paraleles su mūsų pasauliu (o tai darome neišvėngiamai), galėtume sakyti, kad šie maištininkai yra archetipinis smurtingos revoliucinės dvasios pavyzdys: jeigu pasaulyje egzistuoja kokia nors esminė neteisybė, jie įsitikinę, kad ją būtina panaikinti bet kokia kaina – nesvarbu, kiek gyvybių (gal net milijonai) bus paaukota.

Ir Gabras, norom nenorom, grįžta į *megapolį* – tvariai asociatyvų, didingai šiurpų J. Melniko vaizduotės kūrinį,

vos ne visą romane žinomo pasaulio ir paties romano erdvę užgožiantį technokratinį monstrą: kone beribį „gyvenamųjų konteinerių“ konglomeratą, nusidriekiantį ne tik į plotį, bet ir į didžiulį aukštį. Akliesiems jokia vizualinė estetika nereikalinga, tad į visas puses driekiasi pilkų betoninių narvų begalybė; reginčiam jį tampa košmarišku kalėjimu, kuriame kiūtina apsileidusios, gauruotos būtybės („Ant kūnų kabantys skarmalai, žemyn nuleistos galvos, užmerktos akys“), o tarp jų didžiuliu greičiu švilpia pabaisiški pneumatiniai traukiniai, magnetiniai blokai, erdvėse tarp „kvadratų“ nardo grėsmingi sraigtaplanai. Nejučia šokteliu į dar vieną šoninį vaizduotės laiptelį: kokį efektingai kraupų reginį iš to sukurtų Holivudas... Na taip, lietuvių kinui šio romano ekranizacija būtų tikrai ne pagal kišenę.

J. Melnikas įspūdingai vaizduotėje atkuria, kaip šis matymui nepritaikytas pasaulis atsiveria praregėjusiajam, nors gal, labai akcentuojant balsą, nepakankamai įvertinama aklųjų išlavėję lytėjimo ir uoslės pojūčiai. Gabras praregėjęs iš pat pradžių kiek per daug bjaurisi daiktine aplinka ir žmonėmis, nors dar lyg ir negalėtų turėti regimojo grožio suvokimo. Įtikinamiau būtų, jeigu alklieji labiau rūpintųsi higiena bent jau dėl instinktyviai numanomų geresnių galimybių išgyventi.

Bet šios smulkmenos visai negadina bendro vaizduotėje sukurtos pasaulio įspūdžio. Kaip tik svarbesniais aspektais autorius sugalvoja įtaigių aklųjų visuomenės mąstysenos ypatybių, pvz., tai, kad jiems egzistuoja tik „artimoji erdvė“, o keldamiesi į kitą vietą jie iš tikrųjų atseit nejuda, keičiasi tik jų artimosios erdvės galimybės, joje „skamba kiti akustiniai indikatoriai ir į ją gali įžengti kiti negu pirma objektai ir žmonės“ (p. 16). Aklųjų literatūra iš esmės kitokia, skurdesnė: kažkas, atsitiktinai gavęs „senovės rankraštį“ (šiaip jau visa pra-

eityje nugrimzdusio pasaulio literatūra uždrausta), stebisi, „kam reikalingi aprašymai? Mūsų autoriai perteikia tik dialogus, išreiškiančius sielos, minties judėjimą“ (p. 128).

Kai gausios megapolio saugumo tarnybų pajėgos sutelkiamos Gabrui gaudyti, romanas įgauna trilerio dinamikos. Čia herojus patiria pavojingų nuotykių ir tai suteikia ryškesnį naratyvinį impulsą šiaip jau veikiau filosofiniam romanui.

Knygos struktūrinį audinį esmingai paįvairina megapolio *specfonde* saugomų tekstų, nukrypusių nuo totalitarinės normos, fragmentai, taip pat žiniasklaidos pokalbiai bei straipsniai ir net tokio Čizo Dilko eilėraščiai (pateikti proza), kurių vienintelis egzempliorius irgi laikomas specialiajame fonde. Pastarieji – įtaigiai intensyvūs, jausmingi tekstai – yra įdomus kontrastas ne tik nykiai aplinkinei realybei, bet ir sausam viso romano stiliui (bene sėkmingiausiai – p. 132–133).

Iš tiesų net ir dorovingai pavaizduotų erotinių santykių aprašymai gana trafaretiniai, skurdoki, bet jie visai atitinka romano koncepciją, nes tai yra filosofinės pakraipos romanas su alegorinio kūrinio elementais. Alegorinį užmojų galima išvelgti lyginant vaizduojamo pasaulio ribotumą ir Gabro saviiešką, tolimos ir dar tolimesnės erdvės ilgesį su panašiais mūsų gyvenamo pasaulio, žmonijos ypatumais. Tai galima įsivaizduoti ir kaip mūsų pačių nesugebėjimą ištrukti iš savo „artimos erdvės“, iš aplinkos mums primetamo pasaulio matymo, t. y. „tolimos erdvės“ nematymo. Romane tai siejama ir su Dievo idėja, tariant vieno personažo lūpomis: „Jei yra Dievas, vadinasi, yra begalybė, vadinasi – yra tolimoji erdvė. Jei nėra tolimosios erdvės – vadinasi, nėra atstumo, nėra begalybės, nėra Dievo. Dievas visagalis, ir jis negali gyventi čia, ankštame narve“ (p. 34).

Įgavęs regos pojūtį, Gabras „neteko

nežinojimo palaimos“ ir pajuto kankinamą tolimos – ir dar tolimesnės – erdvės ilgesį. Tad čia galima išvelgti ne tik savo tapatybės paieškų elementų, bet ir dievoieškos motyvų. Mat herojui nepriimtinos visos trys kolektyvinio, socialinio egzistavimo plotmės, į kurias jis patenka: aklas egzistavimas megapolyje, dalyvavimas maištingoje megapolio tvarkos priešų veikloje, tapimas reginčio valdančiojo elito nariu. Visais trim atvejais asmenybei nepaliekama alternatyvų, jai leidžiama funkcionuoti tik tam tikroje apibrėžtoje erdvėje – artimoje, šiek tiek tolimesnėje ir dar tolimesnėje, bet ne tokioje tolimoje ir nepažįstamoje, į kurią romano pabaigoje Gabras išeina.

NIDA GAIDUSKIENĖ

Kiek trunka diena tarp žiemos ir ledynmečio?

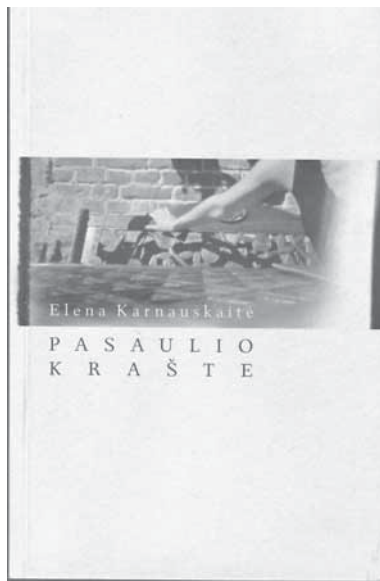
Dar rudenii nepastebimai artėjant į Elenos Karnauskaitės *šlapkritį*, su Rimantu Kmita, gurkšnodami arbatą, šnekėjomės apie tuomet šviežiai pasirodžiusią šios poetės ketvirtą knygą „Pasaulio krašte“. Sutarėme vienu esminiu klausimu: Elena teberašo tą pačią savo knygą. Rašo iš substancijos, iš kurios radosi ankstesnės jos dalys – „Briedė jūroje“ (1990), „Tiltas iš pelečių“ (2000), „Iš smilčių“ (2004). (Ketvirtosios leidimas išėjo jau nebe „Vagos“ (kaip trys pirmieji), o „Drukos“ kūrybinėse dirbtuvėse su G. Skudžinsko šiai knygai kurtu *pinhole* fotografijų ciklu „Trupiniai“.)

E. Karnauskaitės kūryboje spen-

giančią izoliacijos, kitoniškumo būseną (skilčių pavadinimai: „Žmonės už stiklo“ (1990), „Pasaulis po ledu“ (2000), „Kitas krantas“ (2004)) mėginama įveikti siekiant tikriausios, autentiškos komunikacijos. Šis ryšio, o sykiu ir pasaulio sąryšingumo (at)kūrimas visą laiką netvarus, anksčiau nusakytas *tilto iš pelenų, iš smilčių* metaforomis, dabar apibūdinamas desperatiškiau – „iš nieko <...> iš paskutinio / kraujo lašo“ (p. 7). Amžinai rašomoje knygoje nuolat tikslinama metafora šįsyk pavadinime iškyla kaip būsenos vietininkas – *pasaulio krašte*: „eilėraščiai ne rašomi o savaime pasirašo / ne laike ir ne erdvėj kažkokiom beprotiškom / (ne)gyvenimo ir būties o būsenos sąlygom“ („Kūrybos procesas“, p. 7). Lietuvių kalboje būsenos vietininko jau nėra. Likę tik sustabarėję, matyt, verstiniai posakiai. Bet poezijai tų išimčių ir nereikia. Joje pagal kitus dėsnius galioja topai, nurodantys ne vien fizinę geografiją, tačiau sykiu neneigiantys svarbios aplinkybės: širdgėlą iš dalies provokuoja kūno besąlygiškas paklusnumas gamtai (tiesą sakant tik netyčia / einas vis į taktą

vis į taktą vis į ritmą gamtai“, „Ekspromtas“, p. 34). *Pasaulio krašte* pasijuntame esą saulės apšviesto lauko (pa-saulio) užriby, geriausiu atveju pariby, savotiškame „poliariniame rate“, kur šaltis, drėgmė, tamsa, nerimas užčiaupia burną, arba daro kalbėjimą taupų, tiesų ir atšiaurų, „nes balsės aštrios tarsi / ledo šukės žeidžia gerklas“ („Šalna“, p. 23). Nes ir laiko mažta tokiam buvimui paliudyti. Ta būseną matuojama dugno gelme: „taip ir gyvenam tamsoj ir drėgmėj / lyg kokie giliausio dugno polipai“ („Nesibaigianti žiema“, p. 22). Nors rinkinys pradedamas dalimi „Metų laikai“, kuriame yra to paties pavadinimo ciklas (tokio ciklo būta ir debiutiniame rinkiny), vasara sapnuojama, pavasario atėjimu mažne netikima, o rudens liūdesys su atlaidžia šypsena vadinamas „klasikiniais įbrėžimais“, kurie „jau seniai neskauda“ (p. 9). Tik akistata su begaline kosmine Žiema yra *status quo*, slogus letargo miegas: „vidurdienis mano laikas žiema / mano kraštas čia niekad neišaušta“ (p. 71). Santūrios pelenų, plėnių, pilkai žalsva, samanų, neperregimo vandens rudumo spalvos čia dar labiau išblėsta. Jos pasidengia šerkšnu, užpustomos. Tai tuštumos, aklavietės poetika (plg. 25 p.). Kartu iki maksimumo užveržta ir pasirengusi bet kada atsitiesti gyvasties spyruoklė: „susiveržia it spyruoklė tavo gyvenimas / iki skausmo iki pat gyvuonies“ (p. 29).

Taigi, po prislopintu, monotonišku kalbėjimu neva apie tą patį slypi įtampa, prilygstanti galbūt hidraulinio spaudimo galiai. Eilėraščių virstantys žodžiai kaupiasi neiškalbėtų būsenų rezervuaruose. Autorė šįsyk dėmesinga pačiam kūrybos virsmui: kiekviena rinkinio dalis pradedama rašymo proceso refleksija (eilėraščiai „Kūrybos procesas“, diptikas „Žodžiai“, „Kaip rašomi eilėraščiai“, „Laiškų rašymo menas“). Tik apie tą procesą kalbama pasitelkiant kasdienos daiktiškas smulk-

Elena Karnauskaitė. PASAULIO KRAŠTE. – Klaipėda: Druka, 2008. – 87 p.

menas: žodžiai kaupiasi kaip žymėti talonai, saldinių popierėliai ir kitokie niekniekiai mažoje kišenėlėje su užtrauktuku.

visi pagalvoti ir neištarti
žodžiai pabyra pasklinda
tarsi gyvsidabrio ašarėlės
bandau suginti į vieną
sugauti veidrodinį lašą
tik jame nėra atspindžio –
atsargiai kvėpuok

(„ŽODŽIAI: I Eilėraščio prigimtis“, p. 8)

Vaizdinių kalba vis preciziškesnė. Ties jais reikia tiesiog palinkti, tarsi fenomenologinėj redukcijojej sulaikius kvapą – kad į viena sugintas parabolinis veidrodis nepaspruktų, vėl nesubyrėtų į nesuskaičiuojamas dalis, kad tame hermetiškai uždarame laše vis dėlto pamatytum atspindį ir dėl to, ką išvydai, netektų apkvaišti nematomai sklindančiais nuodingais garais... Veidrodžio motyvas, būdingas E. Karnauskaitės poezijai (V. Woolf šį motyvą regėjo kaip moters teksto metaforą), komplikuojamas nepagaunamo judrumo ir pavojaus reikšmėmis. Eilėraščių moters savirefleksija darosi vis negailingesnė: nespėjama taikytis su kintančia savimi, todėl stovima nuo savęs šizofreniškai atstu („Susitikimas“), šaltai konstatuojamas abejingumo valktis žvilgsnyje, nukreiptame į save („Akistata“). Žiūrėjimas į save, kaip ir į šerkšno graviūras pro langą, uždaro visas perspektyvas ir retrospektyvas („Susitikimas“), paverčia druskos stulpu, akmeniu. Atšilimo, „atitirpimo“ galimybė veriasi susitikime su *kitu*. Tada užkliudomas egzistencijos nervas, ir įtampą išduoda ne akys – netikslus pirštų judesys maišant kavą, lūžinėjantys plaukų galiukai, nagai, virpčiojantys įskilimai lūpų kampučiuose ir pan. („Susitikimas netyčia“). Per įskilimo, įbrėžimo, įpjovimo, trūkio, rando vietas prabyla atriūs, édančios patirties atsiminimas. Rezonuojantis virpėjimas ir buvi-

mas kartu yra vis labiau užsklęstas retrospektyvoje, vis mažiau galimas būsimybėje („Dažnėjantys pasimatymai“, p. 66; „Inflacija“, p. 42) ar net fikcijos, sapno tariamojoje nuosakoje („kaip jausčiau jeigu... / bet neduota nei jausti nei suvokti“, p. 7; eil. „Miegligė“, p. 49). Viską nunešančios drumzlinos pavasario upės (ciklas „Gotlando freskos“) yra kaip venose temstantis kraujas. Jis jau grįžta, pilnas išalsuoto nuovargio, sugėręs tai, kas buvo skirta sugerti.

Pasaulio krašte veikia būnasi, nei valingai renkamasi kaip, kur, kuo ir su kuo ar be ko būti (išimtį sudarytų žaismingesni tekstai rinkinio dalyje „Iš moterų gyvenimo“, ypač ciklas „Iš raganos virtuvės receptų“). Šis savaiminio vyksmo modusas nusakomas beasmenėmis, sangražinėmis veiksmožodžio formomis: *skaudžiai gelia skaudžiai / rėkias* (p. 23), *tave parsineša vakaro sutemos* (p. 24), *einasi* (p. 33), *liepsnojas* (p. 53), *pasirašo* (p. 7). Rikošetu grįžtantis veiksmas reiškia adresato krizę. Rėkiasi, kai nebėra kam išrėkti. Einasi, kai nebeklausi savęs kur ir kodėl. Mėnulio delčios aštrumas, įsipjovęs į dangų, medituojamas kaip šalta, mažėjanti, žeidžianti buvimo kartu šviesa („Vasario mintys“, „Šalna“). Gyvybiškai trūksta dviejų tapsmo vienu stebuklo. Gniuždo ir vienatvė dviese: „tu nors esi bet nesi / nes dabar mes kitokie ir mūsų jausmai / it kokios mergautės paklodės padryžė“ <...> šį drumzliną vakarą spalio išjungus / viską kas kalba groja ir šviečia / tamsoj atsigulę į lovas kiekvienas / savojoj urvelio pusėj du maži pikti / kirminėliai graudžiai susiriečia“ („Vietoj lopšinės“, p. 17). Stokojant to vientelio ryšio, visi kiti tėra „žmonės už sienos“ (p. 26), „nežinomos rūšies egzotiški paukščiai / vadinkim juos *caiminus daugiabuticus*...“ (p. 27). „Besibaigianti meilė“ (trečios knygos dalies pavadinimas) yra ir besigalaujanti, merdėjanti meilė (plg. eil. „Išsisky-

rimas“, p. 39). (Paprastai moters pasaulėjautoj meilė ir yra gyvybės, savasties esmė.) Poezijos rašymas ne iš sprogstančios jausmo energijos, bet iš ryžto neva šaltakraujiškai fiksuoti žolės medėjimą, stagarėjimą *pasaulio krašte* galbūt ir yra tas pirmuoju eilėraščiu brėžiamas tolimas nuo „romantizmo“, tas žemaitiškas atkaklumas rašyti savo knygą iki galo. Savotiškas maištas ir mokymasis būti nuolankiai neatšaukiamų dėsnių aki-vaizdoje – be mažiausios herojinės patetikos. Viktorija Daujotytė „Aplėbiančiame mąstyme“ teigia: žmogus gyvena prarasdamas. Kas atsiranda, negali atstoti to, kas prarandama. Atrodo, kad viena iš kūrybos dingsčių yra siekimas kaip nors susidoroti su tuo, kas pradingę ar šią akimirką dingsta (p. 173). Ši įžvalga svarbi ir „Pasaulio kraštui“.

Laiškas, žinia – tokie svarbūs E. Karnauskaitės poezijos ženklai – rinkiny devalvuoja iki pašto dėžutėje randamų sąskaitų lapelių, oficialių pranešimų, reklamų bei stabilumo simuliacijos, užimto gyvenimo įvaizdžio elektroniniame laiške („Elektroninis paštas“, p. 21). Gyvenimas apsiraizgius anonimiškų ryšių tinklais, kurie „pavadoja“ unikalius santykius, yra nukraujavęs: „visos gyvasties gijos neatšaukiamai trūkinėja / liko tik anemiškos elektroninio pašto gyslos / bet kokio atsitiktinio mobilaus ryšio garsas / skambutis gelbėja čia ir dabar ir tai yra / vienintelis būdas išlikti trūkinėjančiam / išsitrinančiam pasauly dar neatpažintas / svetimas balsas pats artimiausias“ („Anemija“, p. 20). Išblukus ir kraujo spalvai, „niekas / iš tikro nebedžiugina nes niekas iš tikro / neįdomu nieko nebeatsitinka pirmą kartą“ (p. 18). Paradoksalu – rinkdamasi iškloti tą „nieką“, poetė prabyla apie banalius poreikius, tačiau čia verta prisiminti Algirdą Julijų Greimą, kuriam banalybė tebuvo atrodymo šydas, slepiąs daiktų ar reiškinių esmę. E. Kar-

nauskaitės tekstuose įtikinamai kuriamas vidinis pokalbis su savimi, pasitelkiant kvėpavimo ir širdies aritmiją suponuojančią sintaksę, pauzes, veriančias stringančią žodžių paiešką, dažnus nutilimus pabaigoje, išreikštus punktyru. Pokalbyje svarbus lieka tarsi į nieką nebenukreipto dialogo adresatas, nebeprišaukiamas iš „ano laiko“. Tas „tu“ ir paneigiamas, ir sykiu neįmanomas iki galo išsižadėti: „likom tik tu ir aš ir negalim / vienas be kito ir negalim kartu / tik būnam drauge tarsi du menki / augalėliai per klaidą susodinti / į vieną vazoną nežydintys neišvaizdūs / nes ankšta ir nėra saulės <...> trukdo net / tavo kvėpavimas – per garsiai“ („Net ne meilė“, p. 43).

Išduoda net kalba, slaptai sąryšinga su aistra („Pažadino alkis“, p. 40; „Gotlando freskos“, p. 54). Pasakos pradžios formulė „už devynių upių, devynių girių“ kitame *pasaulio krašte* anaipol nesiklosto iki pabaigos formulės „ilgai ir laimingai gyvena“. Šitas interpretacinės erdvės įgilinimas E. Karnauskaitės poezijoje neatsitiktinis (eil. „Kita Pelenės istorija“, „Užburta“, „Parašysiu tau laišką iš kvailučių“, „Vėl nuobodžiai lyja nei liūdnei“). Nestebuklinė istorija su pakitusia scenografija, daugiabučių dekoracijomis, „su šarvuotom durim su kauliniais / bokštais“, kur „mielasis saugiai / užrakin-tas gudriai pasislėpęs už užkeiktų / vartų už devynių jūrų jokio rakto anei / burto neįmanoma pritaikyt arba atpažinti / arba prisišaukti“ (p. 73). Meilė gelbėtų nuo rutinos, bet, paradoksalu, kad rutina, daiktų (sielos istorijos nebylių liudytojų) rekolekcija padeda išbūti nemeilę.

Tas sukimasis užkeiktame rate neleidžia pasirinkti mirties: ratas yra viskas, ką turi. Suicido traukos motyvas, nejaukiu ašutu stirksantis visoje E. Karnauskaitės kietai suaustoje tekstūroje, „Pasaulio krašte“ išlenda savita *Odisejos* parafraze („Paryčio kelionė į Vilnių“). Nuolatinis judėjimas

erdvėje leidžia įveikti intensyvų gundymą – tarsi sirenų šauksmą – nebūti. Išėjimas leistų nebebūti nemylimai. Bet tai reikėtų – suardyti audinį, kuriame neapykantos ataudai pinasi su meilės metmenimis: „tave laikantis dienos tinklas / nunertas iš daugybės mažų / akučių <...> kartais / atrodo kad jau krisi kad jau / nebeišlaikysi kad tik dantimis / ir krauju pasrūvusiaisiais pirštais / laikaisi iš paskutiniųjų tas tinklas / nunertas iš meilės ir neapykantos“ („Akimirka“, p. 76). Visa yra viena ir, regis, ne mūsų sugalvota: „tarsi viskas jau būtų ir nieko daugiau / nereikėtų tik Kažkieno parašo šios / drobės kampe saulei nušvitus“ (p. 77). O kol prieš auštant nulijus dangaus drobė atsiskleidžia kaip tuščias lapas, reikia turėti drąsos sulaukti vakaro, kad užrašytum: „tamsos pražydėjime buvo daugiau / grožio negu visuose seniai mirusių / poetų žodžiuose“ („Poetijos klausytoja“, p. 16).

Kiek trunka ta diena? Nei daug, nei mažai – vienintelį gyvenimą.

mo, nes tai leidžia sutaupyti laiko. Atrodo, jog į poezijos barus taip pat ateina mėginimas konkretinti, apibrėžti kūrybą.

Ši sykį savaip konkreti pasirodė prozininkė, eseistė ir poetė Giedrė Kazlauskaitė, išleidusi debiutinį poezijos rinkinį „Heterų dainos“. Tai knyga, kurioje susitiko keturiasdešimt eilėraščių, pačios poetės žodžiais tariant, „keturiasdešimt mano demonų“ (p. 61). Pirmąjį eilių rinkinį norima apibrėžti, suteikti jam struktūrą. Skaičius „keturiasdešimt“ rūpestingai patikslintas jau pirmame rinkinio viršelyje. Skaitytojas tikrai gali smalsauti, kodėl kaip tik tiek eilėraščių pateko į šį rinkinį, arba mėgins atsakyti į klausimą, keliais poezijos kūrniais pirmoji rinkinio dalis didesnė už antrąją. Tai, žinoma, įdomūs užsiėmimai, viliojantys numerologija besidominčius, konkretumą vertinančius asmenis. Skaičiais galima žaisti įvairiai. Visgi šios recenzijos autorių labiau intriguoja patys eilėraščių-demonų pavaldai, kaip jie apsisireiškė rinkinio „Heterų dainos“ puslapiuose.

Perskaičius visą G. Kazlauskaitės eilėraščių knygą, tuoj pat ir apsisireiškė

NERIJUS CIBULSKAS

Keturiasdešimties demonų apsisireiškimas

Bandytas kuo tiksliau įvardyti (apibrėžti) vieną ar kitą dalyką yra pagirtinas. Juk nesunku suvokti, koks nesuvokiamai sunkus (!) gali būti klaidžiojimas beribių abstrakcijų teritorijose. Jis vargina ir erzina, ypač šiais skubėjimo ir nesusikalbėjimo laikais. Žmonės pasiilgo aiškumo ir paprastu-

Giedrė Kazlauskaitė. HETERŲ DAINOS. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 76 p.

vienas iš tų klišinių demonų, kurio visai nesinorėjo matyti. Perfrazuojant niūrujį filosofą Friedrichą Nietzsche'ę, to demono sukeltą išpūdį galima apibūdinti kaip „moteriška, pernelyg moteriška“. Todėl stengiausi nuo jo atsitraukti kaip nuo nepageidaujamo ir nepaaiškinamo reiškinių. Be to, pirmasis išpūdis ne visada būna teisingas. O bent kiek, prisijaukinus šios poetės kūrinčius, su pirmuoju eilėraščiu „amazoniškos...“ (p. 6) galėčiau ir visai sutikti. Toks jau yra pasaulis, kad „xx laštelių / mažiau nei xy“ ir kad moterys-bitės džiaugiasi dėl to, jog sugebą pačios sukurti, „stato namus“ (p. 6). Šios būtybės (dar *amazoniškai* nusi-teikusios, vilkinčios „baltais chala-tais“) darbuojasi produktyviai: „sprendžia chemines lygtis / traukia viena kitą / iš kolbų / iš laštelių“ (p. 6). Panašu į keistą klonavimo laboratoriją, kurioje įvyksta gimimo stebuklas? Viena tokia į chalata įsisupusi bitė ima dūgti, kad atsakymas į šį klausimą yra paslėptas visai netoli, eilėraščio „Mirti reikia mokykloje“ (p. 10) pirmose dviejose eilutėse.

Dar įsimena tokie G. Kazlauskaitės architektūriniai brėžiniai, kurie nunerti „iš baltų siūlų / pagal planą“. Jie pasižymi savitu sapno logikos kodu, atakuoja vizijų nuotrupomis („Architektūrinis brėžinys“, p. 12). Eilėraščio „Kariuomenė, kurią privalau surikiuoti...“ (p. 59) spontaniška lyrinio subjekto nuostaba savaiame suprantama: „Mezgu ir negaliu atsistebėt – / išėina tikras rankų stebuklas. / Kūnas. / Ir tai reiškia tą pat kaip eilėraštis“ (p. 59). Nepaneigsi, kad statymo, kūrimo džiaugsmas yra smagus užsiėmimas, netgi jei lipdomas eilėraštis apie mirtį („Paskambinkit arba parašykite žinutę“, p. 60).

Dažnas G. Kazlauskaitės eilėraštis yra bandymas įprasminti patį kūrybinį momentą, patirti būseną, kuri įvardijama kaip „literatūrinis nėštumas“ (p. 16). Tai būseną, kai kūrėja nešiojasi būsimo eilėraščio branduolį,

galintį išsirutulioti į savarankišką kūrinį. Ryškėja kažkokie mažučiai, daugiau ar mažiau gyvybingi embrionai. Poetė skrupulinga, jos literatūrinis, motiniškas rūpinimasis savo augintiniais stebina. Greta lyrinio subjekto gūžiasi trapūs, „už pavadėlių“ prilaikomi padarai („Tos prasmės“, p. 17), saugiai guli „kuprinė / konservuoti negyvi kūdikėliai“ (p. 16), o iš jazminų žiedlapių lipdomi savotiški golemai, primenantys „mažutėlaites lėles“ (p. 24). Visos šios būtybės kol kas tėra tik pradiname literatūrinio nėštumo etape, jos tarsi laukia pabudimo, realizavimosi akimirkos. Vieno eilėraščio pavadinimas tai ir pasako: „Yra mano laikas ir yra tavo laikas“ (p. 8). Svarbu išvelgti, kad tokios perskyros rinkinyje brėžiamos gana dažnai, gal todėl minėtame eilėraštyje „Tos prasmės“ atsiranda ir nuoroda į androginiškumą.

Rinkinyje „Heterų dainos“ jungtamas nenutrūkstantis dialogas tarp dviejų personažų – grafomanės ir mažulės. Prisipažinsiu – intensyvus dialogo pulsas paveikia, tačiau skaitydamas jį pasijutau truputį dviprasmiškai. Tarsi dėl juokingų aplinkybių tektų atsidurti tarp dviejų nepažįstamų, į šnekučiavimąsi išitraukusių personų. Įdomu tau ar ne, bet privalai būti jų komunikacijos sraute ir mirkti jame... Nemandagu net pasijudinti, kažkaip jį užtvenkti, slopinti. Manau, kad tikrai kantriai buvau tame *tarp*, bet tuo metu jaučiausi ir kaip pašalinis dalyvis, kuriam teko lūkuriuoti dialogo paribyje. Įsišnekėjusios grafomanė su mažule svetimų savo pokalbyje nepageidauja, nes šios knygos duetas reiškiasi kaip du vienos asmenybės pradai. Abiejų asmenybės pusių bendravimas (arba koketavimas) – visiškai uždaras. Ir pati G. Kazlauskaitė yra užsiminusi, kad jos grafomanei ir mažulei nesinorėtų išsiskirti, nes abi gyvena poetės viduje. Ir nuolat mokosi gyventi taip, kad netektų patirti asmenybės skilimo, kad niekas tarp jų neįsibrautų. Eilėraštis

„Grafomanė su mažule vaikų darželio kieme“ (p. 30) leidžia patirti šių dviejų pašnekovių glaudų, perdėm įtemptą tarpusavio santykį, kažkuo panašų į mitinių androginų būseną.

Keista, bet nenustebino, kai G. Kazlauskaitės eilėraščiuose užtikau kartais drastiškų („išprievartavau save...“, p. 27), kartais nuosaikiau erotizuotų („Barstykite žiedlapiais gatves...“, p. 29) eilučių. Netgi to tikėjau ir nesąmoningai (o gal atvirksčiai?) jų ieškojau, šokinėdamas nuo vieno eilėraštinio demono prie kito. Nesuvaldomas erotiškumas – tendencija, kuri (ne)tyčia prisibrauna į daugelį debiutinių knygų, nors dažnai tuo pasižymi ne tik debiutantai. Be abejonės, erotikos punktyras, kad ir vos įbrėžtas poezijoje, visuomet intriguoja, yra tinkamas literatūrinis pagardinimas. Tačiau visi, net ir egzotiškiausi, prieskoniai privalo paklusti *aurea mediocritas* principui. Rinkinio „Heterų dainos“ autorė turi savo pagardų rinkinį, bet retsykiais nepaiso vartojimo principų. O štai ne erotikos žiupsnis, bet šiurpoka detalė, tinkanti, tarkim, nesudėtingam natiurmortui (tiesiogine šio žodžio prasme): „vėl susapnavau moterį / formaline rauginta galva / ką tik (aktui) ištraukta iš stiklainio“ („Men's power“, p. 42). Sapnas, reikia pripažinti, efektingas, klampiai košmariškas. Visai netoliese tokiais atvejais yra ir „dėdė Zigmundas“, geriausias tokių fantazijų aiškintojas. Tačiau jam nulūžta koja pačiame šokio smagume... Beje, eilėraštyje „išprievartavau save...“ originaliai perrašoma Edipo komplekso samprata: „mergaitė, kurią bučiavau sapne / pavirto mano motina / susigėdusi nubudau / sumažėjusiu libido.“ G. Kazlauskaitė išdrįsta prasitarti, kad jos eilėraščiai kažkuo serga („eilėraščių nešiojuosi po širdimi...“, p. 36). O kai kurie jų – gana rimtai, pvz., vieną eilėraščių kamuoja nemiga, kitas persirėžė „venas iš / nepakeliamo psichologinio skausmo“ (p. 37), trečiajam – Wer-

nerio sindromas... Tačiau net ir tokie „ligoniukai“ poetei yra artimi ir reikalingi, kiekvienas jų nešiojamas „po širdimi“ (kita šios frazės perskaitymo galimybė – „popširdimi“). Vėl galima sugrįžti prie „literatūrinio nėštumo“ situacijos. Tačiau prisipažįstama, kad tas nėštumas ne visada tikras, kartais jis tiesiog žaidžiamas („Tamsa ištiesė savo rankas...“, p. 47). Rimtas žaidimas yra ir abėcėlės mokymasis („Abėcėlė mano vaikui“, p. 65), kuris atveria iškalbius istorijos, kultūros, skaudančios žmogiškosios būties ženklus. O gal staiga ateina klausimas, ar „žaislai turi kraujo“ (p. 61)? Patarimas: „Prajaukit ir pažiūrėsit“ (p. 61). Visai nevaikiški atrodo žaidimėliai pasilikus „smėlio kasykloje, karo apkasuose / tarp formelių ir bombų“ („Grafomanė su mažule vaikų darželio kieme“, p. 30). Per žaidimą pavojingai priartėjama prie įsijautimo į katastrofiškas patirtis, smalsaujama, kokia riba yra tarp žaislų, fantazijos ir tikrovės pasaulių.

Rinkinio „Heterų dainos“ eilėraščiuose vienu iš pagrindinių motyvų tampa mergaitė. Ar ji negalėtų būti ta pati „mergaitė iš žemuomenės, kiekvieną emocinį svyravimą linkusi išbalansuoti maisto vartojimu ir netyčia patekusi į knygas“? Apie tokią personažę kalbama ketvirtajame šios knygos viršelyje, kur pateikiamas prozinio teksto fragmentas, galbūt jis galėtų tapti vienu iš raktų, galinčių atverti G. Kazlauskaitės poezijos prasmų sferą. Nors iš tikrųjų drįsčiau tuo suabejoti. Minėtame tekste keliamas kūrinio autorystės klausimas. Svarstoma, ar įmanoma „parašyti romaną [išskirta mano, – N. C.] paruoštukų forma“, kuri vėliau „bręstanti hipochondriška pauglė“ galėtų perrašyti, pati tapdama tokio kūrinio autore. Taip G. Kazlauskaitė įsivaizduoja idealią skaitytoją. Žinoma, iškelta idėja teoriniu požiūriu yra įdomi, tačiau kaip siejasi romanas iš paruoštukų ir poezijos rinkinys? Atrodo, lyg šis ketvirtojo vir-

šelio tekstas parinktas „iš akies“, nesirūpinant, ar jis derinsis prie viso rinkinio struktūros, ar nelabai. Keistas priklydėlis, nežinia iš kur išgriebtas, tartum atkeliavęs iš G. Kazlauskaitės eseistikos ir prisišliejęs prie dainuojančių heterų. Tiesa, tenka pripažinti, jog poetė žino, koks turėtų būti jos knygos adresatas, kuriam ji skirtų „kone dovydiškas giesmes“. Tai dar viena subtiliai ir gana konkrečiai išreikšta autorės pozicija.

Debiutinė G. Kazlauskaitės eilėraščių knyga kaip ir prarado savo skaistumą ir savaiminę egzistenciją, nes buvo išleista, išprašyta iš literatūrinių dausų. Tokiai knygai tikriausiai reikėtų palinkėti: „Eik ir save patirk“ („Vestuvinė suknelė“, p. 54). O svarbiausia – nepasiklysk, surask savo skaitančiųjų būrį. Šis rinkinys suteikia galimybę susipažinti su jauna, gana charakteringą, kartais maištingą ir ironišką poeziją rašančia poete. „Heterų dainos“ nėra tas blogas auglys, kuris gali skaudžiai išsikeroti šiuolaikinės poezijos skaitytojo sąmonėje. Nors retsykiais ir prislegia eilėraščių posmus kamuojantis antsvoris, nedideli manieringumo proveržiai („Kodėl profilaktiškai kartais sveika norėti sepuku“, p. 39), neslepia mas siekis šokiruoti... Tačiau yra tokių eilučių, kurios puikiai pajėgtų „egzistuoti pačios savaime, skaisčios ir neišleistos“ (bylojimas ketvirtajame knygos viršelyje). Viena iš jų priklauso eilėraščiui „Tvarkydama lentyną...“ (p. 68) ir skamba taip: „Poezija yra tai, ką noris šnabždėti skęstant.“ Situacija, kai reikia griebtis šiaudo, arba paskutinės vertingos kortos. Ir kas tai: desperatiškas optimizmas ar ironijos skeveldra?.. Atrodo, jog cituojama eilutė – kruopščiai apmąstyta, nugludinta ašis, aplink kurią sukasi minimas eilėraštis, o galbūt ir visa įvairiaspalvė G. Kazlauskaitės rinkinio poezija. Sukasi drauge su daugiaveidžiais ir siautulingais verlibrų demonais, susibėgusiais vienam ganėtinai triukšmingam apsireiškimui.

ANGELĖ JASEVIČIENĖ

Sustabdytos gyvenimo akimirkos

„Peizažas su Motiejumi“ – penktas Algio Kuklio, kraštiečių vadinamo Kretingos Kafka, novelių rinkinys, sudarytas iš penkiolikos kūrinių. Ir, reikia manyti, ne paskutinis. Šiuo metu rašytojo „bagaže“ – keturiolika įvairaus žanro knygų. Tarp jų, be minėtų novelių rinkinių, du romanai, eilėraščių rinktinė, surinkta medžiaga apie Kretingos krašto tautodailininkus Anicetą ir Birutę Puškorius („Medžio baladės“, 2009), ateityje ketinama išleisti jaunystėje rašytą humoro ir satyros rinkinį.

Nerami, kupina idėjų, šio žmogaus siela veržiasi į priekį neribodama, neužgniauzdama savyje kūrybinių galių. Nevaržydama savęs, nemandydama įsitrausti į vieno kurio žanro rėmus: kūrėjas lieka atviras naujoms galimybėms. Tokia pozicija ne tik viliojanti, bet ir pavojinga – besiblaškant tarp daugybės žanrų ir stilių, išskyla grėsmė juos visus „pačiupinėti“ tik paviršu-

Algis Kuklys. PEIZAŽAS SU MOTIEJUM. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009. – 119 p.

tiniškai, taip ir nespėjant įsigilinti, pritrūkstant laiko kurį nors vieną nušlifuoti iki tobulumo...

Labiausiai A. Kuklio mėgstamas ir tobulinamas žanras yra novelė. Paties autoriaus žodžiais tariant, „novelė – kaip šlifluotas brangakmenis, parodantis, ką tu iš tiesų sugebi“. Po tokio rašytojo sentencijos paskutinio jo novelių rinkinio skaitymas virsta tobulumo (žodžio, stiliaus, minties) paieškomis.

Knygos paantraštėje autorius skelbia, kad šios jo novelės skirtos „paprasčiausiems žmonėms“. Kadangi paprasčiausiems žmonėms patinka skaityti apie paprastus, tokius kaip ir jie, žmones, visi novelių veikėjai – eiliniai Lietuvos sūnūs ir dukros, gyvenantys monotoniškus gyvenimus, paskendę kasdienybės rutinoje, kurią lemta suardyti netikėtam, dažniausiai skaudžiam įvykiui, pakreipiančiam jų likimus nenumatyta linkme. Kaip pirmuoju sakiniu pasakotojas praneša, „kad žmogus pamatytų save, kaip jis atrodo iš šalies, reikia laiko arba kažkokio sukrėtimo“ (p. 5). Vadinamųjų „sukrėtimų“ A. Kuklys savo personažams negaili, mat turi iš jų dvigubos naudos: įtaigiai kuriami dramatiškai veikėjų likimų posūčiai grybšteli jautresnę skaitytoją už širdies, o pačiam autoriui neleidžia išklysti už novelės žanro ribų.

Tiesa, jei jau apie ribas: ar gana vienodos, dažniausiai kurio nors veikėjo mirtimi besibaigiančios novelės nenuvilia subtilesnio skaitytojo? Matyt, A. Kuklys yra įsitikinęs, kad mirtis – niekada nepabostanti tema, aktuali bet kokio amžiaus, profesijos bei lyties skaitytojui, ir nesivaržydamas ja disponuoja. Ramiai iš gyvenimo pasitraukia stropiai kasmet mokėjusi pinigų draudimui senoji Petrutė („Petrutė“), kambaryje tyliai užgęsta gelbėtojo Gedimino uošvienės Kadės gyvybė („Gelbėtojas“). Bijodamas atsibosti skaitytojui, autorius primena, kad mirtis gali būti įvairių formų: ne tik ramus

seno žmogaus išėjimas Anapilin, bet ir nelaimingi atsitikimai, ligos. Savo iškastame tunelyje žūva du lobio ieškotojai („Tunelis“), novelėje „Bobų vasara“ vaizduojamos nepagydoma liga sergančio vyro paskutinių gyvenimo dienų refleksijos.

Ties pasakotojo ar veikėjų refleksijomis, vidiniais išgyvenimais stabtelima kiekviename pasakojime. Autorius nesivargina kurdamas neįtikėtinas, išpūdingas istorijas, jo veikėjai netampa herojais, neatlieka žygdarbių. Kiekvienos novelės centre – paprasto žmogaus kasdienis gyvenimas, jo viltys, lūkesčiai, nusivylimai, konfliktai, meilė.

Veikėjų atliekami veiksmai paprasti kaip ir patys personažai. Apsiribojama jų buities, darbo vaizdavimu. Apškritai veiksmo novelėse mažai – didžiausias dėmesys skiriamas ne tam, ką veikėjai veikia, o kaip jie jaučiasi tai darydami. Novelės „Gyvenimas aukštyn, gyvenimas žemyn“ (negalima nepastebėti aliuzijų į Antano Škėmos „Baltos drobulės“ *up and down*) pagrindinis veikėjas liftininkas rezignuoja pilkoje gyvenimo kasdienybėje, nuo ryto iki vakaro dirbdamas monotonišką darbą. Vienintelis įvykis – žvejyba su draugu, kurios metu irgi nieko išpūdinga nevyksta. Tačiau pats faktas – žvejojimas – jau savaime nuobodžiame liftininko gyvenime yra nuotykis. Toks pat nuotykis senajam Motiejui yra portretas, kurį žada nutapyti kaimelio dailininkas („Peizažas su Motiejum“), Onutei – ramaus poilsio pajūryje savaitė („Svečių namai“).

Kurdamas psichologiškai įtaigius veikėjų portretus autorius bando įtikinti, kad toks, rodos, paprastas gyvenimas gali būti prasmingas. Sustabdant, užfiksuojant tam tikras, net ir pačias monotoniškiausias gyvenimo akimirkas, skaitytojui atveriamas turtingas žmogaus vidinis pasaulis, parodomas jo sielos grožis. Jau minėtas ligoninės liftininkas, keldamas ligo-

nius į jiems reikalingą aukštą, neatbunka, nesustabarėja slegiančioje rutinoje, o kuria savo gyvenimo filosofiją. „Anot Leono, kiekvieno žmogaus gyvenime yra nematomas liftas, kuriuo kelia į viršų, tuomet jis kažko siekia, o paskui, nori nenori, tenka leistis žemyn“ (p. 86). Pagrindinis novelės „Bobų vasara“ veikėjas, sirgdamas nepagydoma liga, paskutines savo gyvenimo dienas leidžia pas tetulę Antaniną vienkiemyje. Vienintelis jo „darbas“ – mąstyti, filosofuoti apie žmogaus būties laikinumą ir prasmę. „Pasaulis atrodo išprotėjęs dėl daiktų ir visokios tuštybės, tai nejaugi turi susirgti pusė žmonijos, kad pagaliau suvoktų, ko jam reikia ir ko nereikia; ar vyras gyvena tik dėl brangios mašinos, o moteris – dėl madingų rūbų“ (p. 64).

Visi A. Kuklio novelių veikėjai yra *klausiantieji*, trokštantys suvokti daugiau, nei jiems lemta, prisiliesti prie būties paslapčių. Stulbinanti mažo žmogaus kantrybė, nuolankiai nešant savo gyvenimo kryžių, – nepaprastai graži. Jo novelių veikėjai prisijaukina skaitytoją savo taurumu.

Autoriaus žodis – paprastas, kasdienis, tačiau įtaigus ir stiprus. Jo nesistengiama „gražinti“ šiuolaikinių rašytojų taip mėgstamais keiksmazodžiais ar nešvankybėmis, kad išgautų originalų skambesį. Tiesa, ilgų konstrukcijų, kai viename sakinyje telpa visas skyrelio pasakojimas, A. Kuklys neatsisako ir šiame novelių rinkinyje, tačiau nuo to tekstas nepraranda sklandumo.

Pasak bene žymiausio Lietuvos pa-

dangėje novelisto Juozo Apučio, „novelistai gaudo akimirkas“. A. Kuklio novelėse sugaudytos akimirkos gražios prasmingumu. Net skaudžios veikėjų gyvenimų peripetijos skirtos veikėjams augti, tobulėti dvasiškai. Taip nuolat atsigręžiama į dvasines, amžinąsias vertybes: gerumą („Bobų vasara“), draugystę („Kaimynai“), meilę („Traukinio palydovas“).

Šiuolaikinis skaitytojas, neįsivaizduojantis savo gyvenimo be reklamos teikiamo malonumo, galėtų peikti autorių dėl senamadiško rašymo stiliaus. Tai tiesa. A. Kuklio novelėse nerastite atviro kūno demonstravimo, visų trokštamų erotikos. Nėra jose ir detektyvinių siužetų, veikėjai nekeliauja po egzotines šalis, nesivaiko madų, neužmezga intriguojančių santykių su meilužių būriais. Tai kas gi jose įdomaus? – paklaustų popliteratedos skaitovas. Juk „įdomi“ knyga idėjomis, siužetu dabar niekuo nesiskiria nuo „laikraštienos“...

Atsakymą „pavogsiu“ iš Aleksandro Žalio baigiamojo žodžio („Prasmingas ir įtaigus meninio žodžio pasaulis“), kur sakoma, kad ši knyga „bus patraukli ne tik paprastiesiems žmonėms <...>, bet ir tiems, kas mėgsta, myli meninį žodį bei pavargsta nuo dabartinės kultūros triukšmo, šokiruojančio réksmingumo ir tuštybės“ (p. 118).

Tikiu, kad knygą atsivers tie, kas kasdienybės paveikslą kuria iš gėrio ir grožio akimirkų, stengdamiesi savo paprastą gyvenimą nugyventi prasmingai.

Europietiškos dilemos

Filosofą Leonidą DONSKĮ kalbina Mindaugas PELECKIS

Lietuvos inteligentija, studentai pažįsta Leonidą Donskį kaip įdomų filosofą, dėstytoją, laidos „Be pykčio“ vedėją, „Santaros–Šviesos“ sambūrio dalyvį, visuomenininką. Kaip filosofas, tapęs Europos Parlamento nariu, ketina spręsti Europos Sąjungą užgriuvusias problemas.

– Ar nesunku prisitaikyti prie naujo – politiko – vaidmens? Gal seniai pagalvodavote, jog filosofas turėtų dalyvauti politikoje?

– Nemanau, kad iki šiol buvau visiškai nesusijęs su politika. Plačiąja prasme politika (t. y. angliško termino *politics* prasme) yra dalyvavimas idėjų sferoje ir siekis jomis daryti įtaką viešajai erdvei, arba tiesiog aktyvios ir veiksmingos politinės pažiūros, skirtingai nuo siauriau ir techniškiau suprantamos politikos kaip administravimo ir valdymo sferos (angliško termino *policy* prasme). Šalies reprezentacija užsiėmiau daug metų – tik šitą dariau kaip neoficialus viešas diplomatas, buvau klajojantis akademinis žmogus, gyvenau daugelyje šalių ir dirbau įvairiuose universitetuose bei mokslo centruose.

Neslėpsiu, kad noriu padaryti šiokią tokią įtaką savo šaliai ir visuomenei, kad ji būtų moderni, atvira ir tolerantiška. Kita vertus, tikiu Europos Sąjungos ateitimi ir noriu viską padaryti, kad Lietuva kaip galima giliau integruotųsi į ją. Prisipažinsiu, netikiu, kad mes šiais neramiais laikais, jei nepriklausytume laisvanoriškai demokratinių valstybių sąjungai, išsaugotume savo valstybės nepriklausomybę ir demokratinę santvarką. Na o demokratijos neišsaugojimas mus gan greitai nuvestų į kaimyninio antidemokratinio režimo glėbį – detalizuoti turbūt nereikia.

– Ką manote apie dabartinę Europos Sąjungos civilizacinę būklę? Atrodo, stovime ant slenkščio: kyla nemažai dilemų, žmonėms ir valstybėms sunkoka suderinti savo interesus. Kodėl?

– Noriu atlikti minimalų vaidmenį kuriant ir ateities Europą, kuriai iššūkį jau dabar meta neatsakinga populistinė politika ir nacionalizmas (šiuo atveju anaiptol ne vien Rytų ir Vidurio Europos šalių, o veikia didžiųjų Europos šalių – Didžiosios Britanijos, Vokietijos ir Prancūzijos – nacionalizmas), deja, neretai pakertantis europietišką solidarumą. Europos Sąjunga yra stebuklas vien taikos požiūriu – juk ji sustabdė nuolatinius žiaurius karus, kurie buvo tapę ne tik Europos valstybių politikos, bet ir jų ekonomikos ašimi. Kita vertus, Europos intelektinis ir kultūrinis potencialas savaime vertas to, kad Europa vienytųsi. Interesus valstybėms suderinti sunku todėl, kad grumiasi dvi vizijos – ES, kaip didžiųjų valstybių klubo, prigludžiančio ir mažąsias valstybes, ir ES, kaip lygiųjų sąjungos, įsipareigojančios išsaugoti ir ginti liberalią demokratiją, laisvą individą, žmogaus teises ir įstatymo viršenybę prieš bet kokias brutalias politikos ir kumščio teises apraiškas. Tačiau bene svarbiausias kliuvinys yra politikų

ribotumas ir provincializmas – ypač kai ES tampa šalių vidaus politikos įkaite ir kai viduje pralaimintys politikos marginalai bei klounai atsirevanšuoja savo sistemai paleisdami į darbą antieuropietišką demagogiją. Nedovanotinai mažai padaryta, kad ES valstybių piliečiai pasijustų tikraisiais ES formuotojais. Šis politinis susvetimėjimas ir ES reikalų pavertimas vidaus batalijų arena ir žlugdo visą šį projektą.

– Ar nemanote, kad dabartinis Europos Parlamentas yra per silpna institucija? Juk įstatymų leidyba užsiima Europos Komisija.

– Ne, patikėkite, Europos Parlamentas yra daug svarbesnė ir įtakingesnė institucija už Europos Komisiją. Jau dabar matau EP įtaką renkant būsimąjį Europos Komisijos prezidentą. Žinoma, niekas neabejoja José Manuelio Barroso pergale, bet kritika jo atžvilgiu (bent jau mūsų frakcijoje ALDE – Europos liberalų ir demokratų aljanse) ir rimti debatai jau dabar rodo, kad EP nesirengia būti popieriniu tigrū. Kitas dalykas, kad Europos Komisijos veiklą mato visi. O Europos Parlamentas yra sudėtinga institucija, pagrįsta kompromiso paieška, nuolatinėmis ir gan sunkiomis derybomis bei įvairių šalių atstovų politinių įpročių ir kultūrinių skirtumų derinimu. Įstatymų leidybos pamatai slypi Europos Parlamente. Viskas, kas vėliau atsiranda ir darosi matoma Europos Komisijoje (kaip ir nacionaliniuose parlamentuose bei vyriausybėse), pirmiausia gimsta Europos Parlamente.

– Ar Europos Sąjunga, kad sustiprėtų jos pozicijos pasaulyje, neturėtų būti federacija?

– Teoriškai – gal. Bet tai turbūt ateities dalykas. Šiuo metu ekonominiai ir politiniai skirtumai tarp ES narių lieka vis dar pernelyg gilūs, kad tai būtų įmanoma. Kita vertus, ES laimėtų būdama nacionalinių valstybių sandrauga, arba bent jau konfederacija, bet vargu ar ji galėtų tapti tokia federacija kaip JAV. Tačiau, kartoju, jei Europa norės virsti tikrai integruota ir sutelkta politinė galia, turinčia vieningą užsienio politiką ir veiksmingas bendras karines pajėgas, ji gali pradėti kurti federaciją. Kol kas visa tai skamba veikiau kaip Europos elitinių sluoksnių projektas ar net kaprizas, bet jei pasaulyje rimtai keistųsi jėgų balansas ir JAV prarastų savo dabartinę įtaką, neabejoju, kad Europa integruotųsi daug greičiau. Ji būtų tiesiog priversta tai daryti.

– Esate išleidęs jau šešias knygas angliškai, o kai kurios Jūsų lietuviškosios verstos iš anglų kalbos. Tai rodo, jog esate europinis filosofas. Galbūt ir dėl toėjote į EP rinkimus, kad Lietuvoje pasidarė per ankšta?

– Iš dalies – taip. Mano knygų problematika, kad ir pagrįsta lietuvių ir Rytų europiečio patirtimi, vis dėlto pranoksta mano gimtosios kalbos ir kultūros ribas. Idėjų dialogo, tikros teorinės kritikos ir akademinio, o ne *ad hominem* lygio bendravimo poreikis mane nuolatos „viena koja“ laikė kitose šalyse ir jų universitetuose. Esu liberalus kosmopolitas ir šito neslepiu. Bieka tik gūžtelėti pečiais ir nepradėti rimtos diskusijos, jei kas nors Lietuvoje vis dar tiki, kad kosmopolitas pagal apibrėžimą negali būti savo šalies patriotas. Beje, antieuropietiški „patriotai“ mus šiandien kaip niekas kitas artina prie Rusijos – ypač prie jos politikos ir politinės kultūros lygio.

– Prieš rinkimus į EP kai kurie politikos komentatoriai nepiktai juokėsi iš Jūsų frazės, jog dabar visi vaikštome rūke, ir lygino Jus su animacinio filmo herojumi „ežiuku rūke“. Tačiau ar ši kiek humoristinė fra-

zė neparodė Jūsų išvelgtos mūsų kultūros krizės? Ar giliai esame „iklimpe“ į savigriovą ir kokias išeitas matote?

– Nekomentuosiu šitos giliamintiškos išvalgos – jei kam nors primenu animacinio filmo herojų, ką gi, belieka džiaugtis, kad bent taip prisidedu prie mūsų politikos komentatorių tobulėjimo – stiprindamas jų vaikystės reminiscencijas ir estetinį skonį. O kad vaikščiojame rūke ir siūlome vieni kitiems lygiai tokius pačius nematomus kelius iš jo – akivaizdu. Stipriai supaprastinti komentarai, lėkšta retorika, proto nuvertinimas ir jokių rimtesnių diskusijų apie Europos ir nūdienos pasaulio aktualijas, atviras europietišku vertybių išsižadėjimas (kas tuo abejoja, tegul susimąsto apie mūsų politikų ir net garsių žurnalistų vartojamą žodyną, arba apie pasidarytą keliančius užsakomuosius paskvilius), ksenofobijos ir homofobijos pliūpsniai, neonacių sienlaikraščių arba tinklalapių lygio retorika, taip ir nesulaukianti jokio civilizuoto mūsų politinės klasės ir teisėsaugos atsako, sykiu vis ryškėjantys policinės valstybės bruožai, tokie institucijai kaip VSD aktyviai kišantis į politiką ir formuojant sau patogias klikas, didžiosios politikos darymas iš primityvios invazijos į privatumo ir intymumo sferą – kas visa tai yra? Jei ne rūkas, gal tada Pieterio Bruegelio neregiai, vedantys vienas kitą per pelkę...

Lietuva šiuo metu aktyviai griauna pati save – mūsų valstybės ir visuomenės pamatus. Todėl ir svarbu atsakymų ieškoti Europos Sąjungos politikoje ir viešojoje erdvėje, o ne vien mūsų provincialiose rietenose. Lietuvos akademinės sferos ir politikos būklė per pastaruosius dešimt metų aiškiai parodė – vieni mes neišbrisisime iš šitos krizės – tik nepainiokime jos su pasaulio ekonomine recesija ir mūsų ekonomikos sulėtėjimu. Mūsų tikroji krizė yra ne vakar ir ne šiandien prasidėjusi lietuviško projekto krizė. Dar tiksliau – neturime prasmingo ateities projekto. Jį reikia skubiai konstruoti ir siūlyti visuomenei kaip socialinį kontaktą. Kitaip mes nepatikėsime nei Europa, nei pačia Lietuva.

Iš redakcijos pašto

Ankstyvasis svietimos kalbos mokymas: paralelės ir perspektyvos

Lietuvos edukologai, švietimo administratoriai pasiskirstę į dvi stovyklas: diskutuojama dėl buvusios Lietuvos švietimo ir mokslo ministrės 2006 m. patvirtintos, dabartinio ministro vykdomos „Privalomo ankstyvojo užsienio kalbų mokymo įgyvendinimo programos“, kurioje nurodoma jau 2009 m. rudenį visoms mokykloms nuo antros klasės visus vaikus mokyti anglų kalbos. Viešojoje erdvėje jau sklando projektai apie planuojamą svietimos kalbos mokymą nuo pirmos klasės, nuo darželių.

ŠMM remiasi savo užsakytu tyrimu, kurį lingvodidaktikos specialistai vertina nevienareikšmiškai. Mokslininkai, mokytojai, kultūros darbuotojai, besirūpinantys lietuvių kalbos likimu, pateikia kontrargumentus: ar tikslinga privalo-

mai pradėti mokyti svietimos kalbos visus mokinius, kol nesusiformavę gimtosios kalbos pagrindai. Jie akivaizdžiai pralaimi: numatytą programą visokeriopaipai remia švietimo vadovai, kurių rankose valdžia ir pinigai, o gimtosios kalbos teises gina žymiai mažesnes galias turinti Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir atskiri entuziastai, ŠMM nepavaldūs ar nebepavaldūs. Asmenys, priklausantys šios ministerijos žinyboms, turi patylėti ar būti atsargūs kaip ir ministrų koalicijos partneriai. Lietuvos kultūros žmonės tyli: gal nesuvokia, kad kažkokiais švietimo ministrų nutarimais gali būti griaunami gimtosios kalbos pagrindai, gal jiems tokios problemos atrodo tolimos ir nereikšmingos.

Lietuvos švietimo ir mokslo ministras, pagal specialybę teisininkas, tarsi nustebęs: „Paradoksalu, kad mažne du dešimtmečius gyvename vėl nepriklausomi, ir, atrodytų, niekas mums negrasina, tačiau <...> itin ryški mūsų ginties laikysena: giname kalbą, kultūrą, tarsi jas iki šiol kažkas pultų“ ir siūlo „...atsisakyti dar iš XIX a. gynybinio tautiškumo kilusio ir sovietmečiu įsišaknijusio lietuvių kalbos supriešinimo su kitomis kalbomis...“ („Dialogas“, 2009 m. birželio 19 d.).

Taigi: nuo ko giname? Kodėl giname? Ar tikrai ginties pozicija buvo ir yra beprasmiška? Apie lietuvių tautai, lietuvių kalbai grėsmingą situaciją, kylančią dėl globalizacijos iššūkių, masinės emigracijos bei kitų aplinkybių, daug kalbama ir rašoma. Svarbi problema – mūsų vyriausybės, nepriklausomos Lietuvos švietimo vadovų pozicija: jų gebėjimas gyventi modernėjančiame pasaulyje ir noras (ar nenoras) konkrečiomis sąlygomis saugoti gimtąją kalbą, tautinį identitetą – ne vien gražiais žodžiais, bet realiais sprendimais.

Motyvai, išdėstyti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkės dr. I. Smetonienės, svetimų kalbų didaktikos specialistės dr. G. Stunžėnienės, daugelio mokytojų bei mokslininkų apie ankstyvojo kitos kalbos mokymo, dvikalbystės žalą vaikui, kol nesusiformavę gimtosios kalbos pagrindai, yra skelbiami spaudoje, pateikti ŠMM, atitinkamai Seimo komisijai. Deja, anot žymios muzikės prof. V. Vitaitės, „švietimo ministerijoje mes šiandien turime šimtaprocentinį negirdėjimą <...>, specialistų, menininkų (ir mokslininkų – R. N.) nuomonė absoliučiai ignoruojama“ („Respublika“, 2009 liepos 3 d.).

Tai kur einama? Ko siekiama? Palyginkime: XIX–XX amžių sandūroje ne vienas jaunas inteligentas samprotavo: nėra prasmės kalbėti gimtąja kalba, jeigu svietimos kalbos (rusų, lenkų) teikia platesnes saviraiškos galimybes. Tačiau turėjome J. Basanavičių, V. Kudirką, P. Višinskį, kitų šviesuolių, kurie gaivino gimtąją kalbą, kūrė literatūrą, lietuvišką mokyklą. Du nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiai – visų mūsų kultūros sričių suklestėjimo metas, teikęs tvirtą atramą ilgai okupacijai. Išlikę mokytojai, išsaugoti seni vadovėliai, sukurta gimtosios kalbos mokymo sistema maitino mūsų mokyklą tamsiuoju pokario laikotarpiu iki „atlydžio“, kol išaugo nauja inteligentijos karta – ir akiai konformistinė, ir išmokusi realiomis sąlygomis saugoti tautines vertybes, visų pirma gimtąją kalbą.

Tarybinės okupacijos metu Lietuvos švietimo ministerijoje būta visokių žmonių: ir apsidraudėlių, beatodairiškai vykdančių Maskvos ar Lietuvos KP CK nurodymus ir bandančių juos apeiti. Tačiau nuo šeštojo dešimtmečio tarybiniai vadovai, švietimo ministrai siekė išsaugoti Lietuvoje vienais metais ilgesnį vienuolikmetį, vėliau – dvylikmetį vidurinį mokymą, kad būtų erdvės lietuvių kalbai, kitoms nacionalinę kultūrą puoselėjusioms disciplinoms. Net devintojo dešimtmečio pradžioje kontroversiškai vertinamas ministras griežtai nutildė Alytaus „aktyvistus“, norėjusius kai kurias disciplinas (pirmiausia istoriją) dėstyti svieti-

ma – rusų kalba, suvokdamas to žalą lietuvių mokslo kalbai. Dabar tie patys dzūkai (ir ne tik jie) planuoja kai kuriuos istorijos, geografijos, muzikos kursus dėstyti svetima kalba.

Lietuvos edukologai, buvusio Pedagogikos instituto mokslininkai, remiami humanitarinės inteligentijos, tardamiesi su švietimo vadovais, stengėsi kuo ilgiau apsaugoti jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus nuo svetimos kalbos įtakos, kad susiformuotų gimtosios kalbos pagrindai.

Antai dr. Bronė Papkevičiūtė, kuravusi rusų kalbos mokymą pradinėse klasėse, šią problemą sprendė daktaro disertacijoje. Prof. Vytautas Šernas, keletą dešimtmečių rengęs rusų kalbos mokymo programas, daugelio lingvodidaktinių knygų autorius, ne tik Lietuvoje buvo žinomas kieta nuostata: rusų kalbos mokymas neturi tapti rusinimo įrankiu. Daugelis mokslininkų tyrimais įrodė: nesuformavus gimtajai kalbai, svetimų kalbų mokymas labai problemiškas. Dar 1970 m. išleistame darbe „Daugiakalbystės psichologija“ prof. A. Jacikevičius perspėjo, jog ankstyvas svetimų kalbų mokymas rekomenduotinas gabiesiems, o mažesnių gabumų vaikams gali būti kenksmingas ne tik gimtosios kalbos mokymui, bet ir protiniam tobulėjimui. Žinomi faktai: uzbekų, totorių vaikai, priversti lankyti rusiškus darželius, neretai atsidurdavo protiškai atsilikusiųjų klasėse.

Prof. D. Klumbytė, 1941 m. Altajaus tremtinė, daugelio mokymo knygų autorė, memuarinėje apybraižoje „Atgyja ir nukirstos šaknys“ (Šiauliai, 2006) rašo apie buvusį Totorijos švietimo ministrą Mirzą Machmutovą, žymų filologą arabistą, „baltu pavydu“ pavydėjusių lietuviams, gebėjusiems atsilaikyti prieš ankstyvą rusų kalbos mokymą, nes tai „...žlugdo vidutinių ir silpnesnių mokinių gebėjimus ir stabdo jų raidą, nors itin gabiems kenkia mažiau“ (p. 66).

Gūdžiais stagnacijos metais, verčiant okupacinei valdžiai, visomis išgalėmis priešinant šviesiausiems Lietuvos mokslininkams, rusų kalba stumiami į pradinės klases. Antai 1973–1974 m. svetima kalba privaloma nuo antros klasės antrojo pusmečio. Nuo 1975–1976 m. ši kalba įvedama jau nuo antros klasės pradžios. Tad stagnacijos metų groteskiškos L. Brežnevo vyriausybės vykdomos rusifikacijos lygis toks pat, kokį nutautinimo lygį numato įgyvendinti dabartinė Lietuvos švietimo ir mokslo ministerija nuo 2009 m. rudens. Tarybų Sąjungoje prie to eita maždaug tris dešimtmečius. Įstojus į Europos Sąjungą, tempai nepalyginamai greitesni.

Grįžtam į praeitį: rusų kalbos stūmimo į TSRS okupuotų tautų mokyklas naujas etapas – 1979 m. įvykusi Taškento konferencija, kurioje suformuluotas uždavinys – kurti tarybinę liaudį, kuo greičiau niveliuojant tautinį identitetą. (Vargu ar geresnis už „tarybinę liaudį“ dabar aukščiausiu lygiu vartojamas terminas „Lietuvos tauta“.) Lietuvoje rusų kalba įtraukiama į pirmą klasę, netgi į darželius. Tam kiek įmąnydami priešinosi ir Lietuvos švietimo vadovai, ir lituanistai, ir rusistai. Nepavykus apsaugoti vaikų nuo prievarta brukamo ankstyvojo svetimos kalbos mokymo, stengtasi bent nesumažinti lietuvių kalbos pamokų. Ar ilgai dabartinė Lietuva išgyvens nesulaukusi naujo smūgio tautos identitetui? Ar Lietuvos švietimo vadovai, ištūmę lietuvių kalbos padėtį į tamsiausią stagnacijos meto lygį, nekartoja ir nepakartos Taškento konferencijos kėslių? Jei-gu dviejų nepriklausomos Lietuvos švietimo ministrų pavardes reikia rašyti šalia nukaršusio L. Brežnevo, tai kieno pavardę teks rašyti šalia unifikuotą „tarybinę liaudį“ skelbusio Uzbekijos kompartijos vadovo Šarafo Rašidovo?

Kovodami prieš ankstyvą rusų kalbos mokymą, prieš rusifikavimą, Lietuvos edukologai stengėsi pagal galimybes išnaudoti legalias priemones. Tačiau būta ir kitokių – radikalesnių kovos formų. Antai Taškento konferencijos, skambiai

pavadintos „Rusų kalba – TSRS tautų draugystės ir bendradarbiavimo kalba“, rekomendacijas pagrindinis leidinys „Perspektyvos“ tiksliai įvardijo kaip kultūrinio genocido aktą (Nr. 10, p. 343). Šio žurnalo Nr. 7 paskelbtas „Kreipimasis į visus pasaulio lietuvius“, kuriame, apžvelgus beveik keturių dešimtmečių lietuvių tautai padarytą žalą, rašoma, jog nuo 1980 metų, vykdant TSKP XXV suvažiavimo direktyvas, Lietuvos mokyklose įvedamas išplėstas rusų kalbos mokymo kursas. Rusų kalba dėstoma mokyklose nuo pirmos klasės, taip pat ir vaikų darželiuose. Nemažiau kaip dvi disciplinos (istorija, geografija ar biologija) bus dėstomos rusų kalba. Aišku, ir aukštosiose mokyklose šių mokslų fakultetai turės būti rusiški („Perspektyvos“, Nr. 7, p. 224). Žinoma, rusiškai rašomos ir disertacijos – tad lietuvių kalba stumiamą iš mokslo, siaurėja jos vartojimo sfera. Ar ne tuo keliu einama dabar?

„Perspektyvų“ straipsniuose „Ginkime gimtąją kalbą“ (Nr. 10) ir „Nauja grėsmė lietuvių kalbai“ (Nr. 11) įvairiais aspektais aptariama sustiprėjusio rusifikavimo grėsmė: „Rekomendacijų apimtis – 34 puslapiai. Jas sudaro įvadas ir 7 skyriai, nurodantys, kokių rusinimo priemonių turi būti imamasi atskirų pakopų bei žinybų mokyklose“ („Perspektyvos“, Nr. 10, p. 343–344). Derėtų dabartiniams švietimo vadovams pastudijuoti tas rekomendacijas ir palyginti su dabartinėmis – kuo jos sutampa, kuo skiriasi. Rezistentai Vytautas Skuodis, Povilas Pečeliūnas, lituanistas Gintautas Iešmantas už priešinimąsi rusinimui, už siekimą ginti tautos identitetą buvo nuteisti keleriems metams kalėjimo griežtojo režimo pataisos darbų kolonijoje, po to – tremčiai (žr. V. Skuodis, „KGB voratinklyje. 1980 metai“, Vilnius, 2009, p. 667).

Netiesa, kad tarybinės okupacijos metais lietuvių kalba supriešinama su kitomis kalbomis: užsienio kalboms Lietuvoje ir Estijoje, palyginti su kitomis buvusios TSRS respublikomis, skirta daugiausia pamokų (žr. 1975–1976 m. ir kitų metų mokymo planus). Netiesa, kad nesuvokta būtinybė gerai mokėti rusų kalbą. Dabartiniams ministrams derėtų pastudijuoti savo vadovaujamų įstaigų archyvus. Niekas ir dabar neneigia svetimų kalbų mokymo būtinybės – rašoma apie deramą antrosios kalbos mokymą, nepažeidžiant gimtosios kalbos ugdymo. Apie tai dešimtmečiais kalba lingvodidaktikos specialistai – ir lituanistai, ir sveitimkalbiai. Tačiau valdininkai derinasi prie konjunktūros. Deja, tokios akivaizdžios praeities ir dabarties paralelės, tokios nelinksmos perspektyvos.

Kas verčia dabartinę Lietuvos švietimo vadovybę rinktis lemtinę nutautinimo kelią? Šventas tikėjimas rinkos ekonomikos, globalizacijos siūlomomis vertybėmis, nes tautinis identitetas, deklaruojamas oficialiose šventėse, jiems nėra reali vertybė? O gal iš viešai neskelbiamų fondų ateinantys milijonai, garantuojantys klestėjimą, sėkmingą karjerą? Juk ministerijos stumiami dvikalbystės įgyvendinimo projektai kainuoja, kai Lietuvoje stinga lėšų elementariam mokyklų išlaikymui. Kodėl taip atkakliai ir ciniškai raunamos šaknys? Netiesa, kad mūsų edukologai, kalbininkai tylėjo ir tyli. Valdininkija paprasčiausiai negirdi, nemato reikalo girdėti, o kartais arogantiškai sumenkina oponentus. Globalizacija svarbiau už tautos egzistenciją. Dideli pinigai galingesni už tarybines represijas. Tautos kultūra, jos identitetas nėra ekonominė vertybė. Svarbesnė vartojimo kultūra ir vartotojų visuomenę patogia aptarnaujanti kalba. Išaugo mankurtiška valdininkija, ugdanti naują kartą, turbūt nebesuprantančią Čingizo Aitmatovo skaudžios alegorijos – legendos apie mankurimą.

REGINA NORKEVIČIENĖ

Vilnius

DANIELIUS MUŠINSKAS, vyr. redaktorius

Redakcijos kolegija:

JUOZAS APUTIS

ALGIMANTAS BALTAKIS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

PETRAS DIRGĖLA, vyr. redaktoriaus pavaduotojas

REDA GRIŠKAITĖ

LORETA JAKONYTĖ

ANTANAS A. JONYNAS

HERKUS KUNČIUS

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

MARCELIJUS MARTINAITIS

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

RENATA ŠERELYTĖ

PIETRO U. DINI (Italija)

VIOLETA KELERTIENĖ (JAV)

VALDAS PETRAUSKAS (Kanada)

REGIMANTAS TAMOŠAITIS, skyriaus redaktorius

RYMUTĖ AKSTINAITĖ, stilistė-korektorė

ROMA ZMITRAVIČIENĖ, techninė redaktorė

Kompiuteriu rinko ALDONA GRYGELIENĖ

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su žurnalo autorių nuomone.

Redakcijos adresas:

K. Sirvydo 6, 01101 Vilnius

Telefonai: vyr. redaktoriaus – 261 73 44; vyr. redaktoriaus pavaduotojo, literatūros skyriaus – 261 61 00; kritikos, meno, eseistikos skyriaus, techninės redaktorės, korektorės – 262 55 79; buhalterijos – 262 61 84. Faksas – 261 73 44, el. paštas: metai@takas.lt

© „Metai“, 2009. Eina nuo 1991 m.